

dve **DOMOVINI**
HOMELANDS

two

26 • 2007

dve DOMOVINI

RAZPRAVE O IZSELJENSTVU

two HOMELANDS

MIGRATION STUDIES

26 • 2007

Izdaja

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU

Published by

The Institute for Slovenian Emigration Studies at the ZRC SAZU

Ljubljana 2007

Revija *Dve domovini • Two Homelands* je namenjena objavi razprav, znanstvenih in strokovnih člankov, poročil, razmišljanj in knjižnih ocen s področja mednarodnih migracij. Revija je večdisciplinarna in dvojezična. Članki so recenzirani. Rokopisov, ki jih pošljejo uredništvu revije *Dve domovini • Two Homelands*, avtorji ne smejo hkrati poslati v objavo kaki drugi reviji.

Dve domovini • Two Homelands is a journal devoted to the publication of essays, scholarly and specialist papers, reports, reflections and book reviews from the field of international migration. The journal is multi-disciplinary and bilingual. Articles undergo a review procedure. Manuscripts submitted to *Dve domovini • Two Homelands* should not be submitted simultaneously to another publication.

Povzetki in indeksiranje / Abstracting and indexing services:

FRANCIS (Sociology/Ethnology/Linguistics of Francis), *IBZ – International Bibliography of Periodical Literature*, *IBR – International Bibliography of Book Reviews*, *Sociological Abstracts*, *IBSS (International Bibliography of the Social Sciences)*, *MSH-Maisons des Sciences de l’Homme*

Oblikovanje / Design and graphic art
Milojka Žalik Huzjan

Fotografija na naslovnici / Cover photograph
Slovenska izseljenka s pladnjem krofov / Slovenian emigrant with the plate of doughnuts

Tisk / Printed by
Littera picta d. o. o., Ljubljana, Slovenija

VSEBINA • CONTENTS

Razprave in članki / Essays and Articles

ŠPELA KALČIČ

- Slovenski muslimani: kdo so, organiziranost in državnopravno normiranje v antropološki presoji7
(*Slovenian Muslims: who they are, organisation and national-legal standardisation through anthropological evaluation*)29

MIRJAM MILHARČIČ HLADNIK

- Avto/biografičnost narativnosti: metodološko teoretični pristopi v raziskovanju migracijskih izkušenj.....31
(*The auto/biographical of the narrative: methodological and theoretical approaches in the researching of the migration experiences*)46

AHAC MEDEN

- Spletne strani Slovencev po svetu47
(*Web pages of Slovenians across the world*)73

MARJAN DRNOVŠEK

- Krekova vestfalska pisma: versko-moralni, narodno-kulturni in politični pogledi in izseljenstvo75
(*Krek's Westphalian Letters: religious-moral, national-cultural and political views, and emigration*)96

REBEKA MESARIČ ŽABČIČ

- Temeljne značajke iseljavanja hrvatskog stanovništva s posebnim naglaskom na iseljavanje u proteklih petnaestak godina97
(*Basic characteristics of emigration of Croatia population with the focus on emigration in the past fifteen years*) 115

URŠKA STRLE

- Odnos slovenskih izseljencev v Kanadi do matične domovine
po drugi svetovni vojni 117
(*The attitude of Slovenian emigrants in Canada towards homeland
after the Second World War*) 141

MARTHA LEA

- The importance of the church and religious congregations for Slovenian and
Norwegian migrants to the United States of America. A comparative aspect 143
(*Pomen cerkve in verskih kongregacij za slovenske in norveške emigrante
v Združenih državah Amerike. Primerjalni vidik*) 165

Poročila in razmišljanja / Reports and Reflections

KAJA ŠIROK

- Tallinn Summer School, How collectivities remember: structures and
spaces of social and cultural memory, Tallinn, 26 July – 2 August 2007 169

JURE GOMBAČ

57. mednarodni kongres Zveze za preučevanje begunske problematike
po svetu (Association for the Study of the World Refugee problem, AWR),
Vilnius, 20.- 24. september 2007 173

Knjižne ocene / Book Reviews

- Barbara Waldis in Byron Reginald (ur.)
Migration and Marriage: Heterogamy and Homogamy in a
Changing World, Lit-Verlag, Münster, 2006, 212 str. 177
(MOJCA VAH)

- Irvin Lukežić
Fluminensia Slovenica, Izdavački centar Rijeka in Kulturno-prosvetno
društvo Bazovica, Reka, 2007, 307 str. 178
(VLADKA TUČOVIČ)

RAZPRAVE IN ČLANKI

ESSAYS AND ARTICLES

RAZPRAVE IN ČLANKI
ESSAYS AND ARTICLES

SLOVENSKI MUSLIMANI: KDO SO, ORGANIZIRANOST IN DRŽAVNOPRAVNO NORMIRANJE V ANTROPOLOŠKI PRESOJI

Špela Kalčič¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Slovenski muslimani: kdo so, organiziranost in državnopravno normiranje v antropološki presoji

Članek predstavi slovenske muslimane skozi antropološko presojo statistik o migracijah muslimanov v Slovenijo v času Jugoslavije in po njenem razpadu (ekonomske migracije v času SFRJ, begunci iz Bosne in Hercegovine ter Kosova, gibanje neuvrščenih in migracije študentov z bližnjevzhodnih in afriških držav) ter skozi presojo statistik zadnjega popisa prebivalstva leta 2002. Pri analizi slednjih se skoncentrira na podatke o številu muslimanov, regionalni porazdelitvi in izrečenih pripadnostih. Statistično prisotnost muslimanov v Sloveniji podpre z opisom njihovih prizadevanj po vzdrževanju muslimanske identitete od samih začetkov naselitve v Sloveniji. Posebno mesto je dodeljeno analizi institucionalizacije teh prizadevanj. V nadaljevanju pod drobnogled antropološke presoje vzame slovensko zakonodajo, ki regulira področje vere in nekatere islamske prakse. Analiza pokaže, da slovenska zakonodaja muslimanom načeloma zagotavlja enakopravnost in svobodo veroizpovedi, ki pa je zaradi razširjene islamofobije med muslimani pogosto uživana v manj svobodni obliki.

KLJUČNE BESEDE: muslimani, islam, migracije, Islamska skupnost Slovenije, Ustava, zakonodaja, pravice, islamofobija

ABSTRACT

Slovenian Muslims: who they are, organisation and national-legal standardisation through anthropological evaluation

Article presents Slovenian Muslims through anthropological evaluation of statistics about migration of Muslims to Slovenia in the period of Yugoslavia and after its disintegration (economic migrations in the period of SFRY, refugees from Bosnia and Herzegovina and Kosovo, non-aligned movement and migrations of students from Near-Eastern and African states), and through evaluation of statistics of the last population census in 2002. The analysis of the latter is concentrated on data about the number of Muslims, their regional dispersal and expressed affiliations. Statistical presence of Muslims in Slovenia is supported with description of their efforts to preserve Muslim identity from the initial period of settlement in Slovenia. A special focus is on analysis of institutionalisation of those efforts. Anthropological evaluation of the part of Slovenian legislation that regulates the field of religion and some Islamic practices is presented. The analysis shows that

¹ Kalčič Špela, dr. socialne antropologije, Štrosmajerjeva 20, Ljubljana, e-posta: spela.kalcic@guest.arnes.si.

Slovenian legislation in principle ensures equality and freedom of religion, yet in practice the latter is often less freely enjoyed by Muslims due to widespread islamophobia.

KEYWORDS: Muslims, Islam, migrations, Slovenian Islamic Community, legislation, rights, islamophobia

Muslimani so v Sloveniji stalno in v večjem številu prisotni, odkar so se tu začeli naseljevati migrantje iz nekdanjih jugoslovanskih republik. Zgodovina njihovega naseljevanja v Sloveniji sega v štirideseta leta 20. stoletja.² Kljub njihovi več desetletij dolgi večji prisotnosti v Sloveniji ti kljub številnim študijam o migracijah znotraj nekdanje Jugoslavije (gl. npr. Mežnarić 1982, Mežnarić 1986, Vovk 1980, Primorac 1980, Žagar 1978) nikoli niso bili obravnavani kot pripadniki islamske vere in kulture, temveč predvsem kot »delavci iz drugih jugoslovanskih republik«, ponavadi izpostavljeni predvsem v relacijah »Neslovenci«³ in Slovenci ter »analizirani« z vidika demografskih in ekonomskih vzrokov in učinkov migracij. Tako so bili, npr. bosanski muslimani, kljub nacionalnemu poimenovanju Muslimani,⁴ ki naravnost kliče po tem, da bi se razjasnilo, kaj ima pri vsem skupaj islam, vse prej kot to, unificirani v brezoblično maso jugoslovanskega delavstva. Ob tem je potrebno poudariti, da se ukvarjanje z islamom verjetno nikomur ni zdelo posebej relevantno početje tudi zaradi komunističnega režima, ki ni bil naklonjen pisanju o religiji.

Islam je bil med muslimani v Sloveniji še nedavno tega neviden, omejen na intimistične, znotrajskupinske lege. Muslimani se med sabo niso pozdravljali z verskimi pozdravi (npr. *Selam alejkum!*), ženske se niso nikoli pokrivalo,⁵ za *ramadan* (arabsko: *ramadân*, 9. mesec islamskega koledarja)⁶ so se postili le redki in tudi za *ramadanski bajram* (arabsko: *eid al-fitr*, praznik ob koncu posta)⁷ ni bilo večjih ali opaznejših cere-

² Po podatkih Silve Mežnarić (1986: 72–73) so se npr. ljudje iz Bosne in Hercegovine, od koder prihaja večina muslimanov v Sloveniji, tu začeli naseljevati že v štiridesetih letih 20. stoletja.

³ Po Gazdiću (Gazdić 1998: 46–47; v: Baltić 2002: 164–165) naj bi se izraz »Neslovenec«, »Neslovenec« uporabljal predvsem od osamosvojitve dalje »kot vrednostni korelat oznake 'Bosaneč', obe oznaki pa ne delujeta kot etnični, temveč kot vrednostno socialni oznaki.

⁴ Gre za etnične (v jugoslovanski in slovenski pravnoformalni terminologiji »narodnostne«) Muslimane. Oznaka Musliman (z veliko začetnico) je od leta 1971 v Jugoslaviji opisovala v Bosni in Hercegovini živeče muslimane, ki jim je bil dodeljen status »naroda« (Petrović 1987). Veljala je do leta 1994, ko je v veljavo stopila oznaka Bošnjak, za katero so se bosanski muslimanski intelektualci odločili na prvem bošnjaškem saboru septembra 1993. Poimenovanje je bilo leta 1994 vpeljano tudi v Ustavo federacije Bosne in Hercegovine (BiH; Kržišnik-Bukić 1996: 91).

⁵ Gre za način oblačenja, pri katerem se muslimanka obleče tako, da pokrije vse dele telesa, kot nalaga islamska vera. Sama ločim med praksami »pokrivanje« in »zakrivanje«. Izraz »zakrivanje« oziroma »zakrivalo«, se v slovenskem jeziku uporablja predvsem v zvezi s praksami zakrivanja obraza (gl. npr. geslo »zakritik ali »zakrivanje« v SSKJ 1994). Ker pri oblačenju, ki spoštuje islamske verske predpise, ne gre vedno za zakrivanje obraza, raje uporabljam bolj generičen in vrednostno nevtralen izraz »pokrivanje« oziroma »pokrivalo«. Izraz »zakrivalo« oziroma »zakrivanje« uporabljam le, kadar želim eksplicitno povedati, da gre za zakrivanje obraza.

⁶ Muslimanski sveti mesec posta.

⁷ Označuje konec svetega meseca *ramadana*.

monij. Ker muslimani niso imeli svojih verskih objektov, so bile tudi verske aktivnosti povsem neopazne. Prav tako na pokopališčih ni bilo ločenih predelov za muslimane niti ni bilo *halal* (arabsko: tisto, kar je dovoljeno [uživati]) mesnic, s čimer bi se lahko potrjevala njihova prisotnost. Tako pravzaprav zelo dolgo ni bilo kakršnekoli vizualne evidence o tem, da v Sloveniji živijo tudi ljudje islamske veroizpovedi.

V marsičem tako ostaja tudi danes. Pokritih je le malo žensk in ob odsotnosti islamskih simbolov v javnem prostoru »primanjkuje« referenc, s katerimi bi ljudstvo lahko kazalo na muslimane. Večinsko, nemuslimansko prebivalstvo Slovenije muslimanov, s katerimi skupaj živi že kar nekaj desetletij, še vedno ne razpozna kot versko različnih od sebe. To slednje je postalo še posebej evidentno v času, ko se je v javnosti začelo govoriti o možnostih postavitve *džamije* (arabsko: *masđid*, muslimansko svetišče)⁸ v Ljubljani. Namesto o konkretnih muslimanih, ki bi radi imeli svojo *džamijo*, se je v javnih debatah govorilo o onih drugih, katerih podobe so močnejše. Tako se je pričelo konstruirati drugost slovenskih muslimanov. Slednja je bila zgrajena na razliki, ki temelji na orientalističnih predstavah o islamu in muslimanih: realne, slovenske muslimane se je pričelo predstavljati časovno, v oddaljeno preteklost »turških vpadov« ali pa geografsko v druge družbenopolitične in kulturnozgodovinske kontekste, kakršne reprezentirajo mediji, ki, kadar poročajo o muslimanih, povečini poročajo o konfliktih, nasilju in terorizmu. Ob takih islamofobnih diskurzih se je zazdelo, da bodo muslimani v Slovenijo prišli šele, ko bo zgrajena *džamija*. In ne obratno, da bo *džamija* postavljena prav zaradi njihove prisotnosti v državi. Kakor se je izkazalo, je bil orientalistični diskurz v funkciji predvolilnih političnih agitacij leta 2004,⁹ vendar pa so bile obenem zlorabljene tudi pravice, ki jih muslimanom zagotavljata slovenska Ustava in zakonodaja. Zato se mi zdi na mestu, da se v pričujočem članku pove, kdo sploh so slovenski muslimani, kakšne so njihove pravice in kako so implementirane med muslimani v praksi.

SLOVENSKI MUSLIMANI

V Slovenijo je bil torej islam »uvožen« v času socialističnega režima. Takrat je Slovenija za ljudi iz preostalih republik Jugoslavije predstavljala republiko priseljevanja. Predvsem iz ekonomskih razlogov so v večjem številu prihajali v slovenska industrijska mesta v poznih šestdesetih in drugi polovici sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Kot

⁸ Etimološka različica besede *masgveda*, v natabejščini in sirščini pomeni kraj prosternacije, kjer človek v znak pozdrava poklekne in se s čelom dotakne tal (prim. Delcambre 1994[1987]: 66). V Bosni se beseda *mesđid* uporablja za vsako manjšo islamsko molilnico. V srbohrvaščini se je preko turščine uveljavil etimološki derivat te arabske besede v jezikovni podobi *džamija* (prim. Smailagić 1990: 137), medtem ko je v slovenščini bolj uveljavljen izraz *mošeja*.

⁹ Več o tem v Kalčič, Špela. "Ampak to pa lahko pohvalimo, da je o miru in ljubezni spregovoril mohamedan": mobilizacija obmejnega orientalizma proti gradnji džamije v Ljubljani. *Razpr. gradivo - Inšt. nar. vpraš.* (1990), 2006, št. 48/49, str. 192–216. <http://www.inv.si>.

navaja ekonomist in demograf Janez Malačič (gl. 1991), naj bi t.i. »notranje migracije« v Jugoslaviji imele podporo na institucionalni ravni, narekoval pa naj bi jih tako ekonomski kot tudi politični sistem, ki je spodbujal pretok ljudi, ne pa tudi kapitala. Na ta način se je npr. v pretežno ruralni Sloveniji, ki ni imela pravega proletariata, iz kmetstva na agrarnih področjih nekdanje države s selitvami v razvijajoče se industrijske centre pravzaprav »ustvarjalo« proletariat, ki je bil v socializmu nominalni nosilec oblasti.¹⁰ Za migrante naj bi v tistem času osrednjo motivacijo za prihod v Slovenijo predstavljalo brezplačno poklicno izobraževanje, dodeljevanje štipendij, ugodnosti pri nastanitvah in zagotovljena delovna mesta v industriji, gostinstvu in turizmu (gl. Malačič 1991). Po mnenju sociologinje Silve Mežnarić (prim. 1986: 32–32, 39–43, 44–64) naj bi bila dodatna razloga za migracije tudi visok demografski prirastek in prenaseljenost v ruralnih predelih Jugoslavije. Večina migrantov naj bi v Slovenijo prišla iz Bosne, z mejnega območja med Slovenijo in Hrvaško, kasneje pa tudi s Kosova, Makedonije in Črne gore (gl. Kodelja 1992). Kot navaja Ahmed Pašić (prim. 2002: 101–103), se je večina muslimanov preselila v Slovenijo iz Bosanske krajine in iz Sandžaka.¹¹ Z osamosvojitvijo Slovenije leta 1991 so migrantje s prijavljenim stalnim prebivališčem v Sloveniji lahko pridobili slovensko državljanstvo (Šetinc 2005: 401), kar naj bi pomenilo, da so s pravnoformalnega vidika integrirani v slovensko družbo.

Ko se je sredi leta 1992 v Bosni in Hercegovini začela vojna, je prišlo v Slovenijo okoli 45.000¹² beguncev, med katerimi naj bi bilo 80 % Bošnjakov islamske veroizpovedi (Vrečer 1999: 322).¹³ Vojnim beguncem s področja nekdanje Jugoslavije v Sloveniji nikoli niso dodelili statusa begunca v skladu z Ženevsko konvencijo o statusu beguncev (1951) in s Protokolom o statusu beguncev iz leta 1966, katerih podpisnica je Slovenija. Od leta 1992 do 2003 so imeli begunci »status začasnega zatočišča« oziroma status »začnih beguncev«. Šlo je za začasno obliko zaščite, ki je beguncem ponujala le omejene pravice, saj je predvidevala, da se bo večina beguncev kmalu vrnila domov. Naziv »začasni begunec« v Sloveniji sprva ni bil pravno osnovan in je legalne temelje dobil šele leta 1997, ko je Državni zbor Republike Slovenije sprejel Zakon o začasnem zatočišču (UR.L. RS, št. 20/1997). Bistvene novosti tega zakona so posegale predvsem na področje delovne zakonodaje za begunce, saj jim je bilo dovoljeno opravljati začasna in občasna dela, vendar le 60 dni na leto (8 ur na teden), kar seveda ni

¹⁰ Na ideološko razsežnost migracij znotraj Jugoslavije me je prijazno opozorila Irena Šumi.

¹¹ Sandžak je bil do leta 1878 del Bosne in Hercegovine, po navajanjih mojih sogovornikov pa naj bi se večina tamkajšnjih srbohrvaško govorečih muslimanov opredeljevala za »Bošnjake« (gl. tudi Sorabji 1989).

¹² Kot navaja Dolenc, je potrebno poudariti, da so bile ocene števila beguncev v Sloveniji zelo različne, saj se jih ob prihodu veliko ni registriralo, in so segale do 70.000. Dolenc navaja, da je bilo leta 1993 ob neobvezni registraciji na Rdečem križu zabeleženih okoli 31.000 beguncev iz Bosne in Hercegovine in da je bilo registriranih beguncev iz nekdanje Jugoslavije vsega skupaj 36.000 (Dolenc 2005: 80–81). Več o tem v Vrečer, Natalija, *Human Costs of Temporary Refugee Protection: The Case of Slovenia*, www.iwm.at/publ-jvc/je-10-04.pdf (pristop 15. 1. 2004). Iz omenjene publikacije je vzeta tudi v tekstu navedena številka.

¹³ Gre za oceno Natalije Vrečer (1999).

zadoščalo za kritje njihovih osnovnih potreb. Julija 2002 je bil tako npr. sprejet Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o začasnem zatočišču (Ur.L. RS, št. 67/2002), ki naj bi beguncem končno zagotovil pravico do zaposlovanja. Begunci, ki so bili celo desetletje deprimirani na področju delovnih pravic, saj jim je bil vstop in obstoj na trgu dela skorajda onemogočen in so bili tako potisnjeni na rob družbene margine, kjer so se lahko le neformalno zaposlovali v gradbeništvu ali »čistilnem servisu« po zasebnih gospodinjstvih, so tokrat dobili možnost popolne integracije v družbo. Ta jim je tokrat kot pogoj integracije postavila redno delovno razmerje, ki pa jim je bilo ravno spričo predhodnih državnih odlokov celo desetletje pravno onemogočeno.

Po koncu vojne v drugi polovici 90. let je vrnitev zaradi neurejenih razmer v povojni Bosni in Hercegovini za mnoge postala nemogoča, zato so nekateri ostali v Sloveniji tudi po vojni. Večina beguncev je Slovenijo sicer zapustila še pred koncem vojne v Bosni in Hercegovini. Mnogi so se namreč zaradi beguncem nenaklonjenih razmer v Sloveniji odločili, da pot nadaljujejo v Zahodno Evropo ali Ameriko, tisti pa, ki so se odločili, da ostanejo v Sloveniji, so takšne odločitve sprejemali predvsem zaradi finančnih razlogov. Ilegalni načini transferja na Zahod, kot edini možen način prečkanja mej za begunce, so bili namreč za marsikoga, ki se je v Sloveniji spričo vojne znašel brez potnega lista in vsega premoženja, predragi. Tisti, ki so se vrnili v Bosno, so to storili po vojni, predvsem v letih 1997 in 1998. Leta 1999 je prišlo še 2500 beguncev s Kosova (med katerimi so ravno tako prevladovali muslimani; gl. ECRI 2003), ki pa so se za razliko od Bošnjakov v manj kot letu dni vrnili na Kosovo (Dolenc 2005: 41). Po podatkih ECRI (2003) naj bi leta 2003 v Sloveniji živelo še 2150 beguncev.¹⁴ Do leta 2002 je 1661 oseb s statusom začasnih beguncev, ki so ostale v Sloveniji, na osnovi Zakona o dopolnitvah zakona o začasnem zatočišču (Ur.l. RS, št. 67/2002) pridobilo stalno prebivališče zaradi izpolnjevanja dodatnih pogojev, kot so: znanje slovenskega jezika, urejena stalna zaposlitev in odpoved državljanstvu Bosne in Hercegovine. Dopolnitev zakona je določila, da so lahko zaprosili tudi za slovensko državljanstvo.¹⁵

Muslimane v Sloveniji torej v veliki večini predstavljajo migranti iz različnih območij nekdanje skupne države; vendar imajo slovenski muslimani še drugačne provenience. V časih gibanja neuvrščenih so prihajali v Jugoslavijo študirat posamezniki iz različnih neuvrščenih držav, predvsem z Bližnjega vzhoda in Afrike, med katerimi so bili pripadniki različnih veroizpovedi, torej tudi muslimani. V teh primerih je evidentiranje držav, od koder so se ti ljudje priselili, praktično nemogoče, saj je zadnji popis prebivalstva ob samoopredeljevanju ponujal zelo ohlapne »narodne«

¹⁴ Podatek vključuje vse begunce iz nekdanje Jugoslavije, tudi tiste, ki so prišli s Kosova. Potrebno je omeniti, da demograf Dolenc ocenjuje drugače. Sam meni, da je v Sloveniji ostalo in se trajno naselilo najmanj 8.000 beguncev iz Bosne in Hercegovine (2005: 81).

¹⁵ Za bolj podrobno študijo o statusih, ki so urejali življenja beguncev s področja nekdanje Jugoslavije v Sloveniji, glej Alenka Janko Spreizer, Špela Kalčič, Tatjana Pezdir in Dean Šušmelj, *Oblike ljudske in birokratske diskriminacije skozi pogled ljudi, ki jih uradno nikoli niso poimenovali za begunce*, *Razprave in gradivo*, št. 45, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 2004.

kategorije. Iz baze podatkov Statističnega urada Slovenije¹⁶ je tako mogoče razbrati le, da danes v Sloveniji živi 286 ljudi, ki so se priselili v Slovenijo iz različnih afriških držav, in 537 tistih, ki so se preselili iz azijskih držav (kamor lahko vključimo tudi države s pretežno muslimanskim prebivalstvom na Bližnjem vzhodu). Ljudje, ki prihajajo iz afriških ali bližnjevzhodnih držav, so se na popisu izrekli za Slovence, »narodno neopredeljene«, »druge narodno opredeljene«, »regionalno opredeljene«, za nekatere ni podatka, nekateri pa se niso želeli opredeliti. Kot bom pokazala kasneje, je podobno »narodno« opredeljevanje značilno za ljudi, ki so se na popisu opredelili za konfesionalne muslimane (gl. Popis 2002).¹⁷

V času od osamosvojitve Slovenije se je povečala tudi ilegalna ekonomska in politična migracija. Po navedbah Dolenca (2005: 79–80) evidentirani ilegalni migrantje prihajajo predvsem iz Zvezne republike Jugoslavije, BiH, Makedonije in iz različnih azijskih držav, kar pomeni, da so med njimi prav gotovo tudi ljudje islamske veroizpovedi. Kljub temu je po njegovem mnenju številčnost teh prebežnikov za popis prebivalstva (in potemtakem tudi za štetje muslimanske populacije) zanemarljiva, ker naj bi, kakor pojasnjujejo tudi nekateri drugi raziskovalci (gl. npr. Lipovec-Čebren 2002), večina med njimi vložila prošnjo za dodelitev azila zgolj zato, da bi pridobili čas in možnost za nadaljevanje poti v notranjost Evropske unije, kamor naj bi bila večina teh ljudi primarno tudi namenjena (Dolenc 2005: 79–80). Po podatkih Mednarodne organizacije za migracije je tako v Sloveniji do leta 2006 za politični azil zaprosilo 14.000 oseb, ki prihajajo predvsem iz držav s pretežno muslimanskim prebivalstvom, kot so Turčija, Irak in Iran, pa tudi iz držav naslednic Sovjetske zveze in Jugoslavije (Integracijski pristopi 2004: 23). Do sredine leta 2003 naj bi bil politični azil v Republiki Sloveniji dodeljen le 47 osebam.

Po podatkih zadnjega popisa prebivalstva v Sloveniji aprila 2002 se je za muslimane opredelilo 47.488 ljudi, ki predstavljajo 2,4 % celotne slovenske populacije. V rubriki »narodna pripadnost« so se opredeljevali kot Slovenci (2.804), Madžari (8), Romi (868), Albanci (5.237), Bošnjaki (19.923), Črnogorci (634), Hrvati (30), Makedonci (507), Muslimani¹⁸ (9.238), Srbi (53), Jugoslovani (55) in Bosanci (5.724). Med njimi za

¹⁶ POPIS 2002, Statistični urad Republike Slovenije, <http://www.stat.si/popis2002/si/default.htm> (pristop 29. 11. 2004).

¹⁷ Naj za malo boljše orientacijo dodam, da naj bi po evidencah Afriškega centra v Ljubljani, ki je trenutno (februar 2006) sicer šele v fazi urejanja in zaradi tega ne predstavlja povsem zanesljivega vira, študentje v času gibanja neuvrščenih v Slovenijo prihajali iz sledečih afriških držav: Zimbabve, Etiopija, Guinea Bissau, Mali, Gabon, Kenija, Kongo, Nigerija, Siera Leone, Gana, Kamerun, Uganda, Eritreja, Južnoafriška republika, Burkina Faso, Somalija, Madagaskar, Alžirija, Gvineja, Zambija, Tunizija, Maroko, Egipt, Sudan. V Centru ocenjujejo, da je v Sloveniji ostalo okoli 50 študentov iz tistega časa in da jih ima danes približno polovica od teh slovensko državljanstvo. (Max Zimani, osebna korespondenca, Ljubljana, 13. 2. 2006)

¹⁸ Gre za etnične (v jugoslovanski in slovenski pravnoformalni terminologiji »narodnostne«) Muslimane. Oznaka Musliman (z veliko začetnico) je od leta 1971 v Jugoslaviji opisovala v Bosni in Hercegovini živeče muslimane, ki jim je bil dodeljen status »naroda« (Petrovič 1987). Veljala je do leta 1994, ko je v veljavo stopila oznaka Bošnjak, za katero so se bosanski muslimanski

2.316 ljudi ni mogoče razbrati krajevne provenience, saj so tisti, ki se niso prepoznali v zgoraj naštetih t.i. »narodnih« kategorijah, lahko izbirali med kategorijami »drugi narodno opredeljeni« (455), »regionalno opredeljeni« (15), »narodno neopredeljeni« (721), nekateri se niso želeli izjaviti (817), za nekatere pa se, kakor navajajo rezultati popisa, preprosto ne ve (308; prim. Popis 2002).

Iz več razlogov lahko domnevamo, da navedeni statistični podatki o številu muslimanov v Sloveniji niso v skladu z realnim stanjem. Kot navaja Danilo Dolenc (2005: 44–45), je na samoizjavljanje na popisu vplivalo več dejavnikov, ki jih statistične obdelave niso zmožne zajeti. Tako naj bi mnogi priseljenci in njihovi potomci izkoristili zakonsko možnost in na vprašanji o »narodnosti« ter veroizpovedi niso odgovarjali. Leta 2002 člani gospodinjstva tudi niso smeli podatkov o »narodnosti« in veroizpovedi navajati za člane, starejše od 14 let, ki v času obiska popisovalca niso bile navzoče. Popisovalec je sicer v takem primeru pustil posebno popisnico, ki jo je lahko v času popisa odsotna oseba naknadno poslala po pošti. Kot navaja Dolenc, je to možnost izkoristilo le 200.000 prebivalcev Slovenije, medtem ko več kot 50.000 takšnih vprašalnikov ni bilo poslanih Statističnemu uradu RS. Ravno tako v statistični obdelavi niso bile upoštewane pomanjkljivo ali v nasprotju z navodili izpolnjene izjave, kakršnih je bilo okoli 10.000 (prim. Dolenc 2005: 45).

Poleg številčnosti samoopredeljenih muslimanov v Sloveniji je vprašljivo tudi korelacijsko razmerje med veroizpovedjo in »narodnostno« pripadnostjo. Kot navaja Dolenc, so na »narodnostno« samoopredeljevanje na popisu vplivali številni dejavniki, kot so: svoboda izražanja »narodne« pripadnosti; subjektivnost dojemanja »narodnostnih« kategorij;¹⁹ spreminjanje »narodnostnih« klasifikacij;²⁰ aktualne družbeno-politične razmere ipd. Relativizacijo števil, ki prikazujejo »zamrznjeno sliko stanja samoopredelitev« ob popisu, pogojujejo še drugi dejavniki, kot sta ohlapna metodologija in izvedba nabora podatkov ter zelo različno zainteresirane interpretacije nabora. Zanesljivost števil je še dodatno relativizirana, ker, kakor pokaže avtor Dolenc (2005: 37–88), popis ni vštél spremenljivk, kakršne so npr. imigracije, emigracije, reemigracije, smrtnost, nataliteta ipd. Zaradi povedanega je mogoče sklepati, da so izkazane korelacije med veroizpovedjo in »narodnostno« pripadnostjo ob zadnjem popisu le približne.

Kljub temu je mogoče utemeljeno sklepati, da najštevilčnejšo skupino muslimanov v Sloveniji danes predstavljajo tisti, ki prihajajo iz Bosne in Hercegovine. Kot so

intelektualci odločili na prvem bošnjaškem saboru septembra 1993. Poimenovanje je bilo leta 1994 vpeljano tudi v Ustavo federacije BIH (Kržišnik-Bukić 1996: 91).

¹⁹ Kakor pojasni Irena Šumi, so v popisu izrečene izjave popisanih lahko obremenjene z najrazličnejšimi samopredstavami (prim. Šumi 2004: 30–32).

²⁰ V vseh povojnih obdobjih se je po mnenju avtorja najbolj spreminjala »narodnostna« opredelitev oziroma poimenovanje muslimanskega prebivalstva. Leta 1948 so bili popisani kot neopredeljeni muslimani (z malo začetnico), v popisu 1953 kot Jugoslovani-neopredeljeni, leta 1961 kot Muslimani v smislu etnične pripadnosti in v letih 1971, 1981 in 1991 kot narodnost. V zadnjem popisu leta 2002 je bila v skladu s političnimi spremembami v Bosni in Hercegovini uvedena oznaka Bošnjak (Dolenc 2005: 44).

mi povedali informatorji²¹ na Jesenicah in v Ljubljani, so se muslimani bosanskega porekla ob popisu opredeljevali kot Bošnjaki, Muslimani,²² Bosanci, Neopredeljeni²³ pa tudi kot Slovenci, saj je velika večina med njimi slovenskih državljanov. Ob seštevku kategorij, ki zanesljivo predstavljajo muslimane iz Bosne in Hercegovine, se je izkazalo, da rezultat predstavlja tri četrtine vseh samoopredeljenih muslimanov ob zadnjem popisu.

Večina muslimanov danes živi v mestih, kjer so v preteklosti našli zaposlitev v industriji, turizmu ali gostinstvu. To so Ljubljana (13.268, oz. 5.1 % celotnega prebivalstva v občini), Jesenice (3.885, oz. 18 %), Velenje (2.895, oz. 8.6 %), Maribor (2.337, oz. 2.1 %), Koper (2.036, oz. 4.2 %), Celje (1.225, oz. 2.5 %), Trbovlje (1.192, oz. 6.5 %), Kamnik (1.107, oz. 4.2 %). V okolici Ljubljane (Kamnik, Domžale, Vrhnika, Medvode, Litija, Grosuplje, Mengeš, Ig, Brezovica) živi še 3.995 muslimanov, kar pomeni, da ljubljanska občina z okolico zajema 36.35 % (17.263) vseh muslimanov v Sloveniji (gl. Popis 2002). Več kot tretjina vseh muslimanov v Sloveniji torej živi v Ljubljani z okolico, na Jesenicah (8 %), v Kopru (6 %) in Mariboru (5 %; gl. Popis 2002).

ZAČETKI VERSKIH AKTIVNOSTI IN ZGODOVINA INSTITUCIONALIZACIJE ISLAMSKE SKUPNOSTI

Tudi v Sloveniji so se muslimani organizirali že kmalu po migraciji. Do prvega organiziranja je po navedbah Ahmeda Pašića prišlo v času *ramadana* pozimi leta 1962 v Ljubljani. Skupina desetih muslimanov se je zbrala v zasebnem stanovanju, da bi opravljala svoje *ramadanske* verske dolžnosti. V letu dni se je skupina prakticirajočih vernikov povečala na petdeset ljudi in svoje verske dolžnosti začela redno opravljati v neki baraki blizu ljubljanske mlekarne. V času *ramadana* se je tam *klanjalo*²⁴ *jacijo* in *teravijo* (arabsko: *tarâwih*, nočna molitev v času *ramadana*),²⁵ skozi celo leto pa je redno potekala tudi petkova *džuma* (arabsko: *đum'a*, petkova skupna molitev) (Pašić 2002:103–104).

S pomočjo Islamskih skupnosti v Sarajevu in Zagrebu je bil 12. septembra 1967 ustanovljen prvi odbor Islamske skupnosti v Ljubljani in s tem tudi v Sloveniji. V tem času se je pričelo tudi z neformalnim verskim izobraževanjem otrok po zasebnih stanovanjih v Ljubljani in na Jesenicah (Pašić 2002: 104–105).

Leta 1969 so muslimani pričeli s prvimi javnimi obredi. Šlo je za *mevlude* (arabsko:

²¹ Terensko raziskavo med slovenskimi muslimani sem opravljala med letoma 2003 in 2006, pri tem pa sem bila najbolj osredotočena na muslimane na Jesenicah, v Ljubljani in v Kočevju.

²² Glej opombo 34.

²³ Ta tip samoopredeljevanja je bil v Jugoslaviji izjemno popularen med muslimani še posebej pred letom 1971, ko je bila uvedena oznaka Musliman.

²⁴ Bošnjaki izvajanje svoje molitve imenujejo *klanjanje*.

²⁵ Nočna molitev, ki sledi *jaciji* in se jo klanja za *hodžo* le v času *ramadana*.

mawlūd),²⁶ ki so bili organizirani v Ljubljani, na Jesenicah in v Kranju. Na Jesenicah so muslimani za prireditev uredili šolsko telovadnico na železniški postaji, ki so jo prekrili s preprogami iz zasebnih stanovanj. Udeležba je bila dokaj visoka, saj je bilo na *mevludih* prisotnih po približno štiristo ljudi. Poleg slavonspeva o življenju preroka Mohameda (*mevlud*) so učili (recitali) iz *Korana* (arabsko: *al-Qur'ân*)²⁷ in drugih verskih tekstov ter poslušali predavanja iz zgodovine islama (Glasnik IZ v BiH, julij 1969, v: Pašić 2002:104–105).

Že v tistem času se je izkristalizirala ideja o tem, da muslimani potrebujejo prostor, kjer bi lahko opravljali svoje verske dolžnosti, in še istega leta je tedanji *reis ul-ulema*²⁸ Islamske skupnosti Bosne in Hercegovine Naim Hadžiabdić na ljubljanske mestne oblasti naslovil prošnjo za dodelitev lokacije, kjer bi si muslimani lahko postavili *mošejo*. V tistem času je po podatkih arhiva Islamske skupnosti v Sloveniji živelo okoli 3.000 muslimanov (Arhiv IS v RS, v: Pašić 2002: 105).

Leta 1981 so na Grablovičevi 14 v Ljubljani uredili prvi *mesdžid* (arabsko: *masđid*, muslimansko svetišče)²⁹ Slovenske islamske skupnosti, ki deluje še danes. Gre za stanovanjsko hišo, ki jo je skupnost kupila in preuredila v prostor, namenjen opravljanju verskih obredov. Na podoben način so se organizirali tudi muslimani na Jesenicah in leta 1987 svoj *mesdžid* uredili v nekdanji konjušnici na Kejžarjevi ulici 19a. Do devetdesetih let je bila Islamska skupnost registrirana le v Ljubljani in na Jesenicah.

²⁶ Kolektivni obredi, ki so običajno organizirani v čast preroku in njegovemu rojstvu ali kot dogodka, povezani z religioznim ali družinskim življenjem (inavguracija *mošeje*, vselitev v novo hišo oz. stanovanje, *šeritska* poroka, obrezovanje moških potomcev, *sunečenje*, ipd.).

²⁷ Slovesno ustno razglašanje pred publiko (Delcambre 1994[1987]: 42). »Beseda Koran izvira iz besed, ki pomenijo hkrati 'recitirati' in 'brati'.« (El Guindi 1999: 198) Prva Alahova objava (1.610) božjemu poslancu Mohamedu je bila *iqre*, kar pomeni recitiraj (Mernissi 1991: 28). Koran je torej sveta knjiga muslimanov, ki temelji na božjih razodetjih božjemu poslancu Mohamedu. Ta jih je z memoriziranjem na pamet ponavljal svojim sodobnikom. Koran je sestavljen iz *sur*, ki se naprej delijo na različno dolge *ajete*, oziroma odlomke. Mohamed je objave dobival v obliki *ajetev*, ki so mu bili preko angela Gabriela posredovani ob različnih priložnostih. Ob eni priložnosti je bilo lahko razodetih tudi po več *ajetov* hkrati. Ker je bil Mohamed nepismen, so ta razodetja zabeležili njegovi sodobniki. Zapisovali so jih na različne podlage, odvisno pač od okoliščin in razpoložljivega materiala, največkrat pa je bilo to usnje, kost ali kamen. Zapisi so bili šele kasneje zbrani in sestavljeni v tisto, čemur danes rečemo Koran (El Guindi 1999: 198). Sure se delijo na tiste, ki so bile razodete v Meki (1.610–1.622), in tiste, ki so bile razodete v Medini (1.622–1.632), vendar pa v Koranu niso zbrane po kronološkem zaporedju, po katerem so bile razodete. Sure, ki so bile razodete v Meki, govorijo predvsem o osnovnih islamskih načelih in dolžnostih, ki naj bi se jim podrejali muslimani, medtem ko tiste iz Medine obravnavajo predvsem tematiko, povezano s konkretnimi težavami in dilemami, s katerimi se je soočala zgodnja muslimanska skupnost ob svojem formiranju (Mernissi 1991: 29).

²⁸ Naziv *reis ul-ulema* je uvedla Avstro-Ogrska leta 1882, ko je bila ustanovljena institucija *reis ul-uleme*, vodje muslimanov s sedežem v Sarajevu, z namenom, da se bosanske muslimane loči od tedanjega centra v Istanbulu. Avstrijski cesar je z uvedbo te institucije prekinil prakso, na podlagi katere so verskega poglavarja muslimanov, imenovanega mufti, tudi na ozemlju Avstro-Ogrske monarhije postavljali Osmani (prim. Kalčić 2004: 278).

²⁹ Manjša islamska molilnica. Glej opombo 7.

V času vojne v Bosni in Hercegovini so z begunci v Slovenijo prišli tudi prvi *imami* (arabsko: *imâm*, vodja skupne molitve).³⁰ Verske aktivnosti so postale bolj organizirane in udeleževalo se jih je vedno več ljudi. Poleg obeh že omenjenih lokalnih skupnosti so v različnih slovenskih krajih organizirali še dvanajst skupnosti (Kalčič 2004: 273). Do danes je bilo tako vzpostavljenih še dvanajst *mesdžidov*, ki se nahajajo v industrijskih mestih, kjer muslimani živijo: v Velenju, Mariboru, Kopru, Kranju, Tržiču, Škofji Loki, Kočevju, Postojni, Celju, Ajdovščini, Novem mestu in Trbovljah (Pašić 2002: 108–110).

ORGANIZIRANOST ISLAMSKE SKUPNOSTI SLOVENIJE

Islamska skupnost Slovenije je ena izmed štiridesetih verskih skupnosti v Sloveniji, ki so registrirane na Uradu za verske skupnosti. Čeprav njeni začetki segajo še v šestdeseta leta 20. stoletja, je bila uradno vpisana v register šele leta 1976 (Pašić 2002: 108). Po razpadu Jugoslavije (1991/92) je po »političnih šivih« razpadla tudi Islamska skupnost Jugoslavije (*Islamska zajednica Jugoslavije*). Do takrat je slovenska skupnost pripadala največji enoti z največ verniki v okviru Islamske skupnosti SFRJ, ki se je imenovala Starešinstvo Islamske skupnosti za Bosno in Hercegovino, Hrvaško in Slovenijo.³¹ Islamska skupnost v Sloveniji se je 18. decembra 1994 »osamosvojila« in postala zunajteritorialna enota novoformirane Islamske skupnosti Bosne in Hercegovine,³² ki je v Ljubljani ustanovila svoj *Mešihat*.³³

Najpomembnejši in najvplivnejši organ Islamske skupnosti je Sabor,³⁴ v katerega vsaka štiri leta izvolijo predstavnike iz vsake lokalne skupnosti, *džemata* (arabsko: *đamâ'a*, skupnost vernikov).³⁵ Ti delujejo pod okriljem *Mešihata* v Ljubljani, ki mu predseduje *mufti*.³⁶ Na konstitutivnem saboru je bil sprejet tudi statut organizacije, ki je prvič dobila *muftija*, sicer člana *Rijaseta*³⁷ Islamske skupnosti v Sarajevu.³⁸ Njegova

³⁰ Bošnjaki izraz *imam* uporabljajo tudi za svoje duhovnike, čeprav je veliko bolj razširjen izraz *hodža*.

³¹ Vrhovno starešinstvo oziroma središče Islamske skupnosti nekdanje Jugoslavije se je nahajalo v Sarajevu.

³² Isto se je zgodilo z bosanskimi muslimani Islamskih skupnosti na Hrvaškem in v Sandžaku.

³³ *Mešihat* je izvršni organ islamske skupnosti v RS.

³⁴ Tj. zakonodajni organ Islamske skupnosti.

³⁵ V Sloveniji tudi poimenovanje za lokalno podružnico Islamske skupnosti. Muslimani so na lokalnem nivoju organizirani v lokalne skupnosti, oziroma *džemate*, za katere skrbijo *odbori*, ki se ravno tako izvolijo na štiri leta. Verske aktivnosti v lokalnih skupnostih vodijo *imami*. Po vojni je nastalo v Sloveniji še 12 *džematov*, tako da jih Islamska skupnost danes šteje vsega štirinajst.

³⁶ Najvišji predstavnik Islamske skupnosti v Sloveniji.

³⁷ Izvršni organ Islamske skupnosti BiH, kateremu so podrejeni *Mešihati* v BiH, Sloveniji, Hrvaški in Sandžaku.

³⁸ Slovenija je prvega *muftija*, Osmana Đogića, dobila 5. oktobra 2001 z inavguracijo v ljubljanskem *mesdžidu*. Tudi mandat *muftija* praviloma traja štiri leta. Pred Đogićem sta funkcijo v.d. *muftija* opravljala Muris Hadžibaščaušević, ki je danes *imam* v *mošaji* Ferhadija v Sarajevu, in za njim

osrednja funkcija je zastopanje muslimanov v Sloveniji. Na lokalnem nivoju muslimane zastopajo *imami*, ki so pod *muftijevo* ingerenco. Vsi med njimi so Bošnjaki, na delovna mesta po skupnostih pa jih nastavlja *Mešihat* Islamske skupnosti Slovenije (Pašić 2005: 74).

Islamska skupnost Slovenije deluje pod okriljem *Rijaseta* Islamske skupnosti Bosne in Hercegovine s sedežem v Sarajevu. Najvišji predstavnik *Rijaseta* je *reis ul-ulema*,³⁹ pod čigar ingerenco so *muftiji*.⁴⁰ S priznavanjem sarajevskega *Rijaseta* je slovenska Islamska skupnost obdržala spiritualno, tako pa pravzaprav tudi politično zvezo z Bosno, te pa npr. Islamska skupnost v Makedoniji, ki se je organizirala posebej, ni ohranila. Zaradi tega nedvomno drži, da pri konstituciji Islamske skupnosti Slovenije sarajevski *Rijaset* igra pomembno vlogo in da je v institucionalnem pogledu slovenska Islamska skupnost pravzaprav bošnjaška. Incident (do katerega je prišlo maja 2005) z odstavitvijo *muftija* Osmana Đogića s strani Skupščine Islamske skupnosti v Bosni in Hercegovini naravno te politične zveze nazorno kaže.

Članstvo v Islamski skupnosti Slovenije odlikava stanje, kakršno je bilo v nekdanji skupni državi. Po besedah Osmana Đogića (Kalčić 2004: 279) 99 % članov prihaja s področja nekdanje Jugoslavije, od tega jih je 90 % s področja Bosne in Hercegovine in morda 90 % od teh iz zahodne Bosne. Preostalih 10 % predstavljajo Albanci, Romi, Arabci, večinoma nekdanji študentje, ki so prišli v Slovenijo še v času Jugoslavije, in Turki, ki pa ne prihajajo iz Turčije, temveč iz Makedonije. V skupnost je včlanjenih 7.000 družin, kar naj bi predstavljalo približno 28.000 oseb (Pašić 2005: 71).⁴¹ Kljub temu, da se Islamska skupnost deklarira kot slovenska, je jezik, ki se znotraj nje uporablja, po besedah bivšega *muftija*, predvsem zaradi sestave njenih članov, bosanščina oz. srbohrvaščina, ki naj bi jo razumela večina članov (Kalčić 2004: 279–280). Skupnost je edina muslimanska organizacija v Sloveniji. Muslimani v Sloveniji na primer nimajo organiziranih zasebnih konfesionalnih vrtcev in šol, niti radijskih ali televizijski postaj, tako kot je to običajno v mnogih državah Zahodne Evrope.

Muslimani, ki živijo v Sloveniji, so razen redkih izjem *suniti*. Islamska skupnost v Sloveniji kot reprezentativna organizacija muslimanov v skladu z doktrino Islamske

Ibrahim Malanović, ki je kasneje nastopil službo *imama* v Mariboru, po razrešitvi Đogića s strani Skupščine Islamske skupnosti BiH v Sarajevu 3.5.2005 pa ponovno prevzel vlogo v.d. *muftija* v Sloveniji.

³⁹ Zadnji *reis ul-ulema* s kar petnajstletnim mandatom (na oblast je prišel tik pred vojno v BiH) je dr. Mustafa Cerić.

⁴⁰ Poleg *muftijev* v BiH so člani *Rijaseta* v Sarajevu tudi *muftiji* iz Slovenije, Hrvaške in Sandžaka.

⁴¹ Opozoriti moram, da se podatki ne izključujejo z rezultati Popisa 2002, saj v Islamsko skupnost niso vključeni vsi muslimani, ki živijo v Sloveniji, razmerja etnične pripadnosti med pripadniki Islamske skupnosti ali preprosto muslimani, ki so ali niso člani te skupnosti, pa tudi ne moremo izračunati iz splošnega popisa prebivalstva. Ljudje, ki so se ob popisu sicer opredelili za etnične Muslimane, Bosance ali Bošnjake prav gotovo predstavljajo ljudi, ki prihajajo iz Bosne in Hercegovine, hkrati pa vsi izmed njih (katerih število znaša 40.071) niso muslimani (verska opredelitev), saj se v BiH ljudje ne opredeljujejo le za muslimane, temveč tudi za katolike in pravoslavce.

skupnosti Bosne in Hercegovine sledi *hanefitski mezheb* oz. islamsko pravno šolo, ki je med muslimani po svetu tudi najbolj razširjena. Vendar to ne pomeni, da med muslimani v Sloveniji ni tudi pripadnikov drugih islamskih skupin ali *sunitskih* ločin, na primer pristašev bolj rigidnih *sunitskih* interpretacij islama, kakršni so sledniki hanbelijskega *mezheba* ali *salafističnega* gibanja.⁴² Šiiti, kolikor jih je, po mojih podatkih povečini prihajajo iz Irana. Po pripovedovanjih informatorjev v Ljubljani in na Jesenicah vsi ti verniki svoje verske dolžnosti opravljajo skupaj, v istih prostorih, in nimajo ločenih verskih objektov.

Osrednji v Sloveniji javno znan problem, s katerim se skupnost sooča, je postavitve islamskega verskega in kulturnega centra v Ljubljani, ideja, ki se je po vojni v Bosni in Hercegovini razvila iz prvotne zamisli o postavitvi *mošeje*.⁴³ Medtem ko molilnice v večini lokalnih skupnosti po besedah Ahmeda Pašića zaenkrat še zadoščajo potrebam vsakodnevnega opravljanja verskih obredov (gl. Nežmah 2004), se ob večjih dogodkih in osrednjih islamskih praznikih, v času *ramadana*, za *bajram* in *kurban bajram*, ki se jih udeležuje največ ljudi, ti prostori večinoma premajhni. Težava je po navedbah Pašića najbolj pereča v Ljubljani, kjer je sedanja molilnica premajhna tudi za opravljanje najbolj osnovnih verskih dolžnosti. Skupnost tako dvakrat letno, za *bajram* in *kurban bajram* (arabsko: *eid al-adha*, praznik žrtvovanja)⁴⁴, najame športno dvorano Tivoli ali Kodeljevo, kjer se zbere približno 4.000 vernikov (prim. Pašić 2002: 103).

Osrednji argumenti Islamske skupnosti, zakaj je takšen center nujno potreben, gredo v smeri zadoščanja verskih pa tudi kulturnih potreb muslimanov. Poleg *mošeje* naj bi center namreč vključeval tudi športno dvorano, knjižnico s čitalnico, učilnico, knjigarno, prostor za večje prireditve in predavanja, restavratorstvo ipd. (prim. Pašić 2005: 75). Pri vsem tem prav gotovo ne gre zanemariti, da bi takšen center nedvomno pomenil predvsem javno priznanje prisotnosti muslimanov v Sloveniji in konec koncev tudi realizacijo pravic, ki jo muslimanom zagotavlja slovenska ustava.

KAJ O ISLAMSKIH PRAKSAH IN MUSLIMANIH PRAVI SLOVENSKA ZAKONODAJA?

Slovenija izhaja iz enega od socialističnih sistemov, ki so vero tako rekoč izrinili iz javne sfere v področje zasebnosti. Kljub temu, da je bila v Jugoslaviji na formalno-pravni ravni načelno priznana svoboda vesti in veroizpovedi ter opravljanja verskih obredov, izpovedovanje vere pa svobodna, vendar zasebna stvar (Ustava 1946, Ustava 1963, Ustava 1974, v: Prepeluh, Šturm in Movrin 2004: 4–5), so komunistične oblasti še posebej v zgodnjem povojnem času Jugoslavije nadzirale in oteževale kakršnokoli

⁴² Sodobni *salafisti*, imenovani tudi *neo-salafisti*, zagovarjajo striktno in skripturalno interpretacijo Korana in sune, ki posnema način življenja preroka Mohameda in prvih generacij pobožnih muslimanov (arabsko: *al-salaf al-salih*).

⁴³ Glej opombo 7.

⁴⁴ Slavi Abrahamovo žrtvovanje.

versko aktivnost tako v javnem prostoru kot tudi v zasebni sferi (gl. Prepeluh, Šturm in Movrin 2004: 4–6). Zakon (ZPPVS 1976), ki danes ureja položaj verskih skupnosti, izhaja iz časa jugoslovanskega komunističnega režima. V skladu s strogim pojmovanjem laičnosti države v nekdanji ureditvi, ki je izhajalo iz načela, da je prepovedano vse, kar ni izrecno dovoljeno, je ureditev dejavnosti verskih skupnosti pomenila, da je vse, česar zakon ne obravnava, zanje prepovedano (prim. Prepeluh, Šturm in Movrin 2004: 6). V skladu z ustavnopolitičnim sistemom SFRJ in časom, v katerem je zakon nastal, se je 1. člen zakona, ki govori o tem, da je »izpovedovanje vere človekova zasebna stvar«, v prejšnjem režimu dejansko tolmačil v smislu pozasebljenja vsega verskega.⁴⁵ S pravnega vidika je z osnovanjem nove države bistveno ločnico na tem področju leta 1991 začrtala nova ustavna ureditev Slovenije, ki izhaja iz načela, da je dovoljeno vse, kar ni izrecno prepovedano (5. odstavek 15. člena ustave, Ustava RS 1991), in nič več ne vsebuje določbe o tem, da je izpovedovanje vere zasebna stvar (prim. 174. člen Ustave SFRJ iz leta 1974 in 229. člen Ustave SRS). Po 41. členu aktualne Ustave SRS je izpovedovanje vere in drugih opredelitev v javnem življenju svobodno.

Po 7. členu ustave pravni položaj verskih skupnosti temelji na načelu ločitve države in verskih skupnosti (oz. na načelu laične države),⁴⁶ ki naj bi zagotavljalo državno nevtralnost do vseh ver in prepričanj; na načelu enakopravnosti⁴⁷ verskih skupnosti, ki je povezano z ustavnimi pravicami iz 14. člena (zapoved enakosti ne glede na vero ali prepričanje), 16. člena (prepoved diskriminacije zaradi vere ali prepričanja), 22. člena (enako varstvo pravic pred državnimi organi) in 63. člena (prepoved spodbujanja k verski neenakopravnosti ter prepoved verskega sovraštva in nestrpnosti); 7. člen zagotavlja tudi svobodno delovanje verskih skupnosti. S tem naj bi bila zagotovljena svoboda izpovedovanja vere in drugih opredelitev v javnem življenju, ki zajemajo različne oblike izražanja individualnih in kolektivnih stališč.⁴⁸

V Sloveniji nimamo posebnega zakona, ki bi pravnoformalno uravnaval ali ščitil udejanjanje specifičnih verskih potreb, ki jih imajo muslimani. Ti so, tako kot vsi

⁴⁵ »Vera kot taka ni imela mesta ne v medijih, ne v poklicnem življenju posameznika, ne v šoli, ki ni bila le laična oz. nevtralna, pač pa poudarjeno ateistična. Na ustavni ravni je bil ateizem proglašen za državni nazor. Tako je npr. V razdelek temeljnih načel Ustave SFRJ, proglašene 21. 2. 1974, določal, da vzgoja in izobraževanje temeljita na dosežkih sodobne znanosti in zlasti na marksizmu« (Prepeluh, Šturm in Movrin 2004: 6).

⁴⁶ Mojca Medvešek in Natalija Vrečer (2005: 356) navajata, da je ločitev države in verskih skupnosti razumljena v smislu svobodnega delovanja in avtonomnosti verskih skupnosti v sklopu veljavnega pravnega reda ter sodelovanja z državo na tistih področjih, na katerih je za to najti interes obeh strani.

⁴⁷ Enakopravnost je pojmovana kot zagotavljanje enakih pravnih možnosti vsem verskim skupnostim (prim. Medvešek in Vrečer 2005: 356).

⁴⁸ Po interpretaciji zakona o verskih skupnostih (gl. Prepeluh, Šturm in Movrin 2004: 15, 21) so kolektivne oblike izvajanja svobode vesti razumljene kot bogoslužje, verske pobožnosti, molitve, darovanja, žrtvovanja, rituali, zakramenti, praznovanje verskih praznikov, zvonjenje, verska znamenja, verska vzgoja in drugi sakralni obred, pa tudi karitativno delovanje.

verniki različnih konfesij v Sloveniji, do udejanjanja svojih verskih pravic upravičeni z ustavo in zakonom o verskih skupnostih.

PRAVNI POLOŽAJ IN FINANCIRANJE VERSKIH SKUPNOSTI

Verske skupnosti so pravne osebe zasebnega prava, če svoje delovanje v skladu z Zakonom o pravnem položaju verskih skupnosti iz leta 1976 (ZPPVS; Ur. l. SRS, št. 15/76, 42/86 in 5/90 ter Ur. l. RS, št. 22/91) prijavijo na Uradu Vlade RS za verske skupnosti.

Država ne financira delovanja verskih skupnosti neposredno, vendar z vsakoletnimi razpisi prispeva sredstva za vzdrževanje kulturnih spomenikov v lasti verskih skupnosti, poleg tega pa tudi povrne prispevek delodajalca za socialno zavarovanje oseb, ki opravljajo poklic vodenja bogoslužja kot edini poklic. Leta 2003 je po navedbah avtorjev Prepeluh, Šturm in Movrin (2004: 32) Urad plačal prispevke 1080 duhovnikom Rimskokatoliške cerkve, trinajstim duhovnikom Evangeličanske cerkve, sedmim Binkoštna cerkve, petim Srbske pravoslavne cerkve, desetim Krščanske adventistične skupnosti in enajstim *imamom* (arabsko: *imâm*, vodja skupne molitve)⁴⁹ Islamske skupnosti. Urad Vlade RS za verske skupnosti razpolaga tudi s posebnimi sredstvi za pomoč verskim skupnostim, ki naj bi jih razdelil po načelu odprtosti in pomena projekta verske skupnosti za širšo družbo. Verske skupnosti sicer samostojno razpolagajo z lastnimi sredstvi, ki jih pridobivajo z dohodki iz lastnega premoženja; iz nagrad in prispevkov vernikov za opravljene verske obrede in opravila oziroma storitve, ki jih zagotavljajo vernikom;⁵⁰ iz daril, dediščin in volil fizičnih in pravnih oseb; gmotno podporo pa jim lahko daje tudi država ali lokalna skupnost. S temi sredstvi verska skupnost sama razpolaga, na zahtevo pa mora državnemu ali občinskemu organu predložiti poročilo o uporabi namensko dodeljenih sredstev.

MEDIJI IN VERSKE SKUPNOSTI

Verske skupnosti so lahko tudi izdajatelji javnih glasil. Kot pravne osebe lahko ustanavljajo druge pravne osebe, ki se ukvarjajo z založništvom ipd. Na nacionalni

⁴⁹ Bošnjaki izraz *imam* uporabljajo tudi za svoje duhovnike, čeprav je veliko bolj razširjen izraz *hodža*.

⁵⁰ Ti prispevki so po izrecni določbi zakona povsem prostovoljni in jih je dovoljeno pobirati v obrednih in drugih prostorih verskih skupnosti, zunaj teh pa le z dovoljenjem pristojnega državnega organa (pristojne upravne enote Ministrstva za notranje zadeve). Za verske obrede, opravljene na željo posameznikov, smejo duhovniki sprejemati nagrade v denarju ali drugi običajni obliki (npr. prehrambeni produkti ipd.). Glede na tradicionalni sistem, uveljavljen v verskih skupnostih skladno z njihovimi običaji, gre v teh primerih za darove, ki so običajni ob obredju verskih skupnosti.

radioteleviziji deluje uredništvo verskega programa, v Svetu nacionalne RTV pa je verskim skupnostim zagotovljeno eno mesto za njihovega predstavnika.⁵¹ Trenutno sta v Svetu RTV Slovenije predstavnika katolikov in pravoslavcev, ki jih je po navedbah Pašića izbral aktualni predsednik države, dr. Janez Drnovšek, muslimanski predstavnik pa v svet ni bil imenovan (gl. Pašić 2006). Poleg oddaje na nacionalni televiziji (Obzorja duha), ki v svoje predstavitve ne vključuje islamskih tematik, na Radiu Študent od marca 2004 dvakrat mesečno poteka bošnjaška oddaja Podalpski selam, ki je, kakor se razume že iz imena oddaje, pretežno versko naravnana.

VEROUK V VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNIH USTANOVAH

V slovenskih javnih vzgojno-izobraževalnih ustanovah konfesionalna dejavnost ni dovoljena, vendar pa verske skupnosti lahko ustanavljajo vzgojno-izobraževalne ustanove in šole vseh stopenj, v katerih se konfesionalna dejavnost sme opravljati, če se ta izvaja zunaj programa, ki se sicer opravlja kot javna služba. Konfesionalna dejavnost ravno tako ne sme časovno prekinjati ali prostorsko ovirati programa, ki se izvaja kot javna služba, njeno izvajanje pa mora biti organizirano tako, da tistim, ki se ne želijo udeleževati te dejavnosti, omogoča nemoten prihod in odhod.⁵² Kot že rečeno, muslimani v Sloveniji nimajo nobene zasebne vzgojno-izobraževalne ustanove, vendar pa imajo v svojih *mesdžidih* organiziran *mekteb* (arabsko: *maktab*, koranska šola, oz. islamski verouk) tako za otroke kot tudi za odrasle.

DRŽAVNO PRIZNANI VERSKI PRAZNIKI

Slovenska država sicer vztraja pri načelu laične ureditve, kar pa ji očitno ne preprečuje, da med državne praznike in dela proste dneve ne bi štela tudi nekaterih verskih praznikov Rimskokatoliške in Evangeličanske cerkve. V skladu s pojmovanjem, da sta ti verski skupnosti, za razliko od vseh drugih, avtohtoni,⁵³ Zakon o praznikih in dela prostih dnevih (Ur. l. RS, št. 26/91) razglašajo 1. november (vsi sveti) za državni praznik, kot dela proste dneve pa velikonočno nedeljo in ponedeljek, binško nedeljo,

⁵¹ Urad za verske skupnosti, <http://www.gov.si/uvs/> (pristop 11. 10. 2005).

⁵² Ustanavljanje in delovanje konfesionalnih zasebnih šol so omogočile spremembe Zakona o pravnem položaju verskih skupnosti leta 1991. Država sofinancira dejavnosti takšnih vrtcev in šol praviloma v višini 85 odstotkov stroškov programa v primerljivem javnem zavodu, če so navedene ustanove verskih skupnosti organizirane v skladu z zakonom in izvajajo javno veljavni program.

⁵³ Takšno pojmovanje je v sozvočju s specifikami slovenskega orientalizma, katerega odražajo diskurzi, ki so se pojavili v Sloveniji po njeni osamosvojitvi in so tesno povezani s konstruiranjem slovenske nacionalne identitete, ki se je od leta 1991 dalje konstruirala v opoziciji do vsega, kar na kakršenkoli način Slovence povezuje z Jugoslavijo, Balkanom ipd., simultano pa tudi na povezovanju slovenstva z evropskimi tradicijami in krščanstvom.

25. december (božič), 15. avgust (verski praznik Rimskokatoliške cerkve, Marijino vnebovzetje) in 31. oktober (verski praznik Evangeličanske cerkve, dan reformacije). Muslimani zadnja leta množično praznujejo *bajram*, *kurban bajram* in *ramadan*, ki se ravna po lunarnem koledarju za razliko od krščanskih praznikov, ki se ravna po gregorijanskem koledarju (tako kot tudi celotna Evropska unija). Ker njihovih praznikov država ne priznava, se po navedbah informatorjev mnogi poskušajo za prvi dan *bajrama*, ki za mnoge muslimane predstavlja največji islamski praznik, s svojimi delodajalci dogovoriti za dodelitev dela prostega dne. V praksi to povečini pomeni, da zaposleni muslimani na ta dan vzamejo dopust.

POROKA IN POLIGAMIJA

Državljeni Slovenije lahko udeležijo svoje verske pravice, dokler z njimi ne kršijo principov ustavnega prava. Slovenski muslimani v skladu s slovensko zakonodajo lahko sklenejo zakonsko zvezo tako kot vsi drugi slovenski državljani le pred pristojnim državnim organom, verski obred pa naj bi se smel opraviti šele po obredu pred matičarjem (Ustava RS, 1. odstavek, 53. člen; 15. člen ZPPVS). Verske skupnosti torej ne smejo izvajati poročnih obredov z uradno veljavo, ker jih država ne priznava, kar pa se glede na ustavno zajamčeno versko svobodo zdi sporno. Takšna določila sicer ne preprečujejo, da ljudje ne bi ravnali drugače in v skladu z lastnimi verskimi prepričanji. V Sloveniji tako nekaterim muslimanom *šeriatska* poroka predstavlja pomembnejši vidik sklenitve zakonske zveze od tiste pred matičarjem in se tako poročajo le v *mesdžidih*. Med muslimani, striktno držečimi islamskih zapovedi, se dogajajo tudi poroke med mladoletnimi, ki jih starši mladoletnikov tudi podpirajo, saj se s sklenitvijo *šeriatske* poroke zadosti islamskim predpisom, ki spolne odnose v izvenzakonski zvezi obsojajo. Tako sem tudi sama spoznala kar nekaj Bošnjakinj, ki so se najprej poročile pred *hodžo* in šele ob polnoletnosti postopek ponovile pred matičarjem.

Posebno vprašanje za muslimane prav gotovo predstavlja poligamna zakonska zveza, saj *šeriatsko* pravo dovoljuje moškemu poroko z največ štirimi ženskami. Slovenski Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR, Ur. l. SRS št. 15/76, 30/86, 1/89, 14/89, 13/94, 82/94, 29/95, 26/99, 60/99 – odločba US, 70/2000, 64/2001, 10/2002, 42/2003 – odločba US) poligamije ne dovoljuje, saj določa, da je za sklenitev zakonske zveze potrebno, da jo skleneta osebi različnega spola, ki morata biti samski. Tudi na tem mestu se ustavna določila o verski svobodi zdijo omajana. Med muslimani v Sloveniji poligamni zakoni sicer niso v praksi. Med Bošnjaki, ki sem jih spoznala na Jesenicah in v Ljubljani, nisem srečala nikogar, ki bi bil poligamiji naklonjen, saj jo po mojih izkušnjah večina, kljub temu da jo islam odobrava, dojema kot nekaj tujega. Vendar je v praktičnem pomenu poligamen zakon, sklenjen sicer samo pred *hodžo*, povsem izvedljiv, kar so mi potrdili tudi informatorji, ki so mi povedali za nekega muslimana sirijskega porekla, ki je v Sloveniji na tak način sklenil bigamno zakonsko

zvezo. Poligamija je, kot navaja bosanski poslanec SDA, Mirsad Hasanić, prisotna tudi v Bosni in Hercegovini, kjer je sam pred letom dni podal predlog za legalizacijo takšnih porok (Pirc 2005). Glede na povedano, je precej verjetno, da tudi v Sloveniji spričo sprememb, do katerih je prišlo v Bosni z vojno, prihaja do poligamnih zvez. Ker te niso legalne, postavljajo muslimane, ki se za takšno obliko zakonske zveze odločajo, v marginaliziran položaj. Mož, ki ima več žena, namreč kot soprogo lahko uradno »prijavi« le eno, medtem ko so ostale lahko registrirane le v zapisnikih, ki jih v *mesdžidih* vodijo *imami*. Pravic takšnih soprog in njihovih otrok, ki jih državni zakon ne »priznava« za zakonske žene, tako ne ščiti noben državni zakon.

POKOPALIŠČA IN VERSKI POKOP

Vsa pokopališča v Sloveniji so v lasti države, zanje pa skrbijo posebne komunalne organizacije oziroma občine, ki so tudi pristojne izdajati natančnejše predpise o pokopališki in pogrebni dejavnosti ter o urejanju pokopališč (prim. Prepeluh, Šturm in Movrin 2004: 60). Usklajeno z zagotovljeno ustavno pravico svobode verskega izražanja muslimani lahko svoje umrle pokopavajo ob verski asistenci *hodže* in v skladu z islamskimi predpisi, vendar morajo pri tem spoštovati Zakon o pokopališki in pogrebni dejavnosti ter o urejanju pokopališč (Ur. l. SRS, št. 10/2002).

V Sloveniji obstajata le dve pokopališči, ki imata predviden ločen del za pokopavanje muslimanov, in sicer na Jesenicah in v Mariboru. Kot navajajo informatorji, njun nastanek časovno sovпада z začetkom vojne v Bosni in Hercegovini (gl. tudi Večer 1999: 328), ko so muslimani svoje umrle v večjem številu kot poprej pokopavali v Sloveniji. Med vojno prevoz umrlih v Bosno namreč ni bil mogoč, po vojni pa je zaradi novonastalih državnih mej in z njimi pogojenih novih razmer tak prevoz za marsikoga prevelik strošek.

Prostor, namenjen pokopu muslimanov, je na Jesenicah ločen del tamkajšnjega pokopališča. V skladu s komunalnimi predpisi so nagrobniki na njem vizualno »usklajeni« z drugimi nagrobniki nemuslimanskih pokojnih in tako razen z vgraviranim polmeseccem in zvezdo namesto križa ter z napisom »merhum/a« (»pokojni/a«) pred imenom pokojnega z ničimer ne kažejo, da gre za muslimanski del pokopališča. Grobovi, ki še nimajo nagrobne plošče, so označeni namesto z lesenim križem, kot pri kristjanih, z lesenim *nišanom*.⁵⁴ V skladu z islamskimi predpisi naj bi bil *kabur* (grob) z *mejtom* (pokojnik) z desno stranjo obrnjen proti Meki, kar pa po mojih opažanjih ni upoštevano pri vseh grobovih. Ko sem ob obisku pokopališča tamkajšnje zaposlene vprašala, zakaj je tako, so mi povedali, da naj teren na pokopališču tega ne bi dopuščal.

⁵⁴ *Nišan*, nagrobni kamen na muslimanskem pokopališču.

HALAL MESO IN OBREDNO KLANJE

Prehrana muslimanov naj bi bila *halal* (tisto, kar je dovoljeno [uživati]). Poleg tega, da v islamu alkohol, svinjina,⁵⁵ divjačina, kri in nekateri živalski notranji organi (npr. žolčnik, vranica itd.) predstavljajo *haram* (arabsko: *harâm*, tisto, kar je prepovedano [uživati]), mora biti *halal* meso tudi ustrezno pripravljeno. Živali se pred zakolom ali med njim ne sme mučiti, poleg tega pa mora biti žival med klanjem obrnjena proti Meki in posvečena z ustreznim rekom iz Korana, ki potrjuje, da je bilo dejanje storjeno v imenu Boga.⁵⁶ V Sloveniji je *halal* meso dostopno šele od nedavnega in v precej omejenem izboru. *Halal* proizvode izdelujejo Droga Portorož, Agromerur Murska Sobota, Perutnina Ptuj, Pivka Perutnine ipd. Jeseničani zaradi omejene izbire nekatere *halal* proizvode kupujejo v Beljaku, v mesnici, ki je v lasti tamkajšnjih turških muslimanov. Težave z mesom nekateri, po besedah bivšega *muftija* Đogića, rešujejo v manjših, zasebnih klavnicah, in tako, da kupujejo ribe, ki jih je dovoljeno uživati tudi, če so pripravljene brez posebnega verskega obreda (prim. Hahonina 2003). Večina muslimanov, ki sem jih spoznala na Jesenicah, verjetno tudi zaradi pomanjkanja *halal* živil na slovenskem trgu islamskih zapovedi v zvezi z uživanjem *halal* mesa ne upošteva.

Pogoje za obredno klanje v Sloveniji sicer določa Zakon o zaščiti živali (ZZZiv, Ur. l. RS, št. 98/99 in 126/03), ki načeloma ne prepoveduje zakola z religioznim ceremonialom, vendar pa se takšen način klanja dovoljuje izjemoma in pod nadzorom Veterinarske uprave RS, ki lahko dovoli tudi zakol brez omamljanja (5. člen 25. člena ZZZiv), kateremu pa muslimani načeloma ne nasprotujejo (prim. Blekić 2001: 7). Kot navajajo avtorji poročila o veljavni zakonodaji o verskih skupnostih (Prepeluh, Šturm in Movrin 2004: 60), ZZZiv ne določa, ali je zakol dovoljen tudi zunaj klavnic, sami pa menijo, da implicitno dovoljuje le zakol v klavnicah (6. odstavek 25. člena ZZZiv). V zvezi s temi nejasnostmi so povezane tudi težave muslimanov, ki se pojavljajo ob slavljenju islamskega praznika *kurban bajram*, ob katerem naj bi se žrtveno žival, največkrat je to ovca ali koza, darovalo v skladu z islamskim naukom.⁵⁷

Ljudje z Jesenic so mi poročali, da to težavo rešujejo na različne načine: nekateri so *kurban* kupovali pri lokalnem kmetu in obredno klanje izvršili na zagrajenem dvorišču kakšnega muslimana, kjer se je to, kakor so dejali, storilo »hitro in brez besed«, da se ne bi zbuvalo pozornosti. Mnogi se nelagodju, ki ga s seboj prinašajo nejasnosti v zvezi z vprašanjem, ali je obredno klanje legalno, pa tudi v zvezi z reakcijami na obredno klanje, ki so se pred časom pojavile v slovenskih medijih, izognejo tako, da žrtvovanje zanje izpeljejo v Bosni, namesto da bi sami izvedli obred. Med muslimani pa je največ takih, ki *kurbana* iz finančnih razlogov enostavno ne koljejo.⁵⁸ Med drugim sem spoznala tudi gospo, ki je težavo reševala na povsem svojstven način, tako

⁵⁵ Najbolj znana prepoved - prepoved uživanja svinjskega mesa - ne velja, če je vernik v položaju, ko nima izbire zaradi preživetja; takrat sme svinjino uživati.

⁵⁶ »*Bismillah Allahu ekber!*« (»Posvečam v imenu Boga!«)

⁵⁷ Predpisi o kurbanu, v: *Iqre*, let. 3., št. 8., februar 2004, str. 8.

⁵⁸ Mnogi Jeseničani so se opravičevali, da *kurbana* ne koljejo zaradi tega, ker naj bi bilo potrebno

da je v mesnici enostavno kupila jagnjetino in jo razdelila med sorodnike in sosede kot *kurban*, čeprav žival ni bila obredno zaklana. Mnenja je bila, da je pomemben namen in ne doslednost verskega postopka, ki ga v Sloveniji po njenem ni mogoče izvršiti brez znatnih težav.

HIDŽAB⁵⁹

V Sloveniji ni zakona, ki bi se nanašal na versko predpisano oblačenje muslimank, vendar je v skladu z versko svobodo, ki jo zagotavlja 7. člen Ustave, nošnja *hidžaba*, torej pokrivanje pri muslimankah, moč interpretirati kot izraz verske svobode, zaradi česar pokrite muslimanke, kot to zagotavlja 14. člen Ustave, ne bi smele biti diskriminirane. Tudi argumenti proti nošenju *hidžaba* v šolah in javnih institucijah, ki se sklicujejo na načelo laične države (taki kontroverzi je bilo npr. pred časom mogoče slediti v zvezi z uvajanjem novega zakona o nošenju verskih simbolov v javnih šolah v Franciji) in so v aktualnih političnih diskurzih po Evropi danes pogosto postavljeni nasproti islamu kot sistemu, ki naj ne bi ločeval med vero in državo, se glede na to, da naj bi ravno laična ureditev zagotavljala nevtralnost države do vseh verskih skupnosti, zdijo neutemeljeni. Slovenska zakonodaja v skladu z ustavnimi določili, pravilniki o vozniških dovoljenjih, o izdaji osebne izkaznice in potnega lista muslimankam tako dovoljuje, da so na fotografijah v teh dokumentih pokrite. Ravno tako naj muslimanke ne bi bile diskriminirane tudi na področju zaposlovanja, ki pa je, bolj kot od zakonodaje, ki sicer pokrivanja na delovnem mestu ne prepoveduje, odvisno od delodajalčeve dobre volje in neobremenjenosti s predsodki do islama. Sama sem spoznala kar nekaj pokritih muslimank, med katerimi je bila zaposlena le ena, ki ji je uspelo zadržati delovno mesto v proizvodnji potem, ko se je odločila, da se bo pokrila. Ravno tako sem spoznala kar nekaj visoko izobraženih deklet, ki se kljub fakultetni izobrazbi in delovnim izkušnjam že nekaj časa borijo z brezposelnostjo, ta pa po njihovem mnenju ni zgolj posledica splošne težje zaposljivosti v Sloveniji, temveč tudi nesprejemanja drugačnosti pri delodajalcih. V nekaterih primerih so jim bile npr. ponujene službe le, če bodo ruto opustile, neka informatorka z Jesenic pa mi je povedala tudi, da ji je referentka na Zavodu za zaposlovanje v zaposlitveni dosje zapisala, da je pokrita. Drobec nemara priča o tem, da so delodajalci v Sloveniji obremenjeni s predsodki do islama in muslimanov, čeprav jim zakonodaja ne preprečuje zaposlovanja pokritih muslimank; če temu ne bi bilo tako, bi se referentki na zavodu takšnih stvari verjetno ne zdelo potrebno zapisovati.

Opisanih je bilo zgolj nekaj izsekov iz zakonodaje, ki bolj ali manj posredno urejajo

ritual izvajati dosledno, vsako leto, vsaj 3, 5 ipd. let zapored, ob tem pa so dvomili v svojo sposobnost izpolnjevanja takšnih pogojev v prihodnosti.

⁵⁹ *Hidžab* izhaja iz istega korena (*h-j-b*) kot glagol *hajaba*, kar pomeni zastreti, prikriti, zakriti, ločiti, osamiti, oblikovati ločnico. Beseda med drugim označuje tudi način sodobnega pokrivanja muslimank, ogrinjalo, zaveso, zastor, zagrinjalo in pregrado (El Guindi 1999: 157).

specifične aspekte verskega življenja muslimanov v Sloveniji. Kakor smo videli, naj bi zakonodaja in ustava zagotavljali enakopravnost, svobodo delovanja in izpovedi vesti vsem vernikom in verskim skupnostim v Sloveniji enako, torej tudi muslimanom in Islamski skupnosti. Ravno tako sem nakazala, da so v praksi navedene pravice muslimanom pogosto kršene, saj interpretacije in izvajanje zakonov pogosto temeljijo na nedoslednostih, manipulacijah in islamofobnosti slovenske politike. Najbolj evidenten primer takšnega kršenja v zadnjem času predstavlja javna debata, ki se je razvila, ko se je pojavila možnost udejanjenja pravnih pravic muslimanov in postavitve Islamskega verskega in kulturnega centra v Ljubljani. Ta je nedvomno svoj vrhunec dosegla ravno pred pričetkom zadnjih volitev leta 2004.

REFERENCE IN VIRI

- Baltić, Admir, Predsodki »Neslovencev« do Slovencev, v: *Časopis za kritiko znanosti*, let. 30, št. 209–210, 2002, str. 161–180.
- Blekić, Hamdija, Bismillah – v imenu Boga, v: *Iqre*, let. 1, št. 2, avgust 2001, str. 6–7.
- Delcambre, Anne-Marie, *Mohamed. Alahov prerok*, Zbirka Mejniki, DZS, Ljubljana, 1994[1987].
- Dolenc, Danilo, Priseljevanje v Slovenijo z območja nekdanje Jugoslavije po II. Svetovni vojni, v: Komac, Miran in Mojca Medvešek (ur.), *Percepcije slovenske integracijske politike. Zaključno poročilo*, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 2005, str. 37–88.
- ECRI: European Commission against Racism and Intolerance, *Drugo poročilo o Sloveniji*, sprejeto 13. 12. 2002, Council of Europe, Strassbourg, 2003.
- El Guindi, Fadwa, *Veil: Modesty, Privacy and Resistance*, Berg, Oxford, New York, 1999.
- Hahonina, Ksenja, *Obredno klanje. Hrana halal v Sloveniji*, <http://www.mladina.si/tehdnik/200307/clanek/halal/> (pristop 12. 2. 2006).
- Janko Spreizer Alenka, Špela Kalčič, Tatjana Pezdir in Dean Šušmelj, Oblike ljudske in birokratske diskriminacije skozi pogled ljudi, ki jih uradno nikoli niso poimenovali za begunce, *Razprave in gradivo*, št. 45, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 2004, str. 226–255.
- Kalčič, Špela, Na stvari je treba gledati v kontekstu in ne smemo jih imeti za dokončne: pogovor z muftijem Osmanom Đogićem, *Razprave in gradivo*, št. 45, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 2004.
- Kalčič, Špela. “Ampak to pa lahko pohvalimo, da je o miru in ljubezni spregovoril mohamedan”: mobilizacija obmejnega orientalizma proti gradnji džamije v Ljubljani. *Razpr. gradivo - Inšt. nar. vpraš. (1990)*, 2006, št. 48/49, str. 192–216. <http://www.inv.si>.

- Kržišnik-Bukić, Vera, *Bosanska identiteta med preteklostjo in prihodnostjo*, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 1996.
- Kodelja, Jerina, Iz katerih območij v Jugoslaviji so prihajali, kje v Sloveniji so se naselili: selitve prebivalstva v Slovenijo v letih 1982–1990, v: *IB revija*, let. 26, št. 1–2, 1992, str. 12–17.
- Lipovec-Čebrov, Uršula (uredila), *Vzoni prebežništva*, Antropološke raziskave prebežnikov v Sloveniji, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana, 2002.
- Malačič, Janez, Zunanje migracije Slovenije po drugi svetovni vojni, v: *Zgodovinski časopis*, let. 45, št. 2, 1991, p. 299–312.
- Mednarodna organizacija za migracije, *Integracijski pristopi*, Ljubljana, 2004.
- Medvešek, Mojca in Natalija Vrečer, Percepcije sociokulturne integracije in nestrpnosti: nove manjšine v Sloveniji, v: Komac, Miran in Mojca Medvešek(ur.), *Percepcije slovenske integracijske politike. Zaključno poročilo*, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 2005, str. 271–378.
- Mernissi, Fatima, *The Veil and the Male Elite: A Feminist Interpretation of Women's Rights in Islam*, Perseus Books, Reading, 1991.
- Mežnarić, Silva, »Bosanci“. *A kuda idu Slovenci nedeljom?*, Založba Krt, Ljubljana, 1986.
- Mežnarić, Silva, *Delavci iz drugih jugoslovanskih republik in pokrajin v Sloveniji*, raziskovalni center za samoupavljanje RS ZSS, Ljubljana, 1982.
- Nežmah, Bernard, *Musliman v slovenski domovini. Predsednik Islamske skupnosti na Jesenicah Ahmed Pašić*, http://www.mladina.si/tehdnik/200406/clanek/slo-intervju-bernard_nezmah (pristop 11. 2. 2006).
- Pašić, Ahmed, *Islam in muslimani v Sloveniji*, Emanet, Sarajevo, 2002.
- Pašić, Ahmed, *Islam in moderni zahod: primerjalna študija integracije islamskih skupnosti v moderne Zahodne družbe*, magistrsko delo, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2005.
- Pašić, Ahmed, *Klepetalnica (16. januar 2006 ob 19:30)*, http://www.rtvlo.si/modload.php?&c_mod=rtvchat&op=chat&func=read&c_id=238&tokens=ahmed%20pa%20B9i%E6 (pristop 11. 2. 2006).
- Petrović, Ruža, *Migracije u Jugoslaviji i etnički aspekt*, Istraživačko-izdavački cetar SSO Srbije, Beograd, 1987.
- Pirc, Vanja, *Poligamisti brez pravic*, http://www.mladina.si/tehdnik/200509/clanek/uvo-manipulator--vanja_pirc-2/ (pristop 10. 2. 2006).
- Predpisi o kurbanu, v: *Iqre*, let. 3, št. 8, februar 2004, str. 8.
- Prepeluh, Urška, Lovro Šturm in Miha Movrin, Pregled in pravna analiza veljavne zakonodaje Republike Slovenije s področja pravne ureditve verskih skupnosti, Inštitut za pravo človekovih pravic, Ljubljana, 2004, dostopno na: <http://www.gov.si/uvs/zakuvs.htm>.
- Popis 2002, Statistični urad Republike Slovenije, <http://www.stat.si/popis2002/si/default.htm> (pristop 29. 11. 2004).

- Primorac, Milena *Strani radnici: sociološki aspekti privremene ekonomske emigracije*. Studentski izdavački centar Univerzitetne konferencije SSO Beograda, Beograd, 1980.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, DZS, Ljubljana, 1994.
- Smailagić, Nerkez, *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- Sorabji, Cornelia, *Muslim Identity and Islamic Faith in Socialist Sarajevo*, neobjavljena doktorska disertacija, University of Cambridge, 1989.
- Šetinc, Manca, Analiza člankov o pridobivanju državljanstva Republike Slovenije, v: Komac, Miran in Mojca Medvešek (ur.), *Percepcije slovenske integracijske politike. Zaključno poročilo*, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 2005, str. 401–422.
- Šumi, Irena, Etnično razlikovanje v Sloveniji: izbrane problematizacije, v: *Razprave in gradivo*, št. 45, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 2004, str. 14–47.
- Urad za verske skupnosti, <http://www.gov.si/uvs/> (pristop 11. 10. 2005).
- Ustava Republike Slovenije 1991 (URS, Ur. l. RS št. 33/91).
- Vovk, Marija, *Stanovajska problematika priseljenih delavcev v Ljubljani*, Urbanistični inštitut SR Slovenije, Ljubljana, 1980.
- Vrečer Natalija, Smrt in žalovanje v begunstvu: Bošnjaki, Bošnjakinje v Sloveniji, *Etnolog*, št. 1, 1999.
- Vrečer, Natalija, *Human Costs of Temporary Refugee Protection: The Case of Slovenia*, 2004, www.iwm.at/publ-jvc/je-10-04.pdf (pristop 15. 1. 2004).
- Zakon o pokopališki in pogrebni dejavnosti ter o urejanju pokopališč (Ur. l. SRS, št. 10/2002).
- Zakon o pravnem položaju verskih skupnosti (ZPPVS; Ur. l. SRS, št. 15/76, 42/86 in 5/90 ter Ur. l. RS, št. 22/91).
- Zakon o praznikih in dela prostih dnevih (Ur. l. RS, št. 26/91).
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o začasnem zatočišču (ZZZat-A, UR.L. RS, št. 67/2002).
- Zakon o začasnem zatočišču (ZZZat, Ur. l. RS, št. 20/1997).
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR, Ur. l. SRS št. 15/76, 30/86, 1/89, 14/89, 13/94, 82/94, 29/95, 26/99, 60/99 – odločba US, 70/2000, 64/2001, 10/2002, 42/2003 – odločba US).
- Zakon o zaščiti živali (ZZZiv, Ur. l. RS, št. 98/99 in 126/03).
- Žagar, Zora, *Vključevanje priseljencev iz SR Hrvaške, BiH ter Srbije v novo kulturno okolje v krajevni skupnosti Krim – Rudnik*, Ljubljana, Separat, Novi Pazar, 1978.

SUMMARY

SLOVENIAN MUSLIMS: WHO THEY ARE, ORGANISATION AND NATIONAL-LEGAL STANDARDISATION THROUGH ANTHROPOLOGICAL EVALUATION

Špela Kalčič

Muslims residing in Slovenia have been rarely considered as members of Islamic religion and culture. Although Slovenian legislation in principle ensures equality and freedom of religion, in practice Muslims often less freely enjoy the latter due to widespread islamophobia. Yet the community is far from being passive, as it has a rich history of successfully ensuring preservation of Muslim identity from the very start of their settlement in Slovenia. The article presents Slovenian Muslims through anthropological evaluation of statistics about migration of Muslims to Slovenia in the period of Yugoslavia and after its disintegration (economic migrations in the period of SFRY, refugees from Bosnia and Herzegovina and Kosovo, non-aligned movement and migrations of students from Near-Eastern and African states), and through evaluation of statistics of the last population census in 2002. The analysis of the latter is concentrated on data about the number of Muslims, their regional dispersal and expressed affiliations. Statistical presence of Muslims in Slovenia is supported with description of their efforts to preserve Muslim identity from the initial period of settlement in Slovenia. A special focus is on the analysis of institutionalisation of those efforts. Anthropological evaluation of the part of Slovenian legislation that regulates the field of religion and some Islamic practices is presented. Through anthropological analysis of statistics on Muslim migration to Slovenia and Slovenian legislation, it tries to explain why Islam in Slovenia had been, until recently, invisible and limited to individual groupings.

AVTO/BIOGRAFIČNOST NARATIVNOSTI: METODOLOŠKO TEORETIČNI PRISTOPI V RAZISKOVANJU MIGRACIJSKIH IZKUŠENJ

Mirjam Milharčič Hladnik¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Avto/biografičnost narativnosti: metodološko teoretični pristopi v raziskovanju migracijskih izkušenj

Tekst prikaže razvoj avto/biografskih metod v sociološkem raziskovanju in njihovo razširjenost v ženskih in migracijskih študijah. Uporabnost metod in pristopov je razložena skozi tiste študije migracij, ki se ukvarjajo z migrantkami, njihovimi izkušnjami in identiteto. Identiteta je razumljena kot konstrukcija znotraj diskurzivnih praks, posebej dinamična in spremenljiva v migracijskih kontekstih. Opisana je neposredna povezanost med subjektiviteto v ženskih študijah in idejo migrantstva na polju kulture kot prizorišča identitetnih spopadov.

KLJUČNE BESEDE: avto/biografija, narativnost, identiteta, migracijske izkušnje, migrantstvo.

ABSTRACT

The auto/biographical of the narrative: methodological and theoretical approaches in the researching of the migration experiences

The text shows how the auto/biographical methods developed in the sociological research and how widespread they have become in gender and migration studies. The applicability of these methods and approaches is described through migration studies, which are focused on women migrants, their experiences and identities. Identity is defined as a construction within the discursive practices, especially dynamic and changing in the migrancy contexts. The text describes a direct link between subjectivity in gender studies and the notion of migrancy on the field of culture as a scene of the identity clashes.

KEY WORDS: auto/biography, narrative, identity, migration experience, migrancy.

UVOD

Po dolgem obdobju ležanja v zaprašenem kotu so bile metode ustne zgodovine na polje socialnega in kulturnega zgodovinopisja ponovno vpeljane pred nekaj desetletji. Omogočile so "demokratizacijo" zgodovine in njej sorodnih ved, saj so dale "navadnim" ljudem možnost, da opišejo zgodovinske dogodke in socialne pojave s svojimi

¹ Dr. sociologije, doc. sociologije, višja znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; e-pošta: hladnik@zrc-sazu-si.

izkušnjami, družbenim in humanističnim vedam pa, da se z njimi obogatijo. Od druge polovice prejšnjega stoletja je ta metodološki pristop postajal pomemben tudi v razvoju ženskih študij, saj so se razvile prvenstveno zaradi tega, da bi se zaslišala in zagledala zgodovinsko prezrta "polovica človeštva". Pomembnost metod ustne zgodovine, ali kot v besedilu navajam, avtobiografske metode, izhaja iz temeljne potrebe, da se prikažejo izkušnje "navadnih" žensk in prezentirajo njihove interpretacije zgodovinskih in socialnih fenomenov. Tako metodologija kot ženske študije so se v desetletjih razvoja izmojstrile na področju raziskovanja identitet in subjektivitet, kar je posebej zanimivo in uporabno v migracijskih raziskavah, še posebej pri preučevanju izkušenj migrantov in migrantk. Posebna raziskovalna pozornost je migrantkam posvečena šele zadnji dve desetletji, ko se je uveljavilo prepričanje, da so migracije spolno obeleženi procesi in da je potrebno poleg makro ekonomskih in političnih vzrokov migracij razumeti tudi splet intimnih, osebnih, družinskih, prijateljskih vezi in mrež, znotraj katerih se sprejemajo odločitve. S pomočjo avtobiografskih in drugih kvalitativnih metod se je v zadnje četrt stoletja vednost o migracijah obogatila s številnimi študijami in raziskavami o različnih vlogah, izkušnjah, položajih in obravnavah moških in žensk v migrantskih kontekstih v preteklosti in danes. Besedilo predstavlja, kako so se od sedemdesetih let prejšnjega stoletja tako autobiografske metode kot ženski študiji in v okviru proučevanja migracij tudi raziskave migrantk in njihovih subjektivnih svetov razvijale vzporedno in v medsebojnem intenzivnem oplajanju.

KOLIKO MENE JE V TEBI?

Od osemdesetih let 20. stoletja dalje se biografska metoda uveljavlja tudi v sociologiji in ženskih študijah. Tanja Rener pravi, da imata biografska in avtobiografska pripoved »v ženskih gibanjih, feminizmu in ženskih študijah povsem drugačen status kot v družboslovnem raziskovanju. Čeprav čas oživljanja biografij v družboslovju in feminizmu bolj ali manj sovpadata, so motivi različni. Ženska oralnost, pripoved in samopripoved imajo v ženskih gibanjih sedemdesetih let predvsem politične in terapevtske funkcije. Biografska pripoved je tedaj eden od pglavitnih izrazov gibanja k prisotnosti, je potreba po individualni in kolektivni prisotnosti in je želja po rekonstrukciji in opisovanju osebnih, subjektivnih izkušenj, ki jih hierarhija političnega ter lingvistične narativne konvencije niso dopuščale.« (Rener 1996: 762) Renerjeva opisuje, kako je naivno razumevanje ženskih pripovedi kot avtentičnih ekspresij, ki jih je potrebno ustrezno politično interpretirati, prešlo v začetku devetdesetih let v drugačne, metodološko kodificirane raziskave. »Reprezentacija žensk postaja hladnejša, bolj znanstveno dokumentirana in manj ideološka, hkrati pa se ne pomika v smeri tradicionalne družboslovne obdelave biografskega gradiva. Ohranja namreč eklekticizem disciplinarnih elementov, ne skriva »pozicije izjavljanja«, hkrati pa skuša racionalno nadzorovati manipulacije in se predvsem ne odreka užitek interpretacije, kakor to sugerirata scientizem in naivni feminizem«. (Rener 1996: 763)

Potrebo po individualni in kolektivni prisotnosti ter po rekonstrukciji in opisanju osebnih, subjektivnih izkušenj postavljata Gabriele Griffin in Rosi Braidotti (2002) celo za izhodišče razvoja ženskih študij. Empiricizem je bil ključen za njihov razvoj in razcvet zato, ker je dajal potrebno legitimacijsko oporo temeljnemu principu ženskih študij, to je pomembnost izkušnje kot izvora znanja, vednosti in teorije. V angleškem in ameriškem akademskem prostoru, kjer je bila uveljavljena specifična filozofska tradicija znanstvenega empiricizma, je bilo zaradi tega veliko lažje prodreti z raziskovalnim delom, ki je temeljilo na osebni izkušnji in je prinašalo nov, drugačen, izviren, ženski pogled na uveljavljene družbene, socialne in ideološke znanstvene dogme. Zato so se tam ženske študije tudi veliko hitreje in močneje razvile. V celinski Evropi je intelektualna in politična tradicija le počasi dopuščala eksperimentiranje, uvajanje novosti ali spodkopavanje obstoječe vednosti na podlagi izkušenj. Poleg tega se tudi vloga evropskega intelektualca in njegovega družbenega statusa razlikuje od bolj pragmatičnega ameriškega in angleškega v tem, da je toga, arogantna in mistična, kar marsikje še vedno preprečuje dostop žensk do sredstev za intelektualno delovanje in prevzemanje intelektualnih družbenih vlog. Griffin in Braidotti omenjata, da je »v 1970. in 1980. letih prišlo do srečne uskladitve med angleškim pragmatizmom in prizemljenostjo ter empirično gorečnostjo, da bi dokumentirali ženske načine vedenja in legitimirali ženske izkušnje«. (Griffin, Braidotti 2002: 5)

Angleška znanstvenica in raziskovalka, avtoriteta na področju uporabe ženskih izkušenj in naracijske metode, Liz Stanley, je našla dva začetka uporabe biografije in avtobiografije v sociologiji: prvega v razpravi o 'sociološki avtobiografiji' Roberta Mertona iz leta 1988 in v njegovi razpravi o 'insiderjih in outsiderjih' iz leta 1972, drugega pa v feministični teoriji refleksivnosti v procesu sociološkega raziskovanja, ki se artikulira v osemdesetih letih. Mertonov koncept sociološke avtobiografije vsebuje poudarek, da sta biografija in avtobiografija združeni v eno, v objekt raziskovanja in ne v vir raziskovanja. »Opozarja, da avtobiografija ni nujno omejena z iluzijami, izkrivljenim spominom ter napakami pri opazovanju. Kot biografi tudi avtobiografi lahko uporabljajo osebne dokumente, javne dokumente, pričevanja pomembnih drugih itd., ko primerjajo in soočajo različne sodbe« (Stanley 1996: 766). Ključnega pomena pri tem je razumevanje, da resničnost ni ena in je zato tudi ne moremo znanstveno »ugotoviti« ter da so vloge raziskovalcev in »objektov« raziskovanja zamenljive in prenosljive. Feministično teorijo refleksivnosti Stanley predstavi kot prvo točko petih temeljnih načel feminističnega raziskovanja, kakor sta jih utemeljili Judith Cook in Mary Fonow. Ostale štiri so: »ozaveščanje kot sredstvo za drugačen pogled na družbeni svet; zavračanje dihotomije, ki naj bi obstajala med objektivnim in subjektivnim; ukvarjanje z izkustvom raziskovanja in teoretiziranja; in vztrajanje na etiki kot podlagi ostalim načelom« (cit. v Stanley 1996: 767).

Sama je ta dva zgodovinska začetka povezala s pojmom »avto/biografija«, s katerim konceptualno zavrača vrsto dihotomij (avtobiografija – biografija, avtor – bralec, zunanje – notranje), predvsem pa zavrača tri, ki so po njenem mnenju bistvene: jaz – drugi, javno – zasebno, in takojšnje – spomin. Vsaka avtobiografija

vsebuje biografije ljudi in vsaka biografija je prepletena z avtobiografskimi elementi. Enako je prepleteno javno in zasebno, in to celo pri tako na videz zasebnih oblikah, kot so pisma in dnevniki, ki so velikokrat celo eksplicitno namenjeni javnosti. Pri zadnji dihotomiji pa je jasno, da je vsak opis že interpretacija in da temelji na selektivnosti spomina, čeprav je »takojšenj«. Stanleyeva pojem avto/biografije poveže s pojmom »avto/biografičnega jaza«. »Avto/biografični jaz je raziskovalno analitičen in sociološki akter (tu feministično sociološki), ki sodeluje pri konstruiranju in ne pri 'odkrivanju' družbene realnosti in sociološkega vedenja. Uporaba izraza 'jaz' eksplicitno priznava, da je takšno vedenje kontekstualno, situacijsko in specifično ter da se sistematično razlikuje glede na umeščenost (spolno, rasno, razredno, seksualno, osebno) posameznega producenta vedenja.« (772) Avto/biografični jaz kot kreator družbene realnosti je razdelala v knjigi z istoimenskim naslovom, kjer definira tudi tri ključne elemente avto/biografskega feminističnega raziskovanja oziroma feminističnih avto/biografij. Prvi pomeni preseganje redukcionalističnega pristopa, ki osebo postavi pod luč žarometov. V nasprotju s tem avtorica predlaga upoštevanje širšega družbenega konteksta, socialnih mrež in vezi ter družbenega položaja osebe, ki so med seboj prepleteni in sovpadajoči; zahteva razpršeno, daleč segajočo osvetlitev. Drugi element predstavlja zavračanje objektivnosti, ki postavlja pisca in bralca v navidezno enakopraven položaj. Namesto tega zahteva avtorica jasno artikulirano ideološko in socialno gledišče »producenta vednosti«, izpostavljenost procesa produkcije pisanja in vednosti očem bralstva. S tretjim elementom pa Stanleyeva ukinja realizem: »Antirealizem zmoti kronologijo in periodizacijo; pod vprašaj postavi spolno razliko in zastavi "spol" kot značaj v značajskih hibah, ne pa v esencializmu; združi ljubezen s prezirom; večkratno zmoti "resničnost"; in odvrne pogled gledanega, ne pa gledalca. Antirealizem v takšni biografiji zbega bralčevo gotovost, spodmakne vse, kar lahko spodmakne, izpod naših kolektivnih bralskih nog. Na koncu se znajdemo z eno samo gotovostjo: da življenja niso preprosta.« (Stanley 1992: 252-253)

Zavrnitev dihotomij in priznanje intersubjektivnosti je bilo ključno pri razvoju naracijske metode ali, kot jo tudi imenujemo, raziskovanje življenjskih zgodovin. Pri tem je seveda pomembno, da gre za življenja ljudi, ki niso izbranci političnih, vojaških in nacionalnih zgodovin oziroma za posameznike, ki niso staljeni v sofisticiranih izračunih kvantitativne metodologije. Gre za »demokratizacijo zgodovine« (Thompson 1988) in drugih ved, saj pridejo z uveljavitvijo naracijskih metod in ustne zgodovine do besede tisti ljudje, ki jim pravimo »navadni«, »običajni« ljudje«. Skozi njihove interpretacije »realnosti« pa se prikažejo konteksti, v katerih živijo. Pripovedi, življenjske zgodbe, so »življenja v kontekstu«, pravi Knowles. Umeščena so v socialne, ekonomske, zgodovinske, religiozne in izobraževalne okoliščine; podvržena vplivom družine, skupnosti in družbenih institucij; odvisna od kulturnih pokrajin, osebnih prepričanj, intimnih dejanj, samostojnih odločitev in njihovih posledic. (Knowles 2001) V socioloških in socialnozgodovinskih pristopih se življenjske zgodbe uporabljajo in interpretirajo na dva glavna načina: kot gradivo za študij življenjskih poti v različnih družbenih kontekstih ali kot besedilo, skozi katerega se odražajo načini

konstrukcije osebnosti in osebne identitete. Sama definicija življenjske zgodbe izhaja iz teh dveh rab in interpretacij, saj lahko življenjsko zgodbo razumemo kot pripoved o življenjskih dogodkih, ali pa jo definiramo kot zgodbo o osebnem značaju, kakršna se odraža v pripovedi. Pri analizi več kot šestdesetih zgodb, ki sem jih posnela med slovenskimi izseljenkami in njihovimi potomkami v Združenih državah Amerike², sem opazila, da je ne glede na moj analitičnoteoretski pristop med njimi razlika, ki jo lahko opišem z navedenimi kategorijami: nekatere pripovedovalke so govorile v glavnem o dejstvih in dogodkih iz svojega življenja (ali večinoma iz življenj njihovih staršev in sorodnikov), druge pa so največ časa posvetile opisovanju svojih čustev in odnosu z drugimi. Poleg te temeljne razlike pa je vendarle večina pripovedovalk nenehno prepletala oba diskurza in so bili različni le poudarki. Le za majhno število pripovedi bi veljala delitev na faktografsko in subjektivno naracijo življenjske zgodbe, pa še to morda ne v celotni pripovedi, ampak le v nekaterih delih. Upoštevati je namreč treba, da se lahko faktografska pripoved zaradi intersubjektivne situacije po nekem času prelevi v subjektivno in obratno.

Namesto dveh uveljavljenih pristopov k življenjskim zgodbam predlaga Pertti Alasuutari tretjo možnost. Med sociostrukturalni pristop, ki razume življenjsko zgodbo kot sliko življenja, in sociolingvistični pristop, za katerega je pripoved življenjske zgodbe slika osebnosti, postavi diskurzivni pristop. Opiše ga kot perspektivo, skozi katero se osebnost pokaže kot strategija za vzdrževanje kontinuitete in dostojanstva. (Alasuutari 1997: 1-3) To je po mojem mnenju izjemno pomemben pristop. Predpostavko, da vsakdo poseduje nek avtentični jaz, ki ga lahko ulovimo, ko nam pripoveduje svojo življenjsko zgodbo, namreč zamenja s pomembnim premislekom, da je pripovedovanje življenjske zgodbe vedno situacijsko in služi nekemu namenu. Odvisno je od medsebojnih razmerij pripovedovalca in poslušalca, od tega, kaj pripovedovalec misli, da poslušalec od njega pričakuje, in obratno. Kdor se konkretno ukvarja z metodo poslušanja in snemanja življenjskih zgodb, ve, da ljudje ne hodijo po svetu s pripravljenimi pripovedmi, ampak jih proizvedejo v zapleteni situaciji snemanja, pa četudi se raziskovalka vnaprej dogovori za pogovor. Diskurzivni pristop opozarja na dejstvo, da pripovedovanje življenjske zgodbe služi določenemu osebnemu, intimnemu namenu pripovedovalk in da je v njegovi srčiki ohranitev osebnega dostojanstva in konsistentnosti. Kaj to pomeni?

Kot navaja Alasuutari in sem sama izkusila pri svojem terenskem delu, temelji pripovedovanje in poslušanje življenjske zgodbe na principu sodelovanja in kooperativnosti. Pri tem je konsistentnost podoba, ki jo pripovedovalka izrisuje, enako pomembna kot konsistentnost vloge, ki jo pri poslušanju odigra raziskovalka. Za primer naj navedem odločitev, ki sem jo morala sprejeti, ko mi je Slovenka v Washingtonu D.C. predlagala, da v okviru raziskave posnamem še njo. Ker sem raziskavo delala

² Življenjske zgodbe so bile posnete in analizirane v okviru raziskovalnega projekta »Vloga in pomen žensk za ohranjanje kulturne dediščine med slovenskimi izseljenci v Združenih državah Amerike« (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU v Ljubljani, 2001-2004).

tudi med članicami *Slovenske ženske zveze* in se udeleževala njihovih prireditev na različnih koncih ZDA, sem to konkretno članico večkrat srečala, ona pa je vedela, kaj delam. Ob neposredni ponudbi, da bi posnela njeno življenjsko zgodbo, sem se zdrznila. Ne zaradi neposrednosti ponudbe, saj sem vse življenjske pripovedi posnela zato, ker so jih bile ženske pripravljene povedati – ali sem jih osebno prosila, ali so se odzvale mojemu vabilu, posredovanem preko znank in sodelavk. Zdrznila sem se zaradi tega, ker njene pripovedi nisem hotela in nisem mogla posneti. Čeprav je bila raziskava široko odprta za pripovedi žensk ne glede na starost, izobrazbo, čas prihoda v ZDA, kraj bivanja, politično prepričanje, članstvo v organizacijah in podobno, je bilo vendarle jasno, da daje prednost predvojnim priseljenkam oziroma njihovim potomkam in da se manj posveča povojnim priseljenkam. Takšna odločitev je izvirala iz ocene, da je povojnih priseljencev le 6 odstotkov vse slovenske migracije v Združenih državah. Naloga raziskave je bila, da se posveti najstarejšim migrantkam in njihovim potomkam ter da je apolitična, torej posvečena raznovrstnim migracijskim izkušnjam, seveda tudi izkušnjam migrantk po letu 1945. Da bi poudarila svojo apolitičnost in hkrati prepustila sogovornicam svobodo pri kreiranju življenjske zgodbe, nikoli nisem postavila vprašanja o tem, zakaj so ženske ali njihovi predniki migrirali. Vir nelagodja je bil drugje. Ker je vsako raziskovanje tudi politično in ker vsaka raziskovalka opravlja svoje delo iz določene svetovno nazorske pozicije, je v tem primeru bila potrebna jasna odločitev. Gospa iz Washingtona D.C. je iz Slovenije emigrirala kot otrok s svojim starši takoj po koncu druge svetovne vojne in je leta 2003 govorila o Sloveniji kot o državi z nedemokratskim režimom. S svojimi sodelavci jo je poskušala predstaviti ameriški vladi kot državo, ki je ne smejo sprejeti v NATO. To sem vedela že iz najinih prejšnjih srečanj. Ko me je vprašala, ali bom posnela njeno zgodbo, sem samo vljudno odgovorila, da pogovora ne morem posneti, ker ne utegnem. Seveda je imela zavrnitev drugačen razlog. Njene pripovedi nisem hotela posneti zato, ker bi ne mogla odigrati svoje vloge v interakcijski situaciji. V njej služi pripovedovanje življenjske zgodbe določenemu osebnemu, intimnemu namenu pripovedovalke, čigar bistvo je ohranitev osebnega dostojanstva in konsistentnosti tako pripovedovalke kot poslušalke, v tem primeru raziskovalke. Zaradi tega, ker so mi bila njena politična stališča skrajno neprijetna, ne bi mogla njene zgodbe poslušati tako, kot to zahteva metodologija - ogrozila bi svojo in njeno dostojanstvo in integriteto. Seveda sem se lahko tej, nedvomno zanimivi, življenjski zgodbi izognila zato, ker bistvo moje raziskave ni bila slovenska politična migracija. A če bi se ukvarjala s to tematiko, bi bili tudi moja osebna in raziskovalna »usposobljenost« in pripravljenost drugačni. Vsekakor sem pridobila osebno izkušnjo glede pravil, ki govorijo tako o »antiobjektivnosti«, ki jo zahteva refleksija pozicije raziskovalca, kot o »avto/biograficnem« jazu, ki določa, da je vednost kontekstualno in situacijsko proizvedena glede na razredni, rasni, spolni, svetovnonazorski in religiozni položaj tistega, ki vednost proizvaja. Ko se oseba odloči, da bo povedala svojo zgodbo, vstopi v interakcijsko situacijo s poslušalko (raziskovalko), čeprav se zaveda, da bo pozneje občinstvo veliko širše in njej neznano. Vendar vse to velja tudi za poslušalko. Zgodba je prezentacija sebe v nastajanju in je odvisna od situacije, v

kateri se nahajata pripovedovalka in poslušalka: je enkratna in neponovljiva. Erzsebet Barat vidi povezanost procesa konstrukcije identitete in življenjskih zgodb v sami definiciji identitete, ki je zanjo »intersubjektivna, retrospektivna konstrukcija znotraj obstoječih diskurzivno usmerjenih praks pisanja in govorjenja o življenju. Živeti kot človeško bitje neizogibno sproža reflektivnost, saj je človeško razumevanje po naravi naracijsko. [...] Zato je avto/biografska zgodba sredstvo za reflektivno razumevanje sebe. Še več, ker je reprezentacija vedno intersubjektivna, je nujno postavljena znotraj socialnega razmerja do drugih. V tem smislu je avto/biografija oblika diskurzivne prakse, ki rekonstruira preteklost kot glavno sredstvo za razumevanje sebe/drugih«. (Barat 2000: 165) Gre za proces konstrukcije identitete, kar je posebej zanimiva tema v študijah (ženskih) migracij, h katerim prehajam v nadaljevanju.

ŽIVLJENJA NISO PREPROSTA

Z zapletenostjo življenj sem se sociološko raziskovalno do zdaj soočila že večkrat (Milharčič Hladnik 1998), zadnja leta v kontekstu migracijskih študij. Ženske in njihove migracijske izkušnje sem proučevala z uporabo naracijske metode preko življenjskih pripovedi, avto/biografij ter preko osebne in družinske korespondence (Milharčič Hladnik 2003, 2005). Tako sem povezala področje raziskovanja ženskih migracij in migracijskih izkušenj, ki jim do zdaj pri nas ni bilo posvečene posebne pozornosti, z naracijsko in avto/biografsko metodologijo, ki je prav tako, za zdaj, le v omejeni rabi. S tem sem poskušala zapolniti vrzel, ki je bila v tujini v zadnjih dvajsetih letih že dobro zapolnjena, saj so se od osemdesetih let prejšnjega stoletja množile raziskave tako ženskih migracij kot tudi uporabe narativnih raziskovalnih metod. Prelomnico predstavlja tematska številka *International Migration Review* na temo ženskih migracij iz leta 1984 in poziv, da se migracije začne proučevati kot spolno obeležen fenomen. Po dvajsetih letih je mogoče ugotoviti, da so se pozivu odzvali številni raziskovalci in raziskovalke. Skupina avtoritet na področju ženskih migracij je leta 2006 uredila tematsko številko *International Migration Review*, da bi preverila, kako številne, obsežne in multidisciplinarne so postale raziskave ženskih migracij v dveh desetletjih. Njihova izhodišča sta dve splošno sprejeti zakonitosti: prvič, da so danes migracije feminizirane, in drugič, da so migracije spolno obeležen fenomen. Seveda so raziskovalni pristopi doživeli teoretski in metodološki razvoj, zato so uredniki tematske številke ugotovili, da danes poznavalci »analizirajo spol v življenjih tako ženskih kot moških migrantov, v politiki in upravljanju migracij, na delovnih mestih priseljencev, v neoliberalnih ali socialnih politikah držav glede migrantov ali prebivalstva, rojenega na tujem, v diasporah, in celo v kapitalističnem svetovnem sistemu«. (Donato et al. 2006: 6) Z izostritvijo ženske perspektive so se migracije prikazale skozi zapletene strukture družinskih odločitev, intimnih premislekov ter gosto stkanih osebnih in sorodstvenih vezi obeh spolov. Pokazale so se za veliko več kot le posledice ekonomskosocialnih in zakonodajnih okoliščin, ki vlečejo in privajajo

pare delovnih rok sem ter tja po svetu. Za nepogrešljivega pri razumevanju socialne strukturiranosti migracijskih fenomenov se je izkazal biografski pristop oziroma uporaba »dokumentov življenja« (Plummer 2001). Pri nas so se z »dokumenti življenja« v migracijskih kontekstih ukvarjali Marjan Drnovšek (2001, 2004) in Aleksej Kalc (2004), ki sta proučevala korespondenco, Jernej Mlekuž (2006), ki je zbral življenjske zgodbe »dikel«, Marta Verginella (2004), ki je kontekstualno opremila in uredila vojni dnevnik tržaškega Slovence³, če navedem le nekatere. Omeniti je treba tudi razstavo o slovenskem izseljevanju, ki jo je leta 2001 pripravil Muzej novejšje zgodovine z naslovom »Izseljenec: življenjske zgodbe Slovencev po svetu«, za katero je veliko število raziskovalcev in raziskovalk pripravilo zanimive avto/biografije.⁴ V zadnjih letih nastaja vedno več študij, ki z biografskimi metodami proučujejo priseljevanje v Slovenijo, begunstvo, položaj potomcev priseljencev in iskalcev azila. Nemogoče pa je naštetati ali omeniti vsaj najpomembnejše reprezentativne tuje študije ženskih migracij in njihovih izkušenj, kot tudi ne vseh reprezentativnih raziskav, v katerih so spregovorili običajni ljudje in, kot bi rekli v Butalah, tudi ženske. Na eni strani sodobna feminizacija migracijskih tokov in znanstveno »odkritje«, da so migranti (tudi) ženske, na drugi razvoj ženskih študij in razcvet uporabe kvalitativnih metod raziskovanja ter »demokratizacija zgodovine« - vse to je spodbudilo in omogočilo številne raziskave življenjskih izkušenj migrantk v različnih migracijskih kontekstih. V dobrih dvajsetih letih je bilo opravljenega veliko več dela, kot so si pobudniki raziskovanja migracij kot spolno obeleženega fenomena sploh lahko zamislili.

Floya Anthias in Gabriella Lazaridis, ki sta uredili reprezentativno knjigo različnih izkušenj migrantk v Evropi, ocenjujeta, da živi danes v Evropski uniji približno 14 milijonov »Ne-Evropejcev«, ilegalcev ali državljanov drugega razreda, ki so migranti iz različnih koncev sveta: iz Eritreje, Somalije, Šrilanke, Filipinov, Latinske Amerike, Alžirije, Maroka, Tunizije, držav nekdanje Vzhodne Evrope, bivše Jugoslavije in Albanije (Anthias in Lazaridis 2000). Veliko število migrantov je v Evropi novost in predstavlja zgodovinsko preobrazbo družb - v samo nekaj desetletjih iztekajočega se 20. stoletja so se iz tradicionalno izseljenskih spremenile v tipično priseljenjske družbe. Avtorici ugotavljata, da zasledimo v istem obdobju tudi veliko spremembo v spolni strukturi migracijskih procesov, ki jo lahko definiramo kot feminizacijo migracijskih tokov. Med 14 milijoni migrantov v Evropski uniji je približno 6,5 milijona žensk, vendar je njihovo število zaradi nelegalnih migrantk dejansko veliko večje. Zaposlene so večinoma kot gospodinjke pomočnice, varuške, čistilke in delavke v industriji seksa. Nove smeri migracij in njihova feminizacija so del globalizacijskih in transnacionalnih procesov. Barbara Ehrenreich in Arlie R. Hochschild navajata naslednje podatke: »Od 1950 do 1970, na primer, so v delovni migraciji v severno Evropo prevladovali moški iz Turčije, Grčije in severne Afrike. Od takrat moške nadomeščajo ženske.

³ Tržaški Slovenec Bruno Trampuž je od 1942 do 1945 kot italijanski vojak "prepotoval" pot od Trsta preko Rima, Sicilije, Tunisa, Bengazija, Kaira, Port Saida, Haife, Visa, Somborja nazaj do doma. Morda nenavaden migrant, pa vendar ...

⁴ Ob razstavi je izšel katalog z zbranimi zgodbami z istoimenskim naslovom.

Leta 1946 je bilo med Maročani in Alžirci, živečimi v Franciji, manj kot 3 odstotke žensk; leta 1990 jih je bilo več kot 40 odstotkov. V celoti je verjetno danes na svetu od 120 milijonov legalnih in nelegalnih migrantov polovica žensk. Vzorci mednarodnih migracij se regionalno razlikujejo, vendar pa migrantke iz presenetljivo številnih držav dejansko prekašajo moške v številu, včasih z velikim deležem.« (Ehrenreich in Hochschild 2003: 5-6)

Floya Anthias pravi, da je nove smeri migracij kot del globalizacijskih in transnacionalnih procesov mogoče razumeti samo ob upoštevanju nasprotujočih si procesov vključitve in izključitve. Po njenem mnenju ti nasprotujoči si procesi vsebujejo diskurze napetosti in konflikta: ideja univerzalnosti človekovih pravic in enakega obravnavanja ljudi pred zakonom je v očitnem konfliktu s prevladujočim odtegotvanjem človekovih in državljanskih pravic migrantov ter z rasističnim obravnavanjem, ki so ga pogosto deležni. Naslednji primer so ekonomske potrebe po najcenejši delovni sili, zaradi česar so migranti zaželeni, vendar so z njimi v popolnem nasprotju politične potrebe po ideološkem utrjevanju nacionalne trdnosti in etnične homogenosti, kjer so obravnavani kot grožnja in nevarnost za obstoj države. Na ravni Evropske unije je tudi očiten razkorak med deklariranim odpiranjem meja za svoboden pretok ljudi, blaga in kapitala ter na drugi strani velikimi investicijami v ideološko definiranje »drugih«, ki jih določa predvsem to, da niso beli in niso kristjani, ter zapiranje meja pred njimi.

Za razumevanje novih migracij so postali neuporabni tudi tradicionalni koncepti asimilacije in multikulturalizma, ker so novi migranti kot del transnacionalnih procesov vpeti v različne nacionalne prostore, prečkajo različne državne meje, njihove lojalnosti pa pripadajo mnogoterim krajem in ljudem. Začetek gibanja migrantov je morda znan in statičen, cilji njihovih poti pa so postali dinamični in spremenljivi prav tako, kot so postale gibljive in spremenljive oblike njihove politične participacije, etnične identifikacije ter oblike simbolnih, socialnih in kulturnih povezanosti. Fluktuirajoči način bivanja v različnih socialnih in političnih prostorih ima velik vpliv na naše razumevanje družbenega in socialnega življenja ter sproža pomembne posledice za razvoj demokracije, državljanstva in nacionalizma. V tem kontekstu je treba posebej upoštevati novost, da so po letu 1980 migracije v Evropi veliko bolj ženski kot pa moški fenomen, ter dejstvo, da je definiranje »drugega« spolno obeleženo in da je spol ključna sestavina »etničnih pokrajin«. Če so postali migracijski tokovi v zadnjih desetletjih ženski fenomen, je pomembno razumeti, da je ta fenomen skrajno heterogen in ga prečijo etnične, rasne, verske, razredne, identitetne in kulturne razlike. Floya Anthias ugotavlja, da se ne razlikujejo samo migrantke med sabo, pač pa te razlike vplivajo tudi na njihov položaj v novem okolju: ali so vstopile v državo legalno, kako so si pridobile delovno dovoljenje, so z njimi njihovi možje, kakšno izobrazbo imajo in kateri simbolni red znotraj stigmatizacije migrantov v vladajoči ideologiji zasedajo. (Anthias 2000) To pa je tudi ena od temeljnih ugotovitev knjige, da je namreč znotraj heterogenosti ženskih migracijskih valov edina skupna značilnost žensk ta, da jih ne moremo več dojemati kot pasivne žrtve okoliščin, pač pa kot aktivne pri sprejemanju odločitev glede spremembe svojega, in v veliki meri, tudi življenja svoje družine.

Čeprav še vedno obstajajo razmere, v katerih ne moremo videti pozitivnih sprememb ženskega položaja, pa lahko na drugi strani najdemo številne okoliščine, ko migrantke pridobijo moč, vpliv, pomen, avtonomijo nad svojim telesom, delom, dohodkom in predvsem svobodo, ki si jo v svojem izvornem okolju ne bi mogle niti zamišljati.

Gre za ključno značilnost, ki so jo ugotovili raziskovalci in raziskovalke migracijskih procesov kot spolno obeleženih procesov v preteklosti in danes, za temeljni zakon, ki pravi, da migracije preoblikujejo spolne vloge, jih reorganizirajo in prestrukturirajo. Suzanne Sinke uporablja za razlago tega fenomena koncept "socialne reprodukcije", ki ga definira kot "okvir za opis različnih vlog pri ponovnem ustvarjanju družin, mrež in skupnosti", ki so jih ženske v migracijskih kontekstih imele in jih še imajo. (Sinke 2002: 6) V svoji zgodovinski analizi nizozemskih migrantk v Združenih državah Amerike je ugotovila, da je socialna reprodukcija funkcija žensk, ki hranijo, negujejo, strežejo in varujejo svoje družine, skupnosti in vezi, vendar pa tega ne delajo na stare načine, tako, kot so se naučile - z besedami Donne Gabaccie - "na oni strani". To delovanje je umeščeno v stalne premisleke o spreminjanju in ohranjanju, o prilagajanju in neprilagajanju, konservativnosti in inovativnosti, ki so odvisni od številnih okoliščin in čisto osebnih potreb. Migracija je ženskam tudi v preteklosti prinesla večjo variabilnost vlog, kot so jih imele tam, od koder so migrirale, še posebej velja to za Združene države. Donna Gabaccia ugotavlja za zgodovino migracij v Združenih državah Amerike, da je bil za migrantke "glavni izziv migracije zahtevati nove oblike moči – v obliki individualne plače, izbire partnerja ali prostega časa – brez izgube starejših ženskih oblik vplivnosti znotraj skupnosti in sorodstvenih mrež. [...] Z nadaljevanjem razmisleka o sebi kot o zavezanih ali etničnih Američankah so migrantke lahko delovale na nove, moderne načine, ne da bi zavrgle vrednote, ki so se jih naučile na drugi strani." (Gabaccia 1994: 134)

V Evropi (zaenkrat) ni možna zavezana identiteta⁵, vendar pa nas ta koncept postavi v središče raziskovanja migrantske izkušnje žensk kot izkušnje izgubljenih, preoblikovanih, spremenjenih in ponovno sestavljenih osebnih, etničnih in spolnih identitet. Posebej relevantno je to središče zato, ker nazorno razkrije "kontekste življenj" kot izrazito kompleksne, dinamične in zapletene: v njih so vključene različne družbe in države (priseljenske in izseljenske); znotraj njih so razvejane transnacionalne družinske, sorodstvene in prijateljske vezi; na njih so križišča raznovrstnih kultur in religij. Povrhu tega so ženske "glavne prenašalke etnične kulture: reproducirajo kulturo in tradicijo skupine in njenih religioznih in družinskih struktur in ideologij", kot ugotovitve številnih raziskav povzema Floya Anthias. (Anthias 2000: 31) Prenašanje in reproduciranje pa je kontradiktoren in ambivalenten proces. Kar je ugotovila Suzanne Sinke za nizozemske, velja tudi za slovenske migrantke v Združenih državah

⁵ Zavezana identiteta (hyphenated identity) je termin, ki je nastal v Združenih državah Amerike konec 19. stoletja in velja za priseljence, ki čutijo pripadnost tako kulturi, iz katere so prišli, kot tudi državi in kulturi, v katero so se priselili. Na začetku je imel slabšalen pomen, ki pa je s politiko multikulturalizma pridobil pozitiven predznak. Uporablja se tudi v prenesenem pomenu za moderno pojmovanje identitete kot večplastne, hibridne, fluktuirajoče identitete.

Amerike: reproduciranje in ohranjanje etnične identitete in kulture izvornega kraja v najširšem pomenu besede (vključujoč religijo, navade, običaje, tradicijo, praznike itd.) je ohranjanje skozi spreminjanje in posnemanje skozi izvirnost. Zaradi tega lahko v Združenih državah najdemo slovensko kulturo in tradicijo velikokrat v drugačnih oblikah kot v Sloveniji, tako v tradicionalnem kot inovativnem smislu. Ne zaradi tega, ker se v Sloveniji oboje dinamično spreminja v skladu s spremembami družbe, v Združenih državah pa naj bi ta "ohranjena kultura in tradicija" bili negibni, ampak zato, ker so migranti kulturo in tradicijo ohranili na svoj način, tako, kot jim je ustrezalo "na svoji strani".⁶ Ohranjanje skozi spreminjanje in posnemanje skozi izvirnost sta kot elementa istega procesa podvržena nadaljnji strukturaciji. Migrante iz iste države ali dežele prečijo spolne, razredne, religiozne, svetovnonazorske, etnične, regionalne razlike, kar pomeni, da migrantske etnične skupnosti niso homogene, prav nasprotno. Poleg omenjenih jih prečijo tudi razlike med migranti glede na kraj, od koder so prišli, in glede na okoliščine v državah izselitve in priselitve, ko so migrirali. Glede migrantk in njihovih strategij prilagajanja novemu okolju Suzanne Sinke omenja, da je na osebne odločitve in izbire znotraj konteksta konservativnega ali inovativnega pristopa vplivalo več dejavnikov. Na prvo mesto postavlja življenjsko obdobje, v katerem ženske migrirajo, in njihov zakonski status, temu pa sledijo stopnja etnične povezanosti, kjer živijo, oddaljenost naselitve od urbanih središč, izobrazba in razred ter mesto v rasno hierarhični strukturi ameriške družbe. (Sinke 2002: 4) Ti dejavniki so relevantni tudi za slovenske migrantke, najbolj pa je zanimiva primerjava slovenskih z nizozemskimi migrantkami v zadnji točki. Nizozemke in njihove potomke so bile že od 19. stoletja dalje sprejete kot zaželene bele priseljenke, Slovenke in njihove potomke pa so bile do druge polovice 20. stoletja razumljene kot del nezaželenih »nebelih« migrantov, ki jih je bilo treba šele civilizirati, torej »amerikanizirati«. To je verjetno tudi edina splošna značilnost obeh etničnih skupin v celoti, brez omenjenih dejavnikov in ločnic.

Ugotovitve in pripovedi, ki sem jih pridobila v teku raziskave med slovenskimi izseljenkami v ZDA in njihovimi potomkami na podlagi življenjskih pripovedi, razkrijejo še veliko več. Vsaka zase je biografska zgodba identitete v nastajanju, je proces pripovedovanja o izkušnjah, ki jo sestavljajo. Vsaka identiteta presega to, čemur rečemo etnična, nacionalna identiteta ali pripadnost, in hkrati vsebuje različne kombinacije njenih elementov v različnih življenjskih obdobjih pripovedovalk: poznavanje jezika, prakticiranje vere, petje in igranje ljudskih pesmi, uživanje in kuhanje tradicionalnih jedi, praznovanje praznikov, ohranjanje običajev in navad. V dinamičnem teku življenja, te elemente – ohranjene, izgubljene, pozabljene, ponovno pridobljene – povezuje spomin, prežet z emocijami. Robert Orsi, ki je analiziral italijansko skupnost in vlogo žensk v Harlemu v New York Cityu, navaja tri funkcije spomina: "Spomin postavi

⁶ Lep primer znotraj bogoslužja je slovenska polka maša, ki so jo izvirno ustvarili verni migranti, in si težko predstavljamo, da bi jo "odpeli" v Sloveniji; znotraj ljudske glasbe clevelandska polka, ki je všečna njim (in mnogim Američanom) in se razlikuje od polke, ki jo igrajo v Sloveniji; znotraj ljudskih pesmi tiste, ki so jih migranti sami uglasbili in spremenili besedila; celo nekatere »slovenske« jedi, običaji, navade, so na »oni strani« drugačne kot »tu«.

posameznika v skupnost: posamezniki delijo spomin z različnimi skupinami – družino, sosesko, mestom in tako dalje – in ta skupnost spomina je temelj njihovega članstva v teh skupinah. Spomin je tudi to, kar povezuje moške in ženske v najbolj intimnih odnosih z njihovimi družinami. Starejši člani družine delijo svoje spomine, ki so pogosto del skupnega spomina, o katerem so nekoč tudi njih podučili, z mlajšimi sorodniki, ki so na ta način povabljeni in vključeni v generacije. Končno, spomin pomaga oblikovati osebno identiteto: moški in ženske odkrijejo, kdo so, v svojih spominih”. (Orsi 1985: 153) Prav zaradi spomina so avto/biografske pripovedi lahko narativna gradbišča za konstrukcije identitete, kot to poetično definira Baratova (2000) in opisuje mlada slovenska pisateljica, rojena v Clevelandu v dobi boja za državljske pravice in enakopravnost spolov. Pravi, da izhaja »ideja, da si del slovenske kulture, ki dejansko nikoli ni bila tvoja, iz zgodb, ki so ti jih pripovedovali, in so postale eno s tabo, so te naredile nekako ‘drugega’⁷. Štiri sestre, rojene pred dobrimi sedemdesetimi leti prav tako v slovenski skupnosti v Clevelandu, pa so funkcije pripovedovanja zgodb opisale takole: »Naša starša sta toliko govorila o Sloveniji, da smo mislile, da smo tam živele. Pri večerji smo se o vsem pogovarjali in vedno sta se spominjala stvari, ki so se zgodile v njunem otroštvu, v Evropi. Tako smo poznale imena vseh sosedov in prijateljev. In ko smo 1973 šli tja s pevsko skupino Jadran, nas je mama peljala po celi vasi. Takrat so bili vsi njeni prijatelji še živi in ko smo jih srečali, smo poznali vsa njihova imena. Vedeli smo, kje hodimo, ker smo poznali vse ceste in poti na pamet.« Podobnih pripovedi sem slišala veliko, veliko pa tudi takšnih, kjer so mi ženske povedale, da starejši niso prenesli svojih spominov na mlajše generacije. Po moji oceni je etnični element identitete v teh primerih neizogibno bolj racionalen in mu manjka emocionalnost, ki jo povzroči stik s spomini (ljubljenih) starejših v otroški dobi. Po drugi strani je odločilen tudi socialni in politični kontekst. Tega najbolje ponazarja izjava mladega fanta iz Clevelanda, ki je odraščal v dobi multikulturalizma ter poveličevanja etničnih korenin priseljencev in njihovih potomcev. O svoji sproščeni identiteti je izjavil: »Med tednom sem Američan, ob vikendih pa Slovenec.«⁸

To je pomembna samoopredelitev in je ne moremo prevečkrat poudariti, kajti v raziskavah slovenskega izseljenstva pa tudi v političnem diskurzu pogosto prevladuje poenostavljeno razumevanje etnične identitete. Razume se jo kot preprosto lastnost posameznika znotraj dihotomije: ali jo imaš, ali je nimaš, ali si, ali nisi, in to tako v razumevanju “samih sebe” kot tudi “drugih”. Navezuje se na koncept kulture kot nečesa monolitnega in notranje konsistentnega, brez upoštevanja, da takšna kultura ne obstaja in da se pripadniki te »kulture« vsakodnevno sprašujemo o njenih pomenih in naših individualno proizvedenih različicah teh pomenov. Jane Sugarman, ki je proučevala ritualno(svatbeno) petje in plesanje v migrantskih etničnih skupnostih prespanskih Albancev v Severni Ameriki, poudarja, da moramo razumeti, kako je subjektiviteta

⁷ Elektronsko pismo avtorici, september 2007.

⁸ Iz dokumentarnega filma o slovenski cerkvi sv. Marije Vnebovzete v Clevelandu avtorja Josepha Valencica.

oblikovana kot rezultat intimnih pogajanj o kulturnih formah. Med pogovori z izvajalci glasbe in plesa je ugotovila, obstajajo med strogo formaliziranimi oblikami skupne kulturne (v tem primeru glasbene) forme in individualiziranimi pogledi in interpretacijami teh form pogosto napetosti ter občasno tudi konflikti. Temu je prilagodila svoj raziskovalni pristop in razmislek: »Ko sem delala s priseljenskimi družinami, ki jim je vsakdanja Severna Amerika radikalno spremenila poglede na socialni red, sem morala posvetiti posebno pozornost prevrednotenju pomenov, ki trenutno poteka med družinami v diaspori znotraj in skozi glasbene prireditve, in načinom, na katere se glasbene prakse soočajo z družbenimi napetostmi ali jih prikrivajo.« (Sugarman 1997: 26). Podobno ugotavlja raziskava migrantk, ki je bila nedavno opravljena v več evropskih državah, le da ugotovitve veljajo tako za migrantke kot za prebivalke držav, kamor so se migrantke priselile. V njej sta Rosi Braidotti in Esther Vonk opozorili: »Vsak/a, četudi samo občasno, doživlja sebe kot tujca/tujko, neznanca/neznancko v svoji državi, prostoru, okolju ali kulturi; nihče popolnoma ne sovпада s svojo nacionalno, seksualno, etnično, socialno, kulturno ali politično identiteto».⁹ Z metodami ustne zgodovine je več avtoric skušalo preučiti, kakšne oblike subjektivitete proizvajajo sodobne oblike mobilnosti pri migrantkah iz nekdanje Vzhodne Evrope (zdaj del Evropske unije) in pri ženskah v družbah, kamor se migrantke priseljujejo, to so države nekdanje Zahodne Evrope (zdaj prav tako del Evropske unije). Pripovedi so se zgostile okrog človeških razmerij in komunikacije, ljubezni in dela, pri tem, da predstavlja vsakodnevna komunikacija za migrantke osrednji prostor sreče in prizorišče sprejetosti. Precej nenavadna in presenetljiva je tudi podoba pripadnosti kulturi in domu kot kategorijah, ki ju preproste teorije o asimilaciji razumejo kot edninske kategorije. Iz pripovedi je namreč mogoče razbrati, da so oblike pripadnosti številne: »Možnost posedovanja različnih osebnih dokumentov in izkustvo prehajanja več zaporednih nacionalnih meja ustvarita način mišljenja, ki omogoči spremembe migrantove identitete in občutka pripadnosti. Za nekatere vprašane ženske je dom v množini, za druge jih je več hkrati. To pomeni, da nimajo premočrtne identifikacije z eno samo nacionalnostjo. Pripadnost se tudi močno izraža v povezavi s hrano. Ali bolje, govorico o hrani (njeno pripravo in uživanje) uporabljajo kot izraz pripadnosti in kot okvir za pripoved o različnih oblikah razlike, kot fleksibilno mesto za izgradnjo sebe in drugega.«¹⁰ S tem v zvezi raziskava poudarja, da so kulture prizorišča bitk, kjer se oblikujejo identitete, strahovi, radovednosti in priznanja kot rezultati intimnih pogajanj. Pogajanje je seveda aktivno poseganje v kulturne forme in pomene ter predstavlja posameznike kot kreativne dejavnike, ki svoja čustva, spomine in zgodbe sami sestavljajo. Migranti prepotujejo celine in morja, njihovi potomci pa se odpravijo na potovanje iz kulture

⁹ Rosi Braidotti, Esther Vonk 2004: Feminist theories of subjectivity in a European perspective. In: Luisa Passerini, Rosi Braidotti, Judit Gazsi et al. (2004): *EU Research on Social Sciences and Humanities, Gender relationships in Europe at the turn of the millennium: Women as subjects in migration and marriage – Final report*. Celotno besedilo na: <http://cordis.europa.eu/search/index.cfm?fuseaction=lib.simplifiedocumentlucene>, (15.06.2007)

¹⁰ Nav. delo, str. 13.

svojih staršev in skupnosti, iz zgodb, spominov in čustev ljubljenih starejših v kulturo otroških igrišč, šole, vrstnikov, televizijskih risank, glasbe in filmov širšega okolja, kjer razdalje in destinacije niso znane. In če smo pripravljeni poslušati, se lahko na narativnih gradbiščih zagledamo v konstrukcijah njihovih sestavljenih subjektivitet. Za to je potrebna sposobnost, ki ji Stanleyeva pravi antirealizem: ta lahko odvrne pogled gledanega, ne pa gledalca. Da lahko raziskuješ z naracijsko metodo, moraš znati preseči trenutke nelagodja in zadrege, ki jo povzroči bližina, pogled v oči tujca. Pogled je treba zdržati tudi takrat, ko v njih zagledaš sebe.

LITERATURA

- Alasuutari, Pertti 1997, *The Discursive Construction of Personality*, v: A. Lieblich, R. Josselson (ured.), *The Narrative Study of Lives* Vol. 5, London, New Delhi: Sage Publications, str. 1–20.
- Anthias, Floya, Lazaridis, Gabriella 2000, Introduction: Women on the Move in Southern Europe, v, Floya Anthias, Gabriella Lazaridis (ured.), *Gender and Migration in Southern Europe, Women on the Move*, Oxford, New York: Berg, 1–14.
- Anthias, Floya 2000, Metaphors of Home: Gendering New Migrations to southern Europe, v, Floya Anthias, Gabriella Lazaridis (ured.), *Gender and Migration in Southern Europe, Women on the Move*, Oxford, New York: Berg, 15–48.
- Barat, Erszebet 2000, The Discourse of Selfhood: Oral Autobiographies as Narrative Sites for Constructions of Identity, v, Alison Donnell, Pauline Polkey (ured.), *Representing Lives, Women and Auto/biography*, London: Macmillan Press, 165–173.
- Donato, Katharine M., Gabaccia, Donna, Holdaway Jennifer, Manalansan, Martin, Pessar, Patricia R. 2006, A Glass Half Full? Gender in Migration Studies, *International Migration Review*, vol. 40, no.1, 3–26.
- Drnovšek, Marjan 2001, Kuharica Liza v New Yorku, v, *Izseljenec, Življenjske zgodbe Slovencev po svetu*, katalog razstave, Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, 43–46.
- Drnovšek, Marjan 2004, Osebno in javno v izseljenski korespondenci, *Dve domovini*, št. 20, 113–149.
- Ehrenreich, Barbara, Hochschild, Arlie Russel 2003, Introduction, v, Barbara Ehrenreich, Arlie Russel Hochschild (ured.), *Global Woman, Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*, New York: Metropolitan Books, 1–14.
- Gabaccia, Donna 1994, *From the Other Side: Women, Gender, and Immigrant Life in the U.S. 1820–1990*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Griffin, Gabriele, Braidotti Rosi 2002, Introduction: Configuring European Women's Studies, v, Gabriele Griffin, Rosi Braidotti (ured.), *Thinking Differently, A Reader in European Women's Studies*, London and New York: Zed Books, 1–30.
- Kalc, Aleksej 2004, Pisma in magnetofonski trakovi kot komunikacijska sredstva in

- virji za preučevanje izseljevanja: primer tržaške družine v Avstraliji, *Dve domovini*, št. 20, 153–170.
- Knowles, Gary J. 2001, *Beginnings: Researching the Professor: Thomas*, v, Ardra L. Cole, J. Gary Knowles (ured.), *Lives in Context, The Art of Life History Research*, Walnut Creek, Lanham, New York, Oxford: Altamira Press, 1–5.
- Milharčič Hladnik, Mirjam 1998, Spol in upor, v, Angela Vode, *Spol in upor*, (Zbrana dela Angele Vode, knj. 1), Ljubljana: Krtina, 10–91.
- Milharčič Hladnik, Mirjam 2003, Slovenian women's stories from America. *Dve domovini*, št. 17, 47–60.
- Milharčič Hladnik, Mirjam 2005, Subjektivna realnost migracijskih procesov : brati, poslušati in razumeti migrantske izkušnje, *Dve domovini*, št. 22, 169–196.
- Mlekuž, Jernej 2006, O metodologiji, ki nagaja "povratniški teoriji": življenjska pripoved migrantke povratnice, v, Marina Lukšič Hacin (ured.), *Spet doma? Povratne migracije med politiko, prakso in teorijo*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 115–132.
- Orsi, Robert A. 1985, *The Madonna of 115th Street, Faith and Community in Italian Harlem 1880-1950*, New Haven, London: Yale University Press.
- Rener, Tanja 1996, Avto/biografije v sociologiji in v ženskih študijah, *Teorija in praksa*, let. 33, 5, 759–763.
- Plummer, Ken 2001, *Documents of Life 2, An Invitation to a Critical Humanism*, London, Thousands Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Sinke, Suzanne M. 2002, *Dutch Immigrant Women in the United States, 1880-1920*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Stanley, Liz 1992, *The auto/biographical I, The theory and practice of feminist auto/biography*, Manchester and New York: Manchester University Press.
- Stanley, Liz 1996, O avto/biografiji v sociologiji, *Teorija in praksa*, let. 33, 5, 764–774.
- Sugarman, Jane C. 1997, *Engendering Song, Singing and Subjectivity at Prespa Albanian Weddings*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Verginella, Marta 2004, *Suha pašta, pesek in bombe, Vojni dnevnik Bruna Trampuža*, Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.

SUMMARY

THE AUTO/BIOGRAFICAL OF THE NARRATIVE: METHODOLOGICAL AND THEORETICAL APPROACHES IN THE RESEARCHING OF THE MIGRATION EXPERIENCES

Mirjam Milharčič Hladnik

The text is composed of two parts: the first one presents an overview of the development of the narrative and auto/biographical methods. The oral history method was re-introduced in the field of cultural and social historiography only a few decades ago. It represents the »democratization« of the history because it gives the voice to the ordinary people to describe the historical events through their own experience. In the development of the women studies since 1960., this approach gained the importance because the women, or better to say, gender studies, evolved especially to give the voice to the historically neglected »half of the population«. The importance of the auto/biographical method is obvious since the gender studies intended to explore the experiences of women, to make them visible and to rely on their interpretation of the historical and social phenomena. Of course, the field of gender studies and the use of narrative methods have got sophisticated over decades and the text presents some relevant authors and their theoretical and methodological contribution to the auto/biographical approach. This approach is presented as a useful tool for the research of the experiences in the migrancy contexts. The text uses an oral history project on Slovenian women migrants' experiences in the United States of America as a link between the first and the second part of the text and an illustration of different points made by the mentioned authors.

The second part adds to the text an overview of the development in the field of migration studies since 1984. Then, a thematic issue of the International Migration Review launched an appeal to the researchers to explore the migration processes as gendered phenomena and to start working more on women migrants. A fruitful combination of this appeal and the already more broadly use of the narrative methods has brought about many studies focused on experiences of the women migrants all over the world from historical and contemporary point of view. With these studies, the knowledge on migration was enriched and radically transformed. It was enriched because a lot of aspects of migrancy, for example the (ethnic) community building, could not be understood without the contribution of women migrants. It was also transformed because today it is generally accepted that migration is gendered defined phenomena in which we have to take into consideration different experiences of men and women, different roles, status and procedures they tend to achieve in the migrancy contexts. Above all, it is clear today that beside the economical, political and other macro causes for migration, there is the whole world of intimate, family, neighborhood, social networks factors that cause the moving of the people. Without that element, we can hardly understand migrations and migrants at all.

SPLETNE STRANI SLOVENCEV PO SVETU

Ahac Meden¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Spletne strani Slovencev po svetu

Pričujoči prispevek je skrčen povzetek diplomske naloge z naslovom Popularna kultura in globalna slovenska skupnost na spletu, ki je nastala kot rezultat raziskovanja problematike Slovencev po svetu in identitete mladih potomcev, ki pripadajo drugi, tretji ali naslednjim generacijam. Pri tem se je postavilo vprašanje, ali in kako jih je še mogoče obravnavati kot nosilce in predstavnike slovenske kulture. Ker gre za mlade, torej za generacijo, ki svetovni splet predvsem v navezavi na popularno kulturo vedno bolj uporablja, je to segment, ki ga pri govoru o slovenski kulturi in skupnem slovenskem kulturnem prostoru ne gre kar tako zanemariti, doslej pa ni bil raziskan. Skozi nadaljnje razmišljanje, raziskovanje in seznanjanje z omenjeno tematiko se je sprti odpiralo vedno več vprašanj, zato je pričujoči prispevek zasnovan kot pregled in ocena trenutnega stanja spletne produkcije Slovencev po svetu ter iz tega izhajajoč(i) predlog(i) za razrešitev, ne pa kot dokončna rešitev tega kompleksnega in zelo relevantnega vprašanja.

KLJUČNE BESEDE: slovenske skupnosti, slovenska identiteta, popularna kultura, svetovni splet, SSKP

ABSTRACT

Web pages of Slovenians across the world

This article is an abridged version of the BA thesis entitled "Popular Culture and the Global Slovenian Community on the Web", which was written following a research surrounding the problematic of Slovenians emigrants and the identity of young Slovenians that represent second, third or other generation offspring. The main question surrounding this population is the extent to which they can still be perceived as the representatives and carriers of Slovenian culture. As they are the ones who are increasingly using the World Wide Web, particularly in conjunction with popular culture, they can not therefore be neglected when talking about Slovenian culture and the common Slovenian cultural space at the present time. Through a rethinking and examining of this problematic, further questions have arisen. This article is therefore drafted as an overview and evaluation of the current web production of Slovenians around the world and gives suggestions as to its resolving, but not as a final solution of this complex and extremely relevant problem.

KEYWORDS: Slovenian communities, Slovenian identity, popular culture, World Wide Web

¹ Ahac Meden, univ. dipl. kulturolog, Inštitut za civilizacijo in kulturo, Beethovnova 2, 1000 Ljubljana. Elektronska pošta: ahac.meden@ick.si.

1 METODOLOŠKO POJASNILO

Zaradi relativne mladosti interneta kot medija in njegove razširjene uporabe ter nepreglednosti v smislu števila vsebin je raziskovanje in analiziranje tega medija v veliki meri odprto vprašanje oziroma je odvisno od namena raziskave in spletnih vsebin, ki so predmet raziskave.² Namen te raziskave je ugotoviti:

- v kolikšni meri so spletne strani slovenskih skupnosti po svetu med seboj povezane,
- ali ponujajo možnosti za interaktivno komuniciranje z uporabnikom,
- ali ponujajo povezave na vsebine, ki so predmet popularne kulture,
- ali tvorijo neko obliko virtualne skupnosti.

Povezanost med spletnimi mesti in posameznimi spletnimi stranmi³ sem ugotavljal s pregledom povezav na posameznem spletnem mestu in njegovi aktualnosti. Aktualnost povezave na spletnem mestu posredno kaže na njegovo rabo, torej: ali je še aktivno in ga osvežujejo ali pa je njegovo stanje le še arhivsko. V zadnjem primeru lahko spletno mesto služi kot vpogled v dejavnosti posameznika, skupnosti ali organizacije. Trenutno stanje spletnega mesta oziroma ali je to aktualno ali zastarelo, je mogoče ugotoviti s podatki o zadnjem vnosu, datumih iz posameznih vsebin, s samo aktualnostjo vsebin, po zadnjih obiskih forumov in njihovih alternativnih oblik ipd. Taki podatki so lahko le posredni kazalec, saj dejanskega stanja, aktivnosti ustvarjalca in uporabnikov spletnega mesta ni mogoče v celoti določiti.

Interaktivnost spletnega mesta tu obravnavam kot neposredno interaktivnost (to označuje »družbena interaktivnost«⁴), ki ponuja možnosti za komuniciranje uporabnikov med sabo, torej v raznih forumih, blogih, ki pa se lahko pojavljajo v različnih oblikah, kot so knjige gostov, mnenja ipd.

Pri pregledu spletne strani je smiselno upoštevati tudi njeno *kakovost* oziroma kakšna je njena skladnost »med potrebami, zahtevami in željami njenih uporabnikov in tem, kar spletna stran ponuja«⁵. Drugače povedano, ali spletna stran zadovoljuje

² Drugačne narave je problem preglednosti delovanja ne-spletnih množičnih medijev (radio, televizija in tiskani mediji) med slovenskimi izseljenci. Kot ugotavlja Alja Brglez, gre v teh medijih za vnaprejšnjo opredelitev za omejeno dostopnost medijskih vsebin, ki so ne le lokalno posredovane, marveč so že konstruirane tako, da so tudi, ko gre za poročanje oz. posredovanje globalne vsebine, praviloma naravnane na lokalni kontekst. Več o medijih in Slovencih po svetu gl. Alja Brglez *Vezi in razpoke skupnega slovenskega kulturnega prostora*, Zbiralnik XII, Ljubljana 2007, str. 120 (v pripravi). Razen Zbirke tiskov Slovencev zunaj RS v Narodni in univerzitetni knjižnici za druge slovenske medije po svetu ni baze podatkov o radijskih in televizijskih medijskih vsebinah Slovencev po svetu, zato je njihovo proučevanje oteženo.

³ Nekatere spletne strani delujejo vsebinsko neodvisno od spletnega mesta, na katerem so locirane.

⁴ Oblak, T., Petrič, G., *Splet kot medij in mediji na spletu*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2005, str. 86.

⁵ Gasar, S., Humar, I., *Kvaliteta spletnih strani: funkcionalnost, uporabnost in izpolnjevanje namena*, *Organizacija*, letnik 37, št. 2, str. 114-119.

svojo ciljno publiko in obiskovalcu ponuja *optimalno uporabniško izkušnjo*, ki odraža tudi *interaktivnost spletne strani z uporabnikom*. Slednja je odvisna od namena spletne strani, v glavnem pa gre za preglednost in *funkcionalnost* posameznih predstavitvenih in operativnih elementov. Tako je na primer stran, ki vsebuje preveč oblikovnih in vsebinskih elementov (ali pa se ti med sabo ne skladajo), težavna za hiter prelet in lahko uporabnika odvrne od podrobnega pregledovanja spletnih vsebin. Podobno lahko tudi otežena uporaba funkcij (gumbi za prehajanje, oblike hiperpovezav, (ne)cikličnost prehajanja ipd.) za operiranje znotraj strukture spletnega mesta uporabnika napoti, da nadaljuje svoje iskanje na drugih spletnih mestih. Optimalna uporabniška izkušnja pa lahko vpliva na vrnitev na spletno stran.

Razdrobljenost slovenskih skupnosti po svetu je velika in v veliki meri ni celotnega pregleda nad njihovim številom ter trenutno aktualnostjo delovanja posamezne skupnosti. Podobno velja tudi za spletne strani Slovencev po svetu. Ker pa nudi svetovni splet prostor, v katerem se lahko predstavijo tudi posamezniki, manjše skupine, organizacije, podjetja itn., lahko za število spletnih strani in iskanje le-teh trdimo, da je v tem primeru situacija še težavnejša. Problem iskanja spletnih strani Slovencev po svetu prek spletnih iskalnikov je v tem, da iskalniki na lestvico uvrstijo tiste spletne strani, na katere je največ povezav s tega področja. Drug problem je jezik, saj niso vse spletne strani Slovencev po svetu v slovenskem jeziku, ampak tudi v jeziku večinske populacije. V tem primeru se izpiše relativno malo spletnih strani, predvsem tistih, nastalih v sosednjih državah, in še te so nereprezentativne, ker ne vemo, po katerih ključnih pojmih je potrebno iskati. Zato sem ob predpostavki, da se nekdo, ki išče naslov (realen ali spletni) za določeno skupnost ali njene člane, obrne na institucije v Sloveniji, katerih naloga je zbiranje podatkov o Slovencih po svetu, za izhodišče moje naloge vzel njihova spletna mesta. Po pregledu povezav na posameznih straneh sem na podlagi hiperpovezav iskanje nadaljeval do naslednjih strani in spet nadaljeval po povezavah, ki so jih nudile prejšnje itn., dokler nisem prišel do nekakšnega konca⁶ ali sklenjenega kroga.

Zaradi številčnosti najdenih spletnih strani (272) je mogoče podati splošne ocene o posameznih skupnostih, njihovi medsebojni povezljivosti in trenutni aktualnosti strani. Kot pripomoček pri analizi dobljenih podatkov sem zato postavil naslednje hipoteze:

H1: *Spletna mesta institucij, ki so pristojne za Slovence po svetu, omogočajo povezave na spletna mesta vseh slovenskih skupnosti po svetu.*

H2: *Spletna mesta Slovencev po svetu tvorijo slovensko virtualno skupnost Slovencev po svetu.*

H3: *Spletna produkcija Slovencev po svetu je namenjena večinoma mladim ljudem, saj jim ponuja okvir za identifikacijo znotraj popularne kulture.*

⁶ Nikoli ne moremo z gotovostjo trditi, da smo našli vse strani ali pa da smo prek povezav prišli do vseh, ki jih te ponujajo. V primeru Avstrije in Italije pa sem načrtno zaokrožil iskanje z določenim številom strani, saj te, ki so bile najdene, vsebinsko zadostno predstavljajo slovenski skupnosti v omenjenih državah.

2 OPREDELITEV POJMOV

Predstavitevna stran služi svojemu namenu, ki je predstavitev posameznika, društva, medija itn., in je ne opredeljuje časovna kategorija aktualnosti. Nasprotno pa je namen **informativne strani** ažurnost. Ta ponavadi nastopa v kombinaciji s predstavitvijo vloge, ki jo opravlja, in subjekta, ki je predmet strani.

Ažurnost se nanaša na vsakodnevno ali tedensko osvežitev spletne strani in njenih vsebin.

Aktualnost označuje spletne strani, ki so osvežene, vendar ne v rednem časovnem zaporedju (torej dnevno, tedensko, mesečno ipd.), ampak glede na potrebo (dogodke, prireditve ipd.).

Funkcionalnost spletne strani določata **koristnost** in **uporabnost**. Spletno mesto zagotavlja uporabniku in lastniku koristnost s svojo vsebino in zmogljivostjo, uporabnost pa z uporabo funkcij spletnega mesta.

Prehajanje se nanaša na premikanje na druge spletne strani s hiperpovezavami ali pa znotraj spletne strani same s pomočjo kazala, gumbov za prehod na naslednjo stran ali drugih načinov napredovanja na podstrani.

Podstrani so strani znotraj enega spletnega mesta. Obstajajo lahko kot samostojne strani (definira jih posebna tematika ali nezmožnost prehoda na osrednjo stran razen s hiperpovezavo), pri tem pa uporabljajo skupni strežnik, ali pa kot sestavni del spletnega mesta (mogoče prehajanje na osrednjo stran) in z drugimi podstranmi tvorijo celoto. Včasih je težko ločiti eno vrsto od druge zaradi različnih zasnov spletnih strani in samosvojega načina klasificiranja s strani ustvarjalca.

Zarhivsko stranjo označujem tiste strani, ki so nekoč služile informiranju, vendar jih že dalj časa niso vsebinsko osvežili. Zato je tovrstna stran vsebinsko **zastarela**, ker ne komunicira več aktivno, na spletu pa obstaja le še kot spletni artefakt, s pomočjo katerega nam je omogočen vpogled v preteklo dejavnost imetnika strani.

3 PREGLED SPLETNIH STRANI SLOVENCEV PO SVETU⁷

Slovenske skupnosti po svetu uporabljajo medij svetovnega spleta na različne načine in za različne namene. Zato je zaradi boljše preglednosti smiselno obravnavati vsako skupnost najprej glede na posamezno državo in nadalje glede na kategorije slovenskih skupnosti izven Slovenije⁸ ter jih naknadno primerjati. Obenem bom, glede na število in raznolikost spletnih strani posameznih skupnosti, podrobneje obravnaval tiste, ki so za namen analize bolj pomembne, izrazite in zanimive.

⁷ Pregled spletnih strani je potekal februarja leta 2006.

⁸ Kategorije prevzemam po klasifikaciji Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu.

3.1 Institucije, pristojne za Slovence po svetu

3.1.1 Pregled sem začel pri *Uradu Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu* (<http://www.uszs.gov.si/>), ki je nedolgo tega vzpostavil samostojno spletno stran (prej so imeli predstavitev znotraj spletne strani Ministrstva za zunanje zadeve). Na strani so povezave na druge državne institucije, Gospodarsko in Obrtno zbornico, COBISS, SICRIS, ARNES, Turistično zvezo Slovenije ter šest institucij, ki se ukvarjajo s Slovenci po svetu (Slovenska izseljenska matica, Slovenija v svetu, Svetovni slovenski kongres, Inštitut za narodnostna vprašanja, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Rafaelova družba). S te strani ni nobenih povezav na spletne strani slovenskih skupnosti. Glede na praznost poglavij *Pogosta vprašanja* in *Pripombe, predlogi, pohvale* je mogoče predvidevati, da Slovenci po svetu strani niso velikokrat obiskali (mogoče zanjo tudi še ne vedo).

3.1.2 Stran *Slovenske izseljenske matice* (<http://www.zdruzenje-sim.si/>) je predstavitevna in informativna, aktualna samo v nekaterih vsebinah. Povezave ima razdeljene na državne organe, slovenska društva v Evropi (Avstrija, Italija, Hrvaška, Madžarska, Nemčija, Srbija, Švica, Švedska - tri povezave od osemnajstih ne delujejo), slovenska društva v Avstraliji (pet povezav), slovenska društva v ZDA (pet povezav) in Kanadi (povezave ne delujejo), slovenska društva v Latinski Ameriki (tri povezave za Argentino) ter izseljenska društva in organizacije v Sloveniji (od osmih povezav jih deluje pet). Stran vsebuje forum, ki je aktiven. Večina informacij je bila osveženih leta 2004, prehajanje je dokaj pregledno.

3.1.3 Spletna stran *Slovenije v svetu* (<http://www.drustvo-svs.si/>) je namenjena predvsem informiranju Slovencev po svetu. Nudi jim povezave na devet slovenskih skupnosti (dve za Avstralijo, dve za Avstrijo, štiri za Argentino, eno za Italijo, eno za Madžarsko, eno za Švedsko, eno za Švico, eno za ZDA – ne deluje, dve za Nemčijo – ne delujeta), vlado in ministrstva, zanimive povezave v Sloveniji, medije v Sloveniji in seznam delovnih mest v Sloveniji. Poleg povezav nudi še informacije o možnostih zaposlovanja, študiranju in potrjevanju diplom v Sloveniji, o medijih v Sloveniji (RTV SLO, Delo, Dnevnik, Večer, Družina, Ognjišče, Ljubljanske novice) ipd., ter mnoge druge informacije. Stran je vsebinsko ažurna, oblikovno pa zastarela in nefunkcionalna.

3.1.4 *Svetovni slovenski kongres* (<http://www.slokongres.com/>) nima nobenih povezav. Stran je predstavitevna in informativna (ponuja možnosti informiranja o prireditvah, ki so namenjene povezovanju in sodelovanju). Stran je vsebinsko in oblikovno ažurna.

3.1.5 *Inštitut za narodnostna vprašanja* (<http://www.inv.si>) nima povezav navzven, le na nekatere lastne samostojne podstrani. Stran je predstavitevna in informativna.

3.1.6 *Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU* (<http://odmev.zrc-sazu.si/instituti/izi/>) deluje kot podstran. Zaradi nedavne vzpostavitve nove različice strani ta še ne vsebuje povezav in veliko vsebin (ima pa veliko rubrik). Stran je funkcionalna, pregledna, uporabniku pa ponuja enostaven dostop in pregled informacij.

3.1.7 *Rafaelova družba* (<http://www.rkc.si/rafaelova-druzba/>) nima povezav, razen na osrednjo stran RKC. Stran je predstavitvena in informativna, a vsebinsko in oblikovno zastarela (zadnje osvežitve leta 2003). Na spletni strani *Rimskokatoliške cerkve* pod rubriko *Misije* so povezave na spletne strani Slovenije v svetu ter slovenskih misij po svetu, in sicer ena povezava za ZDA, ena za Argentino (ne deluje), pet za Kanado (dve ne delujeta), tri za Avstralijo, ena za Švedsko, ena za Švico in pet za Nemčijo (ena ne deluje).

3.1.8 *Služba Vlade RS za lokalno samoupravo in regionalno politiko* je postavila stran, namenjeno *poslovnim priložnostim za Slovence po svetu* (<http://www.svrp.pp.gov.si/>). Povezave so razdeljene na nacionalne informacije (državne institucije), urade (RS za informiranje, RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, Komisija za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu), društva (Slovenska izseljenska matica, Slovenija v svetu, Svetovni slovenski kongres, Inštitut za narodnostna vprašanja, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Rafaelova družba), pomembnejše spletne naslove za poslovneže ter povezave slovenskih podjetnikov, ki lahko svoje naslove vpišejo v bazo slovenskih podjetnikov po svetu.

3.1.9 Stran *Komisije DZ za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu* (<http://www.dz-rs.si/index.php?id=90#39>) deluje kot podstran Državnega zbora in je predstavitvena. Povezave na strani so povezave Državnega zbora.

3.1.10 Na spletni strani *Zavoda RS za šolstvo* ni neposredno razvidno, da ponuja informacije tistim Slovcem po svetu, ki se ukvarjajo s pedagoškim in izobraževalnim delom v slovenskih skupnostih. Do *Oddelka za mednarodno sodelovanje* (<http://www.zrss.si/default.asp?link=predmet&tip=8&pID=81>), ki te informacije (o programih in seminarjih) nudi, je potrebno priti iz dveh (pod)področij, ki ne nakazujeta neposredno, za katere vsebine gre. Podstran ne vsebuje lastnih povezav, vsebinsko pa je aktualna.

Za institucije, ki so pristojne za Slovence v zamejstvu in po svetu, je mogoče reči, da vse skupaj ponujajo ogromno informacij in tudi veliko povezav, kljub temu pa je pridobivanje informacij dolgotrajno, zamudno in oteženo. Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, ki je osrednja državna institucija za ta namen, prelega določene naloge in odgovornosti na druge, s tem ko ponuja povezave na druge institucije, npr. na Slovensko izseljensko matico in Slovenijo v svetu (v nadaljevanju SVS), ne vsebuje pa neposrednih povezav na slovenske skupnosti po svetu. Glede informiranja ponuja SVS največ aktualnih in uporabnih informacij (pridobivanje državljanstva, možnosti zaposlovanja, študiranja, vračanja nazaj v Slovenijo in urejanja potrebnih papirjev itn.). Predvidevati je mogoče, da je glede na (krščansko) usmeritev obenem prevzela tudi vlogo Rafaelove družbe. Svetovni slovenski kongres in Služba vlade RS za lokalno samoupravo in regionalno politiko (v nadaljevanju SVRP) prevzemata nalogo informiranja in sodelovanja na gospodarskem področju, pri čemer nobena od naštetih institucij ne vsebuje povezave na SVRP. Enako velja za Zavod RS za šolstvo, ki ponuja izobraževanje Slovcem za pedagoško delo znotraj slovenskih skupnosti, do teh informacij pa je težko priti, ker ni povezav iz nobene od pristojnih institucij, samo specifično področje pa tudi ni razvidno na spletni strani.

3.2 Slovenske skupnosti v obmejnih državah

3.2.1 Avstrija

Spletne strani Slovencev v Avstriji (in Italiji) je potrebno gledati drugače kot tiste, ki so jih naredili slovenski izseljenci po svetu. Zaradi zgodovinskega statusa avstrijskih Slovencev in njihove množične aktivnosti v obliki raznih društev, prireditev, reševanja obmejnih in dvojezičnih vprašanj ipd., sta število in raznolikost spletnih strani v tem primeru občutno večji. Geografska bližina skupnosti vpliva tudi na namenskost spletnih strani ter samo uporabo interneta kot medija, saj imajo na eni strani pripadniki skupnosti na voljo več kanalov za pridobivanje informacij in interakcijo z drugimi slovenskimi skupnostmi. Po drugi strani pa so strani namenjene tudi posameznikom v Sloveniji in drugim obmejnimi skupnostim, saj želijo povezati na kulturnem, športnem, izobraževalnem, upravnem, turističnem, znanstvenem in gospodarskem področju (njihov namen zato ni preseganje meja področja povezovanja oziroma poslovanja). Zaradi boljše preglednosti in uresničitve zastavljenih ciljev bom upošteval tista spletna mesta, ki na tak ali drugačen način predstavljajo slovensko skupnost v Avstriji v interakciji z drugimi slovenskimi skupnostmi po svetu ali pa omogočajo interaktivno komunikacijo s forumi.

Od 65 spletnih strani je povezave na druge slovenske skupnosti (ne vključujoč Slovenijo) mogoče najti le na treh straneh. *Portal koroških Slovencev* (<http://www.slo-wenen.at>) vsebuje povezave na pet slovenskih skupnosti (Argentina, Avstralija, Italija, Švica, Švedska) in je glede na nove osvežitve neaktualen (zadnji vnos leta 2003).

Slovenska prosvetna zveza (http://www.slo.at/index_sl.php) in *Narodni svet koroških Slovencev* (<http://www.nsk.at/aktualno.php>) imata povezavi na dve slovenski skupnosti (Italija, Madžarska). Poleg teh imata še veliko povezav na razne slovenske, evropske, koroške in avstrijske spletne strani, s katerimi je s prehajanjem mogoče priti do večine spletnih strani Slovencev v Avstriji. Strani sta vsebinsko ažurni, oblikovno aktualni in funkcionalni.

Preostale strani so v veliki meri povezane med sabo in tudi s spletnimi stranmi v Sloveniji. Namen večine spletnih strani je informativen, od vseh pregledanih pa so tudi najbolj oblikovno in funkcionalno dovršene.

3.2.2 Italija

Podobno kot v primeru Avstrije se bom zaradi preglednosti in namenskosti osredotočil na tiste spletne strani, ki ponujajo možnosti komuniciranja ali vsebujejo povezave na spletne strani slovenskih skupnosti (brez Slovenije). Od 59 spletnih strani (to še zdaleč niso vse, so pa vštete vse bistvene, ki predstavljajo osrednje organizacije, posameznike in dejavnosti Slovencev v Italiji) jih izpostavljam pet, ki so za naš namen zanimive.

Tri lahko označimo kot spletne portale, in sicer *Zamejci.com* (<http://www.zamejci.com/>), *Slovinci.it* (<http://www.slovinci.it/>) ter *Zamejski spletni prstan* (<http://t.webring.com/hub?ring=zamejci>). Prvi nudi veliko možnosti za interaktivno sodelovanje in

komuniciranje v obliki anket, člankov, klepetalnic, seznamov naslovov posameznikov, forumov, kvizov, trga in sporočil. Glede na rubrike in vnose je mogoče predvidevati, da ga večinoma uporabljajo mladi, katerih število (886) je vidno v razpredelnici poleg števila obiskov (skoraj 200.000) in trenutno prisotnih. Stran je funkcionalna, prehajanje pa enostavno. Zanimivi so rezultati treh anket, in sicer je na vprašanje o številu pripadnikov slovenske manjšine v Furlaniji julijski krajini 82,04% (10.522) obiskovalcev odgovorilo z odgovorom: več kot 100.000 pripadnikov. 71,92% (3.281) je odgovorilo, da so zadovoljni z zaščitnim zakonom, 93,12% (23.985) obiskovalcev pa ob zapadlosti osebne izkaznice ne bo zahtevalo dvojezične osebne izkaznice. Glede na število obiskov je mogoče trditi, da je stran dobro obiskana, število odgovorov na ankete pa nakazuje na komunikacijo uporabnikov s spletnim mestom www.zamejci.com. Upošteva joč domnevno špotevilo Slovencev v Italiji (približno 60.000) uporablja spletno stran petina do tretjina pripadnikov slovenske skupnosti v Italiji. Stran ne vsebuje povezav na druge slovenske skupnosti.

Portal www.slovinci.it prav tako ponuja razne oblike komuniciranja posameznikov (forum, klepetalnica, prilagajanje spletne strani osebnim namestitvam itn.), obenem pa ponuja veliko različnih informacij. Spletna stran je vsebinsko ažurna, oblikovno aktualna in vsebuje povezave na tri slovenske skupnosti (Avstralija, Madžarska, Švedska).

Zamejski spletni prstan je, za razliko od prejšnjih dveh, portal z nekaterimi spletnimi povezavami, vendar je nefunkcionalen, saj ne ponuja možnosti za prehajanje na naslednje strani (piše, da jih je pet). Povezave naj bi bile namenjene Slovincem izven Slovenije (pet povezav na pet slovenskih skupnosti izven Slovenije), vendar je večina povezav sponzorskih in namenjenih oglaševanju.

Spletno stran *Zamejci v Internetu* (<http://miran.pecenik.com/ts/zamejci/index.htm>) lahko obravnavamo kot samoiniciativo posameznika in je namenjena vnosu elektronskih poštinih in spletnih naslovov Slovencev v obmejitvi. Kot taka je bogat vir informacij, vendar zaradi neažuriranja veliko naslovov več ne deluje.

Slovenska kulturno-gospodarska zveza (<http://www.skgz.org/>) ima kot ena izmed krovnih organizacij vlogo povezovanja in informiranja tudi na virtualnem področju. Stran je aktualna in funkcionalna, prehajanje pa enostavno in pregledno. Vsebuje povezave na večino osrednjih slovenskih institucij v Italiji, nekaj v Sloveniji, pa tudi italijanskih institucij. Ne vsebuje povezav na druge slovenske skupnosti.

Iz omenjenih petih spletnih strani je razvidno, da vsaka vsebuje nekatere ključne značilnosti, ki pomagajo posamezniku pri pridobivanju potrebnih informacij o skupnosti in povezovanju z drugimi posamezniki na spletu. Kljub temu pa je učinkovito in enostavno zadovoljevanje potreb posameznika oteženo zaradi razdrobljenosti ponudbe in medsebojne nepovezanosti.

3.2.3 Madžarska

Spletna stran *Slovencev v Porabju* (<http://www.vendvidek.com/>) ima povezave na 6 drugih slovenskih strani v Porabju (te so večinoma v madžarščini in zastarele),

povezave na slovenske medije in institucije v Sloveniji ter na pet drugih slovenskih skupnosti (Argentina, Avstralija, Italija, Nemčija, Nizozemska). Stran je v angleškem in nemškem jeziku. Glede na forum, njegov prvi vnos septembra 2005 in obiske posameznikov iz celega sveta, je mogoče ugotoviti, da obiskovalce zanimajo informacije drugih slovenskih skupnosti.

Stran *Državne slovenske samouprave* (<http://www.slovenpages.hu>) kot krovne organizacije porabskih Slovencev je že dlje časa neosvežena in oblikovno zastarela. Med povezavami ni nobene na strani drugih slovenskih skupnosti.

Na kratko lahko sklenemo, da je spletna produkcija Slovencev v obmejnih državah odraz zgodovinske in socio-ekonomske pogojenosti ter številčnosti in aktivnosti članov posameznih skupnosti. V tem pogledu so razumljive nizka spletna reprezentativnost Porabskih Slovencev na Madžarskem ter zelo visoki in pestri spletni dejavnosti avstrijskih in italijanskih Slovencev. Omenjene skupnosti med sabo komunicirajo, kar je razvidno iz povezav na posameznih straneh.

3.3 Slovenske skupnosti v bivših jugoslovanskih deželah

3.3.1 Bosna in Hercegovina

Preko prehajanj z drugih spletnih strani sem naletel na stran *Slovencev v Bosni in Hercegovini* (<http://www.slovinci.8m.com/>), ki hkrati reprezentira slovensko skupnost v Zenici, delavsko kulturno društvo »Cankar« iz Sarajeva in društvo Lipa iz Prijedora. Spletne povezave so usmerjene izključno na slovenske skupnosti po svetu (Avstrija, Argentina, Avstralija, Hrvaška, Italija, Madžarska, Nemčija, Švica, Srbija in Črna gora, ZDA). Stran je predstavitvena.

3.3.2 Hrvaška

Obe najdeni spletni strani Slovencev na Hrvaškem sta brez povezav na druge slovenske skupnosti. Stran *Zveze slovenskih društev na Hrvaškem* (<http://www.slovinci.hr>) je bila na novo vzpostavljena leta 2005 in služi predstavitvi slovenskih društev na Hrvaškem ter položaju hrvaških Slovencev. Je funkcionalna, oblikovno aktualna, vsebinsko osvežena leta 2005. Na njej so povezave na slovenske spletne medije in Republiko Slovenijo ter edino drugo slovensko društvo na Hrvaškem, ki ima spletno stran, *Kulturno-prosvetno društvo Bazovica* (<http://www.bazovica.hr/>). Edina njegova spletna povezava je nazaj na Zvezo slovenskih društev na Hrvaškem. Oblikovno je stran zastarela, tako kot tudi njena spletna publikacija.

3.3.3 Srbija in Črna Gora

Društvo Kredarica v Novem Sadu (<http://www.kredarica.s5.com/>) je edino, do katerega sem prišel po poti prehajanja iz drugih spletnih mest. Spletno mesto je aktualno glede na svoj namen, ki je predstavitveni (zadnja osvežitev rubrike *Aktualno* je

bila 18. maja 2005). Ne vsebuje nobenih povezav, prehajanje je enostavno in pregledno. Vsebine so v slovenskem jeziku, ki pa je nekoliko okoren.

Spletna dejavnost slovenskih skupnosti v nekdanjih jugoslovanskih republikah je glede na pridobljene podatke dokaj mlada, kar je verjetno posledica pozne povojne organiziranosti Slovencev v njih. Skupnosti, če ocenjujemo glede na povezave, med sabo ne komunicirajo. Glede na število strani je mogoče tudi domnevati, da so se Slovenci v teh državah večinoma integrirali v družbo ali pa ne čutijo potrebe po spletni prezentaciji.

3.4 Slovenske skupnosti v Evropi

3.4.1 Belgija

Spletna stran *Slovencev v Bruslju* (<http://www.bruslov.net>) je namenjena predvsem na novo priseljenim Slovincem. Kot sami navajajo, sta »njena osnovna cilja izmenjava informacij o družabnih prireditvah in praktičnih vidikih življenja v prestolnici Evrope ter vzpostavljanje stikov znotraj slovenske skupnosti«. Hkrati prosijo obiskovalce, naj s predlogi prispevajo k vzpostavitvi nove zaprte spletne strani, znotraj katere bi lahko registrirani uporabniki navezovali stike ter komunicirali. Večina povezav je namenjena evropskim in slovenskim institucijam ter slovenskim medijem (teh je 24) ter radijskim postajam (Murski val, Radio Celje, Radio Dur, Radio Slovenija, Radio Študent in RGL). Povezav na druge slovenske skupnosti po svetu ni. Stran je vsebinsko in oblikovno aktualna ter funkcionalna.

3.4.2 Nemčija

Osrednja stran Slovencev v Nemčiji je spletna stran *Slovenskih ustanov v Nemčiji* (<http://www.ok-slovenija.org>). Stran ponuja veliko slovenskih iskalnikov, zanimivih povezav (na slovenske medije, turistične strani, gospodarske strani, spletne iskalnike, slovenske glasbene lestvice, elektronske slovarje in knjige ter razne spletne strani s slovenskimi popularnimi vsebinami) in 7 povezav na druge slovenske skupnosti (Avstralija, Argentina, Avstrija, Italija, Kanada, Madžarska, Švica). Spletna stran je kompleksna (veliko informacij in povezav) ter nefunkcionalna zaradi prevelikega števila, raznolikosti in neustrezne razporeditve posameznih elementov. Povezave za prehajanje na druge strani niso jasne. Prehajanje znotraj strani je nepregledno, obiskovalec zato potrebuje veliko časa in truda za orientiranje ter podroben pregled. Vsebuje forum in statistiko o obiskanosti strani. Stran je vsebinsko ažurna, oblikovno pa zastarela.

Glede na različnost vsebin in povezav slovenskih društev v Nemčiji je skupna ocena nemogoča. Nekatera imajo samo povezave, s katerimi je mogoče neposredno poslušati slovenske radijske postaje (<http://www.skd-zvon.de>), druga samo naslove pristojnih institucij v Sloveniji, tretja nimajo nobenih povezav, nekatera pa spet veliko povezav na slovenske in druge medije, institucije, evropske ustanove in druge zanimive naslove (npr. recepte slovenske kuhinje, Slovensko nogometno zvezo, spletno

iskalnike - <http://www.sava-frankfurt.de/>). Strani so si različne tudi po aktualnosti in oblikovnih značilnostih.

Podobno je s slovenskimi katoliškimi misijami v Nemčiji (pet spletnih strani), od katerih nekatere ponujajo povezave na vsa slovenska društva v Nemčiji, nekatera sploh nobenih, druga pa veliko povezav na slovenska in nemška mesta.

Sklepati je mogoče, da se za podrobne informacije in povezave Slovenci obračajo na osrednjo spletno stran, strani posameznih društev pa glede na zanimanje, namen in sposobnosti ustvarjajo lastne vsebine.

3.4.3 Nizozemska

Najdene spletne strani Slovencev na Nizozemskem lahko razdelimo na šest skupin, in sicer strani dveh ansamblov, dveh društev (pevsko in prijateljsko), ene folklorne skupine, treh posameznikov (ki jih Slovenija navdušuje), treh portalov s slovenskimi povezavami (namenjene predvsem za informiranje turistov) in ene radijske postaje. V nobenem primeru ne gre za strani, ki bi bile namenjene izključno slovenski skupnosti, ampak gre za sodelovanje z nizozemsko skupnostjo. Tako tudi *Društvo Lipa* (<http://www.lipa-online.org/>) ni izključno slovensko, ampak gre za združenje prijateljev Slovenije. *Radijska postaja Polka* (<http://www.polka.knislow-design.nl>), ki predvaja slovensko narodnozabavno glasbo in ansamble, ima povezave na spletne strani slovenskih glasbenikov in Društvo Lipa. Na strani *pevskega društva Zvon* (<http://www.zvon.nl/>) povezave ne delujejo. Strani posameznikov vsebujejo povezave na slovenske strani, služijo pa predvsem predstavitvi Slovenije kot turistični točki.

Portali s slovenskimi povezavami ponujajo informacije ali povezave za veliko področij, ki se dotikajo Slovenije. Po nekaterih povezavah je posredno mogoče priti do spletnih strani drugih slovenskih skupnosti po svetu.

Društvo, ki obstaja na Nizozemskem od leta 1953, *Slovenska folklorna skupina Nizozemska* (<http://home.tiscali.nl/su036255/sfsn/sfsnpage12003Front.htm>), ima edino povezave na strani Slovencev po svetu (Argentina, Nemčija), ki pa so v veliki meri zastarele in ne delujejo več.

Vse spletne strani so v nizozemskem jeziku, le nekatere ponujajo osnovno predstavitev v slovenskem, zaradi česar je pregled vsebine otežen. Zaradi vsebinske in namenske raznolikosti je mogoče povedati le, da slovenska skupnost na Nizozemskem z drugimi slovenskimi skupnostmi preko svetovnega spleta ne komunicira, si pa prizadeva za sodelovanje obeh držav na različnih področjih, predvsem na področju turizma.

3.4.4 Švedska

Spletno mesto *Slovenske katoliške misije na Švedskem* (<http://www.slovenskamisija.org/>) je najbolj informativno (glede delovanja Slovencev na Švedskem) od skupno šestih najdenih spletnih strani. Stran je predstavitvena in informativna (maše v letu 2006 in povezave). Nudi povezave na katoliške institucije v Sloveniji in na Švedskem, slovenske misije po svetu, hrvaško misijo na Švedskem, slovenske (v Sloveniji in

Avstriji) in druge katoliške medije, nekatere institucije v Sloveniji, na občini Lovrenc na Pohorju in Brezovica ter slovenski skupnosti v Avstraliji in Argentini. Knjiga gostov je sicer obiskana in je aktualna, vendar ni veliko rabljena (služi predvsem vnosu povezav na spletne strani).

Beseda - virtualna slovenska knjigarna (<http://www.omnibus.se/beseda/>) nudi zbirko »slovenskih elektronskih knjig za vse, ki imajo daleč do prave knjigarne, še posebej za Slovence po svetu« (povezavo je mogoče najti na mnogih slovenskih spletnih straneh tako v izseljenstvu kot obmejestvu). Kot navajajo v statistiki, je bilo do trenutka pregleda strani poslanih 26973 strani elektronskih knjig. Ponujajo tudi knjige v esperantu in švedske knjige ter možnost podarjanja knjig, ki jih še nimajo. Stran deluje kot podstran, preko *Franka Luina*, ki ureja spletno knjigarno, pa se navezuje na njegovo spletno stran (<http://www.algonet.se/~inko/>). Slednji skrbi tudi za *Lipov list* (<http://www.omnibus.se/lipovlist/>), ki »je elektronska poštna lista za kramljanje, pisno seveda, med Slovenci in Slovenkami na Švedskem ter s Švedsi, ki jih zanima slovenstvo. Lipov list in lipa sta simbol slovenstva; obenem je lipov list besedna igra z angleškim mailing list, kar LIPOVLIST pravzaprav je«. Stran deluje izključno kot forum in nima drugih rubrik. Vse tri strani so brez povezav na slovenske strani.

Stran *društva Simon Gregorčič* (<http://hem.passagen.se/atte66/SloWeb/Index.htm>) deluje kot podstran in vsebuje tri povezave, ki pa ne delujejo. Stran je predstavitvena, informativno pa ni aktualna (plan dela za 2005).

Emigracijski inštitut na Švedskem nudi podstran (<http://www.immi.se/sweden/slovenska.htm>) s poštnimi naslovi slovenskih društev na Švedskem. Vse strani so v slovenskem jeziku.

3.4.5 Švica

Namen spletnega mesta *Slovenske misije v Švici in Lichtensteinu* (<http://www.sloemisija.ch>) je hkrati predstavitven in informativen (aktualne prireditve za leto 2006, informacije o slovenskih dopolnilnih šolah, konzulatih ipd.). Spletno mesto je vsebinsko in oblikovno aktualno. S hiperpovezavami je povezano s slovenskimi katoliškimi misijami v Nemčiji, slovenskimi društvi v Švici, katoliškimi stranmi v Sloveniji in slovenskimi iskalniki ter mediji. Iz knjige gostov je mogoče razbrati komuniciranje Slovencev, slovenskih zdomcev ter drugih v obliki pohval in vnosov povezav na druge spletne strani.

Spletno mesto *Slovenski otroci* (<http://www.slovenskiotroci.ch/>) je preko hiperpovezav povezano z drugimi slovenskimi društvi v Švici, slovensko katoliško misijo v Švici, institucijami v Sloveniji in Švici (zadolženimi za področje šolstva in jezika), slovenskimi spletnimi stranmi publikacij in dejavnosti za otroke ter avstralsko slovensko skupnostjo. Spletno mesto je v slovenskem, nemškem, francoskem in angleškem jeziku. Je vsebinsko aktualno, prehajanje pa enostavno in pregledno. Glede na namen je funkcionalno.

Vseh pet spletnih mest slovenskih društev v Švici vsebuje povezave na slovenske spletne medije (najpogostejši Delo, Dnevnik, Večer, Ljubljanske novice) in slovenske

iskalnike (www.matkurja.si, www.najdi.si ali www.slowwwenia.com). Posamezna društva imajo povezave na pokrovitelje iz Slovenije, kot na primer Društvo Planika na Občino Komenda, ali Združenje ženevskih Slovencev na Občino Medvode. Slednje društvo je edino, ki ima povezave na slovenske skupnosti po svetu (Avstralija, Nemčija). Tri društva ponujajo in uporabljajo rubriko *Knjiga gostov*, vnosi pa so aktualni.

Na splošno je mogoče reči, da slovenska društva v Švici med sabo komunicirajo preko svetovnega spleta, da ponujajo vire informacij o Sloveniji (spletni mediji, iskalniki, naslovi uradnih inštitucij), svetovni splet uporabljajo za predstavitev dejavnosti in informiranje o tekočih dogodkih, knjige gostov pa služijo komentarjem, obvestilom o novih spletnih straneh (predvsem Slovencev) ter možnosti odgovora na elektronsko pošto.

Glede na namen razselitve Slovencev po državah v Evropi, ki je v veliki meri ekonomske narave (v primeru Belgije gre za zaposlovanje v institucijah Evropske unije), je primerjava posameznih skupnosti težja. Zaznati je, da v določeni meri med sabo komunicirajo, ponujajo pa tudi zanimive informacije za pripadnike skupnosti, Slovence na splošno in druge posameznike. Lahko bi tudi rekli, da med drugim skrbijo za promocijo Slovenije v Evropi.

3.5 Slovenske skupnosti po svetu

3.5.1 Argentina

Spletne strani Slovencev v Argentini lahko glede na njihovo medsebojno povezanost (ta izhaja iz vrste in časa emigracije) razdelimo na dve skupini. Prva skupina (skupnost), ki je hkrati bolj obsežna, izhaja predvsem iz povojne (politične) emigracije in zaobjema deset spletnih mest. Osrednje spletno mesto je stran krovne organizacije *Zedinjena Slovenija* (<http://www.slo.org.ar/>) in vsebuje povezave na preostale strani argentinskih Slovencev, tri slovenske iskalnike, državne in katoliške institucije in medije v Sloveniji ter dve slovenski skupnosti (Avstralija, Avstrija). Med zanimivimi stranmi najdemo povezave na slovenske državne institucije in slovenske medije (Družina, Ognjišče, Delo). Stran je predstavitvena, glede na nekatere nedelujoče povezave pa delno neaktualna.

Spletno mesto *Zveze slovenskih mladinskih organizacij v Argentini* (<http://www.sdo-sfz.com.ar/>) vsebuje povezave na druge spletne strani argentinskih Slovencev in eno na krovno organizacijo mladih na Primorskem v Sloveniji. Stran je aktualna, enostavna za prehajanje, a nekoliko nepregledna.

Zveza slovenskih mater in žena v Argentini (<http://www.slo.org.ar/zveza.html>) nima povezav na spletni strani. Deluje kot podstran, je predstavitvena in informativna, vsebinsko pa nekoliko zastarela.

Spletna stran *slovenske nogometne ekipe Zedinjena Slovenija* (<http://www.slo.org.ar/nogomet>) nima povezav, vsebinsko pa je zastarela. Namen je informirati o rezultatih tekem.

Stran *Slovenske folklorne skupine Pristava* (<http://www.geocities.com/folkloresloveno/>) je predstavitvena in informativna, a zastarela. Prehajanje je enostavno in pregledno.

Stran radijske oddaje *Okenca v Slovenijo* (<http://www.datamarkets.com.ar/okencaslo/>) ne vsebuje povezav. Služi predstavitvi oddaje in možnosti spremljanja radijske postaje preko interneta.

Spletno mesto *Našega doma San Justo* (<http://www.mladina.com.ar/>) je predstavitveno in informativno. Stran je funkcionalna, oblikovno aktualna in vsebinsko ažurna. Vsebuje forum, ki je redno obiskan, in povezave na druge spletne strani argentinskih Slovencev. Med društvi argentinskih Slovencev je glede na dejavnosti, izobraževanje in prireditve to spletno mesto najbolj aktivno.⁹ Iz naslova je razvidno, da so za aktualnost strani odgovorni mladi člani društva.

Spletni mesti Prekmurcev v Argentini, torej Prekmurskega društva Triglav (<http://www.ametriglav.galeon.com/>) in Prekmurskih Slovencev v Argentini (<http://www.eslovenosdeleste.com.ar/>), ki so predstavniki prve (predvsem ekonomske) predvojne emigracije, sta v celoti v španskem jeziku. Prvo (drugo je brez povezav in nepregledno) ponuja povezave na tri slovenske radijske postaje, prekmurske medije (Murski val, Vestnik, Kanal 10), prekmurske spletne strani (občina Murska Sobota, www.prekmurje.si, Vlado Kreslin), porabske Slovence in spletno stran, ki je namenjena poslovnim priložnostim za slovenske emigrante v Latinski Ameriki (<http://www.markosj.net>).

3.5.2 Avstralija

Slovenska skupnost v Avstraliji je sicer geografsko razmetana, na spletu pa večinoma (od 38 pregledanih le šestih strani ni v sklopu) delujejo pod osrednjim spletnim mestom *Stičišče avstralskih Slovencev* (<http://www.glasslovenije.com.au>). Na osrednje spletno mesto je vezanih 30 samostojnih podstrani, ki so informativne (vsebujejo spletne naslove, naslove društev, aktualne informacije, publikacije) in predstavitvene (društva, verska središča, mediji). Slednje delujejo kot samostojne podstrani in imajo možnost povezave na osrednjo stran. Stanje strani društev in verskih središč je arhivsko, s hiperpovezavami pa so povezane z osrednjim mestom in nekaterimi njegovimi podstranmi.

Strani so večinoma v slovenskem jeziku. Osrednje spletno mesto vsebuje 120 aktivnih (med temi so povezave na slovenske medije, zbirke elektronskih slovenskih knjig, turistične strani, strani s humorjem, slovenskimi kulinaricnimi recepti ter različnimi slovenskimi stranmi s popularnimi vsebinami) in 9 nedelujočih hiperpovezav na druge strani, med drugim na 8 slovenskih skupnosti v drugih državah (Argentina, Avstrija, Italija, Švica, Nemčija, Švedska, ZDA in Slovenija).

Osrednje spletno mesto je kompleksno in ima veliko vsebine. Med podstranmi je veliko nepreglednih povezav, ki niso jasno razvrščene glede na to, ali so hiperpo-

⁹ Po pričevanjih nekaterih argentinskih Slovencev iz Buenos Airesa: Tone Mizerit, Mario Bogataj, Daniel Kočmur, Marija Zupanc.

vezave navzven ali pa so namenjene prehajanju znotraj same podstrani. Zaradi široke ponudbe vsebin, ki so po vsej verjetnosti posledica velike samoiniciative posameznih ustvarjalcev, nastane problem precejšnje nefunkcionalnosti za uporabnika zaradi količine vsebin in informacij. Glede na (zanimive) povezave je mogoče predpostavljati, da nekateri posamezniki posvetijo veliko časa iskanju po svetovnem spletu.

Strani, ki na spletu ne spadajo pod *Stičišče avstralskih Slovencev*, so z njim povezane s hiperpovezavami. Med njimi so: turistična predstavitev Slovenije in ponudnik potovanj v Slovenijo *Beyond Slovenia* (<http://beyondslovenia.com/>), *Inštitut za slovenske študije v Viktoriji* (<http://www.thezaurus.com/> nudi pogoje za komunikacijo in izmenjavo kulturnih vsebin preko forumov, zaposlovanje znotraj skupnosti, informacije o Sloveniji in njeni kulturi), *Avstralska slovenska konferenca* (<http://www.geocities.com/ausslokon/> je sicer nefunkcionalna, a vsebuje povezave na strani štirih slovenskih skupnosti in vsebuje mnogo elektronskih naslovov), *Slovenski narodni svet Viktorije* (http://www.snsvic.siss21.com.au/show_profile.asp?cmd=&profile_id=4385), *Slovenski radijski program na SBS* (<http://www9.sbs.com.au/radio/language.php?language=Slovenian>) in *Slovensko avstralski inštitut* (<http://www.sloaus-inst.com/>). Slednji vsebuje povezave na razne slovenske galerije (Narodno, Moderno, Mestno), Slovensko narodno gledališče in strani s povezavami na druge slovenske kulturne ustanove.

3.5.3 Kanada

Spletne strani kanadskih Slovencev so namenjene predstavitvi dejavnosti in informiranju o prihajajočih dogodkih. Vse so vsebinsko in oblikovno aktualne. Tri spletna mesta, *Canadian Slovenian Chamber of Commerce* (<http://www.cdnslocc.ca>), *Krek Slovenian Credit Union Ltd.* (<http://www.krek.ca/>) in *Slovenia Credit Union* (<http://www.sloveniaku.on.ca/>) ponujajo bančne in investicijske storitve ter storitve na področju gospodarskega povezovanja. Zadnje ponuja ob tem še možnost neposrednega spletnega prenosa 51-ih slovenskih radijskih postaj in 6-ih televizijskih postaj, poleg tega pa še povezave na slovenske medije in druge spletne strani skupnosti kanadskih Slovencev.

Slovenski Park (<http://www.slovenskipark.com/> - knjiga gostov je ažurna), *Slovensko letovišče* (<http://www.sloveniansummercamp.com>), *Slovenian Hunters and Anglers Club* (<http://www.sloveniancountryclub.ca/>), *Bled Planica Social Club* (<http://www.bled.ca/>) in *Planica Hunting and Fishing Club* (<http://www.planica.org/>) so namenjeni predstavitvi društev, možnih dejavnosti v njih ter informiranju o prireditvah. Preko povezav so večinoma povezani med sabo, ne vsebujejo pa povezav na druge slovenske skupnosti.

Canadian Slovenian Cultural Society (<http://www.canadianslovenian.mb.ca>) je edina stran, ki je namenjena izključno dejavnostim društva in njenim članom. Vsebuje povezave na slovenske medije, Slovensko izseljensko matico, slovenske iskalnike in različne zanimive povezave na slovenske strani (strani o slovenskih vinih, slovenskem nogometu, slovenski kulinariki ipd). Nima povezav na druge slovenske skupnosti.

Razen *Misijonske družbe sv. Vincencija Pavelskega* (<http://www.brezmadezna.com/>) so spletne strani Slovencev v Kanadi od vseh pregledanih oblikovno (ponujajo zanimive elemente) in vsebinsko najbolj aktualne ter funkcionalne.

3.5.4 Združene države Amerike

Najdenih 24 spletnih strani Slovencev v Ameriki je mogoče razvrstiti v nekaj skupin (bratska društva, rodoslovne strani in nekaj svojevrstnih strani), ki pa se med sabo povezujejo.

Spletno mesto ene od osrednjih slovenskih organizacij v ZDA, *Slovenske narodne podporne jednote* (<http://www.snpj.org/>), je hkrati predstavitveno in informativno (dejavnosti bratskih društev za trajajoče leto, opis poslovnih dejavnosti, možnosti štipendiranja, spletne publikacije, ugodnosti za otroke, starejše itn.). Spletno mesto je aktualno in funkcionalno ter v celoti v angleškem jeziku. Ponuja povezave na štiri bratska društva, rekreacijski center, center dediščine (povezave le na osrednjo stran) in slovensko dvorano (brez povezav) ter na nekaj slovenskih institucij. Strani so po spletnem mestu ločene od osrednje strani. Strani bratskih društev, ki delujejo kot podstrani spletnega ponudnika Angelfire, so zastarele, nefunkcionalne in imajo povezave na strani narodnozabavnih glasbenikov, polka radiev, poštnih naslovov drugih društev ter druge na drugo. Povezav na druge slovenske skupnosti ni. So pa povezave na spletne strani, ki služijo kot rodoslovne baze podatkov, in forumi, ki so namenjeni iskanju ter izmenjavi tovrstnih podatkov. Štiri od šestih rodoslovnih spletnih strani je namenjenih izključno slovenskim izseljencem (od teh tri delujejo kot podstrani), preostali dve pa delujeta kot foruma podstrani osrednjih spletnih strani, ki so namenjene rodoslovnim tematikam. *Slovenian Society Genealogy International* (<http://www.slovenianguenealogy.org>) ponuja povezave na sorodne spletne strani in na osebne spletne strani slovenskih potomcev. Le ena stran ponuja neposredne povezave na društva slovenske skupnosti v ZDA.

(Ne)posredno je med sabo povezanih še osem slovenskih spletnih strani, od katerih so glede povezav najbolj izraziti *Slovenci na Floridi* (<http://www.slovenskapalma.org/>), *Kranjsko slovensko katoliška jednota – KSKJ* (<http://www.kskj.org>) in *Slovenska ženska zveza* (<http://www.swua.org/index.html>). Slednja je povezana z avstralskimi Slovenci, nekaterimi institucijami v Sloveniji, slovenskimi iskalniki in rodoslovnimi stranmi. Ima tudi aktualen forum, namenjen rubrikam, ki obravnavajo slovensko tradicijo (hrana, narodna noša, ipd.). Stran je vsebinsko polna, prehajanje pa zaradi podobnih in nerazločnih elementov nepregledno.

KSKJ ima povezave na katoliške ustanove in medije v Sloveniji ter slovensko državo in nekatere sorodne organizacije. Stran je vsebinsko in strukturno najbolj podobna strani SNPJ, saj je namenjena predstavitvi in informiranju o podobnih rubrikah. Je aktualna in funkcionalna.

Spletna stran Slovencev na Floridi ima med vsemi pregledanimi stranmi največ povezav na slovenske strani izven ZDA. Te vključujejo slovenske medije, institucije v Sloveniji, druga slovenska društva v ZDA ter nekatere druge zanimive spletne strani.

Stran je vsebinsko ažurna, oblikovno pa nepregledna, zaradi česar je oteženo različno prehajanje na posamezne rubrike.

Spletne strani Slovencev v ZDA so razvejane in med sabo povezane na (ne)posreden način. O aktivni slovenski virtualni skupnosti lahko govorimo le, če upoštevamo prizadevanja o iskanju prednikov, saj je na rodoslovnem področju zaznati največ dejavnosti, ki posameznike med sabo povezuje. Večinoma pa so strani, razen nekaj izjem, nepregledne, kar otežuje in demotivira obiskovalca za nadaljnji pregled ali ponovni obisk.

Slovinci, ki živijo v čezmorskih deželah in so najbolj oddaljeni od matične države, se zato tudi najbolj trudijo ohraniti društveno dogajanje, saj jim le to na nek način zagotavlja ohranjanje slovenske kulture. V tem delovanju se med sabo tudi temu primerno razlikujejo, kar je posledica razloga izselitve, priseljevalne in integracijske politike držav bivanja ter možnosti zasledovanja ekonomske svobode. To se v veliki meri reflektira tudi v spletni produkciji posamezne skupnosti. Skupnosti med sabo komunicirajo.

4 UGOTOVITVE

1. Glede na pridobljene podatke je mogoče trditi, da je s prehajanjem po povezavam iz Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu preko Slovenske izseljenske matice in Slovenije v svetu po nadaljnjih povezavah mogoče priti do vseh slovenskih skupnosti, ki imajo vzpostavljene spletne vsebine. Te so povezane do te mere, da *tvorijo neko virtualno mrežo slovenskih spletnih mest*, ki je pogoj za medsebojno komunikacijo in nastanek virtualne skupnosti. Vendar pa je iskanje in sledenje povezavam težavno, nepregledno in zamudno, kar posameznika, če ni zelo zainteresiran, odvrne od iskanja. V tem primeru bo raje iskal vsebine, ki so mu najlažje dostopne in najbolj množične.

Spletna ponudba pristojnih institucij v Sloveniji razpolaga z razdrobljenimi informacijami, ki se v nekaterih primerih tudi podvajajo. Če dodamo še dokajšnjo nepovezanost, lahko trdimo, da ne nastopajo skupno in celostno. Zaradi tega ni pregleda nad vsemi informacijami, posledično pa tudi ni potrebe za ažuriranje le-teh, saj se nikoli ne ve, kdo je za kaj pristojen in kdo kaj že poseduje oz. posreduje. Posledice te skupne neučinkovitosti so demotivacija marsikaterega posameznika ali organizacije, ki si prizadeva najti informacije bodisi o vrniti v Slovenijo, izobraževanju v Sloveniji bodisi o povezovanju in sodelovanju na kulturnem, gospodarskem ali katerem drugem področju s subjekti v Sloveniji in slovenskih skupnostih po svetu.

Prve hipoteze tako ne morem v celoti potrditi, kljub temu, da sem preko povezav na spletnih mestih pristojnih institucij prišel do tolikšnega števila spletnih prezentacij Slovencev po svetu.

2. Slovenske skupnosti po svetu so v neposredni ali posredni povezavi druga z drugo, od njihovega trenutnega položaja (ta je zgodovinsko in okoljsko pogojen) pa je

odvisno, kakšni so njihovi interesi. Ta raznolikost je zelo dobro predstavljena tudi v njihovem delovanju na področju svetovnega spleta, saj si nobena skupnost ni povsem podobna v uporabi in namenu spletnih praks. Slovencem v ZDA služijo večinoma za iskanje družinskih korenin, nizozemskim Slovencem k spodbujanju sodelovanja in povezovanja med državama, avstralskim za informacije o Sloveniji sami ter diskusiji in tako naprej. Vsem pa so ne glede na te različnosti skupne predstavitve skupnosti in delovanja ter informacije o dogodkih in s tem utrjevanje samih vezi.

Od namenskosti in namembnosti posamezne spletne strani (ki sta odvisni od interesov posameznika ali skupnosti) je tudi odvisno, ali in v kakšni meri spletne strani omogočajo interaktivno komuniciranje z obiskovalcem. Če je stran predstavitvena že sama po sebi, z uporabnikom glede na namen komunicira, v kolikor je tudi informativna, pa stopnjo komuniciranja določa aktualnost posameznih vsebin. Interakcijo med posamezniki omogočajo forumi oziroma, kot je bilo zaznati iz pregleda tudi knjige gostov. Posamezniki s pomočjo obojih neposredno vzpostavljajo stike in s tem ustvarjajo aktivne spletne skupnosti. Vendar je tudi tu opaziti precejšnje razlike. Veliko spletnih strani tovrstne možnosti ne ponuja, tiste, ki jih, pa so usmerjene bolj na izražanje mnenj o strani sami, ne pa na komunikacijo. Zelo malo je forumov, katerih namen je odpirati posamezne teme in s tem privabiti čim večje število posameznikov k diskusiji. Najbolje izdelan in tudi obiskovan je forum na spletni strani Inštituta za slovenske študije *Thezaurus* v Avstraliji. Uporabne forume in bloge uporabljajo tudi v Italiji, vendar niti eden ni izključno namenjen vsem Slovencem po svetu z namenom medsebojnega spoznavanja in komuniciranja ter izmenjavanja izkušenj.

Drugo hipotezo lahko torej tudi ovržem, saj nisem našel zadostnih dokazov o vzpostavljanju interakcij Slovencev po svetu do te mere, da bi lahko govorili o skupni virtualni skupnosti Slovencev po svetu.

3. Povezave na spletne strani s specifično kulturno vsebino so odvisne od posameznih skupnosti in njihovih potreb. Povezave (ter spletne strani same) so predvsem usmerjene na tradicionalne slovenske kulturne prakse, kot so zborovsko petje, folklor, ples, v veliki meri pa tudi v krščansko kulturno usmerjenost (posebej poudarjam, da za Slovence v Avstriji in Italiji ne moremo trditi istega, saj na podlagi njihove številčnejše in raznolike spletne produkcije izstopajo). Nobena izmed pristojnih institucij na svojih straneh ne vključuje povezav na strani slovenske popularne kulture. Spletne strani Slovencev v Nemčiji in Avstraliji na primer ponujajo veliko število različnih povezav na strani slovenskih kulturnih ustanov, radijske postaje s popularnimi vsebinami, slovenske spletne iskalnike, slovenske glasbene lestvice in tako naprej. Ampak to so bolj samoiniciativna dejanja posameznikov, ki si prizadevajo najti zanimive slovenske vsebine na spletu. Podobno bi lahko rekli za švedsko Omnibus elektronsko knjigarno (na nobeni spletni strani niti pri pristojnih institucijah ni bilo mogoče najti povezave na *Digitalno knjižnico Slovenije* (www.dlib.si) Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, ki ponuja elektronske oblike slovenskih tekstov in drugih zapisov), na kateri je moč najti mnogo povezav iz drugih spletnih mest ter široko ponudbo neposrednega spletnega priklica programov slovenskih radijskih in televizijskih postaj (s preusme-

ritivijo na lastne spletne strani) med povezavami *Kanadskega kreditnega združenja*. Vsi ti majhni prispevki posameznikov ali skupin pa so po svetovnem spletu zelo razdrobljeni in neposredno niso medsebojno povezani.

V pomanjkanju prisotnosti popularnih in množičnih kulturnih manifestacij in povezav na spletne naslove Slovencev po svetu moram zavreči tudi *tretjo hipotezo*.

Trditi je mogoče, da Slovenci po svetu neposredno ne tvorijo neke virtualne skupnosti, v kolikor upoštevamo, da je za to potrebna neposredna komunikacija in izmenjava podatkov. Na drugi strani pa lahko rečemo, da so posredno med sabo preko spletnih povezav povezani do te mere, da interes za to obstaja. Namesto o eni celotni, globalni slovenski spletni skupnosti, lahko govorimo o nekaj manjših, ki so med sabo bolj povezane, kot na primer argentinska in avstralska, nemška in švicarska, ali pa avstrijska in italijanska. Vendar pa tudi te niso izrazite, ampak dajejo zaradi podobnih interesnih dejavnosti podoben vtis. Je pa zato komunikacija na spletu intenzivnejša znotraj posamezne slovenske skupnosti, kar je posledica enakih interesov, izkušenj, okolja in umeščenosti v kulturo večinskega naroda.

5 SKLEP

V pregledu spletnih strani Slovencev po svetu in za Slovence po svetu sem se osredotočil na njihovo povezanost in aktualnost, kar je bilo dovolj, da je zadostilo mojemu trenutnemu namenu. Sem pa menja, da bi bolj natančen pregled spletnih strani postregel s pomembnimi podatki o sami rabi interneta pri Slovencih po svetu, s tem pa tudi o njegovem naraščajočem pomenu za slovensko skupnost v celoti, ter o možnostih, ki bi se z njim odprle za Slovence na splošno. Podrobna analiza funkcionalnosti spletnih strani, ki uporabniku ponujajo zelene podatke in ga s svojo oblikovno predstavitvijo (ne) odvrnejo od globljega vpogleda v samo stran ali vrnitve na njo, bi prispevala napotke za potencialne ustvarjalce skupnega spletnega portala, ki bi ponujal prostor za interakcijo med Slovenci po svetu. Na ta način bi jim bila omogočena komunikacija, ažuriranje posameznih podatkov in vnašanje vsebin, kar zdaj opravlja več med seboj nepovezanih spletnih ponudnikov. Zato do sedaj še ne moremo govoriti o izgradnji skupne identitete »globalnega slovenstva«, ampak o različnih slovenskih identitetah, ki svoj referenčni okvir osmišljanja iščejo v položaju posamezne skupnosti znotraj okolja bivanja. Za kreiranje tovrstne skupne identitete bi posameznikom morala biti omogočena neposredna zmožnost interakcije na podlagi skupnih interesov.

Predvsem je treba poudariti, da se bodo kakršnikoli nadaljnji ukrepi na področju povezovanja slovenske skupnosti na spletu ali nudenja spodbud, na podlagi katerih se bodo Slovenci po svetu odločali za tovrstno medsebojno interakcijo, morali usmeriti v sodobne trende, ki jih proizvaja popularna kultura. Le na tak način bodo posamezniki (predvsem mladi, ki mogoče ne govorijo več slovensko ali nimajo stika s Slovenci, a jim je kljub temu ta slovenskost inherenten del njih samih že samo zaradi dožemanja sebe kot potomcev Slovencev), ko bodo vstopali v svet množične izbire, lahko izbirali

med alternativami, ki so jim blizu že zaradi vsestranske prisotnosti. Namesto da se (izključno) podpira oblike kulturne produkcije, ki so kot take v diasporah preživele le zaradi pretekle pomembnosti pri ohranjanju kulturne identitete in s tem vezanosti na domovino (pevske zbori, folklorne skupine ipd.), je potrebno spodbuditi in motivirati delovanje na področjih, ki bodo v vsakem primeru bolj zanimiva in s tem pritegnila večino posameznikov. Če to ne bo izhajalo s področja slovenskih kulturnih praks, potem bodo to kulturne prakse države bivanja ali pa globalne popularne kulture. Za ugotavljanje interesa mladih Slovencev po svetu nudi internet dobro možnost, da to sami izrazijo. Ponujena jim torej mora biti možnost lastnega doprinosa iz različnih koncev sveta, s katerimi bodo ustvarjali slovensko virtualno skupnost in njeno kulturo. Posamezne slovenske skupnosti po svetu so skozi čas in okoliščine razvile specifične kulturne prakse ter družbene dejavnosti, ki so značilne za njihov prostor delovanja in so zato bogat vir informacij, izkušenj, idej ter znanja prav za slovensko kulturo v celoti. Prihodnost slovenske kulture mora biti zastavljena kot odprt proces redefiniranja in soustvarjanja novega referenčnega okvira mladih Slovencev po celem svetu, vključno s tistimi v Sloveniji. Ta kulturni kapital ni zanemarljiv in ga je treba negovati, ne zaradi neke zgodovinske obveze matične države do svojih potomcev po svetu, ampak zaradi skrbi za lastno preživetje kot razvijajoče se entitete znotraj procesa globalnega poenotenja.

Vseslovenski spletni portal bi opravljal samozadostno nalogo, saj bi olajšal delo pristojnih institucij pri iskanju kontaktov, povezav ipd. Institucije, ki so po svoji pristojnosti dolžne skrbeti za povezavo slovenskih skupnosti z matično domovino, ne zbirajo tovrstnih informacij v potrebnih časovnih intervalih. Kot je razvidno iz publikacij (za leta 2003, 2004 in 2005), ki jih vsako leto objavi Komisija za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu Državnega zbora, so to zelo nepopolni in neažurni podatki naslovov Slovencev po svetu (o spletnih straneh skoraj ni govora), saj skoraj ni opaziti razlike v vsebini publikacije različnih letnikov. Ravno ažurnost teh informacij pa je predpogoj za snovanje primernih in učinkovitih politik pri ustanavljanju SSKP.

S pomočjo spletnega portala bi bilo možno tudi ugotavljanje števila uporabnikov in njihovih mnenj z različnimi vprašalniki. Vseslovensko zastavljen dinamičen portal, ki bi obiskovalcem in uporabnikom nudil možnosti soustvarjanja vsebin, povezav, blogov ter drugih značilnosti svetovnega spleta kot medija bi omogočal informiranje, vzpostavljanje stikov in soustvarjanje. Ustvaril bi torej prostor neformalne interakcije, vzpostavljanja simbolnega sveta, v katerega bi prispevali slovenski posamezniki iz celega sveta ter tako soustvarjali globalno slovensko kulturo s slovenskimi izkušnjami iz celega sveta.

LITERATURA IN VIRI

Gasar, Silvana in Humar, Iztok, Kvaliteta spletnih strani: funkcionalnost, uporabnost in izpolnjevanje namena, *Organizacija*, letnik 37, št. 2 (feb. 2004), str. 114-119.

Oblak, Tanja in Petrič, Gregor, *Splet kot medij in mediji na spletu*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2005.

Vezi in razpoke skupnega slovenskega kulturnega prostora, Zbiralnik XII, Inštitut za civilizacijo in kulturo, Ljubljana 2007. (v pripravi)

Elektronski viri - spletne strani Slovencev po svetu:

Slovensko društvo Simon Gregorčič v Kopingu
<http://hem.passagen.se/atte66/SloWeb/Index.htm>

Naš Dom San Justo

<http://www.mladina.com.ar/>

Prekmurski Slovenci v Argentini

<http://www.eslovenosdeleste.com.ar/>

Prekmursko društvo Triglav

<http://www.ametriglav.galeon.com/>

Emigracija, Argentina, Latinska Amerika

<http://www.markosj.net/>

Zedinjena Slovenija

<http://www.slo.org.ar/>

Zveza Slovenskih Mladinskih Organizacij

<http://www.sdo-sfz.com.ar/>

Slovenska Nogometna Ekipa ZS

<http://www.slo.org.ar/nogomet>

Zveza Slovenskih Mater In Žena

<http://www.slo.org.ar/zveza.html>

Okence VSlovenijo

<http://www.datamarkets.com.ar/okenceslo/>

Fotografije

<http://www.foto.com.ar/marko>

Slovenska folklorna skupina Pristava

<http://www.geocities.com/folkloreesloveno>

Mizarstvo Ober

<http://www.geocities.com/carpinteriaober/oberslo.html>

Avstralska Slovenska Konferenca

Slovenian South Australia Newsletter

<http://www.glasslovenije.com.au/adelaide-news.htm>

Slovenian Sport Association St Albans Inc.

<http://www.glasslovenije.com.au/drustvo-st-albans.htm>

Slovenski Narodni Svet

<http://www.glasslovenije.com.au/sns-victoria.htm>

Slovenski Narodni Svet ATC

<http://www.glasslovenije.com.au/sns-canberra.htm>

Slovensko Avstralsko Društvo Planinka Queensland

<http://www.glasslovenije.com.au/bri-planinka.htm>

Slovensko Društvo Sydney

<http://www.glasslovenije.com.au/slovensko-drustvo.htm>

The Australian Slovenian Review

<http://www.glasslovenije.com.au/asr.htm>

Stičišče Avstralskih Slovencev

<http://www.glasslovenije.com.au/index.html>

Versko Kulturno Središče Sv. Rafaela Sydney

<http://www.glasslovenije.com.au/versko-sydney.htm>

Triglav Club Ltd.

<http://www.glasslovenije.com.au/klub-triglav.htm>

Verska Središča

<http://www.glasslovenije.com.au/slorelig/index.html>

Slovenian Radio Program SBS

<http://www9.sbs.com.au/radio/language.php?language=Slovenian>

Versko In Kulturno Središče Sv. Ciril In Metod Melbourne

<http://www.glasslovenije.com.au/slorelig/melb/index.html>

Svobodni Razgovori

<http://www.glasslovenije.com.au/svobodni-razg.htm>

Slovensko Versko Središče Adelaide

<http://www.glasslovenije.com.au/versko-adelaide.htm>

Avstralsko Slovensko Društvo Canberra

<http://www.glasslovenije.com.au/canberra-drustvo2.htm>

Thezarus

<http://www.thezarus.com/>

Slovenian National Council

http://www.snsvic.siss21.com.au/show_profile.asp?cmd=&profile_id=4385

Ahac Meden

Misli

<http://www.glasslovenije.com.au/verweb/Misli/index.htm>

HelpNationalCommittee

<http://www.glasslovenije.com.au/help-national-committee.htm>

GlasSlovenije

<http://www.glasslovenije.com.au/glas-slovenije-2003.htm>

MotherRomanaHome

<http://www.glasslovenije.com.au/drustvo-sv-eme.htm>

BeyondSlovenia

<http://www.glasslovenije.com.au/help-national-committee.htm>

AustralSlovenianSocietyTivoliNewcastleInc.

<http://www.glasslovenije.com.au/drustvo-newcastle.htm>

SlovenciNaZlatiObaliLipa

<http://www.glasslovenije.com.au/gold-coast-lipa.htm>

AustralianSlovenianConference

<http://www.glasslovenije.com.au/ask.htm>

SlovenianAustralianInstituteLtd

<http://www.sloaus-inst.com/>

SlovenianMagazineCommunityTVStation31

<http://www.glasslovenije.com.au/tv31.htm>

SlovenianClubOfPerthWAInc.

<http://www.glasslovenije.com.au/skup-perth.htm>

Radio3ZZZ

<http://www.glasslovenije.com.au/radio-3-zzz.htm>

SlovenianClubAdelaide

<http://www.glasslovenije.com.au/adelaide-drustvo.htm>

SlovenianAssociationMelbourne

<http://www.glasslovenije.com.au/drustvo-eltam.htm>

SlovenianAustralianClubPlanicaWollongong

<http://www.glasslovenije.com.au/planica-wollongong.htm>

SlovenianAustralianAssociationOfCanberra

<http://www.glasslovenije.com.au/drustvo-canberra.htm>

SlovenianAssociationSydney

<http://www.glasslovenije.com.au/slovensko-drustvo.htm>

SlovenianAssociationPlanicaSpringvaleInc.

<http://www.glasslovenije.com.au/drustvo-planica.htm>

Korotan

<http://www.korotan.at/>

InitiativeMinderheiten

<http://www.initiative.minderheiten.at/>

SlovenskaProsvetnaZveza

http://www.slo.at/index_sl.php

BiroZaSlovenskoNarodnoSkupnost

<http://www.koroska.at/>

CarinthischerSommer

<http://www.carinthischersommer.at/>

DomVTinjah

<http://www.sodalitas.at/>

DvojezičnaTrgovskaAkademija

<http://www.hak-tak.at/slo/index.htm>

GlasbenaŠolaNaKoroškem

<http://www.glasbenasola.at/>

GlasbenoGledališčeGabriel

<http://www.gabriel.co.at/>

Katoliškaakcija

<http://www.katoliska-akcija.at>

SlovenskoKulturnoDruštvoJepa

<http://www.jepa.at/>

KKZ

<http://www.kkz.at/>

Carnica

<http://www.carnica-rosental.at/slo/roz.htm>

ZaložbaDrava

<http://www.drava.at/>

ZaKoroško

www.prokaernten.at

UNIKUM

<http://www.unikum.ac.at/>

SlovenciORF

<http://www.bgslo.at/>

SlovenskoProsvetnoDruštvoDanica

<http://www.danica.at/>

KrščanskaKulturnaZveza

<http://www.kkz.at/>

SlovenskaŠportnaZveza

<http://members.magnet.at/ssz/index.htm>

SlovenskaGimnazijaCelovec

<http://www.bgslo.at/>

Pavel Haus

<http://www.pavelhaus.at/>

NSKS

<http://www.nsk.at/aktualno.php>

Novice

<http://www.novice.at>

MladinskiDom

<http://www.mladinskidom.at/>

KulturnoDruštvoTrta

<http://www.trta.at/>

SŠZ

<http://www.szi-dunaj.at>

SkupinaVox

<http://www.voxon.at/>

ORFMinderheiten

http://vgarchiv.orf.at/kaernten/slow/naslovi/institucije/mi_institucije.htm

PortalKoroškiSlovencev

<http://www.slovenen.at>

ProjektKoschuta

<http://www.koschuta.at/>

RadioAgora

<http://www.agora.at/>

Revija

<http://www.revija.at/>

SAK

<http://www.sak.at/>

Sele-Zelle

<http://www.zell-sele.at/>

OktetSuha

<http://www.oktet-suha.at/>

SKS

<http://www.skupnost.at/>

SlovenščinaŽivo

<http://www.copi.at>

SlovenskoAvstrijskoPrijateljstvo

<http://www.mg-mg.si/SLOAVS/>

DvojezičniVrtecSonček

http://www.mladinskidom.at/3-VRTEC-SONCE/SITESsonce/SITESsonceSLO/index_slo.htm

SZI

<http://www.szi-dunaj.at>

GalerijaFran

<http://www.fran.at/>

UrbanJarnik

<http://www.ethno.at/>

VidnaDomovina

www.prokaernten.at

ZdruženjeMuzejevJužneŠtajerske

http://www.museumsverband.at/www/slo/startseiten/startseite_verband.php?sprache=slo

SGZ

<http://www.sgz.at>

FibulaNova

<http://www.fibula-nova.mra.si/>

TonStudio4

<http://www.tonstudio4.at/>

Nedelja

<http://www.nedelja.at>

EnotnaLista

<http://www.elnet.at>

FestivalSuha

<http://www.festival-suha.at/>

InštitutZaSlavistikoCelovec

<http://slawistik.uni-klu.ac.at/>

Klokar

<http://www.klokar.at/>

KlubKoroškihSlovencevVLjubljani

<http://www.zkd-lj-zveza.si/Skupina.asp?SkupinaID=77>

KrškaŠkofija

<http://www.kath-kirche-kaernten.at>

KSSSD

<http://www.ksssd.org/>

KSSSG

<http://www.ksssg.net.ms/>

MladaEl

<http://www.mladael.at/>

Loka

<http://www.loka.at/>

Kulturwissenschaft

<http://www.kwfilm.at/>

F.A.Q.

<http://www.f-a-q.at/>

KvartetSmrtnik

<http://www.smrtnik.at/>

KPDŠmihel

<http://www.smihel.at/>

Slovinci v Bruslju

<http://www.bruslov.net/>

SlovinciVBosni

<http://www.slovinci.8m.com/>

KulturniDomBazovica

<http://www.bazovica.hr/>

ZvezaSlovenskihDruštevNaHrvaškem

<http://slovinci.hr>

LuigiSpacal

<http://www.artecultura.it/SPACAL/index.htm>

BrunaZorziniSpetič

<http://www.brunazorzini.it/>

KraškiOvčarji

http://listen.to/kraski_ovcarji

TrstNaInternetu

<http://www.trst.it/>

KraškiOvčarjiFanClub

<http://www.geocities.com/Tokyo/4909/>

HotelKrižman

<http://www.hotelkrizman.com>

FrancisekBSedej

<http://www.sedej.org/>

Ahac Meden

Mačkolje
<http://www.mackolje.org/>
DesiderioŠvara
<http://www.artecultura.it/svara/s/index.htm>
DruštvoPodgora
<http://www.podgora.it/>
BogomilaDoljak
<http://www.artecultura.it/doljak/index.htm>
BunkerSkiTeam
<http://www.bunkerskiteam.net>
ZamejskiPrstanWebring
<http://t.webring.com/hub?ring=zamejci>
SlovenskoPlaninskoDruštvoTrst
<http://www.spdt.org/>
SlovenskiDijaškiDom
<http://dijaskigo.interfree.it/>
LicejSlomšek
<http://www.slomsek.it/>
LicejPreseren
<http://www.preseren.it/>
DamjanGerli
<http://www.damjan.net>
KraškiPust
<http://www.kraskipust.org/>
VišjaSrednjaŠolaJožefŠtefan
<http://web.tiscali.it/jstefan/>
ŠolaMorjeKrasNabrežina
http://www.smc-smk.it/scuole_slo.asp
Dolina
http://www.members.tripod.com/~dolina_on_web/David_first.html
RadioTrstA
<http://www.tgr.tol.it/default.php>
KraingerMusic
<http://www.krainger-music.com>
IgorPahor
<http://www.pahor.com/>
SlovenskaDruštvaInOrganizacijeVZamejstvu
<http://miran.pecenik.com/ts/zamejci/index.htm>
SDGZ
<http://www.servis.it>
Zamejci.com
<http://www.zamejci.com/>
TeaterTrst
<http://www.teaterssg.org>
OdbojkarskoDruštvoBor
<http://www.od-bor.com/>
SlovenskiDijaškiDomSrečkoKosovel
<http://www.sddsk.org/>
Slovinci.it
<http://www.slovinci.it/>
Slov.it
<http://www.slov.it/>
SloŠport
<http://www.slosport.org/>
SLORI
<http://www.slori.org/>
ŽigaZois
<http://www.zigazois.it/>
SKGZ
<http://www.skgz.org/>
Teden
<http://www.teden.it/>
PrimorskiDnevnik
<http://www.primorski.it/>
NoviGlas
<http://www.noviglas.it/>
NarodnaŠtudijskaKnjižnicaTrst
<http://www.nsk-trst.sik.si/>
KulturniDomGorica
<http://www.kulturnidom.it/>
KinoAtelje
<http://www.nostrocine.co.uk/kinoatelje/site/html/php/index.php?newlang=slovensko>
JamarskaGrmada
<http://www.grmada.org>
SlovenskiVernikiNaTržaškem
<http://www.teden.it/>
PevskiZborIgoGruden
www.igogruden.org/
SKS Planika
<http://www.planika.it>
SokolBor
<http://xoomer.virgilio.it/rsusters/>
ZamejskiKvintet
<http://www.zamejskikvintet.com/>
PihalniOrkesterRicmanje
<http://www.ricmanje.org/index.htm>
ŠolaTomažič
<http://www.geocities.com/solatomazic/>
PredalpskiJulijci
<http://www.parcoprealpigiulie.org/>
ŠportnoDruštvoGrmada
<http://www.grmada.org/>
SlovenskoKulturnoSrediščePlanika
<http://www.slovinci.it/kanalska.htm>
SlogaFighters
<http://www.geocities.com/Colosseum/Arena/4939/>
MarkoPuntar
<http://web.tiscali.it/puntar/>

Spletne strani Slovencev po svetu

DavidSossi

<http://www.rezbar.com/>

Majcena

<http://www.majenca.com/>

PeterŠuligoj

<http://web.adriacom.it/adriacom1029/>

Slovenski park

<http://www.slovenskipark.com/>

Bled Planica social club

<http://www.bled.ca/>

Misionska družba sv. Vincencija Pavelskega

<http://www.brezmadezna.com>

Canadian Slovenian Chamber of Commerce

<http://www.cdnslocc.ca/>

KREK Slovenian Credit Union Ltd.

<http://www.krek.ca/>

Planica

<http://www.planica.org/>

Slovenian Credit Union

<http://www.sloveniacu.on.ca/>

Slovenian Country Club

<http://www.sloveniancountryclub.ca/>

Slovenian Summer Camp

<http://www.sloveniansummerncamp.com/>

CanadianSlovenianCulturalSociety

<http://www.canadianslovenian.mb.ca/>

HotelLipa

<http://www.lipa.sztg.hu/>

SKUDTriglav

<http://www.skudtriglav-reutlingen.de/>

Slovenska katoliška misija Munchen

<http://www.skm-muenchen.de/index.html>

Slovenska katoliška misija Stuttgart

<http://www.skm-stuttgart.de/>

Trateschki Translation

<http://www.trateschki-translation.de>

Slovenska župnija Mannheim

<http://www.skm-mannheim.de/>

DruštvoBerlin

<http://members.aol.com/slovenijaberlin/>

DravaAugsburg

<http://www.drava.de/>

SlovenijaStuttgart

<http://www.kd-slovenija.de/>

LipaMunchen

<http://www.lipa.de/>

TriglavStuttgart

<http://www.triglav-stuttgart.de/>

Slovenska katoliška misija Essen

<http://slomisija-essen.de/>

Planika

<http://www.planika.de/>

PlaninkaRadofszell

<http://www.planinka-radolfzell.de>

SavaFrankfurt

<http://www.sava-frankfurt.de/>

ZvonAalen

<http://www.skd-zvon.de>

Lastovka

<http://www.lastovka.de/>

SlovenskaDruštvaVNemčiji

<http://www.ok-slovenija.org>

SlovenskaKatoliškaMisija

<http://www.skemberlin.de>

Bled

<http://www.sksd-bled.de/>

Ensemble Begunje

<http://www.ensemble-begunje.com/>

Slovenska narodnozabavna glasba na Nizozemskem

<http://www.polka.knislow-design.nl/>

Carla & Roland

<http://home.hetnet.nl/~cmg25/>

Fred Els

<http://frestofun.homestead.com/>

Oberkraimer ensemble Nizozemska

<http://www.nizozemska.nl/>

Spletna stran Roodrunnera

<http://roodrunner.brinkster.net>

Slovenska folklorna skupina Nizozemska

<http://home.tiscali.nl/su036255/sfsn/>

Slovenia start tips

<http://www.slovenia.starttips.com/>

SLOVENIE.STARTPAGINA.NL

<http://slovenie.startpagina.nl/>

Slovenie verzamelgids

<http://slovenie.verzamelgids.nl/>

Slovenija card – ugodnosti za turiste

<http://www.slovenijacard.com/>

Slovinci na Nizozemskem

<http://www.lipa-online.org/>

Slovensko pevsko društvo Zvon

<http://www.zvon.nl/>

KomisijaZaOdnoseSSlovinciPoSvetu

<http://www.dz-rs.si/index.php?id=90#39>

InštitutZaNarodnostnaVprašanja

<http://www.inv.si>

UradZaSlovencePoSvetuInZamejstvu

<http://www.uszs.gov.si/>

ZavodZaŠolstvo

<http://www.zrss.si/default.asp?link=predmet&tip=8&pID=81>
Uradska Narodnost
<http://www.uvn.gov.si/>
Rafaelova Družba
<http://www.rkc.si/rafaelova-druzba/>
Slovenija VSvetu
<http://www.drustvo-svs.si/>
ZRCsazuInstitutZaIzseljenstvo
<http://odmev.zrc-sazu.si/instituti/izi/>
Svetovni Slovenski Kongres
<http://www.slokongres.com/>
Poslovne Priložnosti Za Slovence Iz Sveta
<http://www.svrp-pp.gov.si/>
Slovenska Izseljenska Matica
<http://www.zdruzenje-sim.si>
Slovenske misije po svetu
<http://www.rkc.si/ureditev/misije.html>
Kredarica Novi Sad
<http://www.kredarica.s5.com/>
Franko Luin
<http://www.algonet.se/-inko/>
Slovenska Društva Na Švedskem
<http://www.immi.se/sweden/slovenska.htm>
Lipov List
<http://www.slovenskamisija.org/>
Slovenske Elektronske Knjige
<http://www.omnibus.se/beseda/>
Slovenska Katoliška Misija Švedska
<http://www.slovenskamisija.org/>
Društvo Zlatorog
<http://www.zlatorog.ch>
Slovenska Misija VŠvici
http://www.slomisija.ch/3_kunsites/slo/misija/index.php4?pr=1&co=1
Združenje Ženevskih Slovencev
<http://www.slovinci.ch/sl/index.html>
Društvo Triglav
<http://www.triglav.ch/>
Slovenski Otroci
<http://www.slovenskiotroci.ch/>
Slovensko Planinsko Društvo Triglav VŠvici
<http://www.nevtron.si/firbc/zvone/slo.htm>
Priatelji Slovenije
<http://mypage.bluewin.ch>
Društvo Planika
<http://www.planika.ch/>
Slovenian Genealogy Society International
<http://www.sloveniangenealogy.org/>
Slovinci Na Floridi

<http://www.slovenskapalma.org/>
Triglav Journies
<http://mptriglav.typepad.com>
Slovenian Genealogy International Pacific Northwest
<http://www.angelfire.com/wa2/SGSIpnw/>
Slovenski Kulturni Center
<http://www.slovenian-center.org/>
Kranjsko Slovenska Katoliška Jednota
<http://www.kskj.org/>
Slovenian American Central
<http://www.angelfire.com/oh4/slovenian/>
Slovensko Versko Središče
<http://www.lemont-svs.org/index.html>
SNPJ#6
<http://www.sygan.net/>
SNPJ#11
<http://www.angelfire.com/wa/slovinciansnpj11/index.html>
SNPJ Recreation Center
<http://www.snpjrec.com/>
SNPJ naslovi
<http://www.angelfire.com/wa2/SNPJ738/SNPJLodgeDirectory2002.html/>
SNPJ HERITAGE
<http://www.snpjheritage.org/>
SNPJ#738
<http://www.angelfire.com/wa2/SNPJ738/>
Genealogy 2000
http://groups.msn.com/genealogy2000/_homepage.msnw?pgmarket=en-us
SNPJ
<http://snpj.org/>
Genealogy 2002
<http://genealogy2002.tripod.com/>
Slovenska Ženska Zveza
<http://www.swua.org/index.html>
Slovenska Pristava
<http://www.slovenskapristava.org/>
Slovenian.com
<http://www.slovenian.com/>
Slovenian GenWeb
<http://www.rootsweb.com/~svnwgw/index.htm>
Slovenian Genealogy Forum
<http://genforum.genealogy.com/slovenia/>
Slovene Hall.com
<http://slovenehall.com/>
SNPJ#787
<http://www.angelfire.com/f15/snpj787/>

SUMMARY

WEB PAGES OF SLOVENIANS AROUND THE WORLD

Ahac Meden

In this article I am trying to determine the role of the World Wide Web in the contemporary notion of the Common Slovenian Cultural Space. This new medium has the potential to overcome territorial obstacles, thereby giving the parties involved means to communicate and exchange experiences and thereby contributing to and redefining Slovenian culture today. I have set three hypotheses, which gave my research a basis and a conceptual frame. First, I wanted to know whether the web pages of organizations that are responsible for Slovenians outside of Slovenia, offer hyperlinks to web pages of other Slovenian communities around the world. Second, I assumed that the web pages of Slovenians around the world form a virtual community of Slovenians around the world. Finally, I tested the hypothesis whether the web pages of Slovenians around the world were created (predominantly) for the Slovenian youth and are therefore giving more emphasis to popular culture. The starting point of my research were the web pages of agencies established for Slovenians outside of Slovenia, and of those who are active in this field. I progressed by exploring hyperlinks on those pages until I could not find any more links to pages of Slovenians outside of Slovenia. I examined the (inter) connectivity between web pages within one Slovenian community, between web pages of different Slovenian communities, between web pages of Slovenian communities around the world and web pages from Slovenia, the purpose of specific web pages, fields of interest of specific communities and history of specific web pages. In the end, I gave some basic conclusions referring to initially set hypotheses. These had to be dismissed, at least to a certain extent. Therefore, I proposed a few recommendations for the policy makers on how to institutionalize ways to stimulate young generation of Slovenians around the world to communicate between themselves and with the inhabitants of Slovenia, by addressing themes deriving from Slovenian popular culture. In this manner I suggest a common Slovenian web portal, where Slovenians from all around the world, including Slovenia, could meet, exchange experiences and ideas, forming in that way a Slovenian virtual community.

KREKOVA VESTFALSKA PISMA: VERSKO-MORALNI, NARODNO-KULTURNI IN POLITIČNI POGLEDI IN IZSELJENSTVO

Marjan Drnovšek¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Krekova vestfalska pisma: versko-moralni, narodno-kulturni in politični pogledi in izseljenstvo

Poleg socialno-ekonomskih vidikov je Krek v svojih pismih izpostavljajal zlasti verski vidik delovanja katoliške cerkve v Nemčiji in vpetost slovenskih priseljencev v njeno organizacijo. V raznih »programskih« izhodiščih izpostavlja naloge, ki čakajo tako slovenske vernike v Nemčiji in še bolj vernike v domovini. Kulturna in narodnostna pripadnost sta poudarjeni, vendar vedno v povezavi z verskim življenjem (društva, knjige, časopisje, izseljenski duhovniki, morala). Ni se izognil obsežnim razmišljanjem o političnem življenju v Nemčiji v primerjavi z Avstrijo.

KLJUČNE BESEDE: Slovenci v Nemčiji, versko in kulturno življenje izseljencev, Bismarck, judovstvo, liberalizem, socialna demokracija

ABSTRACT

Krek's Westphalian Letters: religious-moral, national-cultural and political views, and emigration

Besides social-economic factors, Krek in his letters primarily emphasised activities of Catholic Church in Germany and inclusion of Slovenian immigrants into its organisation from a religious viewpoint. In various "programmes" he pointed out the tasks that await Slovenian churchgoers in Germany and mostly those who remained in the homeland. Cultural and national affiliations are being emphasised, but always in connection to religious life (societies, books, newspapers, emigrant priests, morality). He did not avoid extensive reflections on political life in Germany as compared to Austria.

KEYWORDS: Slovenians in Germany, religious and cultural life of emigrants, Bismarck, Judaism, liberalism, social democracy.

¹ Dr. zgodovine in arhivist, znanstveni svetnik, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; e-pošta: marjandr@zrc-sazu.si.

UVOD²

Sodim pa tudi, da se je na Slovenskem marsikje vzbudilo zanimanje za našo naselbino na Pruskem. Saj gre za 10.000 slovenskih mladeničev, mož in žen – domala vseh v najkrepkejših letih. Če sem s svojimi pismi dosegel to, mi ni žal za ure, ki sem jih utrgal svojemu počitku zanje. Bil je res skrajni čas, da smo se zganili. Bog daj blagoslov skupnemu delu! Da voskresnet i slava i volja!» (XV/163).

Krekova vestfalska pisma so njegova razmišljanja in odzivanja na aktualne politične, socialne, gospodarske in zlasti verske razmere v stalni primerjavi med Nemčijo in Avstrijo na prelomu v 20. stoletje. Izseljenstvo je le del njegovega razmišljanja, večinoma skozi prizmo katoliške vere in cerkvene organizacije. Temelj njegovega odnosa do sveta je katoliška vera, zavezanost njenim duhovnim temeljem, tudi v razmerju do protestantizma in judovstva. Na političnem področju je izrazilo uperjeno proti liberalcem in socialnim demokratom, na idejnem proti individualizmu in materializmu. Socialna demokracija in liberalci so bili po Kreku sovražniki verskemu življenju, materialistično mišljenje pa npravnemu. Protestantizem – kljub povezanosti v krščanskem občestvu – po Kreku »kazi ljudstvo«; kdor je pristopil v protestantsko vero, je postal odpadnik. Celó več, Krek povezuje protestantizem s socialno demokracijo, saj naj bi bilo največ socialnih demokratov v protestantskih delih Nemčije, in to celo na podeželju, npr. na »Saksonskem« (Sachsen), v »Meklenburgu« (Mecklenburg-Schwerin), v »Pomorju« (Pommern) itd., v katoliških delih pa malo celo med industrijskimi delavci (II/128).

Kot navaja v enem od pisem, jih je pisal v nočnih urah. Označimo jih lahko kot dnevne ali dvodnevne zapise oz. utrinke, kar se kaže v vsebinskem preskakovanju tém v pismih. Kot da bi roka ne sledila hitrosti misli, kot da bi hotel povedati več, kot mu je bilo mogoče. Pozna se hitrost pisanja, iz tega pretrgane misli, številne napake v imenih, večkratna ponavljanja enakih misli ipd. Potopisnih sestavin je zelo malo, več je razmišljanj, ki se povečini vrtijo okoli vere in cerkvene organizacije v odnosu do ostalega sveta. Kažejo pa Krekovo široko zanimanje za različne segmente življenja v Nemčiji in primerjalno v Avstriji, od katerih so slovenski priseljenci le delček, in še ta v glavnem z vidika njihovega katoliškega življenja in delovanja. Ostale, ki so pripadali laičnim ali socialdemokratskim krogom, Krek le bežno omenja, in še to na splošni ravni, npr. v okviru razmišljanj o (negativnih) straneh socialdemokratskega ali protiverskega delovanja.

² Razprave je nadaljevanje prispevka, ki je izšel pod naslovom Krekova vestfalska pisma: socialno-ekonomski pogledi in izseljenstvo v Dve domovini / Two Homelands, 25, 2007, str. 161–185.

Krek je odšel v Nemčijo kot misijonar. O krščanskih misijonih in slovenskih misijonarjih ni tako malo znanega.³ Prva naloga misijonarjev je širjenje evangelija, tj. vodenje vernikov k zveličanju. Ena od misijonskih oblik delovanja med Slovenci v Nemčiji v t. i. »vestfalskem« obdobju pred prvo svetovno vojno je bila začasno prihajanje slovenskih duhovnikov oz. redovnikov (npr. frančiškanov) med vernike – zlasti z namenom ohranjanja katoliške vere med njimi. Janez Evangelist Krek je bil prvi, sledili so mu drugi. V dveh objavljenih vestfalskih pismih je kritično komentiral misijonsko dejavnost tistega časa:

»Bože moj! Za Afriko, pravijo, se jih pripravlja izmed nas več v misijone. Za naše lastne ljudi pa je treba, da tujec⁴ prosi ... Bog daj vsem zamorcem milost spreobrnjenja, a prej nego zanje smo pa dolžni pomagati svojim rojakom. To zahteva red krščanske ljubezni.«⁵

In kakšno je bilo stanje odnosov med državo in Cerkvijo v Avstriji? Desetletja po prihodu konservativcev na oblast v Avstriji (1879) je nastopil ugoden položaj za katoličane. Mnogim Evropejcem se je zdela Avstrija trdnjava rimske Cerkve in velika katoliška sila. Dušno pastirstvo se je prilagajalo novemu stanju, potekali so ljudski misijoni in druge prireditve, okrepil se je verski značaj osnovnih šol, razvijal se je katoliški tisk, ustanovljale so se različne socialne organizacije itd. Ravno glede slednjih so nastajala razhajanja med konzervativno visoko duhovščino in krščansko-socialno stranko, napredovalo je veri sovražen socializem med delavci, širil se je liberalizem med meščani in le malo laikov se je zavzemalo za Cerkev (Aubert 2000: 93–94).

1 KREKOV ODNOS DO DUHOVNEGA PASTIRSTVA, BISMARCKA, KULTURKAMPFA, LIBERALIZMA, JUDOVSTVA IN SOCIALNE DEMOKRACIJE

Vestfalija (Westfalen) je bila pokrajina v kraljevini Prusiji. 1. decembra 1910 je imela 4,125.096 prebivalcev (vključno s 182.507 Poljaki), od tega 1,947.672 evangeličanov, 2,121.534 katoličanov, 23.979 pripadnikov drugih krščanskih ver in 21.036 Judov. Porenje (Rheinland) je imelo 7,121.140 prebivalcev, od tega 2,097.619 evangeličanov, 4,916.022 katoličanov, 28.997 pripadnikov drugih krščanskih ver in 28.997 Judov. Na 1000 prebivalcev je prišlo v Vestfaliji 514 in v Porenju 690 katoličanov (Brockhaus

³ Naj omenim le nekaj zadnjih del: Ocvirk, Karl Drago (2006). Misijoni – povezovalci človeštva. Krščansko misijonstvo v univerzalizaciji človeštva. Antropologija misijonov. Ljubljana: Družina; Žigon, Zvone (2005). Ljudje odprtih src. Slovenski misijonarji o sebi. Ljubljana: Založba ZRC; Drnovšek, Marjan (2003). Franc Pirc (1785–1880). Sadjar na Kranjskem in misijonar v Ameriki. Naklo: Občina Naklo; Kolar, Bogdan (1998). Na misijonskih brazdah Cerkve. Celje: Mohorjeva družba.

⁴ V mislih ima nedvomno vikarja Antona Florena iz Börnig-Sodingena, ki je povabil Kreka v Nemčijo.

⁵ Glej XI. (Slovenec, št. 111, 16. 5. 1899) in XVI. pismo (Slovenec, št. 116, 23. 5. 1899).

1914: 423, 975). Zato ne preseneča trditev nemških liberalcev in protestantov, da je Vestfalija »med črnimi najbolj črna« in Krekova, da je katoliška po svojem mišljenju in življenju. »Brž se počutiš domačega,« zapiše Krek (III/130). Poleg katoliških kmetov v Porenju in Vestfaliji so tudi kmetje vzhodne Prusije in južne Nemčije ter obrtniki in delavci industrijskih središč zahoda in Šlezije sestavljali družbeni temelj tedanjega nemškega katolicizma (Aubert 2000: 88). V moči in organizaciji katoliške Cerkve v Porenju in Vestfaliji vidi Krek vzor za lastno delovanje. V osmem pismu zapiše, da bi se redkokje dala moč katoliške Cerkve in njene organizacije tako dobro proučevati, kot na primeru vestfalskih in porenjskih industrijskih okrajev. Zakaj? Zaradi prihajajočih priseljencev v večjem obsegu, njihovih različnosti glede osebne, narodne in verske pripadnosti (VIII/141). Krekova sociološka žilica se kaže skozi vsa njegova pisma in skozi ostala dela, v katerih se dotika družbenih vprašanj. Glavni temelj Krekovega dela je aksiom, da je za vse individualno in socialno življenje največjega pomena duhovno pastirstvo, skrb za duše. Duhovniki morajo iz zakristije med ljudi. Skrb velja zlasti za može in mladino, ki so bili v največji nevarnosti. »Duhovno pastirstvo je najvišje socialno delovanje,« meni Krek, saj je na svoji poti videl veliko »dušnih razvalin«, podrtih bitij. Mnogi so padli, ker niso imeli podpore duhovnika. Morda, meni Krek, je marsikje temu kriva nemarnost in brezbriznost sionskih čuvajev. In v svojem razmišljanju naredi miselni preskok na slovenske razmere, ko zapiše: »V slovenskem krščansko socialnem gibanju se je nekaj malega storilo v prid delavskim stanovom.« Ljubljanski delavci bolj obiskujejo božjo službo, še zatrdi. Krek je odločen tudi glede političnega dela: »Brezpogojno je pa za dušnega pastirja v našem času potrebno, da se udeležuje političnega delovanja proti liberalstvu in socialni demokraciji, da vzgaja ljudstvo v katoliškem mišljenju tudi na tem polju. Ne ozirajte se na mnenja 'Izpovedujte, pridigujte in mašujte, politiko pa pustite pri miru.'« Če bi šlo tako naprej, meni Krek, kmalu ne bo koga izpovedovati in komu pridigati (XIX/173–174).

Krekov odnos do Bismarckove protiverske politike je pogled skozi oči katoliškega duhovnika. V Bismarcku vidi glavnega krivca za *Los- von-Rom Bewegung* (gibanje stran od Rima).⁶ V Vestfaliji mu je prišla v roke knjiga *Die Damenpolitik am Berlinerhof 1850–1890*.⁷ Kreku so navedbe v knjigi potrdile njegovo »že zdavnaj pridobljeno prepričanje o Bismacku in njegovem delu«. Za bralce *Slovenca* izpostavlja njegove glavne poteze:

1. Zavzemanje za prusko nadvlado nad združeno Nemčijo. Država mu je nad vsem, tudi nad katolištvom. Je absolutist, kar kažejo njegovi zakoni proti katoliški Cerkvi, socialistom, Poljakom, Dancem in Francozom.

2. Je proti katoliški stranki (imenovani Zentrum). Krek: »Katoliško načelo samo

⁶ To gibanje je katolicizem obtoževalo kot »nemštvu sovražno silo«. Izbruhnilo je leta 1897 in v naslednjem desetletju povzročilo, da je več deset tisoč katoličanov prestopilo v protestantizem ali starokatolištvo (Aubert 2000: 365).

⁷ Ein Beitrag zur Geschichte der Entstehung des deutschen Reiches, Berlin 1897: Verlag von Hermann Walther.

po sebi varuje ljudsko svobodo in brani absolutizmu vstop v državno zakonodajstvo.« Protestantizem je v tem oziru brez moči in socialna demokracija tudi.

3. Bismarckovo sovraštvo do Avstrije (*Los von Österreich*). Tako gledanje je Krek zasledil pri Lassalleu, ki ga označi za »socialističnega narodno šovinističnega 'gigerla'«,⁸ deloma pri Marxu,⁹ Kautskemu¹⁰. »Edina Nemčija ni mogoča, preden se ne oslabi Avstrija,« meni Bismarck. In Krekov komentar: da ta misel ne tiči samo v strahu pred Avstrijo z močnim prebujajočim se slovanskim vplivom, ampak tudi v strahu pred katoliško vero. »Katoliška država sredi Evrope mu je bila strah in groza,« meni Krek za Bismarcka, bodel pa ga je konkordat in bal se je cerkvenega vpliva. Nastopal je proti Poljakom, podpirajoč protestantske Mazure (X/147–150). Kreku je dokaz tudi dejstvo, da je v kraju Wanne, kjer je ravnokar bil, pruska vlada ustanovila »luteransko faro« za Mazure in jim plačevala poljskega pastorja, katoliškim duhovnikom iz Poznania pa ovirala pastirovanje med rojaki v teh krajih. Dovoljevali so delovanje le frančiškankom, ki so v teh krajih imeli nekaj samostanov. Skratka, Berlin skrbi za protestantske Poljake v verskem oziru, zaključil Krek (X/150).

Do Falkovih majskih zakonov z namenom načrtne sekularizacije vere (11.–14. 5. 1873) – v pismih jih omenja tudi Krek – je ustavni zakon iz leta 1850 zagotavljal Cerkvi popolno svobodo organiziranja. Vendar so tudi po leta 1873 države, ki so sestavljale novo nemško cesarstvo, lahko same določale svojo politiko do Cerkve, zato niso povsod sledile protikatoliški pruski politiki. Njej so le sledile Saška, Hessen in velika vojvodina Baden, medtem ko se je Württemberg in Oldenburga komaj dotaknila (Aubert 2000: 87).

Tudi Krek je imel svoj odnos do teh, sicer že zgodovinskih dogodkov, vendar s posledicami še v času njegovega obiska v Nemčiji. Izogniti se ni mogel odnosu do kulturnega boja (nemško *Kulturkampf*), kar je oznaka za konflikt med prusko državo pod vodstvom železnega kanclerja in katoliško Cerkvijo (*1873). Stranka *Zentruma* je v duhu političnega katolicizma zavrnila svetovnonazorske politične in ekonomske osnove liberalizma, ki je bil nosilec malonemške, večinoma protestantske nacionalne države pod pruskim vodstvom. Govorimo lahko o nepopustljivosti tako *Zentruma* kot države. Vendar se Bismarck ni nikoli pridružil ideološkemu boju liberalcev, jih je pa zvito izkoristil za svoje politične cilje (Aubert 2000: 88). Politični katolicizem je bil protiprusko usmerjen, zagovarjal je načela Vatikana in se zavzemal za velikonemško rešitev. Leta 1870 je bila sprejeta dogma o papeževi nezmotljivosti, *Zentrum* pa je dobil podporo pri nasprotnicah združitve Nemčije, npr. Poljakih, Welfih in Alzačanih. Bismarckova reakcija je bila v ostrejši ločitvi med Cerkvijo in državo. Med ukrepi so bili: uvedba civilne poroke, prepoved naselitve jezuitov, zakon o šolskem nadzoru, na Bavarskem prižnični paragraf (16. 12. 1871) s prepovedjo obravnave političnih vprašanj v cerkvi, razpustitev cerkvenih redov itd. Po letu 1880 Bismarck popušča v ostrini in

⁸ V *Domu in svetu* je analiziral njegove spise.

⁹ V njegovih člankih v *New Yorker Herald* 1849.

¹⁰ *Revolution und Contrarevolution*.

dosežen je sporazum z Vatikanom leta 1882. Postopoma so se odpravljali represivni zakoni. Sprejeta sta bila pravna zakona (1886 in 1887), ki sta dokončno odpravila »kulturni izpit« bodočih duhovnikov, opravljanje duhovniške službe je bilo osvobojeno vsakega državnega nadzora, dovoljeno je bilo ustanavljanje redov in kongregacij, razen za jezuite do leta 1917 (Aubert 2000: 88–89). Krek je komentiral posledice tega boja z besedami: »Vse, kar je bilo s takimi dogodki v zvezi, je pomagalo, da je katoliško mišljenje in življenje tem krepkeje zavladalo po pruski zemlji. V ognju je preskušana [katoliška cerkev v Nemčiji, op. avt.]. Zato drži.« (VI/138). To Krekovo trditev potrjuje tudi katoliško zgodovinopisje. Katoliška cerkev je bila močnejša, notranje bolj enotna in tesneje povezana z Rimom. Prišlo je do sožitja, ki se je ohranilo vsaj pol stoletja in je ustrezalo obema stranema, tako Cerkvi kot državi (Aubert 2000: 89).

Pozabljena ni bila sedemtedenska avstrijsko-pruska vojna leta 1866 za nadvlado v Nemčiji, ki je z uveljavitvijo dualizma leto dni kasneje oslabilo Avstrijo. »Nejevoljno udeležili« so se je katoliški Vestfalci in Porenjci. In posledica? »Liberalstvo je prišlo na vrh. Dunaj je izgubil pol veljave. Dualizem je nastal in ostal kot trajen dokaz naše slabosti, «zapiše Krek. To je bilo vse po volji Bismarcka, meni Krek. »V eni polovici nemški liberalci, v drugi Madžari – v velikem delu kalvinci – na konju. In zadnji uspehi: oslabiljena Avstrija v trozvezi.«¹¹ In posledice tega? Politični boji, liberalstvo, gospodarsko zaostajanje in propadanje monarhije. Nemčija, ki je pred tridesetimi leti ni bilo, je postala ena od največjih držav sveta. »Hamburg je stokrat nad Trstom,« zapiše Krek in pozove, da je treba izviti Avstrijo iz Bismarckovega primeža. Da bi le avstrijska birokracija spoznala,

»da je za avstrijski jug, za Avstrijo rešilna ideja – južnoslovanski državnopravni program. Sedaj pa zini kaj o tem in zapisali te bodo v črne bukve. Nič ne dene. Kdor hoče sodelovati, da ostane sredi Evrope krepka katoliška avstrijska država, se ne sme meniti za ljudi, ki nočejo spoznati jasnih dejstev, da namreč tičimo v blatu radi Bismarckove politike« (X/150).

Proč od Avstrije se pokriva s Proč od Rima, meni Krek, kar zagovarjajo Schönerer¹² in njegovi, pa tudi mnogi drugi nemški politiki, ki stoje pod nemškim nacionalnim praporom, naj se imenujejo liberalci ali nacionalci. Vendar Krek zaključi pismo v pomladanskem občutju: na cvetočem in zelenem pastorjevem vrtu pod žarki spomladanskega sonca pošilja pozdrave domov,

»kjer se tudi v nebrojnih srcih poraja novo življenje. Moč gorkote je velika, moč pravice še večja, da, večja nego Bismarck in njegovo delo. In mladi, nepokvarjeni narodi so sposobni za pomladne solnčne žarke. Bit će dana.« (X/150–151).

Krek očita nemškimi liberalcem (»premogovnim baronom«) in protestantskim pastorjem, da ga imajo za fanatičnega sovražnika Nemcev in hujskača, ki nagovarja Slovence proti njihovim gospodarjem. Duhovniško delo med njima naj bi bila samo

¹¹ Gre za oslabiljenost Avstrije v trozvezi Avstro-Ogrska in Nemčija.

¹² Georg Heinrich von Schönerer (1842–1921), avstrijski politik, nosilec nemškega gibanja v Avstriji, protikatoliško usmerjen in antisemit. Imel je močan vpliv na mladega Adolfa Hitlerja.) http://de.wikipedia.org/wiki/Georg_von_Sch%C3%B6nerer (13. 7. 2007).

pretveza. Da so ga že pred tremi tedni¹³ napadli v *Rheinische-westfälische Zeitung*-u, ki pa je, po Kreku, »malo razširjen«, zato za napad ni takoj izvedel. Policija je spremljala njegovo delo, kar Krek pripiše hudobiji liberalcev. Ohranilo se je obsežno arhivsko gradivo o nadzoru nad Krekom (Kolar 1998a: 120). Essenski liberalni list ga je obsodil, da organizira Slovence tako, kot so organizirani Poljaki, da potuje naokoli kot »politični agitator« »Ti zlodejevi liberalci!«, zapiše Krek, povsod so enaki in nikoli ne imenujejo nobene stvari tako, kot so v resnici. »Povsod najslabši nameni, povsod podlost, hujskanje itd., « zapiše Krek. Liberallec je na Pruskem tak kot v Avstriji. Članek poziva vladnega predsednika v Düsseldorfu, da usmeri pozornost na delovanje Kreka. Judovski liberalni listi na Dunaju pišejo proti antisemitom, proti zadrugam, »pri nas« proti slovenski božji službi na Pruskem. Verjetno župnik iz Böringa je odgovoril na te napade liberalcev v katoliškem listu *Tremonia* (XVII/167–168). Krek se zahvaljuje božji previdnosti, »da sem mogel opraviti svoje delo, v dušni prid mnogih Slovanov, zlasti Slovencev in Čehov.« (XVIII/170).

Povezano z diskriminacijo tuje delovne sile v imperialni Nemčiji, kjer so bili Poljaki najbolj izpostavljeni v javnosti, moramo poudariti njihovo katoliško vero. Biti Slovan in katolik v takratni Nemčiji ni pomenilo nekaj sprejemljivega. Poljakov je bilo veliko, Slovencev neprimerljivo malo. Kljub temu nemškim oblastem ni ušlo dejstvo, da se je med slednjimi gibal misijonar, ki svojega dela ni omejil samo na versko vsebino – kar je dobro razvidno iz Krekovih pisem – , povrh vsega je bil še državnozbornski poslanec in politik.

Judovstvo (sam uporablja oznako »židovstvo«) Krek pogosto povezuje z liberalstvom. Ko se je vračal v domovino ob reki Ren in se s pogledom dotaknil Loreleyine pečine nad reko, se je spomnil na Heineja kot židovskega pesnika, ki ga preveva (kljub uglašnim strunam, po Kreku) pristni židovski duh – v zasmeh vseh svetih stvari, kar je po Kreku podla šala in brezobzirnost. Da Heine ni imel ljubezni ne do Boga ne do domovine, da se je lizunsko laskal Francozom, hujskal proti veri, pravosti in domovini. Ko se vrača iz Italije, poje:

»Da hört' ich Deutschlands Schnarchen in der Obhut von zwanzig Monarchen.«

»Kako podlo,« zapiše Krek. Ivan Dolenc napiše eno redkih opomb k pismom in sicer, da je Krek kasneje rad bral Heineja. Da je Judov povsod dovolj, vendar so v Nemčiji brez vpliva, meni Krek. Je pa »nam« judovski duh okužil slovstvo, časopisje, trgovino in »postavil je vso industrijo na napačna tla, zmedel našo politiko in vplival, da se je zanemaril slovenski jug« (S pota/ 176–177).

Ni pisma, v katerem se ne bi vsaj obregnil ob socialno demokracijo, za katero v enem od njih trdi, da nima veliko vpliva, kar je zasluga vzorno delujoče katoliške organizacije (II/128). Krek meni, da Slovencev v Nemčiji socialna demokracije »ne vleče«, poudari pa, da so tujcem, kljub svoji mednarodnosti, »strastno nasprotni«. Da izdajajo dnevnik *Rheinisch-westfälische (Arbeiter) Zeitung* v Dortmundu, ki je

¹³ Ker je bilo 16. pismo objavljeno v Slovincu 25. maja, sklepam, da so ga napadli v začetku maja, po komaj štirinajstdnevem delovanju v Nemčiji.

slabo urejevan. Na katoliškem shodu v Börnigu je bil prisoten češki socialni demokrat. Ta se javno ni oglasil, zasebno pa se je postavil proti krščanstvu ter se izkazal za zagovornika Nietzscheja (»oholo-bedastega kričača«), ločeval ljudi v »gospodo« in »sužnje«, z ločenimi nravnimi zakoni za oboje. Krek zaključuje misel: »Socialni demokrat, ki more biti Nietzschejev pristaš, je že toliko zanimiv, da ga smem posebej omenjati.« (II/128).

2 KATOLIŠKI VESTFALSKI SLOVENC

»S kakšnim hrepenenjem so pričakovali slovenskega duhovnika, se ne da opisati« (XIII/157).

Krek poveljuje vestfalsko in porenjsko duhovščino zaradi njihove zavzetosti za »sveto stvar«, odkritosrčnosti, preprostosti, nehinavščine in neprilizovanja ter trdnega prepričanja. Zato se je med njimi dobro počutil (IX/143). Imeli so tudi dobro izobrazbo (IX/145). In še več, župniki so dobivali od pruske protestantske vlade kar 3.200 mark plače, s katero so lahko kaj naredili, na Slovenskem pa je, po Krelu, večina duhovnikov le »srednje shajala«, in to »pri zelo skromnih potrebah«. Gornjo primerjavo zaključí z mislijo: če slovenski liberalci ne vidijo idealizma slovenskih duhovnikov, bi vsaj morali videti njihove nizke (»revne«) dohodke, in to v času, ko se vsi stanovi prizadevajo za boljše plače (IX/145–146). Kot v zagovor domačim duhovnikom v domovini izpostavi njihovo sposobnost, čeprav delajo v skromnih pogojih, ter gorečnost pri ohranjanju pogojev za versko in moralno (»nravno«) mišljenje in življenje. Sicer niso šli skozi kulturni boj, so pa prizadeti zaradi liberalne »gonje« proti njim, ki jo Krek označi kot koristno, saj pomeni za duhovnike nekakšno krepitev, spodbuja k dobri volji, vedrosti in prispeva k odmiku od plesnivega sentimentalizma in hipohonderske žalosti. V duhu te vedrine Krek zapiše: »Bog vas živi, ljubi bratje v domovini, ki v sveti ljubezni brez strahu služite ljudstvu in z ljudstvom Bogu!« (IX/146). Kljub Krekovi pohvali katoliške duhovščine v Nemčiji in v domovini le čutimo rahlo kritiko razmer na Slovenskem v primerjavi z nemškimi, zlasti na področju javne podobe in ravnanj tako enih kot drugih.

Hkrati ugotavlja, da so se mnogi Slovenci v Nemčiji odtujili Cerkvi in verskemu življenju, kar je po Krelu »žalostna«, vendar »umljiva« resnica. Da ne more sam vsega popraviti. Zakaj »umljiva«? Navede naslednje razloge:

1. Nevednost: Slovenci ne slišijo božje besede in malo berejo.
2. Slabo družbo: kjer zabavljajo proti veri (Krek želi mednje razširiti »dobro berilo«).
3. Nimajo (katoliškega) nedeljskega lista (tednika), ki bi prinašal nabožne prispevke, npr. razlago nedeljskih listov in evangelijev, dajal pouk o posameznih krščanskih resnicah, prinašal »dobre povestice« in nekaj novic. Krek vse to zvrča na kolek (»Ti

presneti kolek!«), kar je bolj reakcija na stanje v Avstriji. Priporoča branje *Življenje svetnikov*¹⁴,

4. »Krvavo« je potrebna »pripravna apologetika« branilca krščanstva, saj tujina uničuje, kar rojaki dobrega prinesejo od doma: jemlje jim telesne moči, zaslužek lahko konča v gostilnah, na igrah »in v splošno predobrem življenju«. Pobira jim zdravje in življenje, uničuje nrvnost in narodnost. Vrh tega pa mnogim še »najdražje imetje«, tj. vero. Da le tisti, ki živi krščansko, kaj privarčuje.

Mnogo je bilo vrlih mož in žena, ki so s hrepenjem pričakovali slovenskega duhovnika. Ob slovenskih pridigah in govorih se »vname mnogo že ugaslih«. Krek meni, da je »papir premrzek«, da bi nanj pretil obilico lepih primerov, in neprimeren, da bi »svete tajne« vlačil po predalih političnega lista. Počivajo naj v njegovem srcu kot »najlepši spomini mojega življenja«. Rad se bo spominjal njihove hvaležnosti. Če mu le ostane kaj časa, jih gre obiskati v »kolonije«. »Vedra so taka trenotja,« še zapiše (XIII/156–157).

Krek se je zavzemal za ustanavljanje Marijinih bratovščin (imenuje jih »družbe«)¹⁵, ki naj bi jih osnovali možje in mladeniči, žene pa naj bi stopale v bratovščine krščanskih mater, ki že »povsod« delujejo. Leta 1854 je Pij IX. razglasil dogmo o brezmadežnem spočetju, povečalo se je zanimanje teologov za mariologijo itd. V 19. stoletju je bila pri ljudeh zelo v čisljih brezjanska Marija. Mnogi slovenski izseljenci so pred odhodom v tujino – če so le potovali skozi Ljubljano – obiskali romarske Brezje.

Ugotavlja, da se v Vestfalijo in Porenje množično priseljujejo ljudje različnih narodnosti in raznih veroizpovedi. Povzema trditev, da ne prihajajo najboljši ljudje (»Mnogo smeti si išče tu prostora«), veliko med njimi »brez vsake vere in zato tudi brez nrvnosti ... Pravi tóhuvabóhu – zmes brez reda, brez stalnosti« (VIII/141–142). Nrvnost priseljencev je bila po Kreku ogrožena zaradi novega načina življenja, boljšega zaslužka, boljše hrane, pijače, zaradi »spridenega ženstva«, trdega dela in slabe družbe. Krivec: njihovo materialistično mišljenje in življenje. To kar kliče k še večjemu neredu in hujši zmedi, ker se priseljenec nima česa oprijeti, domovino pa je zapustil in s tem vse tradicije domačega rodbinskega, cerkvenega in družabnega življenja. Skratka, »Tujec – strašna beseda. Skupina tujcev – tem hujši!« Zato je po Kreku edini izhod v naslonitvi priseljencev na katoliško Cerkev, na svojo župnijo in na svojega dušnega pastirja. To bi moral priznati tudi »brezverec«, ko spozna organizacijsko moč župne organizacije. Župnik je tisti, ki rešuje priseljenca iz osamljenosti, ki daje mladeničem pogum v boju proti silam, ki skušajo porušiti ideale, ki varuje »deklško nedolžnost«, ki nudi podporo otrokom. Skratka vsi tisti, ki se naslonijo na župnika oz. župnijo in se udeležujejo cerkvenega življenja, »se ohranijo Bogu in domu, poštenju in značajnosti«. Mnogi propadejo, zlasti tisti, ki jim je materialno nad duhovnim. Glede na razmere v Nemčiji se Kreku zapiše stavek: »Ej, človek ni samo materialno bitje!«

¹⁴ Verjetno gre za izdajo Jožefa Rogača: *Življenje svetnikov in svetnic božjih*, Celovec: Družba sv. Mohorja, 1866–1874 (4. zvezki). Lahko tudi avtorja Vertita Franca, kateremu so izdali delo leta 1828, 1831 in 1844. Glej Cobiss.

¹⁵ Leta 1847 jih je uradno ustanovil papež Pij IX.

In ponovi, da je duhovnik tisti, ki vidi v tajnosti človekovega srca, in hkrati poudari, »da so tu priseljenci, ki se udeležujejo cerkvenega življenja, razmeroma dokaj boljši, nego so bili doma« (VIII/141–142). In kot mnogokrat v svojih pismih z globoko vero poudari pomen duhovnosti nad materialnim in mehaničnimi silami in z vso ostrino zavrže liberalizem, ki je – kljub narodnostni opredelitvi – v resnici tuj, kozmopolitičen, breznaroden in brezdomen pojav (VIII/143).

Krek spoznava, da so nemški duhovniki zelo inteligentni oz. vsestransko izobraženi. V duhu misli, da kdor izgubi narodnost, izgubi tudi vero, so bili nemški duhovniki naklonjeni pripadnikom drugih narodov. Da ni srečal med njimi človeka, ki ne bi obsojal pruskega nasilja nad Poljaki. Da gojijo ljubezen do »sinov tujih narodov, dasi so jim često po svojem obnašanju v veliko pokoro«, pri čemer so imeli nedvomno v mislih Poljake. Mnogi, zlasti Čehi, pridejo v Nemčijo brez vere in opuščajo versko življenje, npr. obiskovanje nedeljskih maš in nesprejemanje svetih zakramentov. Vdajajo se pijančevanju, kar jim omogoča »primeroma dobra plača«. Mladenci so prepuščeni sami sebi, v družinah, kjer stanujejo, »so priložnosti za nerodno [verjetno neredno, op. avt.] življenje«. »Vse gre navzdol! Reveži! Vse izgublja: domovino, mlade moči, zdravje, življenje – vero.« Krek izpostavlja tudi krivdo »strasti« pod vplivom alkohola, saj so se poboji dogajali dnevno, »z noži in krepelci, pa tudi s samokresi se pobijajo usmiljenja vredni delavci. Pijača, igre, ženske – jih spravljajo v napast!¹⁶« (III/130).

Zaradi pogoste selitve (mobilnosti) delavcev v Porenju in Vestfaliji (v začetku maja in oktobra¹⁷) je bilo oteženo delo duhovnikov. Ker so »matice« v državnih rokah in Cerkev nima javnopravnega značaja, je delo še bolj oteženo. Zato si mora duhovščina stik z ljudstvom iskati sama (III/131).

Ugotavlja, da se je mnogo Slovencev oženilo s protestantkami, nekaj celo pred protestantskim pastorjem, kar je bil »verski odpad«. Na Pruskem je bil obvezen civilni zakon in več jih je bilo, ki se niso nato cerkveno poročili. Otroke so vzgajali v protestantskem duhu. Za katoliško stran je to pomenilo »grešno zvezo«, vzrok temu je Krek videl v nevednosti in verski otopelosti. Del krivde je pripisal tudi avstrijski birokraciji, ki ni pravočasno uredila vseh »papirjev« v domovini (III/131). In Krek dodaja: »Vrh tega je pa še druga nevarnost! S takim cincanjem in mečkanjem se silijo naši ljudje, da se odrekajo avstrijskemu državljanstvu in postanejo tuji podaniki«. In pride do sklepa, da se bo morala ta zadeva urediti v javnem interesu (III/131).

Krek svetuje Slovincem, da se naslonijo na župnijsko organizacijo. Kot sem že omenil, je skušal pridobiti može in mladeniče, da bi v posameznih župnijah osnovali svoje Marijine družbe. Žene naj bi stopile v družbe krščanskih mater, ki so uvedene povsod. »S tem dobe nekaj svojega: svoj prostor v cerkvi, svoje mesto pri cerkvenih procesijah, svoje določene čase za prejemanje svetih zakramentov.« Da se bo ali se je že našel v župniji duhovnik, ki se bo skušal toliko naučiti slovenščine, da bo lahko izpovedoval. Cerkevne Marijine družbe so toliko koristnejše, ker omogočajo večkrat

¹⁶ Srbskohrvaški izraz za skušnjavo.

¹⁷ Da iz večjih far odide tudi po 500 delavcev naenkrat.

skupno pobožnost v domačem jeziku. Upa, da se bodo v nedeljo popoldne Slovenci pogosteje srečevali pri skupni molitvi rožnega venca, litanij in drugih molitev. Domači duhovnik (voditelj družbe) jim bo rad pomagal in jim podelil blagoslov s sv. rešnjim telesom. V teh družbah se bo rodilo vrsto plodnih misli: varčnost, skrb za dobre knjige, duh medsebojne ljubezni in krščanske vzajemnosti. Krek upa, da bo s pomočjo župnikov in zaupnih mož postavil to organizacijo na noge (XV/162).

Ugotavlja, da je med Slovenci v Vestfaliji močna želja po domačem duhovniku, ki naj pride vsako leto vsaj enkrat in poskrbi za dušne potrebe. Štiritedensko delo med njimi je od Kreka zahtevalo nadnormalni urnik. Ni imel dovolj časa za osebne stike. Hvalil je »naše ljudstvo« v Vestfaliji:

»Dobro je naše ljudstvo! Solze veselja, a tudi domovinskega in verskega domotožja, ki so lile po tukajšnjih cerkvah, pričajo, da je to resnica. Biseri naše krščanske rodbinske vzgoje, naših svetih domačih tradicij se često res na tujem na debelo pokrijejo s prahom in blatom, a ob takih prilikah zaleskečejo iznova z vsem bogastvom notranje tolažbe, nravnih sil, dobrih sklepov v spodbudo vsem drugim« (XV/162–163).

Mnogi nemški duhovniki so hvalili »Avstrijce«, spremenili sodbo o njih in se odločali, da bodo bolj skrbeli zanje, piše Krek. Nemške župljane so nagovarjali, da naj bratsko ljubijo »naše ljudi«, naj jim pomagajo v vsem, naj jim izkazujejo sočutje. »Vrh tega jih – zlasti socialno demokratiški delavci – grdo gledajo.« Nimajo državljskih pravic, zato ne morejo dobiti posestva, kako hišico v last. Zemljišče je bilo precej drago. Ena ruta (14½ m²) stane 200 do 500 mark. Ker so razbiti na vse konce, nimajo spodbude za varčevanje. Mnogi vse poženejo po grlu ali zaigrajo svoj denar. Organizacija pod vodstvom duhovnikov bi v tem oziru lahko veliko pomagala (XV/163).

Krek zavzdihne, kaj bi bilo, ko bi se vsi zavedali pomena katoliške vzgoje in 'konservativne' moči katoliške organizacije. Doma vlada liberalna frazeologija in zmedena avstrijska politika, in to v katoliški državi s katoliškim ljudstvom in katoliškim vladarjem. In nadaljuje:

»Kdor se zanaša v prvi vrsti na materialne, mehanične sile, zmaguje morda nekaj časa, toda kmalu podleže in se kesa, da je premalo cenil – moč nravnih in idealnih sil, ki se pa črpajo edino le iz religije in religijskih organizmov.«

Ob tem se spomni vsega dobrega v odnosu vernik – duhovnik doma, na Slovenskem. In upa, da bo Bog dal moč »našemu ljudstvu«, »da se bo ustavljalo [verjetno v pomenu zoprstavljalno, op. avt.] po besedi narodnost poudarjajočemu, v resnici pa tujemu, kozmopolitičnemu, breznarodnostnemu, brezdomovinskemu liberalstvu (VIII/143).

Kot »pičce de (la) resistance« navaja, da je na Nemškem veliko katoliških laikov, ki večinoma prihajajo iz vrst učiteljev. Leta 1898 so bila v Nemčiji 302 katoliška društva s 7.251 člani. Prirejajo shode. Poimensko našteje katoliške časopise (14) in Letopis (Jahresbuch des kath. Lehrerverbandes v Kolinu),¹⁸ ki so ga poznali tudi na Slovenskem. Krek se vpraša: »In pri nas?« (IX/146–147). Piše o nastavljanju župnikov in upravljanju cerkvenega premoženja ter o cerkvenem davku, ki po Kreku ni občuten.

¹⁸ Nedvomno je Krek črpal iz tega Letnega poročila.

Če delavec zasluži po 2½ do 3 gld. na dan, »potem se lahko utrpi nekaj mark na leto za cerkev« (XVII/167).

3 KREKOV NAČRT ZA VERSKO DELO MED IZSELJENCI

Podlago naj bi predstavljalo nekaj značajnih, za rojake vnetih in nesebičnih mož iz krajev, kjer »biva več Slovencev«, da bi se dobili vsak mesec v določenem kraju, sprva najbolje v Börnig-Sodingenu, kjer jim bo v pomoč vikar Anton Floren, ki je prvi začel delovati med Slovenci in »je tudi prvi sprožil misel, naj slovenski duhovnik pride semkaj pastirovat«. Ti možje naj bi se pogovorili o vseh stvareh, ki se tičejo Slovencev. To bi bil prenos zahtev katoliške politike med »katoliško misleče može«. Poleg duhovnikov so za to potrebni laiki. Tesni stik, tj. ustno komuniciranje laikov z duhovniki je bilo po Kreku nujno. To naj bi bili Ljudsko združenje za katoliško Nemčijo (Volskverein für das katholische Deutschland¹⁹) s sedežem v porenjskem mestu München-Gladbach. Združilo naj bi vse katoliške sile Nemčije, tako delavce, kmete, srednji razred in izobražence. Demokratično družbo naj bi gradile na osnovi krščanskih načel (Aubert 2000: 364). Po Kreku je imelo to združenje na Vestfalskem med zaupnimi ljudmi tudi slovenske delavce. Krek meni, da bi to morali uvesti tudi na Slovenskem in jara in kmečka gospoda bi morali spoštovati katoliško misleče ljudi, čeprav so predilniški delavci (VII/140).

Krek navaja, katere so te zadeve:

1. Skrbeti morajo za dobro berilo, skupno nabavljati mašne knjižice iz domovine, širiti »dobre« časopise po enaki poti in se včlaniti v Družbo sv. Mohorja. Krek zadovoljno ugotavlja, da se jih je dotedaj »oglasilo« že »veliko število«.

Če pogledamo seznam nastajajočih mohorjanskih postojank je prva nastala leta 1888 (Penzberg), naslednja leta 1893 (Bremen, Gladbeck, Hochlarmarkt, Unserfritz), leta 1895 Wörishofen, leta 1896 (Braubauernschaft), leta 1897 (Marxloch), leta 1898 (Bauer, Bruch, Herten) in v Krekovem letu 1899 v krajih Altendorf, Füssen, Hamborn, Hörde, Horstermarkt, Oberhausen, Osterfeld, Pasing, Rauxel in Sodingen. V naslednjem letu jih nastane kar dvanajst. Skupno je od leta 1888 do 1917 delovalo v Nemčiji kar 73 mohorjanskih postojank (Vovko 2001: 55–56). Koncentracija nastanka večjega števila mohorjanskih postojank na prelomu v 20. stoletje je nedvomno zasluga Janeza Evangelista Kreka in njegovih misijonarskih naslednikov.

2. Ti zaupniki naj bi povsod, kjer bodo pogoji, ustanovili svoja društva, povezana s »farno duhovščino«. Zaupniki bi imeli vlogo posrednikov med duhovščino in »našimi ljudmi«. Brez izjeme bi morali zbirati prostovoljne prispevke v posebno blagajno, ne samo tam, kjer so društva ali zaupniki. Prispevki bi bili namenjeni za pomoč v

¹⁹ Ustanovljeno je bilo oktobra 1890. Pobudnik je bil Ludwig von Windhorst, ustanovitelja Franz Hitze, ena najbolj naprednih osebnosti nemškega socialnega katolicizma, in F. Brandt, ki je postal prvi predsednik, tajniške posle je opravljal generalni sekretar A. Pieper (Aubert 2000: 364).

primeru boleznin in nesreč, saj so, kot poudarja Krek, ljudje veliki reveži v primerih boleznin ali nesreč in drugih težav. Skupna blagajna bi pomenila manj težav. Ob koncu svojega načrta Krek še enkrat izpostavi vlogo zaupnikov pri pomoči duhovnikom, organizaciji dela med ljudmi, ugotavljanju števila priseljencev in razmer, v katerih živijo (XI/153).

Začetki slovenskega društvenega življenja v Nemčiji konec 19. stoletja so nejasni (Drnovšek 1999: 39). Domnevno prvo društvo, tj. slovensko pevsko društvo »Ilirija«, naj bi bilo ustanovljeno leta 1898 v Essen-Borbecku (Werner 1985: 119). Nekaj let kasneje dopisnik iz Essna v *Slovenskem narodu* trdi, da je bilo »prvo slovensko pevsko društvo tu na Pruskem« ustanovljeno 18. 11. 1903 pod imenom »Ilirija«. ²⁰ Werner omenja, da je v Nemčiji delovalo večje število avstrijskih pevskih društev, ki so se ustanovila v krajih Wanne (1899), Herten (1901), Meerbeck (1902) in drugod (Werner 1985: 120). Krek pa omenja leta 1899 dve slovenski katoliški društvi, tj. v Börnigu in Altendorfu, in hkrati zapiše: »Če pojde tako naprej, jih bo kmali več nego v domovini, če smo prav 'pod Prajzom'« (III/131).

Katoliško delavsko društvo sv. Jožefa v ustanavljanju je zvečer, 23. aprila 1899, po maši, ki se je udeležilo nad 200 Slovencev, nekaj Čehov in Poljakov, sklicalo »shod« v Börnigu, da bi s Krekovo pomočjo postavili »trden temelj organizaciji naših delavcev« (II/127). Vabili so tudi Čehe. Krek je bil oster, ko zapiše: »Tukaj bivajoči Čehi – brez izjeme lahkoživci in socialni demokrati – so si najeli iz Geselkirchna svojega 'Kristana'« ²¹ (II/128). Ob tem dogodku se Krek razpiše o socialni demokraciji. Omenja pa tudi, da zborovanja v Börnigu niso prijaviili, čeprav so nanj vabili s plakati. Kljub temu se policija ni vmešala v dogodek (II/127–129). V Altendorfu je uspešno delovalo Katoliško slovensko delavsko društvo, ki je nudilo podporo v primeru boleznin in imelo svojo hranilnico. Po maši 7. maja 1899 ²² se je Krek udeležil »shoda« v omenjenem društvu. Altendorf je imel okoli 5000 prebivalcev, med njimi 600 do 700 Slovencev, z okolico vred nad 1000 (XI/152). Župnik Lennarz in kaplan Hennes sta bila organizatorja slovenskih delavcev in nedvomno pobudnika za ustanovitev omenjenega društva. Neogotsko cerkev v Altendorfu Krek primerja z radovljiško cerkvijo (XII/154). Župnik Lennarz se je po odmevni maši, 7. maja 1899, odločil, da se bo učil slovenščino:

»Ganilo me je. Ne, to ni šala: tako daleč od doma – v tujini med ljudmi, ki govore nepoznan jezik. Smilijo se mi; zlasti uboge stare mamice, ki prihajajo sem za svojimi otroki. Učil se bom slovenščine. Ne zapustim jih. – Ko sem čul vaše petje – tako pretresljivo otožno, za nas popolnoma tuje, mi je prišel na um psalm: 'Ob babilonskih vodah smo sedeli in jokali. – Kako naj pojemo v tuji deželi?'«

²⁰ Slovenski narod, št. 294, 21. 12. 1903; Drnovšek 1999: 39.

²¹ Etbin Kristan (1867–1953) socialni demokrat, v letu Krekovega obiska Vestfalije in Porenja član izvršnega odbora Jugoslovanske socialdemokratske stranke. Kot vodja slovenskih socialistov je bil trn v peti Kreku in somišljenikov.

²² Slovenska božja služba je bila v nedeljo, 7. maja 1899. Po Kreku se je zbralo 1.000 naših, matere z dojenčki, med petjem in govori so se oglašali »mladi Slovenčki«, grmelo je po cerkvi: Marija, k tebi uboge reve... Domači župnik mu je po maši s solzami v očeh stisnil roko (XII/154–155).

In Krek sklene: »Usedel se je h klavirju in jel igrati melodijo: 'Marija, k tebi uboge reve...« (XII/155).

3. Skrbeti morajo za versko in nravno življenje »naših ljudi«. Ob tem Krek ne more pozabiti dveh »odpadnikov«, ki sta sklenila poroko pri luteranskem pastoru in katerih otroci bodo protestantsko vzgojeni. Lahko jih je še več. Sam pozna več Slovencev, ki imajo protestantke za ženo. In naloga zaupnikov? Če zvedo, da se kaj takega pripravlja, morajo to preprečiti. Še o pravem času mora to izvedeti »duhovni pastir«, po potrebi domači župnik, in sorodniki doma, da »režeža« obvarujejo pred tem korakom. Krek vidi še več: »Skupna zveza [med izseljencem in domačimi, op. avt.!] bo tudi naše ljudi vnemala, da bodo sicer dobri in da bodo rajši spolnjevali verske dolžnosti.« (XI/153) Tudi kasneje se dotakne sklepanja zakonov v tujini. Ugotavlja veliko »divjih zvez« med »našimi ljudmi«. Vzrok: ne vedo, na koga se obrniti in administrativni zapleti glede dokumentov. Delavci se obračajo na domovino, tako glede neveste (navadno znanko iz prejšnjih let) in papirjev. »Nevesta pride, papirjev ni.« Ločeno življenje je drago in prilika dela tatu /... / Krivdo zvrča na neučinkovita okrajna glavarstva v domovini. Vse to pripelje do pohujšanja in greha. Krek se zavzame za »kratko navodilo« glede ženitve »po raznih krajih«, ki bi ga morali razširiti med izseljence, doma pa naj bi ga imeli v rokah vsi, ki so vpleteni v postopek. Med izseljenci naj delajo zaupni možje, doma društvo, odbor ipd., na katerega se lahko izseljenci obrnejo. Za primer daje Ljudsko združenje za katoliško Nemčijo, politično organizacijo nemški katoličanov, ki ima po raznih krajih svoje pisarne, kjer se ljudem svetuje, jim lahko pišejo itd. Za 50 »beličev« se lahko vsak posluži njihovih uslug. Krek meni, da bo treba na Slovensko prenesti lastna »politiška društva« z abstraktnih višin na realna tla. Da so se v odboru ljubljanskega katoliškega političnega društva o tem večkrat pogovarjali.²³ Zlasti dr. Janežič je priporočal to misel, »storilo se pa ni nič« (XVI/165).

Ureditev vprašanja izseljevanja in zaščite izseljencev s strani Avstrije kot države ni bilo aktualno, saj je v maniri liberalne zakonodaje dopuščala svobodo odhajanja v inozemstvo, razen v nekaj zakonskih omejitvah odhajanja, npr. pred odslužitvijo vojaščine, v primerih kriminalnih dejanj ipd. Krek se je zavzemal za sprejem posebnega zakona (1904,²⁴ 1913) po vzoru zakona iz ogrske polovice države (1903), vendar brez uspeha. Avstrija do razpada ni imela svojega migracijskega zakona (Drnovšek 1991: 87–92). Nekateri so se prizadevali za ureditev tega vprašanja na deželni ravni – tudi brez uspeha (Adlešič 1909: 189). Še največ je naredila katoliška cerkev, čeprav v primerjavi z Nemčijo z določeno zamudo. V Nemčiji je bila ustanovljena prva

²³ Katoliško politično društvo v Ljubljani je bilo ustanovljeno 26. januarja 1890. Nastalo je pod vplivom drugega avstrijskega katoliškega shoda leta 1889 in radikalnega političnega katolicizma.

²⁴ Krekov govor v kranjskem deželnem zboru, 30. 9. 1904: Glede Slovencev pravi, da jih smatrajo za »neotesane«. Krek meni, da so poleg Čehov Slovenci najbolj izobraženi in željni napredka in »duševne prosvete« ... »Naši ljudje se obnašajo dostojno, povsod na tujem so spoštovani kot dobri, pošteni in talentirani ljudje. Če ima naše ljudstvo kako napako, je to ta, da pozna premalo živahnega temperamenta v obrambi svoje naroden časti in lasti [tj. lastnine, v odnosu do nemških posesti!]« (Dolenc IS V.: 151)

Rafaelova družba leta 1878, avstrijska na Dunaju leta 1890, slovenska podružnica avstrijske družbe sv. Rafaela za varstvo katoliških izseljencev iz Kranjske, Koroške in Primorske leta 1907; do leta 1913 so jim sledile še v Trstu, Gorici in Mariboru (Kolar 1990). V okviru Slovensko krščanske socialne zveze so nastajali izseljenski odseki, ki so skrbeli za stike z izseljenci, njihove verske in človeške težave so obravnavali v posameznih pastorskih pismih in na katoliških shodih 1892, 1900, 1906 in 1913 (Drnovšek 2002: 130–135).

4. V »te kraje« mora najmanj enkrat vsako leto priti slovenski duhovnik, ki bo vešč tudi češčine, poljščine in italijanščine. Obilnega dela bo imel do pet tednov. Najbolje bi bilo, če bi se dobil duhovnik, »ki bi hotel stalno ostati dalje časa tukaj kot missionarius regionarius. To naj bi bila tema pogovora z našimi 'nadpastirji' [škofi, op. avt.]«. Krek daje primer paderbornskega²⁵ škofa, ki bo nastavil poljskega duhovnika za »industrijski okraj«. Krek zatrjuje, da bi bili tukajšnji škofje in duhovniki »prisrčno veseli«, če bi se kaj takega storilo tudi za Slovence (XI/152–153).

Za Krekove misijonarske naslednike pot ni bila lahka, saj so jim nagajale nemške oblasti in jim omejevale delo med Slovenci v Nemčiji. So se pa nemški katoliški duhovniki zavzemali za slovenske delavce, kar predstavlja določen fenomen, zlasti z vidika učenja slovenskega jezika. Pojav je še toliko bolj izjemen, saj so katoliški Slovenci v Nemčiji predstavljali manjše skupine v primerjavi npr. s Poljaki ali Italijani. Krek večkrat v svojih pismih poudari skrb nemških duhovnikov za Slovence. K učenju slovenskega jezika so prvenstveno pristopili zaradi lažjega opravljanja osnovnih verskih opravil.²⁶ Krek omenja dr. Bittertja, kaplana v Herneju, ki se jo je učil iz Plečnikove slovnice.²⁷ Tudi v Altendorfu sta se župnik in kaplan učila slovenščino, s poljščino pa se jih je ukvarjalo še mnogo več. V semenišču v Paderbornu so poučevali poljščino. »To je divni značaj katoliškega duhovništva!«, zapiše Krek (III/129).

5. »Če se uresniči opisana organizacija – in upam, da se – bo to brz drugače,« zapiše ob koncu načrta, ki ga je v uvodnem delu uvedel: »Po temle načrtu menda pojde.« Izražena up na začetku in dvom na koncu kažeta na Krekovo realno gledanje na stanje tako v domovini kot v Nemčiji.

6. In zaključí: »Z eno prošnjo pa že zdaj stopam pred slovenski svet! Knjig je treba, da ustanovimo knjižnice.« Svetuje, da ima vsako društvo knjižnico. Apelira na Slovence v domovini, da pošiljajo tiske v Nemčijo in da bo *Slovenčevo* uredništvo rado posredovalo pri tej akciji. Vsaka slovenska družina bi morala poleg molitvenikov, časopisa in knjig Družbe sv. Mohorja imeti katekizem, razlago nedeljskih evangelijev (Leonard Goffine)²⁸ in Tomaža Kempčana, da bi lahko z berilom nadomestila pridige. Dvojni razlog te želje je, prvič, da Slovenci niso mogli spremljati pridig nemškega

²⁵ Paderborn v Vestfaliji, univerzitetno mesto od leta 1614 z močno teološko fakulteto.

²⁶ Krek sam je imel izreden dar za jezike, poleg nemščine in latinščine je aktivno ali pasivno obvladal vse slovanske jezike, francoščino, angleščino in madžarščino (Dolenc 1932: 560).

²⁷ Verjetno Pleteršnikovega slovarja.

²⁸ Goffine Leonard (1648–1719), avtor številnih verskih del, ki so bila prevedena tudi v slovenščino in popularna v drugi polovici 19. stoletja. Glej Cobiss.

duhovnika zaradi neznanja ali slabega znanja nemščine, in drugič, kot nadomestilo v času odsotnosti slovenskega duhovnika. Ob smrti kölnskega škofa Filipa Kremetza, pod katerega je spadal tudi Altendorf, spomni na njegovo geslo: Caritas [Cisti] Urgeat, kar po Kreku, nedvomno velja tudi »za naše zapuščene delavce na Vestfalskem in v Porenjščini«²⁹ (XI/152–153).

4 ŠOLSTVO, KULTURA, MEDIJI, UMETNOST

*»Anafalbetov ni na Vestfalskem in v Porenju niti en odstotek.«
(IV/133)*

Okrog leta 1900 je bil položaj nemškega katolicizma na kulturnem področju manj zadovoljiv. To ni bila samo posledica tega, da so katoličani predstavljali gospodarsko šibkejšo plast prebivalstva, ampak tudi pristranosti vlade v korist protestantov. V času kulturnega boja se je katoliška skupina umaknila sama vase in nastopala proti moderni kulturi. To je bila slaba stran kulturnega boja. Mnogi so se zadovoljili s tradicionalnimi pristopi, npr. v učbenikih, pisanih mnogokrat z apologetskega vidika. Tradicija je imela prednost pred modernizmom. Oziranje nazaj je bolj v ospredju na kulturnem področju kot ustvarjalnost za danes in jutri. Duhovščina si je prisvojila katoliško literarno kritiko. Boromejevo združenje (Borromäusverein) je vse literarno ustvarjanje usmerjalo v smislu župnijskih knjižnic. Težnja po moraliziranju je močno spodrinila estetske vidike (Aubert 2000: 91).

Šolstvo je bilo Kreku kot tudi Cerkvi nasploh zelo blizu. Omenja, da je vestfalska duhovščina hvalila slovenske otroke. Učenje jim ni delalo težav, hkrati so bili pridni. Da pa nemški duhovniki povezujejo »nekam lahko življenje naših odraslih« s slabo šolo v Avstriji. Krek omenja, da je že pisal o tem in da mora še enkrat izpostaviti: »Šola se mora pri nas tesneje okleniti cerkvenega življenja« (XIII/157). Pri tem naj pomagajo katoliško misleči Slovenci doma, možje in žene, duhovniki in posvetniki, gospodje in kmetje, da se obnovi verska šola. Sedanja šola in učiteljstvo je pod vplivom »naših velmož« in liberalnega časopisja in daleč od šole, ki »jo moramo mi zahtevati«, meni Krek. »Če naj je učitelj rojeni nasprotnik duhovnikov, potem se vse neha.« Poglejmo na Češko in Koroško, še zapiše. Za »liberalstvo« učiteljev je po Kreku kriva avstrijska birokracija oz. zakonodaja³⁰ (XIII/158).

Šola je državna, kar pa ni ovira, da je bil (nad)učitelj hkrati tudi cerkovnik. In to se zgodi v Prusiji in ne v »katoliški Avstriji«, poudari Krek. Država izuči in nastavlja učitelje, plačuje jih občina. Torej, šola ni verska, ker nima tiste »svete pravice, ki ji

²⁹ Kristusova ljubezen spodbudi nas.

³⁰ Po bitki pri Sadowi (1866) so vlado v Avstriji prevzeli liberalci in od leta 1867 izvajali svoj program sekularizacije zakona in šole, kasneje enostransko razveljavili konkordat (ob razglasitvi papeževe nezmotljivosti) in maja 1874 v parlamentu izglasovali tri zakone v Bismarckovem duhu.

pripadajo pri vzgoji«, vendar je v resnici zelo verska, »da si mi niti v sanjah ne moremo predstavljati take v naši domovini.« Učiteljski pripravniki so ločeni po veroizpovedi, katoliški imajo svoja »učilišča« in semenišča, evangelijski svoja. Na »učiliščih« imajo po zakonu samo veroučitelja duhovnika, vendar mnoga semenišča vodijo duhovniki. Pri zrelostnem izpitu je navzoč škofov komisar. Na podlagi njegovega poročila da škof posameznikom, ki nastopijo učiteljsko službo, kanonično pravico (*missio canonica*) poučevati v krščanskem nauku. Učitelji poučujejo krščanski nauk (z redkimi izjemami) pod nadzorstvom domačega župnika. Šole so strogo ločene po veroizpovedi, t. i. simultanske šole so le tam, kjer je število katoličanov oz. evangeličanov majhno. Verouka ima učitelj 5 ur tedensko .../ Iz vsega zapisanega čutimo Krekovo navdušenje (IV/132). Pohvalil je otroke, ki so pod vodstvom učiteljev vsak dan hodili k sveti maši, kjer so peli celo latinsko mašo. Krajevno šolsko nadzorstvo imajo župniki, čeprav jih nastavlja vlada. Krek: »tamkajšnji župniki imajo mnogo več pravic kot naši, saj tudi v pedagoškem oziru njihova beseda velja.« Krek potrjuje enakopravnost učitelja in župnika, hkrati pa »milo upa«, da bi bilo na Slovenskem vsaj pol tako, kot je »na Pruskem« (IV/133–134).

Le bežno se dotakne področja petja. Že prej, zlasti v zadnjem pismu z naslovom »S pota«, omenja bogato cerkveno petje na Vestfalskem in v Porenju. Vsi imajo knjižico *Gebet-u. Gesangsbuch für die Diözese N.* Zlasti popularne so bile Marijine pesmi, saj so jih peli otroci in starci. Pri tem se spomni, da tudi na Goriškem in Štajerskem živi ljudsko petje v cerkvi, potrebna bi mu bi bila le (boljša) organizacija in pravi duh. »Kranjec ima menda le v gostilni korajžo, v cerkvi ne!«, omenja v tej zvezi (S pota/176). V utrinkih iz Henrichenburga, ki ga opiše kot naselbino, kjer ni velikih dimnikov, ni smradu, ni ropota strojev in kladiv, ampak prava idilika kmečkega družinskega življenja, kjer se gostilne manj obiskujejo in kjer je maševal v slovenskem jeziku, Krek ne izpusti dogodka, da je v cerkvi »donela naša slovenska pesem« (V/134).

Nemška katoliška društvena organiziranost je bila všečna Kreku. Iz Letopisa³¹ kot primer navaja poročilo ermlandskega (škofija Ermland) društva, v katerem je nadučitelj Knobloch na letnem shodu govoril o krščanskih naukih in katoliških učiteljskih društvih v razmerju do »časovnega duha«, in izpostavil, da so glavni vzroki »zla naše dobe« »materializem« in »socializem« in vedno bolj razširjena »nevera«, da je krščanska resnica edino sredstvo proti njim in da se to udejanja s krščanskimi društvi. V tem duhu deluje tudi učiteljsko društvo, katerega glavna naloga je »vzgoja in pouk mladine« po načelih katoliške vere (IX/147). Krek meni, da je duhovščina kos nalogam tudi po zaslugi katoliških učiteljev in razvitega katoliškega društvenega življenja.

Krek je pogosto poudarjal pomen knjig. V Nemčiji mu je ugajalo delo Boromejskega društva (Verein vom heiligen Carl Borromäus) s sedežem v Bonnu. Skliceval se je na njihove podatke iz leta 1897, ko je imelo 21.617 članov (članarina 6 mark letno), 14.242 deležnikov (3 marke letno) in 30.133 deležnikov (po 1½ marke letno). Član iz-

³¹ Jahresbuch des kath. Lehrerverbandes v Kolinu 1898, str. 124.

bere eno knjigo letno (leta 1898 je bilo na izbiro 1329 knjig), dobili so lahko tudi druge knjige po nižji ceni (leta 1898 je zapisnik teh knjig štel 10.164 številke). Slovenci se imamo kaj naučiti. Mohorjeva družba je za razširjenje »dobrih knjig« vzorno urejena, vendar potrebna je še druga stran Boromejskega društva, pri čemer verjetno misli na bralce, če ne tudi število knjig. Kar ostane denarja Boromejskemu društvu, se – poleg investicij – del denarja namenja nakupu knjig, ki so jih zastoj pošiljali društvenim knjižnicam. Krek vidi nujnost dobrih knjižnic tudi na Slovenskem. Na Moravskem so se temu delu posvečali bogoslovci. Nemško Boromejsko društvo celo načrtuje javne knjižnice in bralnice v večjih krajih. Podlaga vsemu temu je po Kreku trdna katoliška »politična organizacija« (VII/139).

Krek napade časnikarski kolek v Avstriji, ki da je, poleg mitnic na državnih cestah nazadnjaški, omiki škodljiv pojav, kakor je bila »mala loterija« za ljudstvo nenraven pojav. »Obilno« slovenskih delavcev na Vestfalskem je imelo, po Kreku, naročen svoj dnevnik. Nasprotno, na Slovenskem dnevno časopisje le redko zaide med delavce. Zakaj? »Ozračje« na Nemškem je, da vsakdo, ki je bister, bere časopise, kar Kreka ne čudi, saj za mesečnih 60 beličev dobi list v hišo. Znati mora le nemško. Verjetno so vsaj osnove nemščine (»obilo«) znali tudi slovenski delavci. Časopisi so trezni, jedrnat, polemika redka in kratka, oblika dostojna, celo pri socialno demokratskih listih, zatrdi Krek. Samo berlinski židovsko liberalni listi so podobni »našim«. »Razdivjanost« in »podlost« časopisja na Slovenskem je »sad« židovskega vpliva. Židu ni nič svetega, vse gleda skozi mešetarska očala, zato je njihovo časopisje na nizki stopnji (VII/138). Katoliški listi na Vestfalskem in v Porenju »so na vrhu«, meni Krek. Imajo jih gostilne, kupujejo se na železniških postajah /.../ »Pri nas pa imajo katoliški listi še vedno svoj skoro edini dom – v farovžih.« (VII/139). Skratka, časopisje je bilo v Nemčiji zelo razširjeno, kar nam potrjujejo podatki, da se je število katoliških dnevnikov med leti 1871 in 1881 s 126 povečalo na 221, kaj šele na prehodu v 20. stoletje (Aubert 2000: 364). Vsak večji kraj je imel svoj katoliški dnevnik, pri čemer navaja primere Herne, Recklinghausen, Münster, Paderborn itd. Naredi celo primerjavo: na prostoru, ki ni večje kot Sorško polje, izhaja deset dnevnikov, povprečno v več kot 10.000 izvodih, in to samo za 60 beličev (36 kr.) na mesec. V mnogih »kmečkih hišah« imajo tudi kak »svetovni katoliški list« (*Köln. Volkszeitung*, berlinsko *Germanio*) (IV/133). V Dortmundu izhaja za vestfalski obrtni okraj glavno katoliško glasilo *Tramonia* (nad 25.000 naročnikov), katoliška *Essener Volkzeitung* za porenjski del industrijskega okraja (celo 33.000 naročnikov). Kot je že pisal, skoraj vsak kraj ima svoj katoliški dnevnik, npr. Gladbeck dva, Herten, Recklinghausen, Bruch, Wanne itd. Med potovanjem se je Krek prepričal, da ima veliko število slovenskih delavcev svoj nemški dnevnik, kar nam potrjuje, da so večinoma razumeli nemško (XVIII/170).

Krek se je gibal po Nemčiji z odprtimi očmi tudi za umetnost. Svoje poglede je izrazil na svoj način. Večkrat v pismih hvali nove (neo)gotske cerkve. Ob odhodu se že v kolodvorski čakalnici zapiči v stenske slike Viljema I., Friderika I., ter Bismarcka in Moltkeja. Vse polno jih je, zlasti v Porenju, opaža Krek. Tudi spomenikov. Oboje je po njegovem znak lojalnosti. Pri spomenikih – ki tudi »gojijo lojalnost« – ga moti

bombastičnost in ženski simboli ob njem, »ki bolj ali manj odete pomenjajo to ali ono, o čemer navadni smrtnik običajno nima nobenega pojma.« Sicer zapiše, da rad gleda »na pripravnem kraju umetniško dovršeni podstavec in kar je gori«, vendar ga nekatere skupine kipov spominjajo na prisotnost nervoznega subjektivizma in dekadenci s ciljem izpostavljanja »pohotne čutnosti«, ki po Kreku ni »zdrava«. Dekadenco označi za evolucijski materializem v umetnosti. Tudi poezija se ji ni izognila (npr. pesmi F. Heineja). Ob tem se spomni besed Montesquieuja: »Oj Bože, kako si ti velik, in oj človek, kako si ti majhen!« Vendar se zave, da je na vestfalski zemlji. Zato izpostavi pesnico Annette von Droste-Hülshoff³² (njen verz citira v uvodnem delu prvega pisma), ki jo označi za čilo pesniško genialko in ob njenem boku še Friedricha Wilhelma Webra.³³ Oba polna božjega duha, ljubezni do Boga in bližnjega. Da je pesniški deli »Sänger von Dreizehnlinden« in »Goliath« Fridericha Wilhelma Webra našel »sempatja« pri kakem Slovencu, »ženialne« Annette pa še nikjer (XIX/171–173).

Na povratku se je ozrl na orjaški spomenik Germania (nasproti Bingena), to je Straži na Renu (die Wacht am Rhein) kot simbolu nemške združitve, in citira del prvega verza:

*»Wer will des Stromes Hüter sein?
Lieb Vaterland magst ruhig sein;
fest steht und treu die Wacht
die Wacht am Rhein!«³⁴ (S pota/ 177).*

SKLEP

Janez Evangelist Krek (1865–1917) je v Nemčiji deloval kot misijonar in organizator, hkrati je imel velik posluš za dogajanja na političnem, verskem, kulturnem in narodnostnem področju. Njegova razmišljanja so namenjena bralcem katoliškega glasila *Slovenec* (1899), pisana sprotno in z namenom, da se primerja stanje verskega življenja v Nemčiji in Avstriji. Slovenski izseljenci so le del njegovih razmišljanj, in še to v povezavi z verskim in katoliško organiziranim življenjem. V takratni javnosti so njegova pisma odmevala kot senzacija, saj je nekako »odkrikl« Slovincem rojake na Nemškem. V prispevku želim iz raznovrstnih drobcev in ponavljajočih se in mnogokrat nasprotujočih se zapisov sestaviti sliko njegovih pogledov na svoje delovanje

³² Droste-Hülshoff, Annette (1797–1848), pesnica močnih balad in pristrčnih religioznih pesmi ter nenavadnih povesti, ki so obravnavale vestfalsko deželo in ljudi. Leta 1898 so izšla njena zbrana dela (Gesammelte Schriften). Verjetno je to delo imel v rokah J. E. Krek (Brockhaus 1914: 461).

³³ Weber, Friedrich Wilhelm (1813–1894), vestfalski pesnik. Znan najbolj po svoji lirično-epski pesmi *Dreizehnlinden* (Brockhaus 1914: 959).

³⁴ Iz tega verza je izpustil prvi del: »Es braust ein Ruf wie Donnerhall / wie Schwertgeklirr und Bogenprall / zum Rhein, zum Rhein zum deutschen Rhein...«. Avtor teksta je Maw Schneckenburger (1819–1849), melodije Karl Wilhelm (1815–1873).

v Nemčiji. Z njegovimi pismi se seznanimo z njegovo javno podobo in razmišljanji, čeprav marsikdaj zaide na bolj osebno področje, npr. v odnosu do umetnosti. Ne more skriti svojega navdušenja nad nemško katoliško cerkveno organiziranostjo. Odkrije pa nam tudi vrsto drobcev iz slovenskega priseljenskega miljeja, ki nam kažejo določene različenosti z rojaki v domovini, če izpostavim samo njihov odnos do bralne kulture in to do nemških dnevnikov. Ali pa gre za Krekovo pretiravanje? Pravo sliko bomo dobili, če bomo postavili Krekova razmišljanja v vestfalskih pismih v časovno mikro situacijo in naredili vzporednice z vzroki njegovega odhoda v Nemčijo in ravnanja po njegovi vrnitvi v domovino. V nemških lokalnih župnijskih arhivih, lokalnih glasilih in v upravnih arhivih bi se našlo še kaj več o njegovem delu. Zlasti vidik organiziranosti slovenskih katoliških delavcev je zanimiva tema, ki bi nam omogočila primerjavo s Poljaki v Nemčiji in z njihovo politično in versko dejavnostjo. Zanimivo je, da izpostavlja večjezikovnost pri mašah, ko se pri maši istega dne sliši slovensko, poljsko in češko božjo besedo, medtem ko »na tisoče Slovencev« v Gradcu, Köflachu in Leobnu sliši to besedo samo v nemškem jeziku (II/127). Vernice hvali in jih spodbuja, da se organizirajo, hkrati pa bežno omeni, da so se Slovenke prilagodile tamkajšnji »šegi« in jih je sram hoditi z ruto na glavi v cerkev, češ, da se jim domačini smejejo (XI/151). Nedvomno bo za popolnejšo sliko treba pritegniti zapise Krekovih kasnejših misijonskih in laičnih zapisovalcev življenja v Nemčiji in med tamkajšnjimi slovenskimi priseljenci. Teh ni bilo tako malo, če listamo slovenske časopise v obdobju do začetka prve svetovne vojne. Krekova vestfalska pisma so vredna analize tudi z vidika razmerja med zasebnim in javnim v tovrstnih zapisih, med prirejenim (prikrojenim) in odkritosrčnostjo v njih, med zapisovalci iz duhovniških in laičnih krogov ter iz krogov takratne politične in ideološke razdeljenosti, ki se je morala kazati tudi med Slovenci v Nemčiji. O dejavnosti prestopnikov v protestantsko vero oz. pripadajočim socialističnim nazorom ne beremo mnogo v Krekovih pismih. Kljub temu so Krekova vestfalska pisma dragocen mozaični kamenček tako pri poznavanju razmer na Slovenskem kot tudi med slovenskimi izseljenci v Nemčiji.

LITERATURA

- Adlešič, Jure (1909). Organizacija slovenskega izseljeništv. V: *Čas*, zvezek 4 in 5: 170–189.
- Aubert, Roger (2000). *Zgodovina Cerkve 5*. Ljubljana: Družina.
- Brockhaus' kleines Konversations-Lexicon* (1914). Leipzig: F. A. Brockhaus.
- Dolenc, Ivan (1933). Dr. Janez Ev. Krek. *Izbrani spisi*. IV. zvezek: prvokrat v državnem zboru (1897–1900). Celje: Družba sv. Mohorja.
- Dolenc, Ivan (1932). Krek Janez Ev. V: *Slovenski biografski leksikon*, 4: 559–565.
- Drnovšek, Marjan (2003). *Franc Pirc (1785–1880). Sadjar na Kranjskem in misijonar v Ameriki*. Naklo: Občina Naklo
- Drnovšek, Marjan (2002). Slovenski izseljenci in katoliška cerkev. V: *Cerkev na Slo-*

- venskem v 20. stoletju* (uredili Benedik, Metod, Juhant, Janez, Kolar, Bogdan). Ljubljana: Družina: 127–146.
- Drnovšek, Marjan (1999). Izseljevanje Slovencev v razvite evropske države do leta 1940. V: *Slovenska izseljenska književnost* (ur. Žitnik, Janja, Glušič, Helge), 1. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, Rokus: 29–60.
- Drnovšek, Marjan (1991): *Pot slovenskih izseljencev na tuje*. Ljubljana: Založba Mladika.
- Kolar, Bogdan (1998a). Krek in slovenski izseljenci. V: *Janez Evangelist Krek (1865–1917)*. Maribor: Slomškova založba: 117–130.
- Kolar, Bogdan (1998b). *Na misijonskih brazdah Cerkve*. Celje: Mohorjeva družba.
- Kolar, Bogdan (1990). Družba svetega Rafaela do ustanovitve ljubljanske podružnice. V: *Dve domovini / Two Homelands*, 1: 107–119.
- Košir, Borut (2002). Cerkev in njen odnos do političnih ureditev, V: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju*. Ljubljana: Družina: 255–270.
- Ocvirk, Karl Drago (2006). *Misijoni – povezovalci človeštva. Krščansko misijonstvo v univerzalizaciji človeštva*. Antropologija misijonov. Ljubljana: Družina.
- Rémond, René (2005). *Religija in družba v Evropi*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Vovko, Andrej (2001). Udje Družbe sv. Mohorja v Nemčiji 1888–1918. V: *Dve domovini / Two Homelands*, 13: 53–72.
- Werner, Erich (1985). *Slovenci v Porurju*. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica.
- Žigon, Zvone (2005). *Ljudje odprtih src. Slovenski misijonarji o sebi*. Ljubljana: Založba ZRC.

SUMMARY

*KREK'S WESTPHALIAN LETTERS: RELIGIOUS-MORAL,
NATIONAL-CULTURAL AND POLITICAL VIEWS, AND EMIGRATION*

Marjan Drnovšek

During the spring of 1899, Slovenian politician and priest Janez Evangelist Krek (1865-1917) resided among Slovenians in Westphalia and Rhineland and wrote letters with his reflections and findings that were published in Slovenian Catholic newspaper Slovenec, issued in Ljubljana. His social-economic views have already been published in the journal Dve domovini/Two Homelands, 25, 2007, pp. 161-185. This discussion is a sequel to analysis of his views on religious and moral life within the framework of Catholic Church, preservation of national identity among Slovenian emigrants in Germany and their cultural activities (societies, reading culture, newspapers).

Krek, as a Catholic, was critical towards liberalism, bismarckism, social democracy and Judaism, in both Germany and Austria. Within the framework of religious life he was strict towards Protestantism, especially if churchgoers were leaving the Catholic Church in order to join the Protestant Church. In practice, this mostly occurred with marriages, e.g. of a Slovenian churchgoer with a German protestant. Life in Germany had an impact on increasingly tepid religiosity. Krek was constantly on the road, visiting places where Slovenians lived. He held masses in many of those places. Contacts with German Catholic priests provided him with an insight into the state of the Catholic Church in Germany. That is why we find in his letters numerous comparisons with the state of Catholic Church in Austria. For a certain period of time he was under inspection of the Prussian police, as there was a thin line between his religious and organisational-political activities. He participated at several gatherings, where he was organising Catholic workers. German authorities were afraid that organization of workers, as known from the Polish case, would be repeated. He was cleared of all suspicions. Undoubtedly, Slovenian community did not pose a threat to authorities and the police due to its smallness (in 1900 there were only 10.000 Slovenians living in Germany) and dispersal. In conversations with Slovenians in Germany, Slovenian priests emphasized values such as peacefulness, diligence and hard work. It remains unclear to what extent this is a stereotype or indeed an actual situation. Undoubtedly, Krek's visit to Germany and his published letters presented a shift in knowledge of emigration back in the homeland, where there were at the time writing and talking mostly about emigration to the United States of America.

TEMELJNE ZNAČAJKE ISELJAVANJA HRVATSKOG STANOVNIŠTVA S POSEBNIM NAGLASKOM NA ISELJAVANJE U PROTEKLIM PETNAESTAK GODINA

Rebeka Mesarić Žabčić¹

COBISS 1.02

SAŽETAK

Temeljne značajke iseljavanja hrvatskog stanovništva s posebnim naglaskom na iseljavanje u proteklih petnaestak godina

U radu se analizira iseljavanje hrvatskog stanovništva izvan današnjih državnih granica u posljednjih petnaest godina metodološki temeljeno na analizi službenih podataka Državnoga zavoda za statistiku tj. službenih priopćenja u kojima se vodi evidencija o međunarodnoj migraciji stanovništva Republike Hrvatske, zbog nedostatka valjanog registra stanovnika Hrvatske. Sumirajući rezultate proteklih petnaest godina zaključuje se kako je najviše hrvatskih građana iselilo iz Grada Zagreba, a najmanje iz Međimurske županije, dok je najviše hrvatskih građana iselilo izvan granica Hrvatske 1997. godine. Razlozi iseljavanja su ekonomske, političke i psihološke prirode. Najveći broj hrvatskih građana iseljava prema *zemljama stare emigracije* Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj, ali i prema *novim zemljama emigracije* Sloveniji i Češkoj. Do 1991. godine prema Sloveniji odvijale su se tzv. međurepubličke migracije. Nakon 1991. godine, budući Republika Hrvatska i Slovenija postaju samostalne i međunarodne priznate države, migracije hrvatskog stanovništva prema Sloveniji postaju međunarodne, ali kao nastavak nekadašnjih međurepubličkih. Na temelju analize stanja tijekom proteklih petnaest godina u radu se zaključuje kako je Republiku Hrvatsku napustilo 147 252 hrvatskih građana u dobi od 30-45 godina tj. u posljednjih petnaest godina Hrvatska je izgubila demografski potencijal koji odgovara veličini broja stanovnika grada Rijeke. Budući da neusklađenost popisnih metodologija otežava praćenje iseljavanja stanovništva kao i činjenica da se ni na temelju evidencije MUP-a ne može utvrditi točan broj hrvatskih iseljenika jer odlazak u inozemstvo ne podrazumijeva obvezu odjavljivanja s jedne ili više adresa u Republici Hrvatskoj na kojoj je ta osoba prijavljena rezultate ne možemo smatrati u potpunosti točnima.

KLJUČNE RIJEČI: iseljavanje, iseljenici, migracija, stanovništvo, Hrvatska

ABSTRACT

Basic characteristics of emigration of Croatian population with the focus on emigration in the last fifteen years

The article analyses emigration of Croatian population in the last fifteen years. It is methodologically based on the analysis of data provided in the reports of the Central Bureau of Statistics, i.e. in the official reports on international migration of population of Croatia, due to absence of valid population census.

¹ Dr. sc., znanstvena suradnica, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb; e-mail: rebeka.mesarić@zg.t-com.hr; rebeka.mesarić@imin.hr

Summarising the results of the past fifteen years, it becomes clear that the largest number of Croatian citizens moved out of the city of Zagreb and the lowest number from Medimurje Parish, while most of the Croatian citizens moved out of Croatia in 1997. Reasons for emigration are of economic, political and psychological nature.

The highest number of Croatian citizens emigrate to the *countries of old emigration*, Germany, Austria and Switzerland, but also to the *new countries of emigration*, Slovenia and Czech Republic. Until 1991 there were so-called inter-republic migrations occurring between Croatia and Slovenia. After 1991, Croatia and Slovenia became independent and internationally recognised states. Therefore, Croatian emigration to Slovenia became international in its character, although it was still a continuation of the once inter-republic migration flows.

On the basis of the analysis of situation during the past fifteen years it is concluded, that 147.252 Croatian citizens, aged from 30 to 45, emigrated from the Republic of Croatia. Therefore, in the last fifteen years Croatia lost a demographic potential as high as the number of residents of the town Rijeka.

Because methodologies of statistics are not harmonised, the monitoring of emigration is difficult. This is also so due to inability to determine a precise number of Croatian emigrants on the basis of reports by the Ministry of Interior, because in the Republic of Croatia an emigrant is not required to report the change of address. Therefore, the results can not be considered as entirely correct and valid.

KEYWORDS: emigration, emigrants, migration, population, Croatia

UVOD

Poznato je da Republika Hrvatska pripada europskom krugu zemalja s relativno najvećim brojem iseljenika, odnosno građana izvan vlastitih granica. Njihovo statističko praćenje uglavnom se svodi samo na podatke iz popisa stanovništva koji se provode svakih deset godina. Dobiveni pokazatelji o broju hrvatskih građana koji rade/borave u inozemstvu odlikuju se povećom nepouzdanošću od popisnih podataka dobivenih za stanovništvo popisano u Hrvatskoj. Stoga je ovaj rad samo jedan u nizu postojećih pokušaja kako bi se utvrdio/procjenio broj hrvatskog stanovništva koji živi izvan granica matične domovine.

Akrap (1998) i Pokos (2002) smatraju da su popisi stanovništva 1971. (kada se po prvi put popisuju vanjski migranti) i 1981. godine nepotpuno obuhvatili hrvatske građane u inozemstvu ponajprije stoga što su popisnice tada distribuirane u jugoslavenskim klubovima i diplomatsko-konzularnim predstavništvima za koje dio Hrvata zaposlen izvan domovine nije bio osobito vezan jer su po svom karakteru za njih te ustanove bile poprilično "zatvorene". Promjenom društveno-političkih prilika popis 1991. godine donosi vidljiv pomak u organizaciji popisivanja građana koji rade u inozemstvu što je rezultiralo osjetnom promjenom veličine hrvatske migrantske zajednice. To je bilo i za očekivati jer su vanjski migranti kvantitativno vrlo promjenjiva kategorija, ovise o više čimbenika, od popisa do popisa, te hoće li se netko izjasniti da je privremeno u inozemstvu ili smatra da je konačno iselio iz Hrvatske (Akrap, 1998).

Međutim, uz sve navedeno, niti podaci iz popisa stanovništva 1991. godine ne

moгу se smatrati u potpunosti točnima. Tehnički nije bilo izvedivo popisati sve iseljene građane kojima se kao stalno mjesto boravka još uvijek smatrala RH, a s druge strane su popisane osobe hrvatske nacionalnosti koje su stalni stanovnici drugih zemalja odnosno nemaju prijavljeno boravište u RH². Vjerodostojnost popisnih podataka postaje upitna stoga što su u organizaciji popisa stanovništva 1991. godine tzv. prethodnog ili pomoćnog popisa stanovništva 1991. godine u inozemstvu sudjelovale osobe neobučene za takvu vrstu statističkog posla dok je popunjavanje popisnica prepušteno samim građanima među kojima je često bilo i polupismenih osoba koje često imaju problema i s ispunjavanjem jednostavnijih formulara (Pokos, 2002).

Demografi i demogeografi smatraju kako najveća poteškoća pri procjeni iseljenog stanovništva za pojedinu godinu između dva popisa stanovništva proizlazi iz nedostatka registra stanovništva odnosno “popisa” stalnih stanovnika pojedine općine (županije) u koji bi se unosila i obilježja vanjske migracije. Istovremeno, iseljavanje, odlazak u inozemstvo ne podrazumijeva obvezu odjavljivanja u MUP-u pa stoga na temelju evidencije u MUP-u nije moguće utvrditi koliki je broj osoba prijavljenih na jednoj od adresa u Republici Hrvatskoj odselio u inozemstvo. U nedostatku bilo kakvih hrvatskih izvora o iseljenima iz domovine devedesetih godina prošloga stoljeća, analizirani su i inozemni statistički godišnjaci ne bi li se putem inozemnih podataka utvrdio “točniji” broj hrvatskih iseljenika. Niti u tom pogledu situacija nije bila mnogo povoljnija jer su građani Hrvatske u većini tih publikacija zabilježeni pod odrednicom “Jugoslaveni”, “građani (bivše) Jugoslavije” i sl. Tek njemački statistički godišnjaci počevši od 1994. godine daju broj prisutnog stanovništva iz Republike Hrvatske.

Statistika migracija je svugdje u svijetu najlošije praćena demografska pojava. Tu se ne radi o nedostatku želje, volje ili interesa istraživača. Kada su u pitanju migracije stanovništva, glavni je problem evidencija odseljenika, pogotovo ako se odseljenik preselio u drugu državu. Naime, u modernim demokratskim zemljama svaka odrasla osoba (ili obitelj) može otputovati iz zemlje prebivališta, a za to ne mora tražiti odobrenje ili svoj odlazak izvan matične države bilo kome “prijaviti”. A odlazak, kratkotrajan i privremen može prerasti u trajan-doživotan³. Upravo zbog toga su demografske bilance vanjskih migracija u pravilu ogroman trud istraživača te svojevrsna ili više dobro pogođena procjena (Gelo, Akrap, Čipin, 2005).

Može se zaključiti kako statistika migracija preko državnih granica spada u najlošije vođene dijelove statistike mnogih zemalja svijeta, pa stoga marljiva i nimalo lagana istraživanja znanstvenika na temu iseljavanja objektivno nemaju vrijednost uloženu trudu u “taj posao”!⁴

² To se odnosi na dio iseljenika koji su nakon demokratskih promjena, u ozračju pojačanog zanimanja za događaje u RH željeli “ući” u popis stanovništva, pokazujući i time svoje domoljublje (Nejašmić, 1995).

³ Tako su npr. tijekom 20. st. stotine tisuće hrvatskih stanovnika, na kratko i privremeno otišli iz Hrvatske, a zapravo su trajno ostali izvan matične zemlje.

⁴ Kako se iseljavanje odvijalo tijekom nekoliko stoljeća, logikom biologije dio hrvatskih iseljenika nije više među živima, dio njih se uklopio u novo društvo i asimilirao (preuzeo državljanstvo

TEORIJSKO-POJMOVNE I METODOLOŠKE NAPOMENE

Procesi vanjskih migracija na prostoru današnje Hrvatske konstantno su se odvijali u dugom povijesnom razdoblju, kroz različite vremenske periode i vrste migracije. U ovom radu se raspravlja o temeljnim značajkama iseljavanja hrvatskog stanovništva izvan granica matične domovine, a naglasak je pri tome stavljen na iseljavanje u proteklih petnaest godina. Cilj rad je odgovoriti na pitanje: Koliko je hrvatskih građana približno iselilo u inozemstvo u proteklih petnaest godina.

Rad se metodološki bazira na analizi trenutno jedinih službenih podataka preuzetih u Državnom zavodu za statistiku tj. napisan je na temelju službenih priopćenja u kojima se vodi evidencija o međunarodnoj migraciji stanovništva Republike Hrvatske, zbog nedostatka registra stanovnika Hrvatske. U Republici Hrvatskoj ni Državni zavod za statistiku, a niti bilo koja druga institucija ne objavljuje cjelovitije podatke o našim građanima u inozemstvu pa stoga vjerodostojnost popisnih podataka postaje upitna. Domaća statistika je tek od popisa stanovništva 1971. godine počela odvojeno pratiti demografska kretanja hrvatskih građana u inozemstvu iako se već i tada smatralo da su podatci o broju iseljenih hrvatskih građana neprecizni ponajprije zbog toga što su popisnice distribuirane u jugoslavenskim klubovima i diplomatsko-konzularnim predstavništvima za koje dio Hrvata zaposlenih izvan domovine nije bio osobito vezan jer su po svom karakteru za njih te ustanove bile zatvorene. Međunarodnim priznanjem Republike Hrvatske dio hrvatskih iseljenika želio je “ući” u popis stanovništva, pokazujući time svoje domoljublje (Nejašmić, 1995) pa je stoga u razdoblju od 15. siječnja 1992. godine do 31. prosinaca 1996. godine većina naših državljana u uredima za strance prijavila promjenu državljanstva te je tako iz kategorije “Jugoslaveni” prešla u kategoriju “Hrvati”. To je rezultiralo osjetnom promjenom veličine migrantske skupine. Već spomenuta vjerodostojnost popisnih podataka ponovno je upitna jer su u organizaciji tzv. prethodnog ili pomoćnog popisa stanovništva u inozemstvu sudjele osobe neobučene za takvu vrstu statističkog posla (Pokos, 2002). Sa sigurnošću se jedino može tvrditi da se ne zna točno gdje su iselili građani rođeni u Hrvatskoj u proteklih petnaest godina i koliko ih ima izvan granica Republike Hrvatske!

Koristeći podatke Vijeća Europe objavljene u Statističkom godišnjaku 2002. godine Gelo (2004) daje okvirnu procjenu da na približno 400 000 hrvatskih državljana koji borave u europskim zemljama valja dodati još 200 000 koji borave u neeuropskim zemljama što daje približno 600 000 hrvatskih građana iseljenika u svijetu. Budući da mi stvarno ne znamo koliko ima hrvatskih građana u europskim i neeuropskim zemljama, s valjanošću ovih podataka treba ipak raspolagati s oprezom.

zemlje useljenja), u registrima i statistikama nekih država naši se iseljenici još uvijek vode pod “iseljenici ili državljanima ex-Jugoslavije), pa stoga niti jedan broj naših istraživača, niti onaj iz upisnika ili popisnih statistika zemalja našeg iseljeničtva nije u potpunosti točan!

RAZLOZI ISELJAVANJA IZ HRVATSKE U RAZDOBLJU OD 1991.–2005. GODINE⁵

Općenito se za iseljavanje iz Hrvatske može reći kako je to povijesni proces koji je započeo u drugoj polovini 19. stoljeća, a nastavio se u 20. i 21. stoljeću. U tom se kontekstu mogu izdvojiti četiri velika vala iseljavanja iz Hrvatske:

1. od 1880-ih godina do Prvoga svjetskog rata u prekomorske zemlje kada je iseljavanje uzrokovano vezom politike i gospodarstva;

2. neposredno nakon Drugoga svjetskog rata iseljavanje je uzrokovano nedovoljnom razvijenošću, agrarnom prenapučenosti i siromaštvom zemlje, ali i političko-geografskim prilikama u bivšoj SFRJ (Josipović, 2006);

3. šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća iseljavanje je započelo liberalizacijom državne politike 1963. prema odlasku na tzv. privremeni rad u inozemstvo u zapadnoeuropske zemlje, ekonomske je prirode, a uzrokovano je lošim stanjem tržišta rada u Hrvatskoj i potražnjom na tržištu rada u zapadnoeuropskim zemljama⁶;

4. devedesetih godina prošlog stoljeća zbog agresije na Republiku Hrvatsku započela je prisilna migracija određenog broja Hrvata s većeg dijela teritorija Republike Hrvatske i BiH (Akrap, 2003, Čizmić; Živić, 2005), kao i emigracija dijela populacije iz sjevernog pograničnog kraja.

Ako se iseljavanje veže uz određeni prostor Republike Hrvatske može se reći kako je u proteklih stotinu i više godina godina, stanovništvo iseljavalo iz svih dijelova Hrvatske, najviše iz Dalmacije, otoka, dalmatinske zagore te iz gorskih i ravničarskih dijelova Hrvatske. Iseljavanje je bilo selektivno po spolu i dobi, u početku je više iseljavalo muško te mlado, radno sposobno, najvitalnije te reproduksijski najsposobnije stanovništvo, uglavnom sa sela koje je bilo glavni izvor radne snage za zapošljavanje u inozemstvu⁷. Tek kasnije muškarcima se pridružuju žene, djeca ili čitave obitelji (vidi više u: Nejašmić, 1990, Mesić, 2002). Općenito o osnovnim obilježjima hrvatskog iseljavanja vrlo je teško govoriti i dati konkretne rezultate.

Na pitanje što definitivno utječe na odluku o odlasku iz matične domovine svakog pojedinca vrlo je teško reći i dati pravi odgovor kao i koji su od postojećih uzroka iseljavanja presudni u trenutku samog odlaska. U većini teorija o migracijama općenito se javljaju brojne skupine činilaca koje su uzrokom migracija, a uglavnom se mogu svesti na dvije glavne skupine. To su privlačni (“pull”) i potisni (“push”) čimbenici. Između prostora u kojem prevladavaju jedni i drugi čimbenici dolazi do migracije sta-

⁵ U poglavlju “Razlozi iseljavanja iz Hrvatske u razdoblju od 1991.–2005. godine” ne ubrajaju se izbjeglice koje su silom prilika morale napustiti Republiku Hrvatsku.

⁶ Detaljnije je čimbenicima iseljavanja pisao i Damir Josipović. O kompleksnosti čimbenika iseljavanja vidjeti više u: Josipović, 2006. Učinki priseljavanja u Sloveniju po drugi svetovni vojni, str. 68-94, 88-94 i 194-207.

⁷ Prvi odlasci bili su redovito ilegalni što predstavlja svojevrsnu teškoću statistici u utvrđivanju tko su zapravo bili prvi hrvatski vanjski migranti.

novništva. Potisni (“push”) čimbenici su gospodarsko-društvene tj. socio-ekonomske⁸ (velika gospodarska kriza, nemogućnost prehranjivanja obitelji, krize vinogradarstva, kriza brodarstva, viškovi radne snage u poljoprivredi, nemogućnosti grada i okolice da zaposli višak poljoprivrednog stanovništva, opća nerazvijenost, mala ponuda radnih mjesta u mjestu prebivališta, nezadovoljavajući lokalno-socijalni uvjeti, itd.), ali i političke naravi (neprihvatljiva politička situacija u matičnoj domovini; djelovanje KPJ i komunistička vladavina u bivšoj državi, jugoslavenstvo, relativno česta ratna zbivanja; dva svjetska rata, politička kriza kasnog komunizma i Domovinski rat).

U tom kontekstu Pokos (2002) izdvaja slijedeće razloge iseljavanja hrvatskih građana u razdoblju od 1991. do 2000. godine.

a) *ekonomski razlozi* (iseljavanja potaknuta gubitkom zaposlenja u RH, kriza kasnog kapitalizma, nalaženjem prvog ili povoljnijeg posla u inozemstvu i sl.);

b) *politički razlozi* (motivirani neprihvatanjem novoosnovane hrvatske države, ali dijelom i srpske prevlasti od strane samih Srba na području nekadašnje tzv. Krajine);

c) *psihološki razlozi* (presudni kod iseljavanja osoba kod kojih je prevladao strah za osobnu ili obiteljsku sigurnost zbog ratne opasnosti (a da nisu dobile status izbjeglica) - u ovu se skupinu najvećim dijelom ubrajaju stanovnici naselja koja su se nalazila u neposrednoj blizini bojišnice, iako je zbog veliko-srpske agresije (tijekom 1991-1992) iseljavalo i stanovništvo s relativno sigurnijih područja. U pojedinim slučajevima na iseljavanje je podjednako djelovalo po dva ili čak sva tri razloga.

Na pitanje tko su hrvatski iseljenici odgovor su pokušali dati trojica istraživača s Ekonomskog instituta u Zagrebu. Posredno i iskustveno Gelo, Akrap i Čipin (2005) tvrde da su hrvatski iseljenici kao i većina migranata u svijetu:

1. prosječno mlađi od populacije iz koje su potekli (mnoga istraživanja su pokazala da je brojem dominantna skupina u dobi od 20-40 godina).

2. prosječno obrazovaniji od populacije iz koje su potekli (kako je većina naše emigracije radna emigracija logično je zamisliti da su bili obrazovaniji jer su zemlje razvijene ekonomije trebale kvalificiranu i obrazovanu radnu snagu, a oni su otišli tamo da bi radili i bolje živjeli nego u domovini).

3. radno su i prokreativno vitalniji od populacije iz koje su potekli.

S obzirom da istraživanje obuhvaća razdoblje od 1991.–2005. godine smatra se kako je najvećim dijelom Domovinski rat, odnosno raspad bivše jugoslavenske države utjecao na proces iseljavanja velikog dijela hrvatskog stanovništva.

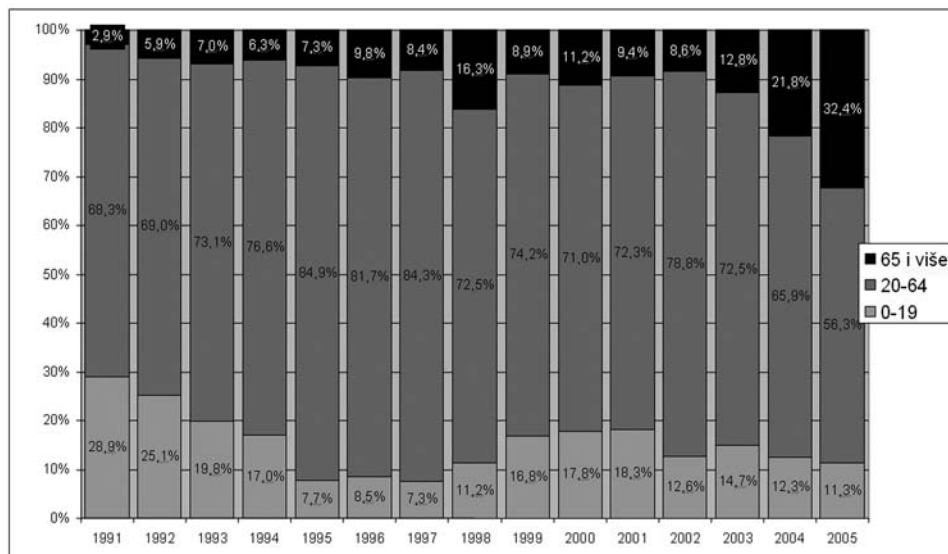
DOBNO-SPOLNA STRUKTURA HRVATSKIH GRAĐANA ISELJENIH U RAZDOBLJU OD 1991.–2005. GODINE

Struktura stanovništva prema spolu i dobi izvorno je biološka struktura i izravno je uvjetovana sastavnicama prirodnog kretanja stanovništva, ali je i pod utjecajem

⁸ Vidjeti više u: Josipović, 2006.

društveno-gospodarskih čimbenika⁹. Važna je za sadašnji i budući razvoj stanovništva i gospodarstva neke zemlje i iz nje proizlaze ključni kontingenti stanovništva kako za biološku reprodukciju (fertilni kontingent), tako i za formiranje radne snage (radni kontingent) (A. Wertheimer-Baletić, 1999).

Potencijalnu pak vitalnost i biodinamiku stanovništva nekog prostora pokazuje sastav stanovništva prema dobi. Ona je posljedica prethodnih promjena u prirodnom i prostornom kretanju, a istodobno je i značajan činitelj budućih promjena stanovništva. Pomoću izgleda možemo približno definirati razinu starosti stanovništva, njezine veće ili manje dobne skupine, demografsku perspektivu promatranog prostora itd. Na strukturu stanovništva prema dobi jak utjecaj ima rodnost ili fertilitet iz razloga što uvjetuje mladu dobnu strukturu (u slučaju da je visok) i relativno visoki udio zrelog i starog stanovništva (u slučaju da stagnira ili je nizak). U tom kontekstu Nejašmić (2005) razlikuje tri glavne dobne skupine stanovništva: 1. mlado (0-14 ili 0-19 godina), zrelo (odraslo) (15-65 ili 19-59 godina) i staro (60 i više ili 65 ili više godina).

Slika 1. Kretanje udjela velikih dobni skupina hrvatskih građana iseljenih u razdoblju od 1991.–2005. godine

Izvor: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10

⁹ Gospodarsko značenje dobno-spolne strukture proizlazi iz činjenice da je ta struktura temelj tzv. podjele rada koja se događa prije svega u obitelji, a samim time zajedno s obujmom (veličinom) stanovništva i njegovom gustoćom postavlja demografske okvire širenja društvene podjele rada. Iako je podjela rada prema fiziološkom kriteriju dominirala u primitivnim društvima, dobno-spolna struktura ima i za suvremeno društvo važnu ulogu pri formiranju obujma radne snage, ovisno o specifičnim karakteristikama institucija običajnog, a posebno radnog prava, te o sustavu općeg obveznog školovanja, koji utvrđuju dobne granice radnog aktiviranja i odlaska u mirovinu. Značenje fiziološke podjele rada za formiranje radnih resursa određeno je dostignutim stupnjem društveno-gospodarskog razvoja (Wertheimer-Baletić, 1999).

Tablica 1. Udjeli velikih dobnih skupina hrvatskih građana iseljenih u razdoblju od 1991.-2005. godine

GODINE	VELIKE DOBNE SKUPINE		
	0-19	20-64	65 i više
1991.	28,9%	68,3%	2,9%
1992.	25,1%	69,0%	5,9%
1993.	19,8%	73,1%	7,0%
1994.	17,0%	76,6%	6,3%
1995.	7,7%	84,9%	7,3%
1996.	8,5%	81,7%	9,8%
1997.	7,3%	84,3%	8,4%
1998.	11,2%	72,5%	16,3%
1999.	16,8%	74,2%	8,9%
2000.	17,8%	71,0%	11,2%
2001.	18,3%	72,3%	9,4%
2002.	12,6%	78,8%	8,6%
2003.	14,7%	72,5%	12,8%
2004.	12,3%	65,9%	21,8%
2005.	11,3%	56,3%	32,4%

Izvor: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10

Zanimljivo se osvrnuti na kretanje udjela velikih dobnih skupina hrvatskih građana iseljenih u promatranom razdoblju. Promatrajući tablicu 1. i sliku 1. uočava se da je tijekom proteklih petnaest godina najviše iselilo hrvatskih građana koji pripadaju udjelu skupine radnoaktivne dobi 20-64, a najmanje iz dobne skupine 65 i više. Detaljnija razrada pokazuje da je najviše hrvatskih građana koji pripadaju udjelu radnoaktivne skupine iselilo 1995., a najmanje 2005. godine. Isto tako najmanje je hrvatskih građana starije dobne skupine iselilo 1991., a najviše 2005. godine.

Razloge iseljavanja podijelili smo i prema udjelima velikih dobnih skupina:

1. Razlozi iseljavanja visokog udjela skupine radnoaktivne dobi od 20-65 godina su u prvom redu ekonomske prirode; bolji životni standard, mogućnost veće zarade, i sl. Istodobno, razlozi iseljavanja mogu biti osobne, psihološke i političke prirode.

2. Razlozi niskog udjela iseljavanja mladih hrvatskih građana, dobne skupine od 0-19 godina mogu biti dvojaki:

a) tzv. bilokalni život iseljenika (jedan ili oba roditelja žive u iseljeništvu, a djeca do kraja školovanja ostaju u RH, kod baka i djedova),

b) mlađi iseljenici još nisu zasnovali obitelj i nemaju djece¹⁰.

3. Razloge niskog udjela iseljavanja hrvatskih građana starije dobne skupine od

¹⁰ Razloge iseljavanja prema udjelima velikih dobnih skupina valjalo bi detaljnije razraditi. Budući

65 i više pripisujemo logičnoj posljedici različitih vanjskih čimbenika (ostanak u blizini djece, prijatelja i sl.) i kontraaktivnosti (bolesti, nepokretnost i sl.) koje pogađaju stariju dobnu skupinu stanovništva.

Odgovor na pitanje koji je spol više iseljavao u proteklih petnaest godina iz Hrvatske možemo iskazati samo za razdoblje 2000.–2005. jer nažalost podatci za prethodna razdoblja nisu bili dostupni. Zaključuje se da je u promatranom razdoblju ukupno iselilo 44 566 hrvatskih građana, od čega 21 341 žena i 23 225 muškaraca (prilog 1.). Takav trend je prisutan i u ranijim fazama migracije kada je neznatnu većinu iseljenika činilo muško stanovništvo. Postupnim mijenjanjem migracijske politike prema stranim radnicima, i tzv. “sazrijevanjem” vanjske migracije te sve većom dužinom boravka i rada u inozemstvu “glave obitelji - muškarca”, jača tendencija “spajanja obitelji”, i izvanbračnih zajednica te na rad u inozemstvo odlaze i žene. Veći dio migracijskog kontingenta čine udane žene¹¹, koje se nakon određenog vremena s djecom pridružuju muževima. Povratna migracija za promatrano razdoblje nije dostupna.

BROJ ISELJENIH HRVATSKIH GRAĐANA PO ŽUPANIJAMA U RAZDOBLJU OD 1991.–2005. GODINE¹²

Kod procjene iseljenog stanovništva za pojedinu godinu između dva popisa stanovništva nailazimo na poteškoću koja proizlazi zbog nedostatka registra stanovništva odnosno popisa stalnih stanovnika pojedine općine (županije) u koji bi se unosila i obilježja vanjske migracije (Nejašmić, 1987). Isto tako, na temelju evidencije Ministarstva unutarnjih prostora nije moguće utvrditi koliki je broj hrvatskih građana iselio izvan granica Republike Hrvatske jer odlazak u inozemstvo ne podrazumijava obvezu objavlivanja, bio on privremen ili stalan. Dakle da bi se stvorila kvalitetna baza podataka o hrvatskom iseljeničkom korpusu koja bi bila pouzdan temelj za sustavni znanstveno-istraživački rad potrebno je stvaranje registra kao i kontinuirano prikupljanje podataka o hrvatskim iseljenicima u inozemstvu temeljeno na službenim izvorima i statistikama zemalja emigracije.

Prema podatcima Državnog zavoda za statistiku navodi se da je u proteklih petnaest godina iselilo 147 252 hrvatskih građana izvan granica Republike Hrvatske, od čega 68 666 u europske zemlje, 1277 izvan Europe, a za 77 309 hrvatskih građana se ne zna kamo su iselili. Najviše je iselilo hrvatskih građana iz Grada Zagreba, 33 887 stanovnika, a najmanje iz Međimurske Županije, 1402 osobe (tablica 2.).

da se radi o kompleksnosti same problematike, detaljnija razrada premašila bi okvire ovoga rada, ali će svakako biti temeljem u narednim istraživanjima.

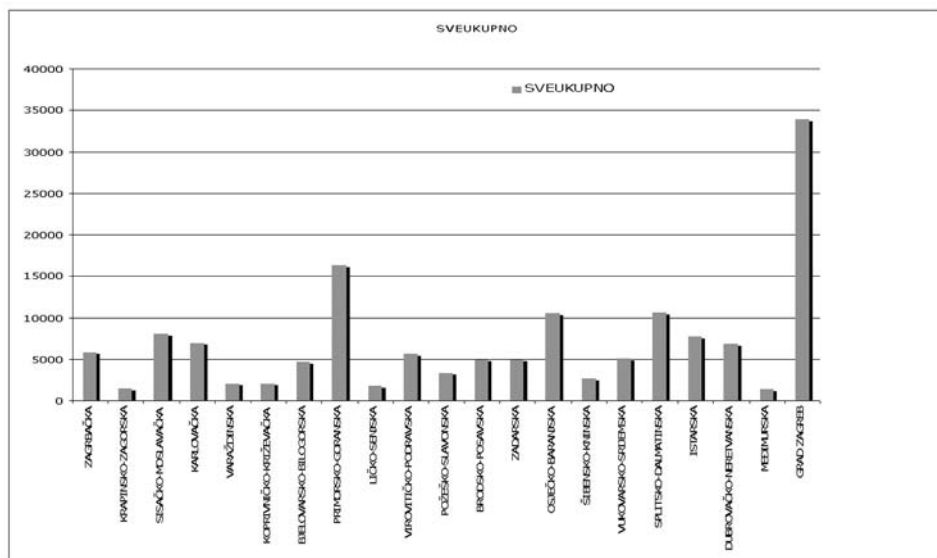
¹¹ Pretpostavlja se kako udane žene u okviru tradicionalnog kodeksa vrijednosti uživaju određenu prednost koja im je, za razliku od neudatih djevojaka, olakšavala odlazak i zapošljavanje u inozemstvu.

¹² Broj iseljenih hrvatskih građana u ovome radu iznesen je prema podatcima Državnog zavoda za statistiku jer su ti podatci jedino bili dostupni, ali ih treba promatrati s “rezervom”.

Tablica 2. Iseljeno hrvatsko stanovništvo po županijama iskazano za svaku godinu u razdoblju 1991.–2005.

ŽUPANIJA	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	UKUPNO
ZAGRBAČKA	257	180	297	292	416	918	513	143	564	266	420	511	434	417	278	5906
KRAPINSKO-ZAGORSKA	79	157	59	230	225	30	34	22	135	94	62	139	64	57	69	1456
SISAČKO-MOSLAVAČKA	238	382	243	194	872	502	1712	237	559	372	459	667	419	538	702	8096
KARLOVAČKA	281	145	229	169	380	102	1002	2439	348	219	342	381	279	305	331	6952
VARAŽDINSKA	250	88	140	202	278	85	77	48	196	136	142	165	108	97	74	2086
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	109	224	153	221	260	287	121	41	169	85	92	128	87	65	45	2087
BJELOVARSKO-BILOGORSKA	150	242	374	312	852	208	777	70	543	195	231	215	163	176	214	4722
PRIMORSKO-GORANSKA	1117	1133	1608	1121	1660	1192	2594	1848	1415	427	537	589	441	343	273	16298
LIČKO-SENJSKA	24	39	77	90	150	52	35	18	346	177	102	174	107	178	243	1812
VIROVITIČKO-PODRAVSKA	219	817	425	227	586	348	332	55	545	334	378	298	220	666	209	5659
POŽEŠKO-SLAVONSKA	133	374	443	226	403	153	300	69	193	164	162	183	159	198	194	3354
BRODSKO-POSAVSKA	425	283	359	243	224	227	601	172	590	225	298	570	279	272	232	5000
ZADARSKA	265	112	186	251	710	575	438	164	577	188	280	398	272	284	258	4958
OSJEČKO-BARANJSKA	504	519	1227	835	1490	684	1307	178	574	472	500	539	474	620	607	10530
ŠIBENSKO-KNINSKA	307	36	89	223	209	157	295	25	155	147	181	193	201	246	259	2723
VUKOVARSKO-SRIJEMSKA	364	378	164	211	219	151	110	129	414	399	630	611	411	493	424	5108
SPLITSKO-DALMATINSKA	790	393	314	1139	2547	1085	878	255	935	389	416	551	382	330	246	10650
ISTARSKA	394	219	131	710	1390	1102	1663	126	411	224	362	442	217	209	148	7748
DUBROVAČKO-NERETVANSKA	306	110	286	1218	1441	628	1019	83	576	237	257	291	156	108	102	6818
MEĐIMURSKA	129	26	141	117	66	40	60	15	117	121	134	170	128	78	60	1402
GRAD ZAGREB	2306	3002	2224	1932	1035	1501	4663	1455	4923	1082	1503	4552	1533	1132	1044	33887

Izvor: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10

Slika 2. Iseljeno hrvatsko stanovništvo po županijama u razdoblju od 1991.–2005. godine

POŽELJNE IMIGRACIJSKE DESTINACIJE U EUROPI

Gdje se u geografskom prostoru hrvatskim građanima nalaze poželjne imigracijske destinacije u Europi? Jesu li hrvatskom stanovništvu atraktivniji prostori koji su nam geografski bliži, poznatiji i o kojima smo više informiraniji od prostora o kojima nemamo previše informacija? Što jednu zemlju čini atraktivnom za potencijalne migrante?

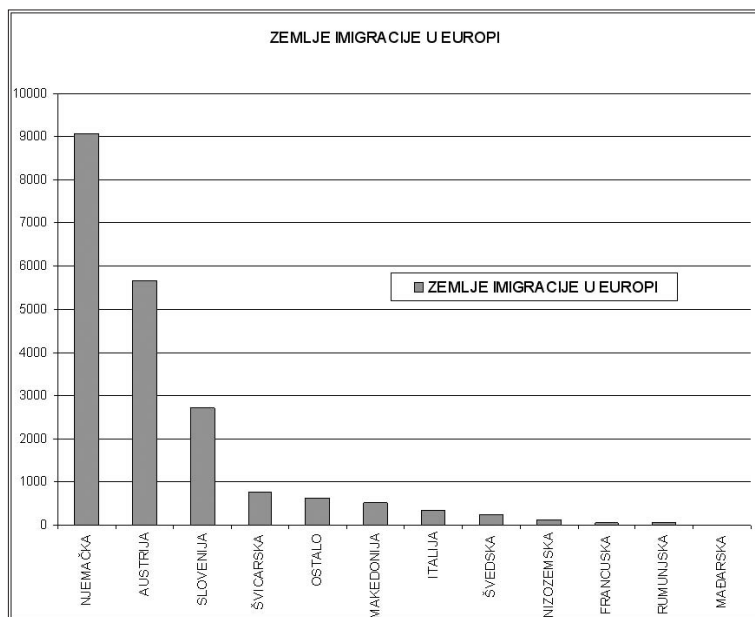
Na ta su pitanja odgovore pokušali dati mnogi istraživači. White (1980) smatra da u sklopu migracije, mjesta potencijalne migracije mogu biti objašnjena putem analize ljudske percepcije i svijesti o osobinama svojega mjesta te mjesta potencijalne migracije, o preprekama i o osobnim faktorima, te putem istraživanja uloge tih kognitivnih struktura na migracijsko ponašanje. Vrlo je važna funkcija tzv. “kognitivnog prostora” tj. prostora o kojem ljudi imaju najviše informacija (Lloyd, 1976). Mesić (2002) smatra da migriranju prethodi proces odlučivanja na individualnoj razini, zasnovan na hijerarhijski uređenim sustavima vrednota i želja, a promjene u tim sustavima mogu rezultirati promjenom interakcijskog sistema potencijalnog migranta (usp. s Josipović, 2006).

Šakaja i Mesarić (2001) su istražile koji su važni elementi atraktivnosti europskih zemalja za učenike zadnjih razreda srednjih škola u četiri najveća makroregionalna centra Hrvatske, drugim riječima koje europske prostore/države ti učenici smatraju poželjnima za život. Na uzorku od 823 ispitanika dobiveni su rezultati da u devet najpoželjnijih europskih zemalja za život ulaze: Italija, Francuska, Velika Britanija, Španjolska, Njemačka, Švicarska, Nizozemska, Austrija i Monako, dok u devet najne-

poželjnijih zemalja za život ulaze: Jugoslavija, Albanija, BiH, Makedonija, Bjelorusija, Rusija, Bugarska, Turska i Ukrajina¹³. Može se zaključiti da se zapravo radi o podjeli na atraktivniji Zapad i neatraktivan Istok, a ljudi sele kad postojeća društvena situacija ne može udovoljiti njihovim potrebama. Naravno, ovdje je riječ samo o osobnom mišljenju učenika zadnjih razreda srednjih škola u četiri najveća makroregionalna centra Hrvatske, kao i njihovoj percepciji prostora Istoka i Zapada.

Baze podataka domaćih i stranih statističkih ureda pokazale su kako su još uvijek “stare zemlje” emigracije Njemačka, Austrija, Švicarska (kao bliže destinacije), i Švedska¹⁴ (kao dalja destinacija) vrlo atraktivne za hrvatske građane (slika 3). Zanimljivo je osvrnuti se na činjenicu da je 31. prosinca 2003. godine među 236 570 naših iseljenika u Njemačkoj bilo 64 476 ili 27, 3% stanovništva mlađe radnoaktivne dobi, od 20 do 34 godina starosti što je posljedica velike privlačne snage Njemačke kao odredišta mlađih emigranata (Mišetić, 2006).

Kao “nove zemlje” emigracije u prvom redu pojavljuju se Češka i Slovenija koja je uvjetno svrstana u ovu kategoriju, iz razloga što od osamostaljenja republika bivše države 1992. godine, unutarnja migracija stanovništva postaje vanjska¹⁵.

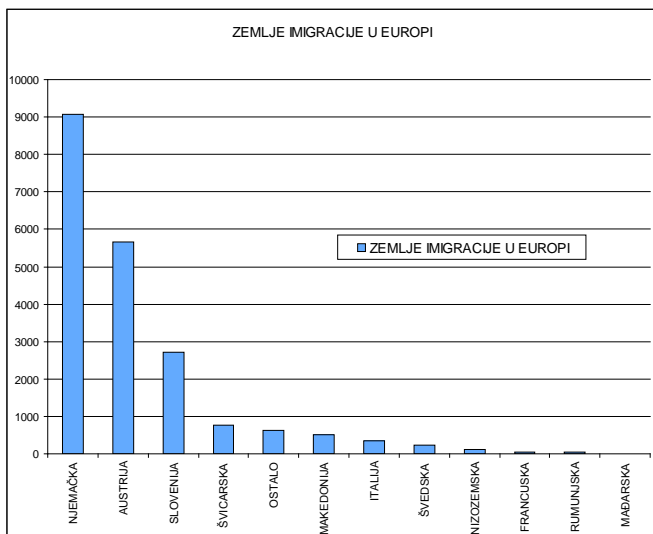

Slika 3. Zemlje izbora imigracije za hrvatske građane u razdoblju od 1991.–2005. godine.

¹³ Više o istraživanju i elementima atraktivnosti vidi u: Šakaja, Mesarić, 2001.

¹⁴ Velika iseljenička jezgra u Švedskoj stvorena je u zadnjih 40-tak godina te predstavlja veliku sigurnost novim imigrantima u pogledu bržeg snalaženja u novom okruženju (pomoć rodbine kod pronalaženja posla, lakše prevladavanje jezične barijere i sl.). Riječ je o tzv. migracijskoj mreži.

¹⁵ Vidjeti u: Mišetić, 2006. Baza podataka statističkog ureda Češke; Český statistický úrad, u razdoblju od 1996.–2003.

Legenda:

Država

Broj hr. građana

NJEMAČKA	9080
AUSTRIJA	5652
SLOVENIJA	2706
ŠVICARSKA	772
OSTALO	622
MAKEDONIJA	507
ITALIJA	357
ŠVEDSKA	243
NIZOZEMSKA	120
FRANCUSKA	38
RUMUNJSKA	35
MAĐARSKA	9

Izvor: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10

POSljedICE VANJSKE MIGRACIJE

Ako pretpostavimo da je većina Hrvata u iseljeništvu izgubila interes za trajnim povratkom u domovinu, podaci iz navedenih tablica čine se dramatičnima. Slikovito rečeno i s pretpostavkom, Hrvatska je u promatranom razdoblju izgubila veliki broj demografskog potencijala koji odgovara veličini broja stanovnika grada Rijeke. Dugogodišnje iseljavanje hrvatskih građana poprimilo je nakon 1991. godine (nakon početka Domovinskog rata) još veće razmjere nego ranijih godina. Pokos (2002) ističe da je procijenjeni broj iseljenog hrvatskog stanovništva od popisa stanovništva 1991. do kraja 2000. godine iznosio oko 125 000 osoba, ne računajući izbjeglice. U odnosu na malobrojnu hrvatsku populaciju to je relativno veliki broj. Dostupni podaci Ministarstva unutarnjih poslova pokazuju za razdoblje od 1996. do 2005. godine imigraciju u Republiku Hrvatsku od 306 866 stranih građana. No, zbog metodoloških problema i nepostojanja registra, podatke o emigraciji hrvatskog stanovništva i podatke o imigraciji u Republiku Hrvatsku ne možemo smatrati relevantnima i u potpunosti točnima.

Demografske posljedice vanjskih migracija očituju se istodobno u zemlji emigracije i zemlji imigracije, ali suprotnim učinkom; one djeluju na komponente prirodnog kretanja (natalitet i mortalitet), na stopu promjene stanovništva, na promjenu broja stanovnika, na promjene društveno-gospodarskih struktura stanovništva. Wertheimer-Baletić (1999) ističe da su vanjske migracije “skupe”, jer zahtijevaju veće individualne i društvene troškove i odnose sa sobom prethodne investicije društva i obitelji, a pogotovo ako emigriraju visoko obrazovane osobe. S tim u vezi Alfred Sauvy (1967: 17-39) ističe: “... zemlja podrijetla gubi time dobre proizvođače i osobe koje pridonose

socijalnoj sigurnosti. Društvo bi imalo koristi od emigracije ako bi kronično nezaposlene osobe i stari ljudi emigrirali, ali to se rijetko događa ...” “... međutim, čak i u slučaju emigracije nekvalificiranih radnika zemlja imigracije profitira, jer je strana radna snaga relativno jeftinija od domaće, prihvaća poslove koje domaće stanovništvo nije voljno raditi, a djeca emigranata školovana u “novoj domovini”, u pravilu postaju visokoobrazovane osobe ...” To su veliki gubici s kojima se u budućnosti mora boriti zemlja podrijetla. Anđelko Akrap (1998) smatra da su posljedice vanjske migracije i odlazak na privremeni rad u inozemstvo vrlo jak destabilizirajući čimbenik razvoja hrvatskog stanovništva u zemlji čiji su učinci dalekosežni (“odljev mozgova”, gubitak najvitalnijeg dijela stanovništva itd.).

Perspektivu hrvatske migracije prema inozemstvu trebali bismo gledati i u odnosu na političko-gospodarsku situaciju i razvojne mogućnosti Republike Hrvatske, potrebu i stanje tržišta rada za određenim zanimanjima i zvanjima koja su deficitarna kod razvijenijih imigracijskih zemalja i u odnosu na proces globalizacije i tehnološki razvitak. Josip Baloban (1999: 28) ističe da će još nekoliko godina biti iz Republike Hrvatske tzv. gospodarstvenih migranata, mladih po dobi i visoko obrazovanih po školi. Isto tako u nedovoljno razvijenom gospodarstvu i velikom broju nezaposlenih, Republika Hrvatska još ne nalazi model po kojem bi zaustavila odlazak mladih ni visoko obrazovanih u inozemstvo. Visoko razvijena tehnologija i razvijeno gospodarstvo u zapadnoeuropskim zemljama koje, da bi ostale u konkurenciji s ostalim razvijenim zemljama svijeta, trebaju mlade i obrazovane osobe iz svih krajeva Europe. Akrap (1999) ističe da Hrvatska još od kraja devetnaestog stoljeća tj. od prodiranja kapitalizma do danas nije uspjela oblikovati suvisan sustav regionalnih gradskih središta i gospodarsku strukturu koja bi zadržala stanovništvo u regiji (županiji). Isto tako, pored gospodarskih čimbenika, sve jači utjecaj na prostornu pokretljivost imaju društveno-kulturne varijable. Da bi županijska gradska središta zadržala stanovništvo u svom gravitacijskom arealu, trebaju pored ponude posla pružiti i društvene i uslužne sadržaje kao što su trgovina, uprava, prosvjeta, zdravstvo, rekreacija, kulturna događanja itd. Teško je za očekivati da će općenito Republika Hrvatska s gospodarskom krizom i visokom nezaposlenošću uspjeti smanjiti i spriječiti iseljavanje svoga stanovništva. Nedavnim dobivanjem pozitivnog mišljenja europske komisije za ulazak Republike Hrvatske u Europsku Uniju, smatra se da će se za koju godinu kada Republika Hrvatska postane ravnopravni član Europske Unije ublažiti *trajno* iseljavanje stanovništva s hrvatskih prostora, dok će s druge strane ojačati cirkulacija “mozgova” i visokoškolovane radne snage na prostoru Europe jer će se pojaviti selektivna potreba za pojedinim zvanjima koja tržišta rada današnjih zapadnoeuropskih zemalja neće moći proizvesti u dovoljnoj mjeri u vlastitoj zemlji.

ZAKLJUČCI

Kako bismo stvorili kvalitetnu bazu podataka o hrvatskom iseljeničkom korpusu koja bi bila pouzdan temelj za sustavni znanstveno-istraživački rad potrebno je

stvaranje registra kao i kontinuirano prikupljanje podataka o hrvatskim iseljenicima u inozemstvu temeljeno na službenim izvorima i statistikama zemalja emigracije.

Zaključuje se kako je u proteklih petnaest godina najviše hrvatskih građana iselilo je iz Grada Zagreba, a najmanje iz Međimurske županije, dok je najviše hrvatskih građana iselilo izvan granica Hrvatske 1997. godine (18 531 osoba). Najviše hrvatskih građana iseljava s područja Grada Zagreba budući da Grad Zagreb ima brojčano i najviše stanovnika, a najmanje iz Međimurske županije budući da je stanovništvo Međimurske županije najvećim djelom uključeno u dnevnu cirkulaciju radne snage prema Sloveniji i gravitacijskom području Zagrebačke makroregije, a ujedno pripada i u razvijenija područja Republike Hrvatske.

Razlozi iseljavanja su ekonomske, političke i psihološke prirode.

Najveći broj hrvatskih građana iseljava prema Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj, ali i prema Sloveniji i Češkoj. Također, hrvatski građani iseljavaju i prema Švedskoj kao vrlo atraktivnoj destinaciji za život.

Na temelju analize stanja tijekom proteklih petnaest godina zaključuje se kako je Republiku Hrvatsku napustilo 147 252 hrvatskih građana u dobi od 30-45 godina tj. u posljednjih petnaest godina Hrvatska je izgubila demografski potencijal koji odgovara veličini broja stanovnika grada Rijeke. U odnosu na malobrojnu hrvatsku populaciju to je relativno veliki broj. Dostupni podatci Ministarstva unutarnjih poslova pokazuju za razdoblje od 1996. do 2005. godine imigraciju u Republiku Hrvatsku od 306 866 stranih građana. No, zbog metodoloških problema i nepostojanja registra, podatke o emigraciji hrvatskog stanovništva i podatke o imigraciji u Republiku Hrvatsku ne možemo smatrati relevantnima i u potpunosti točnima.

Nije za očekivati da će općenito Republika Hrvatska s gospodarskom krizom i visokom nezaposlenošću uspjeti smanjiti i spriječiti iseljavanje svoga stanovništva, ali se smatra da bi mogla ublažiti trajno iseljavanje stanovništva s hrvatskih prostora kada postanemo ravnopravni članovi Europske Unije. Naravno, s druge strane, ulazak u Europsku Uniju ne znači stvaranje uvjeta za ostanak u Republici Hrvatskoj!

Prilog 1. Iseljeno hrvatsko stanovništvo prema starosti i spolu u razdoblju od 2000.-2005. godine

PREMA STROSTI I SPOLU	2000.			2001.			2002.			2003.			2004.			2005.		
	ODSELJENI - INOZEMSTVO			ODSELJENI - INOZEMSTVO			ODSELJENI - INOZEMSTVO			ODSELJENI - INOZEMSTVO			ODSELJENI - INOZEMSTVO			ODSELJENI - INOZEMSTVO		
	M	Ž	UKUP.	M	Ž	UKUP.	M	Ž	UKUP.	M	Ž	UKUP.	M	Ž	UKUP.	M	Ž	UKUP.
0-4	121	134	255	132	133	265	155	152	307	78	66	144	42	56	98	32	39	71
5-9	88	106	194	139	114	253	148	131	279	98	96	194	95	70	165	49	47	96
10-14	118	101	219	209	155	364	193	174	367	125	99	224	94	94	188	79	64	143
15-19	234	158	392	293	196	489	318	209	527	235	165	400	229	158	387	231	140	371
20-24	425	332	757	362	394	756	512	453	965	323	308	631	310	278	588	233	207	440
25-29	502	379	881	486	550	1036	835	623	1458	439	408	847	385	357	742	358	216	574
30-34	307	270	577	398	455	853	748	610	1358	358	399	757	328	327	655	226	214	440
35-39	239	215	454	311	378	689	753	544	1297	336	321	657	314	273	587	175	176	351
40-44	188	170	358	271	283	554	762	416	1178	277	194	471	278	229	507	161	165	326
45-49	204	195	399	239	291	530	646	432	1078	234	180	414	232	171	403	154	115	269
50-54	189	149	338	204	241	445	480	386	866	179	175	354	170	162	332	130	122	252
55-59	112	98	210	127	145	272	284	247	531	146	154	300	125	196	321	118	203	321
60-64	131	124	255	152	128	280	296	251	547	162	144	306	147	210	357	142	268	410
65-69	136	133	269	148	145	293	206	200	406	190	157	347	260	268	528	367	377	744
70-74	93	104	197	66	115	181	142	168	310	136	139	275	241	236	477	327	333	660
75 I VIŠE	70	128	198	77	151	228	106	187	293	90	123	213	196	281	477	236	308	544
UKUP.	3157	2796	5953	3614	3874	7488	6584	5183	11767	3406	3128	6534	3446	3366	6812	3018	2994	6012

Izvor: 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10

LITERATURA

- Akrap, Anđelko (1998) Saldo migracija Republike Hrvatske i županija 1971.-1981. i 1981.-1991. za ukupno stanovništvo i stanovništvo u Zemlji. U: *Migracije u Hrvatskoj. Regionalni aspekt*. Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.
- Akrap, Anđelko i drugi (1999) Broj prisutnog stanovništva Republike Hrvatske i županija po dobi i spolu od popisa stanovništva 1991.-1998. godine, *Društvena istraživanja-Koliko Hrvatska ima stanovnika nakon Domovinskog rata*, br. 43-44, str. 679-725, Zagreb.
- Baloban, Josip (1999) Pastoralno-teološki pogled na migrante u svijetu globalizacije, *Zbornik radova o stanju i perspektivi hrvatskog dušobrižništva u Njemačkoj*, Hrvatski dušobrižnički ured, str. 17-32, Frankfurt a. M.
- Gelo, Jakov, Akrap, Anđelko i Čipin, Ivan (2005) Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske-bilanca 20. stoljeća, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb.
- Friganović, Mladen (1990) *Demogeografija: stanovništvo svijeta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Gelo, Jakov (2004) Kretanje broja rezidencijalnog (boravećeg) stanovništva Hrvatske, *Društvena istraživanja*, god. 13, br. 4-5, str. 653-673, Zagreb.
- Josipovič, Damir (2006) *Učinki priseljavanja v Sloveniju po drugi svetovni vojni*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Lloyd, Richard (1976) Cognition, Preference and Behaviour in Space, *Economic Geography*, 53, 3, str. 241-253.
- Mesić, Milan (2002) *Međunarodne migracije tokovi i teorije*, Societas, Zavod za sociologiju, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb.
- Mišetić, Roko (2007) *Hrvatski građani iseljenici kao demografski potencijal Hrvatske*, u tisku, Zagreb.
- Nejašmić, Ivica (1987) Statističko praćenje i neka kvantitativna obilježja jugoslavenske vanjske migracije. *Migracijske teme*, god. 3, br. 3-4, Zagreb.
- Nejašmić, Ivica (1991 a) Iseljavanje iz Hrvatske-broječni aspekt stoljetnog procesa, u: *Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske*, Savez geografskih društava Hrvatske, svezak 8, str. 61-83, Zagreb.
- Nejašmić, Ivica (1991 b) "Depopulacija u Hrvatskoj, korijeni, stanje, izgledi", Globus, Zagreb.
- Nejašmić, Ivica (1995) *Hrvatski građani na radu u inozemstvu i članovi obitelji koji s njima borave*. Institut za migracije i narodnosti, Zagreb.
- Pokos, Nenad (2002) Iseljavanje iz Hrvatske u posljednjem desetljeću, *Hrvatski iseljenički zbornik 2002*, Hrvatska matica iseljenika, str. 25-38, Zagreb.
- Sauvy, Alfred (1967) *Elements de demographie, Themis, sciences sociales*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Šakaja Laura i Mesarić, Rebeka (2001) Neke kognitivne pretpostavke migracija iz

Hrvatske u druge europske zemlje, *Hrvatski geografski glasnik*, 63, HGD, str. 43-65, Zagreb.

Wertheimer-Baletić, Alica (1999) "*Stanovništvo i razvoj*", Mate, Zagreb.

Wertheimer-Baletić, Alica (2001) Broj mladih smanjuje se od 1961. godine, u: *Vjesnik*, Zrcalo dvadesetog stoljeća, srijeda, 21. ožujak, Zagreb.

White, E. Stephen (1980) A Philosophical Dichotomy in Migration Research, *Professional Geographer* 32, 1.

Izvori:

1. Priopćenje Državnog zavoda za statistiku br. 7.1.2., 20. svibanj 1999. Zagreb.
2. Priopćenje Državnog zavoda za statistiku br. 7.1.2., 31. prosinac 1999. Zagreb.
3. Priopćenje Državnog zavoda za statistiku br. 7.1.2., 25. listopada 2000. Zagreb
4. Priopćenje Državnog zavoda za statistiku br. 7.1.2., 29. listopada 2001. Zagreb
5. Priopćenje Državnog zavoda za statistiku br. 7.1.2., 4. srpanj 2002. Zagreb.
6. Priopćenje Državnog zavoda za statistiku br. 7.1.2., 11. lipanj 2003. Zagreb.
7. Priopćenje Državnog zavoda za statistiku br. 7.1.2., 1. lipanj 2004. Zagreb.
8. Priopćenje Državnog zavoda za statistiku br. 7.1.2., 1. lipanj 2005. Zagreb.
9. Priopćenje Državnog zavoda za statistiku br. 7.1.2., 16. lipanj 2006. Zagreb.
10. <http://www.dzs.hr>, Popis stanovništva 2001.

SUMMARY

BASIC CHARACTERISTICS OF IMIGRATION OF CROATIAN POPULATION WITH THE FOCUS ON EMIGRATION IN THE LAST FIFTEEN YEARS

Rebeka Mesarić Žabčić

The Republic of Croatia is a part of the European circle of countries with the relatively highest numbers of emigrants, i.e. citizens living outside the borders of their country. Statistical monitoring of Croatian emigrants is mainly reduced to data from population census, which takes place every ten years. Because statistical data is not harmonised, this makes monitoring of emigration difficult. In addition, it is impossible to determine a precise number of Croatian emigrants on the basis of reports by the Ministry of Interior, because in the Republic of Croatia an emigrant is not required to report the change of address. Therefore, it is necessary to establish a register and continuously collect data on Croatian emigrants abroad.

It is assumed that in the past fifteen years the reasons for emigration were economical, political and psychological. The most Croatian citizens moved out from the town of Zagreb and the least from the Međimurje parish.

Germany, Austria and Switzerland, countries of the old emigration, have been attracting Croatian citizens the most. The countries of new emigration include Czech Republic and Slovenia. At the same time, Croatian citizens find a very attractive destination of emigration to be Sweden. The age span of most of the Croatian emigrants is from 30 to 45. According to available data, in the past five years men were emigrating slightly more than women, although emigration of both sexes has been rather balanced. Trend of emigration of men was present in the earlier phases of migration, when most emigrants were men. Long-term consequences of emigration are in demographic terms dramatic, as it is assumed that most Croatian emigrants lost the interest to return to homeland permanently. In the past fifteen years, 147.252 Croatian citizens emigrated from the Republic of Croatia, which is a demographically comparable to the number of residents of the town Rijeka.

Membership of the Republic of Croatia in the EU could, but not necessarily, decrease the emigration of Croatian citizens and encourage circulation of 'brain' and highly educated labour force throughout the European space.

ODNOS SLOVENSКИH IZSELJENCEV V KANADI DO MATIČNE DOMOVINE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Urška Strle¹

COBISS 1.02

IZVLEČEK

Odnos slovenskih izseljencev v Kanadi do matične domovine po drugi svetovni vojni²

Prispevek na podlagi arhivskih virov in sinteze obstoječe literature, ki je dostopna v Sloveniji, podaja pregledno podobo odnosov kanadskih Slovencev do svoje izvorne domovine, ki so pogojeni tako z motivi in razlogi za izselitev kot tudi z načinom doživljanja življenja v Kanadi. Poleg kolektivnih se osredotoča tudi na osebna doživljanja, ki so umeščena v sodoben politični in družbeni očrt obeh dežel, hkrati pa vsebuje nekatere razmisleke, ki jih je vredno upoštevati pri raziskovanju o izseljevanju in izseljencih. Prispevek izpostavlja nezadostnost znanstvene literature za področje slovenskega izseljevanja v Kanado in tako nakazuje številne sive lise, ki jih je – v kontekstu celotne zgodovine Slovencev in nenazadnje tudi v kontekstu zgodovine Kanade – še potrebno raziskati.

KLJUČNE BESEDE: slovenski izseljenci, begunci, povratniki, Kanada, kanadski Slovenci, domovina, 20. stoletje

ABSTRACT

The attitude of Slovenian emigrants in Canada towards homeland after the Second World War

Based on archival sources and a synthesis of existing literature available in Slovenia, the article presents a survey of the attitudes of Canadian Slovenians towards their native land, which were conditioned by the motives and reasons for emigration as well as by their experience of life in Canada. In addition to collective experiences, it is also focused on personal perspectives which are placed into the context of a contemporary political and social outline of both countries. Moreover, it contains several considerations that should be taken into account when researching emigration and emigrants. The article exposes a great shortage of scientific literature about Slovenian emigration to Canada and thus shows numerous grey areas that should be studied within the whole history of Slovenians and nevertheless also in the context of the history of Canada.

KEY WORDS: Slovenian emigrants, refugees, repatriates, Canada, Canadian Slovenians, homeland, 20th Century

¹ Strle Urška, mlada raziskovalka na Inštitutu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2. 1000 Ljubljana; e-mail: ursulus@yahoo.com

² Prispevek je nastal v okviru izpitnih obveznosti pri dr. Marjanu Drnovšku, nosilcu enega od predmetov na podiplomskem študiju. Za konstruktivne pripombe se mu najlepše zahvaljujem, enaka zahvala gre tudi mentorici dr. Ireni Gantar Godina in dr. Juretu Gombaču.

UVOD; OČRT PROBLEMATIKE IN ZADREGE

Zanimanje za Slovence v Kanadi je doslej prepogosto ostajalo v senci preučevanja slovenskega izseljevanja v ZDA oz. v Severni Ameriki nasploh. Lahko bi celo rekli, da se s Slovenci v Kanadi zgodovinarji pri nas sistematično in v zadovoljivi meri še niso ukvarjali. Ostaja ogromno neraziskanih področij, ki ponujajo bogate možnosti za znanstvenoraziskovalno delo. Kanada s svojimi geografskimi in družbenopolitičnimi posebnostmi, ki bijejo v oči v odnosu do ZDA, kot ciljna država slovenskih emigrantov nedvomno zasluži posebno pozornost.

Na podlagi maloštevilnih obsežnejših študij o Slovencih v Kanadi in znanstvenih člankov ter člankov, ki nam bolj kot strokovna literatura lahko služijo kot viri, je vse prej kot lahko postavljati neke definitivne ugotovitve. Sive lise v preučevanju se pojavljajo najprej zaradi pomanjkanja v Sloveniji dostopnih virov in literature, o kanadskih Slovencih kot tudi o sami zgodovini Kanade skozi prizmo političnega, ekonomskega in kulturnosociološkega vidika razvoja. Dodatne nevšečnosti se pojavljajo zaradi nedorečenosti ter neenotnosti v rabi terminologije in metodologije v tozadevni literaturi.

Kljub poskusu, da bi z daljšim naslovom natančneje opredelila obravnavano tematiko, ugotavljam, da je tema še vedno precej obsežna in težko zamejljiva. Hkrati pa je na temo Slovencev v Kanadi objavljeno relativno malo študij, iz katerih bi lahko izhajala. Ta dva razloga botrujeta bolj pregledni naravi prispevka, saj je za večino tem, ki so se odprle pri raziskovanju omenjene tematike, potrebna podrobnejša in bolj poglobljena analiza. Zaradi pomanjkanja virov so nekatere problematike le nakazane, težko je ugotoviti tudi težo in pomen tistih področij, ki jih zgodovinsko pero ni zabeležilo. Nekatere luknje v pojasnjevanju se da zapolniti s komparacijami z drugimi etničnimi skupnostmi v Kanadi oziroma s slovenskimi izseljenskimi skupnostmi drugod po svetu, čeprav je treba nujno vzeti v ozir posebnosti, ki se porajajo v vsaki od njih. Gre za vtise, razmišljanja in opažanja, do katerih sem prišla predvsem s pomočjo v Sloveniji dostopnih zgodovinskih virov.

Začrtan *časovni okvir* pričujočega eseja (omejila sem se na obdobje po drugi svetovni vojni do kanadskega priznanja samostojne slovenske države) nosi v sebi pomembne vzvode političnega, ekonomskega in tudi povsem osebnega značaja, ki so se zgodili že mnogo prej (proces verižne migracije, še od 1. svetovne vojne podaljšana revščina, ponekod pomešana z nasiljem (fašizem), močna katoliška tradicija in vpliv Cerkve na Slovenskem, strah pred komunizmom v času med obema vojnama, osebni konflikti iz časa pred 2. svetovno vojno). To pomeni, da je treba vzeti v pretres tudi momente iz predvojne zgodovine, ker obstaja nevarnost, da se tema zaradi neupoštevanja določenih vidikov dekontekstualizira. Podobno velja tudi za individualno raven, saj so osebna občutja in odločitve vezani na celotno življenjsko izkušnjo posameznika.

Problematično je opredeliti *skupnosti slovenskih izseljencev*. Že v izhodišču se pojavlja vprašanje, ali mednje prištevamo tudi tiste izseljence, ki so kot narodna manjšina oziroma zamejci sprva živeli onstran političnih meja Slovenije; migracijske

raziskave ta slovenski element pogosto spregledajo.³ Mnogoteri poskusi, da bi glede na dostopne statistične podatke in druge kvantitativne vire natančneje določili število Slovencev, ki so se s slovenskega ozemlja izselili v Kanado, so našli rešitev samo v (močno odstopajočih) ocenah. V virih se pogosto prepletata kategoriji Slovencev in Jugoslovanov, kar zadevo še otežuje. Ni treba posebej poudarjati, da podoba slovenskih izseljencev še zdaleč ni homogena. Razlikuje se glede časa prihoda v Kanado, vzgibov za izselitev, spola in generacij, izobrazbe in interesov, socioloških in psiholoških karakteristik izseljencev in še kaj bi najbrž našli. Nekateri izseljenci, ki se jih uvršča med slovenske, vendarle izhajajo tudi iz etnično mešanih zakonov. Kot taka predstavlja skupnost Slovencev v Kanadi nekakšno »amebasto«⁴ tvorbo, ki se zaradi nestalnosti etnične identitete⁴ konstantno spreminja – v času in prostoru. Nestalnost identitete sproža tudi nejasnosti in neidentičnosti med konceptoma avtoidentitete in identitetami, ki jo ljudem pripisujejo drugi. Izseljenci so ena od skupin, ki je zaradi spremembe lokacije bivanja močno izpostavljena pritiskom na svojo identiteto oziroma identitete in prav oni pogosto izkusijo, da identiteta ni nekaj nespremenljivega in homogenega. *»Če poenotimo to kategorijo, poenotimo tudi doživljanja, ki pa so v resnici močno subjektivna in hkrati tudi pogojena z eksternimi razlogi. Identiteta je večplastna in poleg državljske identitete se veže na etnično, versko, subkulturno itd., od katerih /.../ velja izpostaviti tudi identiteto, ki je vezana na prednike.«*, je dejal Vojmir Bratina, slovenski izseljenec v Kanadi.⁵

Ko govorimo o slovenski izseljenski skupnosti v Kanadi ali kjerkoli po svetu, moramo biti previdni, sploh če nekritično izpostavljamo slovensko etnično oziroma narodno⁶ noto in ji pripisujemo stalnost, statičnost. Glede etničnosti izseljencev lahko

³ S Slovenci, ki so se iz province Videm/Udine preselili v Kanado, se je ukvarjala Sandra Gus. Intervjuvala je 77 ljudi iz prve generacije in 23 iz druge. Poročilo in zanimive vtise je objavila v krajšem sestavku *My experience in Canada*, V: *Emigrant*, let. 11, št. 1, januar/februar 1993, str. 18-22; časopis izdaja Zveza Slovenskih izseljencev iz Furlanije-Juljske Krajine.

⁴ Koncept identitete je predmet številnih razprav, ki so od začetka 90. let v slovenskem prostoru doživele silovit razmah in veliko pozornosti, z največjim poudarkom na nacionalni identiteti. Povečano zanimanje za enega najuspešnejših socialnih konstruktov našega časa sovпада v našem prostoru s korenitimi družbenopolitičnimi spremembami v omenjenem obdobju. Težko je slediti številnim definicijam, nenazadnje je vse prej kot lahko natančno doreči, kaj identiteta je, zato bom za potrebe tega članka omenjeni pojem le orisala. Identiteta je večplasten in spremenljiv izraz odnosa, ki ga ima vsak posameznik do sebe in okolja, v katerem deluje. Etnična identiteta je samo ena od njenih pojavnih oblik, medtem ko je nacionalna identiteta semantični hiponim etnične identitete. Definicije, zadevajoče etnično, narodno in nacionalno identiteto, se doslej še niso znašle na skupni točki.

⁵ Irene Mislej, *Kanadski Slovenci – druga stran medalje: pogovor z dr. Vojmirjem Bratino, tehničnim strokovnjakom in ljubiteljem umetnosti*, V: *Slovenski izseljenski koledar*, št. 43, 1996, str. 156-158.

⁶ Uporaba pojmov etnija (narodnost), narod in nacija ponavadi zrcali splošen nered, ki vlada med družboslovnimi in humanističnimi vejami znanosti pri nas. V angleški literaturi je zadeva nekoliko bolj enostavna (a hkrati nič manj kompleksna), saj angleščina v tem oziru premore le pojma *ethnicity* in *nation*. Najosnovnejša in hkrati tudi najsiromašnejša definicija etnije, tega izredno kompleksnega koncepta, je zamišljena človeška skupnost, ki jo vežejo teritorialna, generična,

pride do zadreg, saj po definiciji spadajo med nekakšne tujce – tako v novi kot v izvorni domovini. Med njimi praviloma prihaja do določenih družbenokulturnih presekov med izvornim in novim okoljem; v našem primeru je na javnem nivoju zelo evidentna manifestacija (vsaj) dvojne etnične identitete, torej pripadnost kanadskoslovenski etnični skupnosti. Vzporedno s težnjami po ohranitvi slovenske narodne zavesti in kulture veliko slovenskih izseljencev izkazuje lojalnost in pripadnost kanadski naciji. Do intenzivnih kulturnih presekov prihaja tudi v narodnostno mešanih zakonih; tu se pripadnost slovensko-kanadskemu pogosto obarva še z etnično kulturo »drugega« zakonca.

Ne glede na to, kako hitro lahko predpostavimo, kaj v pričujočem kontekstu pomeni *matična domovina* – politično ozemlje Slovenije od leta 1945 do njene osamosvojitve 1991 – pridemo do zaključka, da temu ni vselej tako. Posplošena definicija domovine je lahko le zelo groba, saj se nanaša na posameznikov odnos do dežele rojstva (opirajoč se na njen političen okvir, pa tudi na etnični, regionalni, lokalni idr. okvir), ki pa se doživlja zelo subjektivno in je v veliki meri vezan na posameznikovo identiteto. Nekateri so svojo domovino videli v celotni Jugoslaviji, drugi le v Sloveniji, nekateri v svoji lokalni skupnosti, regiji, religiji, morda le pokrajini in domači hiši, hkrati pa domnevam, da domovina marsikomu ne pomeni le ozemeljske tvorbe, ampak tudi konkretne ljudi, ki tam živijo oziroma so živeli, dogodke, običaje, vrednote in spomine.⁷

Različnost dojemanja, ki se nanaša na politično-kulturni obseg domovine slovenskih izseljencev, se je pokazala že ob bežnem pregledovanju emigrantskega tiska kot tudi gradiva društev, v katerih so sodelovali kanadski Slovenci; večina je domovino razumela kot slovensko etnično ozemlje, nekateri pa tudi širše ozemlje južnih Slovanov; to je mogoče imeti za odraz vrednot in tradicije izseljencev, ki so izhajale iz predvojne (politične) ideologije, to je v južnoslovanski ideji, in kasneje v podpori oziroma v nasprotovanju sodobni ideji jugoslovanske sloge, obarvani s komunistično idejo.⁸ Hkrati je treba opozoriti, da so glede na ocene vključevale vse slovenske oziroma prujugoslovanske institucije v Kanadi le manjši del slovenskih izseljencev.

jezikovna, kulturna oziroma tudi organizacijska (politična) istovetnost. Besedo narod v tem kontekstu označuje izrazitejša, aktivnejša ideološka ter tudi politična vsebina od etnije, čeprav se v javnem diskurzu (zaradi utečene, zgodovinske rabe) uporablja bolj pogosto kot etnija – običajno kot njen sinonim. Sama dajem prednost uporabi pojma etnija in njenih izpeljank pred pojmom naroda, predvsem zato, ker mi zlasti, ko gre za posameznika in njegov odnos do etnične oziroma narodne identitete, omogoča blažjo, bolj nevtralno dimenzijo razumevanja pojma, hkrati pa je semantično lažje prenosljiv v tuje jezike. Izraz nacija uporabljam za narod z državo, koncept nacije je lahko tudi multietničen, kar mi dobro služi na kanadskem primeru. Glej, Stane Južnič, *Identiteta*, Ljubljana: FDV, 1993; Rudi Rizman (ur.), *Študije o etnonacionalizmu*, Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije, 1991.

⁷ Glej: Sandra Gus, *My experience in Canada*, str. 22.

⁸ O tem med drugim priča *Jedinstvo*, časopis vsejugoslovanskih priseljencev, ki se je leta 1948 razvil iz slovenskega časopisa *Edinost* ter združil s srbskim in hrvaškim časopisom, medtem ko so bili uredniki vseskozi Slovenci. Glej: Rado Genorio, *Slovenski tisk v Kanadi, Dve domovini/Two Homelands*, str. 343, 344.

Veliko izseljencev ne čuti potrebe po formalnem združevanju, ker le-to nadomeščajo neformalne vezi.

Odnos izseljencev do izvorne domovine je zaznamovan z odnosom do nove domovine. Utečenost v kanadskem vsakdanu, gmotni položaj in socialni status, novi prijatelji, potomci, osebna zgodovina bivanja v Kanadi, ki se meša s praktičnim načelom integracije, vse to veže priseljence na novo domovino,⁹ vez s staro domovino pa postopoma izgublja svojo intenzivnost. Nenazadnje je treba v odnosu do izvorne domovine upoštevati določeno recipročnost, saj je omenjen odnos lahko pogojen tudi z obratno logiko, torej z odnosom izvorne domovine (v smislu uradov kot tudi ožje in širše okolice) do izseljencev.

V pričujočem prispevku me zanima predvsem osebni odnos izseljencev do domovine, čeprav bom na podlagi dostopnih dokumentov in literature nekaj prostora namenila tudi kolektivnemu odnosu. Kvalitativni viri, ki se jih v poslednjem času vedno bolj poslužuje tudi zgodovinarska stroka, morajo v skladju s kvantitativnimi viri služiti zlasti za osvetlitev določenih vidikov, kajti preveč enostranska uporaba enim bodisi drugih se lahko še prehitro zlorabi za posploševanja in poenostavitve, ki vsak po svoje maličijo že tako težko ubesedljivo stvarnost.

Ljudje doživljajo izseljenstvo na različne, izredno pestre načine. Podobno velja tudi za odnos do doma, saj se eno občutje tesno navezuje na drugega. Pravil ni, niti ni črno-bele slike, ko gre za vključitev takšne čustvene komponente. Pogosto se tragične razsežnosti občutja izseljenstva oz. izgnanstva¹⁰ v eni sami osebi mešajo z osvobajajočim utripom novega življenja. Mnogoobraznost odnosa do doma, domovine je najbolj vidna skozi perspektive umetnikov, ki svoja doživljanja na posredne in neposredne načine priobčujejo javnosti.¹¹ Odnos do matične domovine, odnos do cerkve in religije ter do etnične identitete je ena bistvenih tematik pisanja izseljencev.¹² Ta odnos je z določenim šumom preslikava razmer in občutij iz izvornega okolja ne glede na to, ali gre za skupnost ali posameznika.

Večina izseljencev trdi, da so po izselitvi začeli na domovino gledati s povsem drugimi očmi. Razpeti so med stvarnosti novega in identifikacijsko prtljago iz starega okolja. Negovanje vsega slovenskega se kaže v zbiranju predmetov, ki jih vežejo na izvorni dom, v ohranjanju drobnih navad, jedi, folklore, jezika oziroma dialekta, re-

⁹ Prim. Jernej Mlekuž, Slovinci v Mendozii: poskus »prostorsko-antropološke« študije, *Glasnik S.E.D.*, 39/1999, št. 3-4, str. 29-35.

¹⁰ Za zanimiva izhodišča o izgnanstvu glej, Edward W. Said, Premišljanja o izgnanstvu, V: *Oblasti povedati resnico*, Ljubljana: Založba /*cf., 2005, str. 75-90.

¹¹ Glej dr. Irene Mislej, Pregled slovenskih izseljenih likovnih ustvarjalcev, V: *Slovensko izseljenstvo, Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice* (ur. Milica Trebše-Stolf, Matjaž Klemenčič), Ljubljana, 2001, (dalje Slovensko izseljenstvo, 2001) str. 104; o pestrosti doživljanja domovine pričajo tudi razna dela slovenskih ustvarjalcev v Kanadi, na katere sem naključno naletela ob pregledovanju izseljenskega tiska in arhivskega materiala, veliko pa sta mi pojasnila tudi zelo zanimiva Kramolčeva romana: *Potica za navadni dan* (1996) in *Podobe iz arhivov* (1992).

¹² Jerneja Petrič, Izseljenska avtobiografija v ZDA – primer slovenskih Američanov, V: *Dve domovini/Two Homelands*, str. 239 in naslednje.

ligioznih praks, včlanjevanju v razne kulturne in športne klube, v ohranjanju stikov z ljudmi iz izvornega okolja, obiskovanju domovine, spremljanju dogajanja v domovini in podobnem. Seznam bi lahko bil neskončno dolg. Odnos do domovine ni vedno v znamenju prijetnih in nostalgicnih spominov z željo po vrnitvi ali ohranjanju vezi z njo. Nekateri boleče spomine v zvezi z domovino kompenzirajo s pozabo nanjo, tudi z nezaupanjem in sumničenjem tega, kar jim domovina predstavlja.¹³ Nekateri pa se vsaj navzven odrečejo svojim koreninam tudi zaradi psihološkega pritiska drugačnosti.¹⁴

IZ TITOVE JUGOSLAVIJE V KANADO

Slovensko priseljevanje v Kanado je relativno mlado; pravzaprav je doseglo vrhunec šele po 2. svetovni vojni, ko je Kanada preko Montreala, Quebeca in Halifaxa odprla vrata priseljencem, da bi pospešila demografsko in s tem tudi gospodarsko rast. Privlačnost Kanade je rasla zaradi v začetku zadržane politike ZDA do sprejema evropskih beguncev in s pospeševanjem uvoza delovne sile v Kanado, ki je bila zaradi nizkega demografskega prirastka izjemnega pomena za vitalnost kanadske ekonomije, ki je po drugi svetovni vojni doživela velik vzpon. Uvoz ljudi je bil načrtovan z veliko previdnostjo in izvajan bolj zaradi notranjih potreb kot zaradi humanitarnih vzgibov;¹⁵ nenazadnje so glede na nacionalne ekonomske potrebe selekcionirali tudi povojne begunce, ki so morali imeti dobre fizične in psihične sposobnosti (zdravi, mlajši od 40 let in po možnosti samski) in tudi politično neoporečni (posamezniki, osumljeni komunizma, so bili zavrženi). Izpolnitev obveznega enoletnega do dvoletnega dela je potekalo večinoma v področjih gospodarstva z največjim primanjkljajem delovne sile: na farmah, v rudnikih, v sferah gozdarstva, na konstrukcijskih delih prometnih infrastruktur oziroma v različnih oblikah gospodinjske in medicinske pomoči.¹⁶ Vključitev priseljencev v industrijsko proizvodnjo zrcali kanadske potrebe po delovni sili zaradi izredno hitre industrializacije.

Naj še omenim, da je za slovenske (kot tudi druge) priseljence v tem času značilna

¹³ Pestrost odnosa do domovine ponazarjajo opombe nekaterih anketirancev v anketah, ki jih je za potrebe raziskave slovenskih izseljencev v Kanadi konec 80. let opravil Rado Genorio. Glej: Rado Genorio, *Slovinci v Kanadi*, str. 175-179.

¹⁴ Dr. Jurij Zalokar, Duševne stiske in bremena izseljenstva. Iz izkušenj »etničnega« psihiatra za jugoslovanske priseljence v Avstraliji, *Slovenski izseljenski koledar* (dalje *SIK*) 1989, str. 151; večkrat je izpričano spreminjanje identitete glede na priložnost in situacijo. Prim. npr. dokumentarec *Američanke*, ki je nastal pod vodstvom Mirjam Milharčič – Hladnik in je dostopen na <http://isi.zrc-sazu.si/index.php?q=sl//node/14>; Mirjam Milharčič – Hladnik, *Ohranjanje etnične identitete in tradicije med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci v ZDA, Dve domovini/Two Homelands*, 19, Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 2004, str. 121-139.

¹⁵ J. M. Bumsted, *The Peoples of Canada. A Post-Confederation History*, Toronto: Oxford University Press, 1992, str. 347-348.

¹⁶ Peter Urbanc, Eleanor Tourtel, *Slovenians in Canada*, Hamilton, Ontario, Canada: The Slovenian Heritage Comitee, 1984, str. 45.

relativno večja splošna razgledanost in strokovna izurjenost v primerjavi z njihovimi predhodniki.¹⁷ V nasprotju s svojimi predhodniki so povojni izseljenci v večji meri naseljevali urbana področja. Sprva je opazna določena stopnja poklicne degradacije, ki je do neke mere vezana na inferioren družbeni položaj novejših priseljencev. Po izpolnitvi pogodbenih pogojev priseljenci niso bili več vezani in so v veliki meri emigrirali v urbana središča, kjer je bilo možnosti za zaposlitev praviloma več. Znanje angleškega oziroma francoskega jezika je načeloma omogočilo lažjo vključitev v kanadsko družbo.¹⁸ Marsikateri Slovenec se je v kanadski družbi sčasoma uveljavil kot doktor, pravnik, inženir ali visokošolski učitelj.¹⁹

Oktobra 1947 je prišla v Kanado prva skupina Slovencev, ki so jih za gozdarska dela novačili po evropskih begunskih taboriščih. Januarja 1948 jim je sledila tudi prva skupina deklet, ki so jih razporedili na poljedeljska območja Ontaria.²⁰ S podporo od IRO (*International Refugee Organization*) so iz begunskih taborišč v Avstriji, Italiji in tudi Nemčiji do 50. let prihajale v Kanado večje ali manjše skupine, ki so se zaposlovale v tekstilnih tovarnah, gozdovih, progah in bolnišnicah, zlasti dekleta pa pri družinah.²¹ V petdesetih letih so delavcem sledili družinski člani in tedaj naj bi v Kanadi živelo okoli tri tisoč pripadnikov SPE - kot jih je označila jugoslovanska oblast.²² Po večini so se pridružili organizacijam (ali pa ustanovili institucije) »z desnim predznakom«, s čimer je slovenska izseljenska skupnost počila po ideološkem šivu. Praviloma je bila SPE (slovenska politična emigracija) v Kanadi zelo kritična do političnega režima v Sloveniji in Jugoslaviji, medtem ko so bili bolj levo usmerjeni izseljenci, ki so prišli v Kanado zlasti v času med obema vojnama, načeloma pripravljeni sodelovati z njim. Ideološki razkol med slovenskimi izseljenci v Kanadi ni nobena posebnost, do njega je prišlo praktično v vseh večjih povojnih slovenskih izseljenskih skupnostih po svetu. Relativno maloštevilna slovenska povojna politična emigracija v Kanadi, ki je bila pretežno protikomunistična (sama se je imenovala *krščansko demokratska*), se sprva ni posvečala političnim vprašanjem. Z naselitvijo večjega števila že od prej politično aktivnih Stražarjev in članov Slovenske dijaške zveze, okrog katerih je kasneje nastal časopis Slovenska država,²³ se je širila ideja o samostojni slovenski

¹⁷ Desmond Morton, *A Short History of Canada*, Toronto: M&S 1994, str. 242.

¹⁸ Mirko Jurak, *Kanada, V: Slovenska izseljenska književnost 2*, Severna Amerika, (ur. Janja Žitnik), Ljubljana: Založba ZRC, 1999, str. 314.

¹⁹ Peter Urbanc, *Slovenians in Canada*, str. 45.

²⁰ Matjaž Klemenčič, Delovanje slovenskih izseljencev v Kanadi za neodvisno Slovenijo. V: *Razprave in gradivo*, št. 40, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2002, str. 107.

²¹ Jože Plevnik, Cerkev in slovenska identiteta v Kanadi, *Traditiones: Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje*, 26, 1997, str. 336.

²² Drnovšek navaja številko 2907 ljudi. Marjan Drnovšek, Nekaj utrinkov iz odnosa slovenske oblasti in Partije do povojnih izseljencev, V: publikaciji *VII. Tabor izseljenskega društva Slovenija v svetu*, »Republika Slovenija – mati ali mačeha izseljencev«, Ljubljana, 2000, str. 20; prim. *Slovenska novejša zgodovina 2*, str. 929.

²³ Slovenska država je nastala v Torontu leta 1954, prej pa je izhajala v Chicagu. Istoimenski časopis je v evropskih državah izhajal pod vodstvom dr. Cirila Žebota že od leta 1946.

državi.²⁴ Komunistični režim so v teh krogih načeloma razumeli kot grožnjo slovenski nacionalni entiteti in njeni katoliški tradiciji. Kritika komunizma je bila praktično edina točka soglasja med izseljenci, ki so po vojni odšli iz Slovenije zaradi političnih razlogov; v idejah in konceptih, ki bi nadomestili politično stvarnost v tedanji Jugoslaviji, pa je vseeno prihajalo do velikih razlik. Načeloma sta izstopala dva koncepta; Slovenija kot del federativne republike oziroma monarhije na eni strani in Slovenija kot samostojna država na drugi.

Izrazito odklonilen in sprva relativno enoten odnos slovenskih političnih izseljencev do komunistične jugoslovanske oblasti neposredno po vojni je mogoče v veliki meri razložiti z globoko konfliktnimi medvojnimi in povojnimi dogodki v Jugoslaviji in po svetu, ki so ustvarili ugodno klimo za dihotomno dojetje realnosti (npr. komunizem - fašizem, partizan - izdajalec ipd.). Iz pričevanj taboriščnikov²⁵ je mogoče razbrati, da je bilo veliko civilistov, ki so zbežali v begunska taborišča po vojni, žrtev fašističnega in nacističnega nasilja, marsikdo je celo pomagal partizanom. Črno-bele sodbe, ki mečejo vse takratne politične begunce oziroma izseljence v koš z »narodnimi izdajalci«, na podlagi takih pričevanj izgubljajo na veljavi.

Kljub uradnem koncu vojne je v ljudeh še vedno odmevala groza. Strah in krivice, ki so jih pretrpeli med vojno, negotovost, represije neposredno po vojni, pomešane z odporom oziroma z zadržanostjo do komunizma, razočaranji in strahom pred novim, so marsikoga pripravili do tega, da je pustil vse svoje za seboj. Upoštevanje te plati je ključno za razumevanje vzvodov nastalih odločitev teh ljudi za prebeg. Odločitev zapustiti svoj dom, v mnogih primerih tudi družino, je bila vse prej kot enostavna, pogosto so jo spremljale osebne krize, trpka razočaranja, odsotnost minule pripadnosti in nerazumevanje okolice. Zagrenjenost, ki je razvidna iz spominske literature t.i. političnih emigrantov, tiska v tujini (vključno z publikacijami iz begunskih taborišč),²⁶ je marsikomu pustila doživljenjski pečat. Moment prisile, značilen za omenjeno izseljevanje,²⁷ v marsičem pogojuje tako osebni odnos do domovine kot tudi način vraščenosti v novo okolje.²⁸ Pogosto je prežet z določeno stopnjo nostalgije in spominov, obarvanih bodisi realno bodisi idealistično, pesimistično ali optimistično, odvisno pač

²⁴ Matjaž Klemenčič, *Delovanje slovenskih izseljencev v Kanadi za neodvisno Slovenijo*, str. 107.

²⁵ Približno 400 pričevanj o preganjanju v dobi okupacije, ki so nastala v času begunskega življenja na podlagi vnaprej pripravljenega vprašalnika, odraža izredno čustveno breme političnih beguncev, pogojeno z nečloveškimi razmerami in izgubami med vojno. Glej: Filip Žakelj, *Taboriščni arhiv priča*, 3. zvezek, Buenos Aires, 1974.

²⁶ *Koledarček slovenskih emigrantov za leto 1946* (sestavil Vid Zemljič), izdali slovenski emigranti v Italiji; Filip Žakelj, *Taboriščni arhiv priča*, 1.-4. zvezek, Buenos Aires, 1974-75.

²⁷ Povojne migracije so bile množične in so značilne za celotno Evropo. Ocene se gibljejo med 12 do 30 milijoni razseljenih oseb. Jure Gombač, *Repatriacija v Slovenijo po drugi svetovni vojni, V: Spet doma? Povratne migracije med politiko, prakso in teorijo*, ur. Marina Lukšič – Hacin, Založba ZRC, Ljubljana 2006, str. 14.

²⁸ Marjan Drnovšek, *Ložarjevo emigrantstvo, V: Pretrgane korenine. Sledi življenja in dela Rajka Ložarja*, (ur. Ingrid Slavec Gradišnik in Helena Ložar-Podlogar), Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2005, str. 54, 55.

od psiholoških karakteristik in osebnih življenjskih izkušenj posameznika in njegove bližnje okolice.

Omemba te predhodne faze v izseljevanju iz Jugoslavije v Kanado se mi zdi ključna, saj so se že v taboriščnem okolju na podlagi sorodnih travmatičnih izkušenj pregnanstva in stigme izdajstva izoblikovala nekatera skupna izhodišča pogledov na domovino, ki so delovala kot močna združevalna sila in se na kolektivnem nivoju nadaljevala tudi v deželah preselitve. Svoje nazore je kanadska SPE delila in se je za ta namen povezovala tudi z drugimi SPE po svetu (zlasti s tistimi v Argentini, ZDA, Avstraliji, Zahodni Evropi); na to kaže razpečevanje tovrstnega emigrantskega tiska. Dodatno kohezivno silo je pomenila tudi katoliška veroizpoved, katere mogočna institucija je v povezovanju slovenskih izseljencev nedvomno igrala ogromno vlogo.

Vseeno je treba poudariti, da nazori posameznikov niso bili homogeni niti statični. Od najbolj kritičnih začetnih let, se zdi, so se njihove rane zlagoma nekoliko zace-lile; velik vpliv v dojemanju realnosti je imela vpetost v drugačno družbeno okolje, pogosto zabeleženo s trdim delom, novimi socialnimi vezmi ter novimi spoznanji in idejami. Nenazadnje je skupnost slovenskih političnih izseljencev s časom izgubljala na enotnosti tudi zaradi notranjih trenj in umiranja njenih privržencev.

Zaradi nadpovprečnega deleža inteligence med povojnimi izseljenci je prišlo v njihovem okrilju do raznovrstnih kulturnih dejavnosti na relativno visoki ravni, izstopala pa je tudi politična angažiranost. Kratek stik z jugoslovanskimi oblastmi je pretok teh idej in vplivov na območje Slovenije oziroma Jugoslavije onemogočil za daljšo dobo.

V petdesetih letih so se politični oziroma ideološki razlogi za izselitev zlagoma prelevili v pretežno ekonomske in zrcalijo globoko gospodarsko krizo v Jugoslaviji. Vendar je nemogoče trditi, da se ekonomski moment ni prepletal s politično-ideološkim, saj je novi državni sistem v skladu z naravo takratne ideologije temeljito posegel v zasebno lastnino. Meja med kategorijama političnega in ekonomskega izseljenca je precej nejasna. Na zakonodajnem nivoju se je ideja o novi kategorizaciji izseljencev prvič konkretizirala leta 1962, ko je bil sprejet *Zakon o amnestiji* za vse prebežnike, ki so ilegalno prešli mejo, če le niso bili vojni zločinci.²⁹ Po tem zakonu so bili umeščeni med ekonomsko emigracijo, medtem ko so jih prej enoznačno beležili kot politične emigrante. Leto kasneje je Jugoslavija odprla mejne prehode in sprejela predpise o organiziranem izseljevanju.³⁰ Dokler je bil odnos jugoslovanske oblasti negativno nastrojen proti vsem, ki so prebegli v tujino, je bil tudi odnos izseljencev do oblasti

²⁹ Sem so spadali »izvrševalci in organizatorji hudih vojnih zločinov in ubojev, organizatorji in pobudniki sovražne dejavnosti iz tujine proti ureditvi FLRJ, pripadniki sovražnih političnih in drugih organizacij v tujini«. Glej, dr. Marjan Drnovšek, Nekaj utrinkov iz odnosa slovenske oblasti in Partije do povojnih izseljencev, V: publikaciji *VII. Tabor izseljenskega društva Slovenija v svetu*, »Republika Slovenija – mati ali mačeha izseljencev«, Ljubljana, 2000, str. 16-22.

³⁰ Breda Čebulj-Sajko, Naselitev Slovencev v Avstraliji, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001, str. 259-268; *Slovenska novejša zgodovina* 2, Inštitut za novejšo zgodovino, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2005, str. 272.

obarvan z določeno trpkostjo. Določen del le-teh je bil vseeno načeloma naklonjen politični ureditvi v Jugoslaviji, del pa ji je nasprotoval. Vseeno je opaziti tendenco, da je protijugoslovanska usmerjenost izgubljala na ostrini, obenem pa so bili tudi nazori in odnosi do domovine vedno bolj heterogeni.

Ugodna kanadska imigracijska politika je v letih 1951–1971 sprožila številne migracije iz Slovenije kot tudi verižne migracije, zlasti združitve družin, ki so v Jugoslaviji potekale z vedenjem uradov.³¹ Valu begunske emigracije iz Jugoslavije je sledil val prav tako ilegalnih izseljencev, ki so imeli po klasični kategorizaciji migrantov pretežno ekonomske vzgibe.³² Tipično za te prebežnike je bilo, da so bili po večini mladi ljudje, saj naj bi bilo tri četrtine mlajših od 25 let.

V 70. in 80. letih je bil zlasti opazen *beg možganov* iz Jugoslavije, sočasno pa se je spremenil tudi odnos kanadske imigracijske politike do jugoslovanskih izseljencev; pridobitev vize je bila močno olajšana.³³ To sovпада z uvedbo politike multikulturalizma na vladnem nivoju v 70. letih, čeprav dajeta deželi najmočnejši pečat še vedno angleška oziroma francoska zgodovinska, politična, gospodarska, verska, kulturna in jezikovna tradicija.³⁴

Značilna za naselitev slovenskih izseljencev v Kanadi je njihova razpršenost. Lahko predvidevamo, da so (bili) stiki z drugimi narodi in kulturami verjetno bolj pogosti in intenzivni, hkrati pa je bila stopnja kulturne izoliranosti manjša ter posledično stopnja ohranjanja skupnosti in etnične pripadnosti, kot je bilo to na primeru Argentine; nenazadnje je zato oteženo tudi zbiranje podatkov o slovenski skupnosti. Na poselitev Slovencev so nedvomno vplivale tudi družbeno-geografske značilnosti Kanade. Večina kanadskega ozemlja je pokrita s snegom, z gozdom ali pa je zaradi reliefa neprimerna za intenzivnejšo kmetijsko strategijo: rodovitno je le manjše južno področje te severnoameriške velikanke, ki je pokrito s pašniki, polji in sadovnjaki. Tudi industrija je zgoščena ob njenem neenakomerno širokem južnem obmejnem pasu.

Slovinci so najbolj strnjeno naseljeni v večjih kanadskih urbanih središčih, v Torontu, Montrealu, Hamiltonu, Edmontonu in Vancouvru, vendar ne živijo v četrtih kot na primer Slovenci v Clevelandu ali Buenos Airesu. Zaradi ugodnih cen zemljišč so mnogi svoje prihranke vložili v nakup posestev za vinogradništvo in sadjarstvo; to je za Slovence tipično zlasti na področju Niagare, ki skupaj s Torontom tvori demografsko in ekonomsko najrazvitejši del Kanade. Strnjena naselja Slovencev ob rudniških sre-

³¹ Zvezni sekretariat je leta 1952 odredil, da se uredi izseljevanje na nivoju združevanja družin (izseljevanje zakonskih partnerjev, otrok, staršev že izseljenih), glej Rado Genorio, *Slovinci v Kanadi*, str. 87.

³² Na tem mestu bi zopet opozorila na velikokrat spregledano dejstvo, da odločitvi za izselitev botruje skupek motivov. Ko kategoriziramo migracije, pogosto pozabljamo, da se v posameznikovi odločitvi za izselitev prepleta veliko faktorjev. Skozi posameznikovo izkušnjo je mogoče opaziti večplastnost motivov, ki se je iz makroperspektive, pogosto začinjene z logiko raziskovalca, večinoma ne da opaziti.

³³ Rado Genorio, *Slovinci v Kanadi*, str. 62.

³⁴ Mirko Jurak, Družbenokulturno ustvarjanje Slovencev v Kanadi, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001, str. 194.

diščih (kot npr. Kirkland Lake), ki so se po vojni začela izčrpavati in opuščati, zaradi odseljavanja in neperspektivnosti odmirajo.³⁵ Preseljevanje znotraj Kanade je izraz izredne mobilnosti severnoameriške populacije, sledijo ji tudi slovenski izseljenci.

Naj omenim, da politična praksa do imigrantov na vsekanadskem nivoju ni bila enotna, ampak se je razlikovala od province do province. Odstopala je predvsem v frankofonskem Quebecu, ki si kot provinca s posebnim statusom že dlje časa prizadeva za odcepitev. Reforme vladajočih francoskih nacionalistov, ki so od 70. let dalje vzpostavljale monopol francoske kulture in uvedbo francoščine kot edinega uradnega jezika v Quebecu, so povzročile odtek angloameriškega kapitala v druge kanadske province (zlasti v Toronto). Temu se niso mogli izogniti niti slovenski priseljenci; zlasti v obdobju 1971-1978 je zabeležena množična preselitev iz Quebeca.³⁶

IZ KANADE V TITOVO JUGOSLAVIJO

Zanimiv in pogosto spregledan fenomen je povojno povratništvo iz Kanade v Jugoslavijo, kar gotovo ponuja še eno od perspektiv odnosa do domovine. Splošno gledano ta sestavni del mobilnosti ni nikakršna izjema; po Gmelchu »vsak pomembnejši migracijski tok oblikuje kompenzacijski oziroma nasprotni tok«, ki je zabeležen praktično povsod, ne glede na čas ali prostor, čeprav je v znanstveni literaturi dolgo časa ostal neupravičeno zapostavljen.³⁷

Vsakodnevni boj za preživetje sili ljudi v iskanje novega načina življenja, od katerih je ena izbira tudi sprememba kraja bivanja. Zelo podcenjevana dimenzija izseljevanja je izselitev, »da bi lahko ostal doma«. Zaslužiti denar in se vrniti. Vrnitev v domače okolje je bila pogosto zaznamovana z novimi idejami in spremenjenim načinom življenja in mišljenja, kar se je kazalo v novih potrebah in navadah na gmotnem in duhovnem nivoju.³⁸ Glavna razloga za vrnitev sta bila najpogosteje domotožje in zadostna finančna moč, da so se lahko ustalili v izvorni domovini,³⁹ pa tudi spremenjene politične razmere doma.

Povojna Jugoslavija je sprejela v svoje okrilje precej povratnikov iz raznih koncev sveta, ki so bili večinoma razseljeni prisilno v vihrah druge svetovne vojne, nekaj pa

³⁵ Rado Genorio, Slovensko pevsko in dramsko društvo »Triglav« (1933-1964) Trideset let kulturnega delovanja Slovencev v ontarijskem mestu Kirkland Lake, *SIK*, 1984, str. 165.

³⁶ Vladimir Urbanc, Priseljevanje Slovencev v Quebec in razvoj slovenske skupnosti v Montrealu, *Kronika*, april 1994, str. 16-17.

³⁷ Jernej Mlekuž, »Mali prispevek k vprašanju »povratništva«: življenjski pripovedi imigrantov povratnikov iz Beneške Slovenije – potovanja brez vrnitve? V: *Dve domovini/Two homelands* 17, 2003, str. 67.

³⁸ Marija Svetek, *Povratniki iz Kanade*, seminarska naloga, Oddelek za etnologijo, Ljubljana, 1982, str. 29-30.

³⁹ Marija Svetek, *Povratniki iz Kanade*, seminarska naloga, Oddelek za etnologijo, Ljubljana, 1982, str. 24-26.

je bilo tudi povratnikov, katerih vrnitev so pogojevali predvsem ekonomski razlogi.⁴⁰ Vračanje v Jugoslavijo je predstavljalo zelo intenziven migracijski val. Iz celotne Severne Amerike naj bi se v kratkem času preselilo okoli 2000 družin.⁴¹ V letih 1947-1948 je ladja *Radnik* iz Montreala v Reko pripeljala domov 1869 ljudi, a ni evidentno, koliko od teh je bilo Slovencev.⁴² O tem, koliko ljudi je v Jugoslavijo pripeljala ladja *Partizanka*,⁴³ nisem uspela dobiti podatkov, čeprav naj bi skupno število vseh povratnikov znašalo okoli 3.000.⁴⁴ Slovencev naj bi bilo nekaj nad 200.⁴⁵ V sodelovanju z jugoslovanskimi oblastmi je Svet kanadskih Jugoslovanov organiziral repatriacijo z namenom, da bi pomagali povojni Jugoslaviji pri obnovi, na njegove direktive pa je imelo velik vpliv tudi jugoslovansko diplomatsko predstavništvo, ki je bilo po vojni kmalu deležno korenitih kadrovskih sprememb.⁴⁶ Fenomen povratništva v Jugoslavijo je izzval v Kanadi številne polemike celo v vladnih krogih, ki so v »holus bolus exodus«, kot je eden od kanadskih parlamentarnih poslancev ironično poimenoval odhod izseljencev, videli predvsem odtok delovne sile in denarja.⁴⁷ Nekateri od povratnikov »so imeli lastne farme. Nekateri so delali v rudnikih in tovarnah, drugi so bili trgovci, nekateri so se izkazali tudi že kot poslovneži.«⁴⁸

Razočarani nad realnostjo v Jugoslaviji so se nekateri povratniki ponovno preselili v Kanado.⁴⁹ Situacija je bila za povratnike najbolj represivna v obdobju neposredno po vojni, pred ekonomsko in politični stabilizacijo. »Več mesecev je minilo, preden smo izvedeli, kako so se živeli nekateri izmed njih. Nekateri od njihovih zgodb smo

⁴⁰ Jure Gombač, Repatriacija v Slovenijo po drugi svetovni vojni, V: *Spet doma?*, str. 22-23.

⁴¹ Frank Starman, Kanada, Spomini na delo v jugoslovanski diplomatski misiji v Ottawi, *SIK 1999*, str. 136.

⁴² Rado Genorio, *Jugoslovani v Kanadi. Razvoj imigracijske politike in imigracija Jugoslovanov*, arhiv SIM, škatla splošno; Rado Genorio, *Slovenci v Kanadi*, str. 82: v prvem od štirih skupin, ki so se z ladjo *Radnik* priselili domov, je bilo 23 Slovencev; glej Frank Starman, Kanada, Spomini na delo v jugoslovanski diplomatski misiji v Ottawi, *SIK 1999*, str. 135.

⁴³ Vladimir Urbanc, Priseljevanje Slovencev v Quebec in razvoj slovenske skupnosti v Montrealu, *Kronika*, april 1994, str. 16-17.

⁴⁴ Vladimir Urbanc, Priseljevanje Slovencev v Quebec in razvoj slovenske skupnosti v Montrealu, str. 16; Frank Zaic, *Kako je bilo nekdaj v Kanadi*, *SIK*, 1956, str. 211.

⁴⁵ Rado Genorio, Ob 50- letnici Vzajemna podporne zveze Bled (1933-1983). Drugi del zapisa o zgodovini te slovenske podporne organizacije v Kanadi, ki zajema obdobje druge svetovne vojne in prva povojna leta, *SIK 1984*, str. 155. Podatki so nekoliko sporni, ker Rado Genorio v svojih delih nikoli ne omenja ladje *Partizanka*, hkrati pa ne navaja svojih virov s tem v zvezi.

⁴⁶ Memorandum for Secretary of State for External Affairs, Ottawa, 22. junij 1948 (confidential), dokument dostopen na strani: <http://www.dfait-maeci.gc.ca/hist/dcer/details-en.asp?intRefid=10792>, Frank Starman, Kanada, Spomini na delo v jugoslovanski diplomatski misiji v Ottawi, *SIK 1999*, str. 136-143.

⁴⁷ Rado Genorio, *Jugoslovani v Kanadi, Razvoj imigracijske politike in imigracija Jugoslovanov*, arhiv SIM, škatla Kanada-splošno.

⁴⁸ Frank Starman, Kanada, Spomini na delo v jugoslovanski diplomatski misiji v Ottawi, *SIK 1999*, str. 136.

⁴⁹ Vladimir Urbanc, *Priseljevanje Slovencev v Quebec in razvoj slovenske skupnosti v Montrealu*, str. 16, arhiv SIM, škatla Kanada IV.

razbrali iz pisem. Že ob prihodu v Reko ali pozneje, ko so prišli v svoj rojstni kraj, so jim pod pretvezo, da si le izposojajo, zaplenili vrednejše predmete, kot npr. traktorje. Prav tako niso smeli uporabljati osebnih avtomobilov. Prav tako jim nihče ni povedal, da kot zasebniki ne bodo mogli kupovati plina. Številni se niso mogli sprijazniti z mnogimi nerazumljivimi prepovedmi, zato so jih v mnogih krajih sprejemali kot ljudi, ki povzročajo same težave. Mnogi so se želeli kar takoj vrniti v Kanado, težava pa je bila v tem, ker so takoj ob prihodu oddali svoje potne liste in so se s tem odpovedali državljanstvu. Le redki so zadržali svoje dolarske prihranke v gotovini, saj so ob menjavi čekov v bankah za dolar dobili le petdeset dinarjev, čeprav je bila neuradna vrednost na črnem trgu veliko višja. Najbolj pa jih je bolelo to, da so jih domačini v kraju, kjer so se naselili, smatrali za »bogate Kanadčane«, kar je v takratnem komunističnem žargonu pomenilo isto kot »kapitalisti« in s tem sovražniki.⁵⁰

Kontekst pisanja Franka Starmana o dojemanju izvirne domovine po vrnitvi ponuja le eno opcijo, in sicer negativistično. Žal v tem oziru primanjkuje pričevanj in drugih virov, a domnevati gre, da so nekateri ljudje dojeli ponovno priselitev v domače okolje tudi kot nekaj pozitivnega, osrečujočega. Nenazadnje niso bili samo uradi tisti, s katerimi so se srečali v domovini, ampak tudi domače okolje, prijatelji in sorodniki.

Za ponazoritev povratništva se mi zdi potrebno osvetliti nekatere ključne momente, značilne za Kanado pred drugo svetovno vojno. Predvojni priseljenci so o prostrani deželi, kamor so se odpravili, vedeli le bore malo; po večini so »videli pred seboj polno lepe bodočnosti obenem pa tudi mislili, da se po dveh ali največ štirih letih z nekaj prihranki povrnemo nazaj od koder smo prišli.«⁵¹ Njihove sanje so se pogosto spremenile v nočno moro, saj so bili brez poklicnih kvalifikacij, znanja jezika in tudi brez socialne in zdravstvene zaščite v odnosu do delodajalca povsem brezpravni. »Petindvajset centov zaslužka na uro za težko delo pri železnici, trda ležišča brez žimnic na dve nadstropji v tovornem vagonu in zraven še uši – to je bila takrat zame Kanada«, se spominja Frank Zaic.⁵² Obenem je bilo med slovenskimi izseljenci malo političnega znanja oziroma zanimanja za politiko. Poleg težkega dela, konstantnega strahu pred »plavimi listki« (odpustki) in plače, ki je komaj zadoščala za eksistenco, so doživljali poniževanja starejših priseljencev, ki so jim s psovkami (»fornerji« /foreigners, tujci/, »grinhorns« /greenhorns, zelenci/, »Bohanks« /Čehi/, »Polaks« /Poljaki/) očitali krivdo za nastalo brezposelnost in gospodarsko recesijo.⁵³ Zaradi negostoljubnega okolja do novih priseljencev, trdega dela za golo preživetje in zaradi mačehovske državne politike do delavcev v času gospodarske krize, se je v marsikomu izoblikovala želja po bolj socialnem odnosu države do njenih državljanov.

⁵⁰ Frank Starman, Kanada, Spomini na delo v jugoslovanski diplomatski misiji v Ottawi, *SIK 1999*, str. 136.

⁵¹ Jože Sheryak, Toronto, *Stari in novi slovenski naseljenci v Kanadi*, Arhiv SIM, Škatla Kanada-Splošno, sestavek iz leta 1964, str. 2.

⁵² Frank Zaic, *Kako je bilo nekdaj v Kanadi*, str. 208.

⁵³ Jože Sheryak, Toronto, *Stari in novi slovenski naseljenci v Kanadi*; str. 2; besede, navedene v poševnicah, pojasnila avtorica.

Zaradi represivne politične klime tega časa socialno in komunistično gibanje v Kanadi ni bilo zelo evidentno, bilo pa je prisotno. Tudi sindikati so bili šibki ali pa jih sploh ni bilo. V takšnih razmerah se je občutje domotožja gotovo ojačalo.

Praktično ves čas vojne so med kanadskimi Slovenci odmevala poročila o naravi protifašističnega partizanskega boja proti okupatorju, ki jih je preko lista *Edinost* razširjala Zveza kanadskih Slovencev.⁵⁴ Vzporedno s pridobivanjem javnega mnenja v podporo NOV je potekalo tudi zbiranje materialne pomoči za žrtve vojne.⁵⁵ S poročili je nedvomno rasla določena mera simpatije do partizanov, čeravno je bila morda nekoliko sporna njihova komunistična narava.⁵⁶ Na območje Jugoslavije naj bi iz Kanade v času vojne odšlo nekaj desetin prostovoljcev, ki so se borili na strani partizanov.⁵⁷

Vzpostavitev nove Jugoslavije, ki je bila vsaj deklarativno bolj socialno orientirana kot Kanada, in močna politična propaganda projugoslovanskih institucij v Kanadi, je v marsikomu zbudila željo po vrnitvi. Vse te razloge navajam s pridržkom, da so bili v odločitvah posameznikov vendarle najbolj pomembni povsem osebni razlogi; ti so, kot pač velja za migracije na splošno, odsevali pisano paleto medsebojno prepletenih motivov.

Val vračanja slovenskih/jugoslovanskih izseljencev neposredno po vojni je zaradi številčnosti najbolj očiten. Ta proces so občutila tudi nekatera predvojna slovenska društva v Kanadi, ki so zaradi odhoda nekaterih zelo aktivnih članov nazadovala.⁵⁸ Zaradi vračanja v domovino je najbolj trpela Zveza kanadskih Slovencev, prenehal pa je delovati tudi slovenski list *Edinost*, uradno glasilo Zveze.⁵⁹ Zaenkrat še nisem naletela na sistematično zbrane podatke o vračanju izseljencev v Jugoslavijo od 50. let dalje.⁶⁰ Gotovo je, da so se posamezniki vračali, vendar ni ovrednoteno niti njihovo število niti vzroki.⁶¹

⁵⁴ Lojze Zdravje, Spomini na Kanado, *SIK 1964*, str. 232-233.

⁵⁵ Do avgusta 1945 naj bi izseljenci v Kanadi zbrali za 500.000 kanadskih dolarjev gotovine in vrednosti materiala.

⁵⁶ O potrebi po destigmatizaciji partizanskega gibanja kot podaljšku moskovskih agentov, ki ga je širila »konzervativnejša« stran, priča sklep Združenega odbora južnoslovanskih Kanadčanov proti očitkom, ki se je oblikoval kot sklep proti »razdiralnemu delu protinarodnih in protireakcionarnih elementov«. Arhiv SIM, škatla Kanada – Splošno, brez datuma in podpisa.

⁵⁷ Poročilo: *Proslava 20-godišnjice Julskih ustanaka v Kanadi*, Toronto 6. avgust 1961, arhiv SIM, škatla Kanada – Splošno.

⁵⁸ Rado Genorio, *Ob 50-letnici Vzajemna podporne zveze Bled (1933-1983)*. Drugi del zapisa o zgodovini te slovenske podporne organizacije v Kanadi, ki zajema obdobje druge svetovne vojne in prva povojna leta, *SIK 1984*, str. 155.

⁵⁹ Rado Genorio, *Ob 50-letnici Vzajemna podporne zveze Bled (1933-1983)*. Tretji del zapisa o zgodovini te slovenske podporne organizacije v Kanadi, ki zajema obdobje po drugi svetovni vojni, *SIK 1985*, str. 109.

⁶⁰ V knjižnici Oddelka za etnologijo obstaja seminarska naloga Marije Svetek o povratništvu iz Kanade iz leta 1982, ki je nastala na podlagi informacij, zbranih iz pogovorov s sedmimi družinami in nekaj posamezniki, ustaljenimi v Sloveniji. Ti so se vrnili v letih 1969-1977. Marija Svetek, *Povratniki iz Kanade*, seminarska naloga, Oddelek za etnologijo, Ljubljana, 1982, str. 1-46.

⁶¹ Marija Svetek, *Povratniki iz Kanade*, seminarska naloga, Oddelek za etnologijo, Ljubljana, 1982, str. 24-26.

Vpliv bivanja v Kanadi je odražal določeno kritičnost do družbenopolitičnih razmer v domovini, ki je bila posledica razširitve njihovega horizonta. Tako ugotavlja Marija Svetek v svoji seminarski nalogi, v kateri je obravnavala povratnike v 70. letih. Ti so omenili, da bolj cenijo slovenski jezik in slovenskost, hkrati pa njihovi novi domovi kažejo veliko vplivov iz Kanade, kot na primer spominke, slike, glasbene plošče iz Kanade ženske pečejo kolače po kanadskih receptih. Nekateri so zgradili svoje hiše po arhitekturnih načrtih, ki so jih prinesli iz Kanade. Večjo pozornost so namenili medijskim novicam, ki so obveščale o življenju v Kanadi, marsikdo je vzljubil hokej, kanadski nacionalni šport. Med svoje praznične rituale so mnogi vnesli valentinovo (14. februar), materinski dan (25. marec) in očetovski dan (prva nedelja v juniju).

IZSELJENCI IN VEROIZPOVED

Vloga in pomen veroizpovedi – za naš prostor je relevantna zlasti katoliška – sta pri proučevanju izseljenstva nespregljiva. Katoliška vera, ki je imela stoletja velik vpliv pri dobršnem delu prebivalstva, je bila nezdružljiva z uradno komunistično ideologijo; v papeževi encikliki *Quanta cura* sta bila komunizem in socializem že leta 1864 prvič označena za najbolj fatalni napaki.⁶² Izrazita protikomunistična orientiranost vrhovne katoliške institucije, Rimskokatoliške cerkve in katoliške cerkve na Slovenskem ter sporna naslonitev dela njene duhovščine na okupatorje med vojno,⁶³ sta ideološki prepad še poglobili. Tudi obratno je bila ost sumničavosti in sovražnosti povojne jugoslovanske oblasti enoznačno obrnjena tako proti Cerkvi, katoliški duhovščini kot tudi njenim vernikom in vsem dogodkom verske narave oziroma religijam na splošno. Po sprejetju jugoslovanske ustave leta 1946, ki je ločila Cerkev od države, je bilo delovanje duhovnikov močno omejeno, verniki pa so bili zaradi svojega verskega prepričanja izpostavljeni določenim pritiskom.⁶⁴ Odnos države do Cerkve in vernikov skozi čas je bil dinamičen in je odseval notranjepolitične razmere ter politične dialoge med Beogradom in Vatikanom, na splošno pa lahko rečemo, da je bil položaj katolikov v Jugoslaviji do konca komunističnega režima drugorazreden.⁶⁵

Cerkev na Slovenskem, je bila ena prvih institucij, ki je že od začetka množičnega izseljevanja Slovencev izpostavila izseljensko problematiko in temu prilagodila

⁶² <http://www.ewtn.com/library/ENCYC/P9QUANTA.HTM>; četrta točka enciklike. Negativističen ton do obeh doktrin, tj. socializma in komunizma je bil prisoten v vseh naslednjih enciklikah.

⁶³ Zavedam se, da je enostavna formulacija tako kompleksne problematike lahko hitro zavajajoča. Moj namen ni soditi, saj nisem strokovnjak za to področje, slovensko zgodovino pisje pa o tej tematiki še ni doseglo soglasja.

⁶⁴ Marjan Drnovšek, Slovenski izseljenci in katoliška Cerkev, V: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju* (ur. Metod Benedik), Družina, Ljubljana, 2002, str. 141-142, glej tudi, Ivan Likar, Pastoralna zgodovina Cerkve na Primorskem, v isti publikaciji, str. 75; ter Borut Košir, Cerkev in njen odnos do političnih ureditev, v isti publikaciji, str. 267-269.

⁶⁵ Marjan Drnovšek, Slovenski izseljenci in katoliška Cerkev, str. 142; Borut Košir, Cerkev in njen odnos do političnih ureditev, str. 267-269.

tudi svojo organizacijo.⁶⁶ Po drugi svetovni vojni, ko so se katoliki znašli v vrstah nepriviligiranih in ko je bilo izseljevanje neposredno po vojni skorajda izenačeno z državnim izdajstvom, je postala katoliška cerkev v tujini za slovenske izseljence katoliške veroizpovedi ena temeljnih organizacij, ki jih je združevala prvenstveno na verski, a hkrati tudi na etnični osnovi. Skrb zanje ni pomenila samo verske pastorage, ampak je vključevala tudi družabno in kulturno življenje, vzporedno pa je vplivala na oblikovanje določene stopnje politične in narodne zavesti. Na ta način so cerkvene institucije v Kanadi pod svoje okrilje vzele tudi bolj mlačne ali celo indiferentne vernike in jim blažile začetne (aklimatizacijske) težave.⁶⁷ Prišlekom so pomagale najti stanovanje, hrano, delo ter nenazadnje tudi stike z rojaki. Tako so v okrilju Cerkve delovali gledališče, dogajali so se koncerti, prirejali družabni večeri, banketi, poroke ipd.

Skoraj gotovo je, da je bila Cerkev zaradi dobre organiziranosti vseskozi najmočnejša združevalna sila slovenskih izseljencev. Politične razmere in ideološki konflikti so povzročili, da med matičnimi institucijami za izseljence (konzulati, državna zastopništva) in religioznimi institucijami v deželi izseljencev več desetletij po vojni ni bilo nobenega sodelovanja ali pa je bil nezadosten.⁶⁸

Župnije na etnični osnovi zaradi zgoraj omenjenih karakteristik niso nikakršna posebnost. Izoblikovale so se tam, kjer je bila koncentracija Slovencev v številčnem oziru zadostna.⁶⁹ V primeru, da je bilo slovenskih vernikov v nekem okolišju premalo, je bilo značilno, da so se pridružili sorodnim (pretežno) slovanskim kongregacijam. Finančna sredstva za izgraditev cerkva so v večji meri zbrali verniki sami. Pred izgraditvijo prve slovenske cerkve v Kanadi leta 1954 so imeli Slovenci v Torontu mašo skupaj s Hrvati v poljski cerkvi. V Montrealu so imeli slovensko bogoslužje v slovaški cerkvi, sredi 1963 pa so jo od Slovakov celo odkupili.⁷⁰ Slovenski protestanti so se izselili v tako majhnem številu, da niso uspeli organizirati verskih skupnosti, ki bi temeljile na etnični osnovi, pač pa so se vključili v angleško govoreče protestantske skupnosti.⁷¹

Do danes so Slovenci v Kanadi ustanovili pet župnij: župnija Marije Pomagaj, Toronto (1953), župnija Brezmadežne, New Toronto (1960), župnija v Winnipegu (1962), Montrealu (1964) in Hamiltonu (1964). Pred ustanovitvijo župnij na etnični osnovi je za slovenske vernike od 1948 skrbel Jakob Kolarič, ki je izdajal verski list Božja beseda. Postopoma so vse novoustanovljene župnije začele izdajati svoje liste, kjer so objavljali zlasti besedila z versko, didaktično oziroma umetniško-literarno vsebino.

⁶⁶ Marjan Drnovšek, Slovenski izseljenci in katoliška Cerkev, str. 129.

⁶⁷ Dopis Alojza Mežana, brez datuma in kraja; hrani arhiv SIM pod številko 2381D.

⁶⁸ Bogdan Kolar, Mesto cerkve med Slovenci po svetu in njen prispevek za ohranjanje narodnosti, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001, str. 129.

⁶⁹ Slovenske fare so se izoblikovale v Torontu, New Torontu, Hamiltonu, Montrealu, Winnipegu in Sudburyju. Glej *Božja beseda*, 1967, št. 12.

⁷⁰ Slovenska država, jun/jul/avg 1994, str. 19.

⁷¹ Glej Mihael Kuzmič, Slovenski protestanti in izseljenstvo, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001, str. 154.

V župnijskem okviru je prihajalo tudi do ustanovitve pevskih zborov in gledaliških skupin, tečajev slovenskega jezika ipd. V cerkvenem okviru se je izoblikovala še Ženska liga, društvo, ki so ga vodili duhovniki.

KONKRETNEJE O ODNOSU DO DOMOVINE

Odnos kanadskih Slovencev do domovine se je kazal in se še kaže na izredno mnogotere in pestre načine. Vse institucije v Kanadi, ki vsebujejo pridevnik »slovenski« ali še bolj pogosto »kanadsko-slovenski«, izražajo bolj ali manj trdno popkovino s slovenstvom oziroma izvorno domovino. Na eni strani lahko izpostavimo številne kolektivne in individualne izkaze na materialnem in nematerialnem nivoju v Slovenijo, na drugi pa uvoz slovenskih artiklov in drugih predmetov bolj ali manj simbolične vrednosti, ki so imeli slovenski etnični karakter.⁷² »Seliti se /.../ pomeni seliti se skupaj s svojo zgodovino, tradicijo, načinom življenja, čustvovanja, delovanja in razmišljanja, s svojim jezikom, vero in drugimi socialnimi, političnimi in mentalnimi strukturami svoje družbe«. ⁷³

Številna kanadsko-slovenska društva in organizacije,⁷⁴ tiskovine,⁷⁵ prireditve plesnega, glasbenega, gledališkega, športnega idr. karakterja⁷⁶ na etnični osnovi, negovanje slovenskih navad in običajev so najvidnejši rezultat odnosa izseljencev do svoje domovine. Posebnega pomena so tudi obiski kanadskih Slovencev v Sloveniji, osebna in društvena korespondenca ter različne oblike kulturnega, gospodarskega, političnega meddržavnega sodelovanja. Povojni razmah telekomunikacij in transporta je omogočil, da so se vezi lažje vzdrževale, stiki pa so lahko postali čedalje bolj neposredni.

Povečano kolektivno zanimanje za domovino in dogodke v njej se je vedno pokazalo tako ob političnih krizah kot ob naravnih katastrofah.⁷⁷ Iz sledečega besedila je ponovno razvidno, kako različne konotacije ima beseda domovina, že če jo jemljemo v ožjem političnem kontekstu; ponavadi se navezuje na SR Slovenijo, pogosto na SFRJ, včasih seže tudi v zamejstvo. Najvidnejše akcije pomoči so bile za žrtve pogostih poplav in katastrofalnih potresov, ki so se leta 1963 zgodili v Makedoniji, 1976 v Furlaniji in v Zgornjem Posočju ter 1979 v Črni gori. Zaradi škode ob poplavah se je izoblikoval

⁷² V Torontu je bila izpričana celo »slovenska trgovinica«, kjer so prodajali slovenske izdelke, kot na primer Rogaško, Radensko itd. V: Arhiv SIM, škatla Kanada – Splošno.

⁷³ Mirjam Milharčič – Hladnik, ocena knjige: Abdelmalek Sayad, *The Suffering of the Immigrant, Dve domovini/Two Homelands*, 22, 2005, str. 231.

⁷⁴ Več o tem in seznam organizacij: Milica Trebše Štolfa, *Slovenci in njihove organizacije v Kanadi*, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001, str. 211-216.

⁷⁵ Janez Arnež, *Slovenski tisk v ZDA in Kanadi: 1940-1997*, Washington, Ljubljana, Studia Slovenica, 1998, Nada Bajič, *Informacijska dejavnost v Kanadi, SIK 1998*, str. 202-219.

⁷⁶ Milica Trebše Štolfa, *Slovenci in njihove organizacije v Kanadi*, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001, str. 216-219.

⁷⁷ Matjaž Klemenčič, *Odnos slovenskih izseljencev do stare domovine*, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001, str. 179.

celo Odbor za pomoč žrtvam poplav v Sloveniji, iz katerega je kasneje izšel Slovenski kongres za Kanado. Pogosto se je zbiralo sredstva za drage medicinske pripomočke, kot je bil na primer nakup ultrazvoka za UKC in druge opreme za številne slovenske bolnice. Prihajalo je tudi do zbiranja denarja za obnovo določenih kulturnih spomenikov v Sloveniji, kot na primer za obnovo Gregorčičeve hiše v Vrsnem. Popis vseh teh številnih akcij, ki sem jih uspela najti v virih, bi bilo dobro strniti v poseben članek. Zbiranje sredstev se je zlivalo iz številnih virov, od katerih so dobila najvidnejši pečat razna društva in klubi, v okrilju katerih se je ponavadi tudi organiziralo zbiranje.⁷⁸ Kanadski Slovenci so nasploh izkazovali veliko simpatij in pomoči ljudem v domovini, ki so se znašli v stiski. Vseskozi je prihajalo do pomoči posameznikov svojim lastnim družinam, velika finančna pomoč je prišla tudi za povojno obnovo. Težko je zaobjeti in popisati vse donacije kanadsko-slovenskih ustanov in posameznikov slovenskega izvora, saj jih je bilo v pol stoletja ogromno.

Odnos do domovine lahko opazujemo tudi skozi odnos izseljencev in izseljenskih institucij do ostalih izseljencev, ki jih veže izvor v skupni domovini, oziroma do institucij, ki delujejo na skupnem etničnem temelju. Kot je poudarila Cvetka Kocijančič, je bil socialni vzpon posameznih Slovencev v Kanadi pogosto vezan za dobro širše kanadsko-slovenske skupnosti, saj si je brez njih težko predstavljati finančno zahtevnejša podjetja na etničnem nivoju, kot so na primer gradnja cerkva, društev, domov, organizacija tiskovin, krožkov, srečanj, radijskih oddaj ipd., obenem pa je na principu etnične mreže pri uspešnih slovenskih podjetnikih dobilo zaposlitev precej Slovencev.⁷⁹

Preko Slovenske izseljenske matice,⁸⁰ cerkvenih in drugih organizacij kot tudi preko posameznikov so se oblikovali kanali, po katerih so se v Kanado pošiljali razni predmeti, kot na primer knjige slovenskih avtorjev, monografije o Sloveniji in slovenskih/jugoslovanskih posameznikih, šolski pripomočki, slikanice za otroke, pesmarice, kuharice slovarji, zemljevidi, stenski koledarji, slovenski filmi in glasba, diapozitivi slovenskih krajev.⁸¹ Menda ni odveč omeniti, da so ti kanali delovali tudi v obratni smeri.

Svojevrstna manifestacija čutenja do domovine so bile tudi vsakoletne »domovinske« proslave, ki zopet odsevajo politično-ideološki razkol, prenesen iz domovine. V prvi polovici julija so se v Wellandportu v Ontariu na farmi »Belgrade«⁸² majorja

⁷⁸ V arhivu SIM za Kanado je zbranih veliko časopisnih člankov, korespondenc in dopisov, ki pričajo o akcijah za najrazličnejše namene.

⁷⁹ Cvetka Kocijančič, *Izseljenstvo kot gospodarski dejavnik*, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001 str. 223-234.

⁸⁰ Slovenska izseljenska matica je bolj ali manj intenzivno vzdrževala kontakte z raznimi posamezniki in društvi, medtem ko je bila s strani politične emigracije, nasprotne režimu v Jugoslaviji, na slabem glasu, kot režimski podaljšek v tujini in kanal za zasledovanje spornih posameznikov, skupin in dejavnosti.

⁸¹ Različni dopisi in korespondenca v arhivu SIM, zlasti škatla 4.

⁸² Lastnik popularne farme je bil major kanadskega porekla William M. Jones (1895-1969), veteran obeh svetovnih vojn, ki je od partizanskega vodstva dobil status narodnega heroja, potem ko je bil leta 1943 izstreljen na Balkanu kot zavezniški agent. Pridružil se je partizanski vojski

Jonesa dogajale vsakoletne proslave kanadskega dneva neodvisnosti,⁸³ ki je potekal skupaj z dnevom julijskih vstaj jugoslovanskih narodov,⁸⁴ znanega tudi pod imenom kanadsko-jugoslovanski dan. Privabljal je na stotine ljudi vseh jugoslovanskih narodov in so ponavadi potekale na prostem, v vročih dneh kanadske kontinentalne klime. Za razliko od jugoslovanskega dneva so 28. junija praznovali slovenski dan protikomunistično in protijugoslovansko orientirane skupine. Ta praznik je potekal v verskem vzdušju in navadno v prostorih verskih objektov.

Ko že govorimo o praznovanjih, praznikih in podobnem, je vredno omeniti, da se kaže prepletenost slovenskih elementov s kanadskimi, lahko celo rečem z vseameriškimi, ki so se ponavadi manifestirali v organiziranih prireditvah. Tako so se na eni strani ohranila praznovanja, ki jih praznujemo tudi v Sloveniji (8. marec, Prešernov dan, martinovanje, miklavževanje, silvestrovanje, vinska trgatev, ocenjevanje vina in sira, kolone, pustovanje, Miss Slovenije), na drugi pa so uvedli praznovanja, ki so prisotna v kanadski družbi (očetovski dan, valentinovo, »Canada day«), hkrati pa so se izoblikovale prireditve slovesne narave, ki jih v Sloveniji praviloma ne praznujemo, a imajo izrazito slovenski karakter (istrski dan, belokranjski dan, dolenski dan, Cankarjeva proslava, Gregorčičev dan, Baragov dan, dnevi avtohtonih slovenskih zamejcev). Nenazadnje se je in se še organizira veliko število prireditev, ki namigujejo, kakšno vlogo ima poleg simbolične vrednosti združevanja tudi njihova ekonomska plat; ob letni članarini, oglaševanju in subvencijah kanadske vlade so družabne prireditve ene najpomembnejših virov za delovanje društva in za upravljanje društvene imovine.⁸⁵

Slovenski izseljenci so v Kanadi podobno kot drugod po svetu, ustanavljali razna podporna društva, katerih glavni namen je bil premostiti gmotne, čustvene in druge težave v novem okolju. Značilno je, da so slovenska društva v Kanadi svojim članom izplačevala tudi bolniško podporo in posmrtnino. Osamljenost in odtujenost, ki jo izseljenci pogosto doživljajo v novi domovini, so blažili z druženjem v sorodnih jezikovnih in kulturnih skupnostih.⁸⁶ Te so zlagoma razvile razvejano strukturo z ustanovitvijo lastnih listov, nakupi zemljišč in organizacijo raznih družabnih dogod-

in o naravi njenega boja poročal zavezniškimi oblastem. Slabo desetletje po njegovi smrti so se svečanosti preselile na druga prizorišča.

⁸³ Gre za Canada Day (1. julij), dan, povezan s počastitvijo ustanovitve kanadske konfederacije leta 1867.

⁸⁴ Pri nas bolj znan kot dan borca (4. julij), v spomin na poziv CK ZKJ za boj proti okupatorju v letu 1941.

⁸⁵ Število prireditev, ki so vključevale pevske festivale, izlete, bankete, koncerte, razne piknike, športne dneve, verske praznike in že zgoraj naštetih praznovanj, je na vsedruštvenem nivoju blizu sto na leto.

⁸⁶ Kot je povedal Ted Kramolc, tistemu, ki emigracije ne doživi, pomeni izseljenstvo samo besedo. Zanimiva so tudi opažanja slovenskega psihiatra dr. Jurija Zalokarja, ki je opazil duševne stiske izseljencev zaradi različnih socioloških in psiholoških dejavnikov kot npr. nezmožnosti izražanja svojih čustev v tujem jeziku, zaradi spremembe okolja (ruralno – urbano), nacionalističnih in rasističnih izgrediv, prevelikih pričakovanj, poklicne dequalifikacije, negotovosti, strahov, napetosti, zavračanja in nenaklonjenosti okolja. Stopnja teh stisk je različna, vsi jim še daleč ne podležejo.

kov. Delovale so kot nekakšen most med domovino in novim okoljem, hkrati pa so prispevale k ustvarjanju vezi med različnimi kulturami pestre kanadske družbe.⁸⁷ Do 90. let je bilo ustanovljenih okoli 50 društev.

Društva, ki so jih sami organizirali ali pa v njih zgolj sodelovali slovenski izseljenci, so bila številna, a hkrati tudi zelo razdrobljena, sama zase delujoča in različnih karakteristik. Opazen je oster, skoraj nespravljiv razkol glede na ideološko orientacijo, ki se je zrcalil v pisani paleti odnosov do domovine; od odklanjanja politične ureditve v Jugoslaviji do njenega pozitivnega vrednotenja. Antagonizmi se niso ustvarili le na ideološki ravni, ampak so se kazali tudi na osebni nivoju ter na tekmovalnosti in nezaupljivosti med različnimi društvi. Svoje so prispevale geografske in demografske danosti, torej velike razdalje in izredno razpršena poselitev Slovencev v Kanadi, ki so pogojevale nastanek društev v posameznih kanadskih pokrajinah. Značilno je oblikovanje društev glede na interes (verska, politična, kulturna, športna, lovska) kot tudi na regionalno provenienco izseljencev; izstopajo primorsko (SPD Simon Gregorčič), prekmursko (SPD Večerni zvon) in belokranjsko (Belokranjsko kulturno društvo).

Kot kažejo zapisniki Slovenskega društva v Beamsvillu, so bili naporji za ohranjanje slovenskih običajev v okviru društva prepuščeni pobudi nekaterih posameznikov. Zabeležen je bil tudi trk interesov različnih generacij; mlajši pogosto niso imeli potrebe identificirati se s slovenstvom na način, kot so to želeli njihovi starši (folklorni plesi, obiski prireditev). V času, ko so bili zaradi političnih razlogov uradni stiki matične domovine in izseljenstva relativno hladni, se je vez z domovino manifestirala zlasti na nivoju folklornih prireditev in raznih družabnih srečanj. Vsi ti dogodki so potekali v slovenskem duhu, a vendar se ne da zanikati vpetosti kanadske realnosti v njih.

V isti sapi, ki trdim, da je glede na povednost strokovne literature in virov, ki zadevajo Kanado, med slovenski izseljenci zazijala globoka vrzel med ideološkima opcijama (na eni strani na tiste skupine in posameznike, ki so bolj ali manj intenzivno vzdrževali pozitiven odnos do oblasti v Jugoslaviji oziroma Sloveniji, in na tiste, ki ji niso bili naklonjeni), ne morem iti mimo občutka, dobljenega na podlagi indicov, da je ta vrzel sčasoma izgubljala na globini; menim torej, da so nekatera društva kot tudi posamezniki brez neke posebne obremenjenosti *na kulturnem nivoju* lahko sodelovali tako z »neoporečno« kot tudi s strani jugoslovanskih uradov opredeljeno »sovražno«⁸⁸ oziroma »politično« emigracijo. Na podlagi teh opažanj se pojavlja občutek togi in dihotomni kategorizaciji »naši« — »njihovi«, saj lahko dobi rubrika »ostalo« večje razsežnosti, kot si mislimo.

Tako so ob Titovi smrti nekatera slovenska društva iz Toronta, Hamiltona, St. Catharines in Kitchenerja na pobudo torontske Kanadsko-slovenske skupine za kulturne izmenjave priredila spominsko svečanost, ki je v sredo zvečer, 14. maja 1980, potekala v restavraciji na ladji »Jadran«; ta je bila v lasti poslovneža slovenskega rodu

⁸⁷ V zapisnikih slovenskega društva Bled iz Beamsvilla je večkrat omenjeno sodelovanje z različnimi drugimi društvi - madžarskimi, holandskimi, lokalnimi, slovenskimi (iz Montreala), cerkveno skupino iz Hamiltona ter različnimi jugoslovanskimi društvi.

⁸⁸ Sklicujem se na mapo v okviru arhiva SIM, ki ima takšen naziv.

Johna Letnika. Komemoracije, ki jih je v čast Titovem spominu in delu organiziral kljub nenehnim grožnjam, so privabile okoli tisoč ljudi. Opazka jugoslovanskega konzula Dimitrija Grčarja se v zvezi s tem glasi: »Značaj komemoracije povodom smrti PR [predsednika Tita] bio je baš u tome, što je imala medjudruštveni kakakter, što se prvi put dogodilo u historiji slovenačkog iseljništva, da se jednoj ovakvoj iniciativi pridruže i druga društva iz šireg područja Toronto, koja do tada nikada niso manifestirala privrženost SFRJ.«⁸⁹

Že večkrat omenjeno slovensko društvo Bled iz Beamvilla je v 70. in 80. letih izkazovalo veliko naklonjenost religioznim praksam in hkrati tudi jugoslovanski državi. Sistematično in dosledno praznovanje katoliških praznikov, ki v Jugoslaviji tedaj še niso bili del javne sfere, kot tudi način naslavljanja članov v društvu (sobrat, sosestra), se je mešalo s slavljenjem praznikov, ki so imeli v Jugoslaviji veliko težo. Zdi se, da je omenjeno društvo skušalo preseči konflikte ideološkega izvora, saj so le-ti bremenili njegovo delovanje in obstoj.

Nenazadnje tudi literarno delo Teda Kramolca *Potica za navadni dan*, v katerem je orisal družbo slovenskih izseljencev, ki se je dobivala na neformalnih srečanjih, čeprav so bili različnih ideoloških prepričanj, namiguje v prid zgoraj omenjeni opazki. Seveda bi se morala v ta namen izvesti obširnejša študija, ki bi presegla preučevanje tega fenomena na javnem in deklarativnem nivoju.

Ko že omenjam literaturo, naj poudarim, da predstavlja ravno analiza literature izseljencev za zgodovinarje enega od prezrtih, a zelo pomembnih virov in izzivov za preučevanje izseljenske tematike, kar se je tudi na kanadskem primeru zelo zapostavljalo. Ventil, ki jih piscem ponuja pisanje, odkriva tudi temačnejšo plat življenja. Evfemizmi in olepševanje izseljenskega življenja, zgodbe o uspehu, ki se zrcalijo iz časopisnih člankov, večjega dela intervjujev in korespondence dobijo skozi literaturo pogosto svoj negativ. Izseljenska literatura ponuja najrazličnejše subjektivne aspekte v doživljanju, dogajanju in čustvovanju in tako nedvomno širi vpogled v izseljenstvo ter ga postavi v določen kontekst. Pomaga postavljati nova vprašanja pri raziskovanju in rušiti stereotipe. Če upoštevamo, od kako široke množice dejavnikov je odvisno ne samo literarno, ampak splošno umetniško ustvarjanje, literatura gotovo ne bi smela biti tako zapostavljena v preučevanju izseljenstva, kot se zdi, da je.

Tudi v kanadskem okolju je naletel na plodna tla talent množice ustvarjalcev, ki se lahko primerjajo z najboljšimi iz domovine. Nekateri literarni ustvarjalci slovenskega porekla se vpeti v tujejezično okolje lažje izražajo v angleščini, čeprav črpajo iz slovenske dediščine. Golo naštevanje avtorjev na tem mestu nima nobenega smisla. Treba je povedati, da je ustvarjanje slovenskih izseljencev v Kanadi glede na število izseljencev izredno široko in plodno.⁹⁰

⁸⁹ Poročilo konzula Dimitrija Grčarja, *Aktivnosti pojedinih slovenačkih organizacija i društava* (str. 9), arhiv SIM, škatla Kanada 4.

⁹⁰ Več o avtorjih v Kanadi in njihovih publikacijah najdemo v: Mirko Jurak, *Družbenokulturno ustvarjanje Slovencev v Kanadi*, V: *Slovensko izseljenstvo*, 2001, str. 193-207; Mirko Jurak, Ka-

OSAMOSVAJANJE SLOVENIJE

V procesu oblikovanja samostojne slovenske države je prišlo do zelo enotnega nastopa kanadskih Slovencev, ko je veliko ljudi izkazalo podporo slovenskim prizadevanjem. Hkrati je treba opozoriti, da je v virih mogoče razbrati samo vidnejšo, torej odobravajočo plat, ne pa tudi morebitnega nasprotovanja ali indiferentnosti.⁹¹ To je povsem razumljivo, kajti v evforiji, ki je spremljala proces osamosvajanja, so bili tudi v javni sferi nastajajoče slovenske države v veliki meri zadušeni in preglašeni pomisleki, dvomi in negotovosti, ki so se nedvomno pojavili ob tej koreniti družbeno-politični spremembi.

Želja po samostojni slovenski državi ni zrasla čez noč. Gre za skoraj 150 let staro idejo Zedinjene Slovenije, v katero so se skozi ves ta čas polagali različni predlogi in rešitve. V kanadskem okolju so se nad slovensko politično samostojnostjo že po drugi svetovni vojni ogrevali redki posamezniki in skupina okoli *Slovenske države*. Od konca 80. let je pod vplivom družbeno-političnih in drugih sprememb (Titova smrt) prihajalo do izrazitih sprememb v odnosu do politične in kulturne umestitve slovenskega prostora.⁹² V tem času se je skokovito povečalo število javnih razprav v zvezi z vrednotenjem in povezovanjem vsega slovenskega etničnega prostora pri nas,⁹³ kar gotovo ni ostalo brez odmeva med kanadskimi Slovenci.

Ti so izkazali precejšnjo mero zanimanja za izvorno domovino in simpatije do slovenske samostojnosti, ki je bila s plebiscitom v decembru 1990 izražena s strani slovenskega volilnega telesa. Postavitev na stran »demokratske odločitve, da bo v svoji domovini svoj gospodar«,⁹⁴ je postala še bolj evidentna ob začetku oboroženih spopadov med JLA in TO, ki so se začeli odvijati neposredno po razglasitvi neodvisnosti. Obsežna kampanja je v Kanadi pogosto potekala v hrvaško-slovenski navezi, bila pa je le del prizadevanj vseh Slovencev po svetu, ki so se združili v Svetovnem slovenskem kongresu. V okviru le-tega je bil že 25. maja 1990 organiziran Kanadski slovenski kongres, ki je v imenu »ohranjanja slovenskih izročil, /.../ pripadnosti slovenstvu in demokratičnim načelom« zdržil večino kanadsko-slovenskih organizacij.⁹⁵

Od 28. junija 1991 je bilo pred ontarijskim parlamentom organiziranih več zborovanj, na katerih je prišlo do izraza moralne podpore in do zbiranja materialnih sredstev. V znak povezanosti in čutenja z dogajanjem v Sloveniji so se prodajali razni predmeti s

nada, str. 333-381; *Biografije in bibliografije* (več avtorjev), V: *Slovenska izseljenska književnost 2, Severna Amerika*, (ur. Janja Žitnik), Ljubljana 1999, str. 385-457.

⁹¹ Poročilo slovenskega informacijskega centra v Kanadi o vojni v Sloveniji, brez datuma, Arhiv SIM, Škatla Kanada-splošno.

⁹² Matjaž Klemenčič, Delovanje slovenskih izseljencev v Kanadi za neodvisno Slovenijo, *Razprave in gradivo* št. 40, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 2002, str. 108.

⁹³ Glej porast števila publikacij na spletni strani www.cobiss.com na teme koroški plebiscit, slovenske manjšine, slovensko narodno vprašanje.

⁹⁴ Kanadski Slovenci v podporo domovini, arhiv SIM, škatla Kanada – Splošno, brez datuma in avtorja.

⁹⁵ Matjaž Klemenčič, Delovanje slovenskih izseljencev v Kanadi za neodvisno Slovenijo. *Razprave in gradivo*, št. 40, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 2002, str. 108.

slovenskimi simboli. Več kot tisoč posameznikov je poslalo v Ottawa protestna pisma vladi, naj deluje v smeri priznanja neodvisnosti Slovenije. V tem času je bil v Torontu ustanovljen Slovenski informacijski center, katerega namen je bilo informiranje kanadske javnosti, zbiranje podatkov in posredovanje pri vladi za priznanje Slovenije. Parlamentarni poslanec slovenskega porekla Jesse Flis je za podporo slovenski odločitvi zaprosil tedanjo kanadsko ministrico za zunanje zadeve Barbaro McDougall. Zelo pomembno javno vlogo v smislu povezovanja slovenskega izseljenskega telesa je igrala tudi slovenska cerkvena skupnost, ki je organizirala posebne maše, kanadskemu premierju Brianu Mulroneyu pa je posebno pismo posredoval torontski nadškof Alojzij Ambrožič. Najbrž je bila kot posledica tega delovanja v okviru kanadske vlade ustanovljena posebna komisija za Slovenijo in Hrvaško.⁹⁶

Največja aktivnost je bila zabeležena v Ontariu, vendar so se protestna zborovanja dogajala po vsej Kanadi. Njihov namen je bil prepričati uradno kanadsko politiko, naj spremeni gledanje na proces dezintegracije Jugoslavije, in pridobiti podporo kanadske javnosti. Premier Mulronej je bil v začetku s svojimi izjavami zelo zadržan do nastanka samostojne slovenske države, morda tudi zaradi analogij na separatistične težnje v Quebecu, ki so v tistem času dosegale višek. Njegov jezikovni register je pomenljiv in je odraz tedanje politične stvarnosti: »Države ne držijo skupaj tanki in puške, pač pa volja ljudi, da skupaj živijo. Kanada bo podprla ureditev nove *Jugoslavije*, do katere bodo *Jugoslovani* prišli na miren način« (označila U.S.). Ervin B. Podgorsak, zdravnik in profesor v montrealški McGill University je v dnevniku *Gazette* objavil članek, v katerem je zahteval kanadsko priznanje Slovenije na podobnem principu, kot je Kanada ob razpadu Sovjetske zveze priznala Ukrajino.⁹⁷

Slovenski Kanadčani so slovenski prostor umeščali »med razvite zahodnoevropske narode in ne na Balkan«.⁹⁸ Veliko se je govorilo o slogi, o pripadnosti slovenskemu narodu ter se pozivalo k prispevanju materialne in moralne pomoči Sloveniji.⁹⁹ Pri tem je sodelovala večina kanadsko-slovenskih organizacij. Ob dejstvu, da je Kanada priznala Slovenijo kot samostojno in neodvisno državo že 15. januarja 1992, je nemogoče spregledati agitacijo tamkajšnjih slovenskih izseljencev .

ZAKLJUČNE MISLI

Slovenska izseljenska skupnost, vpeta med sedanostjo v kanadski multikulturni družbi in preteklostjo v slovenskem okolju je spričo relativne številčne majhnosti v tej

⁹⁶ Kanadski Slovenci v podporo domovini, arhiv SIM, škatla Kanada – Splošno; Matjaž Klemenčič, Delovanje slovenskih izseljencev v Kanadi za neodvisno Slovenijo, *Razprave in gradivo*, št. 40, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 2002, str. 107-119.

⁹⁷ Comment, *The Gazette*, Montreal, 19. december 1991.

⁹⁸ Kanadski Slovenci v podporo domovini (kopija brez datuma), arhiv SIM, škatla Kanada – Splošno.

⁹⁹ Iz Kanade je prišlo blizu 330.000 kanadskih dolarjev denarne pomoči samo iz *Slovenian Relief Fund*. Koliko je bilo privatnih donacij je praktično nemogoče ugotoviti.

postrani in raznoliki severnoameriški državi na prvi pogled obsojena na asimilacijo. Dosedanje, resda maloštevilne raziskave skupaj s posrednimi, tudi povsem naključno pridobljenimi podatki, kažejo na to, da tako enoumne trditve vendarle ne vzdržijo in da je strategija ohranjanja kulturne dediščine izjemno raznolika. V času, ko imajo priseljenci v Kanadi že vnuke in pravnuke, je očitno, da se nekateri izmed njih zelo radi podajajo v raziskovanje korenin svojih staršev.¹⁰⁰ Marsikdo od njih, ki je povsem vključen v kanadsko družbo, se po starših ali starih starših čuti nekoliko Slovenca. Občutenje slovenskosti slovenskih Kanadčanov je vezano na emotivno doživljanje in ponavadi pride do izraza zlasti ob omejenih priložnostih, torej v navezavi na prvine folklorne narave (na hrano, glasbo, pesmi in zgodbe, ples idr.). Vprašanje, na katerega bržkone ne bomo mogli nikdar odgovoriti v popolnosti, je, koliko teh izseljencev in njihovih potomcev še ohranja slovenske običaje in stike z domovino, razume slovensko in v kolikšni meri. Pogosto je jezikovni register izseljencev in njihovih potomcev obarvan narečno in zajema besedišče tistih področij, v katerih se najpogosteje ne najde angleških sopomenk. Stopnja poznavanja slovenskega jezika in slovenske kulture je odvisna od intenzivnosti prenosa informacij s strani staršev in sorodnikov, od frekventnosti stikov s sorodniki in znanci v domovini pa tudi od lastnega zanimanja.

Določeni dramatični dogodki, kamor lahko štejemo naravne katastrofe, simbolne manifestacije (prazniki, proslave), politične, religiozne dogodke in tudi športne dogodke, lahko stimulirajo oziroma povečajo občutja skupinske pripadnosti, v tem kontekstu torej povečan občutek slovenskosti in čutenja do domovine. Pomembno je poudariti, da ta občutja niso fiksna in sama po sebi umevna, ampak je intenziteta trenutkov ali obdobja, ko se kolektivna solidarnost in občutek povezanosti (na etničnem oziroma tudi na katerem drugem nivoju) okrepi, v veliki meri odvisna od zunanjih dražljajev, ki galvanizirajo občutke kolektivnosti, skupinsko identiteto.¹⁰¹

Večina izseljencev s slovenskim poreklom – pa ne le v Kanadi – pogosto izpostavlja, reprezentira občutje slovenskosti bolj intenzivno, kot jo manifestiramo mi, Slovenci v Sloveniji. Pri tem se v večji meri poslužujejo različnih simbolov slovenstva (Triglav, Bled, lipa, kozolec, narodna noša, harmonika, tipična slovenska hrana). Njihova predstava o domovini je pogosto zamrznjena v predstavi še iz časa njihove izselitve. Podoba o domovini se intenzivno meša z novim okoljem in vsa občutenja o slovenskosti je nujno treba upoštevati tudi v tem kontekstu.

¹⁰⁰Na to kaže porast zanimanja za preteklost in relativno pozitivni odzivi slovenskih Kanadčanov, če se kdo zanima za njihove življenjske zgodbe. Obstaja celo Kanadsko slovensko zgodovinsko društvo, katerega namen je ohranjanje zgodovine Slovencev v Kanadi, zbiranje zgodovinskih podatkov in vzpostavitev arhiva, ki bi bil dostopen raziskovalcem.

¹⁰¹Izhajam iz knjige Rogersa Brubakerja, ki uvaja pojem skupinskost namesto pojma skupine. Skupinskost označuje začasno občutenje kolektivne pripadnosti. Rogers Brubaker, *Ethnicity without groups*, Cambridge, London: Harvard university press, 2006.

SUMMARY

**THE ATTITUDE OF SLOVENIAN EMIGRANTS IN CANADA
TOWARDS HOMELAND AFTER THE SECOND WORLD WAR**

Urška Sterle

Based on archival sources and a synthesis of existing literature available in Slovenia, the article presents a survey of the attitudes of Canadian Slovenians towards their native land, which were conditioned by the motives and reasons for emigration as well as by their experience of life in Canada. Qualitative sources, which are being used more and more within the field of history, should be used to complement quantitative sources in order to shed light on certain aspects, since a too one-sided application of any of these two methodologies may quickly lead to false generalizations and simplifications which distort a reality that is already hard to put into words. Some of the considerations which deserve to be taken into account when researching emigration and emigrants include the question of a sharp time-frame, the definition of the community of Slovenian emigrants and the question of what is a homeland. At the same time the extraordinary variety of attitudes towards the homeland, which complement the general idea of a fundamental ideological division in these attitudes among Slovenian emigrants, should also be noted. The author presents emigrants' attitudes towards their homeland in light of the different phases of emigration to Canada, the phenomena of refugees and repatriates, religious beliefs, Slovenian and Slovenian-Canadian celebrations, and humanitarian and political actions of Slovenians in Canada. In addition, individual emigrants' perspectives are used to transcend simple black-and-white understandings of the issues.

The article exposes a great shortage of scientific literature about Slovenian emigration to Canada and thus shows numerous grey areas that should be studied within the whole history of Slovenians and nevertheless also in the context of the history of Canada.

THE IMPORTANCE OF THE CHURCH AND RELIGIOUS CONGREGATIONS FOR SLOVENIAN AND NORWEGIAN EMIGRANTS TO THE UNITED STATES OF AMERICA. A COMPARATIVE ASPECT

Martha Lea¹

COBISS 1.02

ABSTRACT

The importance of the church and religious congregations for Slovenian and Norwegian emigrants to the United States of America. A comparative aspect

Slovenia and Norway, both small European countries, have a history of being occupied by other forces. The first had a Catholic Church, the second a Lutheran, both with a bulk of primarily rural forefathers going to America in the nineteenth century, though with a time span of forty years in-between. It became a challenge to see which differences and similarities this situation, especially the churches, brought to the emigrants in the process. No doubt, the religion influenced their lives, Slovenian Church being more autocratic, the Norwegian democratic. Both gave support in education, charity work, social and cultural activities, but under different conditions. The positive effects are easy to spur, the long-term Americanisation effects will need a broader perspective.

KEY WORDS: emigration to USA, church, religious congregations, social and charity work, settlers' communities

IZVLEČEK

Pomen cerkve in verskih kongregacij za slovenske in norveške emigrante v Združenih državah Amerike. Primerjalni vidik

Slovenija in Norveška, obe majhni evropski državi, sta bili v svoji zgodovini okupirani. Prva je imela katoliško cerkev, druga luteransko, pri obeh pa so se predniki iz predvsem ruralnega okolja izseljevali v Ameriko v devetnajstem stoletju, četudi v razmiku štiridesetih let. Preučiti razlike in podobnosti med emigranti, ki jih je ustvarila situacija oz. predvsem cerkve, predstavlja izziv. Nedvomno je religija imela vpliv na njihova življenja - slovenska cerkev je bila bolj avtokratična, norveška bolj demokratična. Obe sta sodelovali pri izobraževanju, dobrotinosti, družbenih in kulturnih aktivnostih, vendar pod različnimi pogoji. Pozitivne učinke je lažje izpostaviti, dolgoročnejši vplivi amerikanizacije pa zahtevajo širšo perspektivo.

KLJUČNE BESEDE: emigracija v ZDA, cerkev, verske organizacije, socialno in dobrodelno delo, naseljitvene skupnosti

¹ Associate professor emeritus and a student at the Joint Master Study in *Migration and Intercultural Relations*, University in Stavanger, Norway; e-mail: martha.lea@uis.no

INTRODUCTION

The religion and the religious support in difficult periods have always had, and still have, a great importance in many people's lives. This seems to be the situation for immigrants today, like it was for our emigrants to America one hundred and fifty years ago.

To compare the impact of the church and religious congregations on emigrants from two different countries is somehow an impossible project, at least in few pages. The two countries, Slovenia and Norway, are situated in different parts of Europe and have each a different history. The mass emigration period for them differed with a time span of approximately 40 years and the main churches in the two countries were different, though the core of their creed was the same. Any influence on a life situation causes dynamism, which is difficult to draw a map of. Nevertheless, a presentation of some parallelism in the situation of the two groups of emigrants may give a clearer understanding of common or different traits in their history. All research of the society is a result of comparison Émile Durkheim (2000) maintained.

Some of the questions of interest are:

What kind of support have the religious congregations and churches offered in the settlers' communities?

Which were the religious values?

Through which activities were the values operationalised?

Which differences may be spurred being a result of the "policy" of the churches?

I start with presenting characteristic traits of the churches in the two countries; sketch the historic status at the time of mass emigration and sum up some church activities for the two countries in the processes of socialisation, while developing a community based on their ethnic and religious values. The main interest is then to see if there perhaps are different traits in the influence of the churches or religious congregations on the emigrants from Slovenia and Norway. Hopefully, this will give a better understanding of important elements in the churches' support to emigrants.

MAIN CHARACTERISTIC TRAITS OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH AND THE LUTHERAN PROTESTANT CHURCH

It is not relevant in this connection to discuss doctrinal differences between the two church denominations. The Catholic Church and the Protestant Church have their common Creed and the belief in God, the Creator and Father, Jesus Christ, the Salvator and The Holy Spirit, the inspiration to a Christian life on earth and a hope for a life in the Eternity. There are, however, some important differences between the two denominations.

The Roman Catholic Church represents a world-wide religion with a fixed orga-

nisational system. The hierarchy in the Catholic Church movement was and is quite clear. The Pope and the Roman Catholic Church were the “mother” (or “father”) church. The Catholic Churches in different countries were obliged to follow the Papal decree. The hierarchical structure characterised the Catholic Churches also in different countries, like in Slovenia. The idea is that the Roman Catholic Church is one and the same regardless of where it is situated. The Catholic Church had in addition an important political power. In the 1890s there was a clerical political party in Slovenia (Mřnnesland, 1999: 68). In America, Gordon (1964: 92) maintains that “... large numbers of Irish Catholics who settled in groups of eastern cities activated dormant fears of “Popery” and Rome”. This shows that the hierarchy and the political power of the Catholic Church were well known also over the Atlantic. This caused a certain fear in the receiving country.

The Protestant or Lutheran Church was started as a dissenter organisation of the Catholic Church with some other doctrines and a freer organisation. The Protestant religion was the State Church religion in Norway, which meant that you usually became a member of the church with the parents’ consent, at the baptism, being a baby. The Christian values should be the values of the country like in most of the Scandinavian and North-European countries. There was openness to, and acceptance of, different meanings within certain limits. Even when groups wanted to establish their own congregations they still were accepted as members of the Protestant Church. The Lutheran fundament was well-known in large congregations in America, even if the state was non-denominational.

It is of interest to see if the differences in hierarchical or democratic structure had an influence on the emigrant processes before the start and after the emigration. To get a thorough discussion of this is impossible in a short presentation. We see however, that the Catholic Church met scepticism in America, while the Lutheran Protestantism seemed to be more easily accepted.

THE TWO COUNTRIES BEFORE START

Slovenia

Slovenia was an ethnic area of the Austro-Habsburg Monarchy. The nation was conscious of its own language and culture. Compared with other nations inside Austria, Slovenians had a positive cultural and economic position (Mřnnesland: 68). Even then, Klemenčič (1993: 200) says, the “Habsburg Monarchy’s policy of hindering the economic development of Slovenian and Croatian territories...was also the major cause of emigration.” Abroad Slovenians were often known as Slavs. In USA they were registered as members of a “Slovenian-Croatian” race (Catholic Encyclopaedia, 1911: 12). The possibility of emigration was open, except for men in the age for military service, lasting seven years. Slovene Catholic missionaries were the first immigrants in USA, with Friderik Baraga already in 1830. Others followed him in the mission of

helping and converting Indians. So, in the period spanning 60 years, representatives of different groups had been there; and as the mass migration started in the 1890's, the people knew quite a lot of working conditions in America, and were tempted by the possibility of better earnings. Most often, like in Norway, it was rural people who emigrated, poor, but willing to work. The one family group could inspire the next and cause a chain migration.

The Catholic Church, however, was rather sceptical to emigration to a "god-less" country, and warned against this in different ways. The priests, for example, had to describe the temptations and dangers emigrants would meet - like deceiving travel agents, destructive ideologies for a good family life or the right Catholic ethics and belief, gold worshipping or "dissolute" lives (Drnovšek, 1992: 178-179). The main concern was splitting up of families, forgetting and becoming unfaithful to own language and culture, and losing religious faith and ethics. The church even used newspapers in the black-painting of dangers for their religious life, their families and their national loyalty. One priest is reported to praise the American freedom in 1897 (Savs in Drnovšek, 1994: 30): "Here a man can breathe, this is a country of the world, liberty and golden freedom-..." As people did not show the fear of a future life in another country, the church decided to follow the emigrants, after considerable warnings, through all the expected troubles and temptations. The Catholic Church founded Societies of St. Raphael, first in Germany and in Vienna (1890), Ljubljana (1907) and New York the year after (Drnovšek, 2003: 53). The Raphael Society was established to warn the emigrants against deceiving agencies, and later on to meet and to help them in the new country, support them with relevant information, and keep an eye on aspects in the emigrant situation. With the support of the Catholic Church, Slovene or mixed ethnic parishes, which included Slovenes, were organised. Which consequences the anti-catholic sentiment mentioned above had, it is not easy to spur in the available literature. It was, however, alive as late as in the 1890s, in a movement called American Protective Association, but still directed against the Irish, not against the Slovene Church, as far as I have realised. You can, however, read a passage like this from a letter cited by Klemenčič (199: 204): "Here they really hate Catholics, especially the Catholic priests."

Norway

Norway had been governed from Denmark until 1814, later from Sweden until 1905, though Norway in the last period had their own parliament and legalisation on, for example, the State religion and Church. Some of the first emigrants, the Quakers, left Norway in 1825, because of more openness in USA to religious variations, followed by another grouping, the Haugians, both representing lay movements. As USA had no state religion, people were free to establish their own congregations, what the Norwegians also did. The "mother" Protestant Church in Norway did not interfere. Almost all the emigrants were members of the State Church. On the other hand, there was no "St. Raphael Society" to provide help and support. The religious

groups and organisations had to structure their own support. This may be regarded as a proof of a democratic church. There had not been any missionary activities before that time, only some adventurous people like Cleng Peerson, sometimes named as “Father of the Norwegian-American Immigration”. He had travelled back and forth the first years of the 19th century, telling about freedom and fertility (Rued Holand, 2006: 15). The Quakers and Haugians wanted a more puritan way of worshipping. At the same time Norwegian peasants were poor, and heard about large fields free to cultivate. These were perhaps the main reasons for mass emigration, starting around 1860 and onwards. Ingrid Semmingsen argues that the religious pioneers created a psychological climate for opposition to old cultural, social and religious rituals, and this became a fundament to the later mass emigration (in R̄strem, 2006: 37). All the time there were also rumours, information from friends and family members about the “New World”, to people in the home country, motivating them to come. Ostergren says about Scandinavians (1988: 270):

Many immigrants arrived with much stronger feelings for their home region than for their home countries. Subgroups based on regional provenience were created in rural communities where geographical background in the home country to a large extent determined the settlement patterns.

The church did not start a great campaign to hinder emigration. One bishop, Bishop Neumann, warned his congregations in Bergen against leaving the country. He hoped that the peasants in the surroundings would continue the daily work, both for this life and for the next. It was important for people not to become tempted to go astray, away from a peaceful life. We may see both nationalistic and religious arguments in his letters, a conviction about to stay where you lived. R̄strem (2006: 9-10) has the arguments that the Bishop also has a hierarchical and conservative opinion of a society, with himself at the top. Another pioneer priest, Nordland, was a reformer, deeply religious and with an anticlerical and anti-authoritarian attitude. He recommended emigration and praised the American principles of Freedom, Equality and Brotherhood (R̄strem, 2006: 11). The Norwegian Protestantism or the dissenting members coming to USA seemed to fall easily into the religious pattern in the country. Even the first Quakers in 1825 were helped by Quaker groups from other counties in New York at the arrival.

Similarities and differences

Both Slovenia and Norway were somehow un-free nations at the time of the mass emigration, but this did not seem to have any influence on the official policy of emigration, apart from restrictions for Slovenian men of the age for military service. This shows a more insecure political status for the kingdom Slovenia belonged to. Slovenia had experienced how territorial “neighbours” in every “corner” of their ethnic area wanted part of it. One could imagine that the Slovenian Catholic Church under the Roman Catholic Church, with the political influence it had, could easily be compared with the State Church in Norway, regarding the attitude it showed towards the plans

for emigration. The mentioned Bishop Neumann would fit into the picture with his arguments that people should be aware of their national responsibility and of threats about the dangers of immorality in a new country, but this was not the policy of the church. While the priests in the Slovenian Church were instructed how to present their advices, the debate in Norway was open also inside the church. This shows another attitude. Since the Protestant or Lutheran Church was in fact started as a dissenter church from the Roman Catholic Church, because of a wish not to be dictated from Rome in doctrinal or other questions, it seems reasonable that the Protestants were open to different meanings. Even if it was a State Church in Norway, there was apparently no thought of dictatorship in the case of emigration, while the Catholic Church both had and still wanted to keep the political power and the members, and consequently condemned emigration. Neither Bishop Neumann nor the Slovenian Church convinced their congregation members, who did not have the same fear of their religious life, but believed in the future. There seems not to have been an assisting system from the Norwegian Church's side for the voyage or the arrival. It was easier for travellers not having to traverse half of Europe before embarking a ship. Old friends, neighbours or family members assisted the Norwegian emigrants with casual advice in the starting period.

Even with a long time span of approximately 40 years between the mass emigration from Norway and Slovenia, the main reasons for emigration seem to be the same. Rumours of wanted freedom attracted persons somehow feeling suppressed and the possibility to economic gain were tempting reasons to go, especially for poor rural people.

THE LIFE IN THE NEW WORLD

In this part I want to sum up some challenges for emigrants from the two countries regarding the processes of developing a community, which included church and education activities. The first were the conditions and the uncertainty of starting a life on American soil, the next was to establish a community to provide mutual support and administration, information about the "new" and the "old" country, and a societal centre with a church and schools.

The first experience

As the Slovenian Church realised that people would emigrate in spite of clerical warnings, a parallel campaign started through the Raphael Society. Already in 1894, the American Slovenian Catholic Union (Grand Carnelian Slovenian Catholic Union of the USA) was established in Illinois (Kodrič, 1992: 167). In 1908, a branch of the Raphael Society was founded in New York, as already presented. Their responsibility was "to protect the emigrants morally and materially, and to preserve their faith and national consciousness". (Drnovšek, 1992: 181). It has been difficult to find directly described

their work in detail. However, to see and hear about the Ellis Island reception in the museum, the meeting might have been somehow frightening. The emigrants had to sleep in what could almost be compared with pigeon-holes, until their health etc. was evaluated. It makes one know it was a rather hard and discouraging test for quite a lot of people as they met the new country. With the slightest suspicion of health deficiencies people had to return. Klemenčič (1993: 212) cites a letter and says: “On Ellis Island the doctors of the Immigrant Department found the most healthy to be “sick”:

For women whose children are in the hospital on Hoffman Island, and who are waiting for them to get well again, life is bitter and full of sadness...They are not only exposed to all kinds of ill treatment, but are also forced to do the hardest kinds of jobs.

All possible assistance was needed, and the Slovene Catholic Church was there. The web pages of the US Conference of Catholic Bishops tell about the first organisation of assistance to immigrants in parishes, with pastoral care, social services and education:

The Catholic Church in the United States has been assisting immigrants and refugees adjust to their new lives since the founding of this nation. ...Between 1920 and 1930, the Immigrant Department, which had a presence at Ellis Island, had assisted more than 100.000 immigrants in their efforts to immigrate (www.nccbuscc.org/mrs/history_shtml).

The control and registration at the Ellis Island did not start until 1892. This does not say that the Norwegian emigrants, mainly before that time, had an easy settlement situation. It is said about one of the first Norwegian families in the Quaker group in 1825, the Geilane family, that they received newcomers, gave them food and housing for a period of time and guided them for travelling westwards, somehow like they had been received in New York by other Quakers (Canuteson, www.stolaf.edu/naha/pubs/nas/volume25/vol125_6.htm). This was a “hand of help” given as a result of religious brotherhood, of friendship and charity. This assistance between emigrants continued casually. The settlers in the 1860’s and 1880’s were welcomed to cultivate the grand areas of uncultivated land. The Americans had a positive attitude towards Scandinavians (Řstrem, 2006: 81). Rumours about possible areas decided which direction to take. This meant walking or using horses along vast, not inhabited areas. The hardship of this search for land, the possible meetings with Indians or emigrants from other countries, fear and uncertainty are vividly described in novels from this time. (Rřlvřg, 1924). In other words, they had to manage themselves, possibly getting some assistance or advice from other emigrants.

The difference in the initial situation between the two mass emigration groups was great. The Catholic Church had an available system of reception, even if not all immigrants used it and managed in other ways. Norwegians had to rely on themselves or occasional assistance from others, being religious or just friendly charity. However, they knew they were welcome and did not meet a controlling “eye” on Ellis Island. The experience of uncertainty and fear about the future one can imagine both groups experienced.

How to organise societies

The Slovene Church, defined as a central ethnic institution, was rather active. The church supported the organisation of small societies, which was characteristic in the settlement period. There were both missionaries and, at the turn of the century, priests “in order to lead Slovene or ethnically mixed parishes” (Kodrič, 1992: 167). In accordance with the “home church” the preservation of Slovene ethnic activities was important. In addition to taking care of their religious responsibilities, the church had both political and cultural influence. It is difficult to discern between the religious and nationalistic argumentation. It seems as if loyalty to the family, the language, the church, the community and the nation belonged to the main religious ethics.

The “picture” of the Slovene Catholic Church in Canada seems to be the same:

The Catholic Church which was instrumental in promoting religion as well as culture, was in a way defending this nationalistic cultural stand, because it fostered self-confidence for a small nation and thus offered hope for the survival of Slovenes.The role of the Slovene Church and the social support that different Slovene organisations provided was crucial for the healthy adjustment of the majority of the Slovenes (Kocjančič, 1997: 217).

Here the national aspect is widened to include the self-confidence, which is an important aspect, often directly connected with a consciousness of own culture and background. The situation was that all the services had to be paid for and the Catholic Church, separated from the state in USA, had to care for its own work. Friš (1995: 401-2) has a description of the economic burden for the parishioners:

The church had to start from nothing, as it was, contrary to its position in Europe, practically without any possessions. The parishioners had to sacrifice a lot, especially in the time when new parishes were founded. They had to raise money to buy church premises, pay for the arrival of the priest (often from the country), for his apparel, his apartment, food and salary, for the purchase of the church building or its construction, the furnishing.

In addition, he says, the church has, for example to support projects home and abroad, the Vatican, The Pope, The Catholic university, the construction of a school, a cemetery etc. The owner of the church possessions was, however, the bishop. The community members managed to contribute for the development of all the institutions, sometimes by private loans. There might have been protesting voices, but the members were loyal to the community and church society, perhaps of conviction, because it was easy and secure, or possibly by feeling forced by the church system. Friš (1995: 402) maintains that the ethnic parishes were important from the cultural and social viewpoint: “Priests were often the founders and leaders of singing societies, music bands and also theatre groups”. Klemenčič supports the same view in his article, saying that the parishes had a positive influence on Slovenian immigrants’ awareness of their roots, as the parish priests and teachers were Slovenes. The nationalistic, cultural and religious challenges are primarily mentioned when the Slovene Catholic Church’s mission is described. This is an important part also in the parochial or parish schools.

The mass emigration from Slovenia started primarily after the new American

laws on schools in 1889. According to the Bennett law in Wisconsin (1889), parents and guardians were obliged to send their children from the age of 7 to 14 to school, for at least 12 weeks a year. The content of the elementary education had to include “reading, writing, arithmetic and the United States history in the English language” (Gjerde, 1997: 291). The Catholic Church then developed parochial elementary schools, which satisfied the prescriptions of the American laws, but supplied the prescribed content with Slovenian language, Catholic literature, religious education. Schools were active culturally. They were not paid by the state budget, but were released from taxes (Friš, 1995: 408-9). The teachers, Friš says, were usually nuns from American monasteries. Some came from Slovenia, specially mentioned are “school sisters from St. Francis d’Assisi Congregation – Christ the King, from Maribor”. The first Slovene school building was built in 1895. As the parochial schools were more expensive for the parents, while the public schools were free, some parents, because of this, or perhaps of other reasons as well, preferred the public school for their children.

The Norwegian emigrants, in the period up to the mass emigration around 1860’s, also established themselves in small societies. The Norwegian emigrants at this time were frontiers, heading for un-cultivated land. There might be long distances between the settlements. People had to manage on their own, with their own family, but they also tried together to establish a community, using their own houses for education and worshipping. Little by little more Norwegian arrived. As they also contributed gratis work, this gave a cheap possibility to establish more traditional centres. So, each community owned the church and school buildings they established. In an article (Preus, 1957) it is said, that the education of children started as soon as a church was established, but it started evidently in the family. A letter from a family from 1855 says (Gulliksen, 1999: 60): “Here is no Norwegian school, but we teach our children as good as we can.” They did not have a priest, but a schoolmaster, who organised examinations at the Confirmation. Another couple tells about their 4 children like this (1857):

She (Turi) has already learnt her Catechism by heart, and apart from that, reads every possible book. Marie...is now adding in her ABC. Here is still no school, but a school-house is starting to be built.

This family (ibid: 16) tells, that they have a good priest every third Sunday. Two years later the same father tells (ibid: 71) that they are building a house for English School for children, and in 1861 the message is that the children go sometimes to English (3 months a year), sometimes to Norwegian school (ibid: 72). Others write about religious schools with teachers from Norway, who teach 5-6 months a year. These teachers were often also church singers, paid by the congregation. Some of these teachers walked, using their own legs, from place to place (Greipstrand, 1997: 160-1).

These glimpses give a picture of the situation for the Norwegians in the 1860’s. No priest or school welcomed them in the start. The families took care of the education of their children. Members of the Lutheran Church or some religious congregation took

an initiative to collect money for school-or church-building and achieved this with collective contributions. The contributing migrants joined the work to secure a Lutheran education for their children. Without this, one may also say that the possibilities of education for the frontiers' children were rather scarce. Teachers, lay preachers and priests shared their work between the small settlements. Some of them were educated in Norway, some in USA. Bleken (1914) maintains, that the Norwegian immigrants were conscious that in a remote future they would integrate and become a part in the American people, but they would not come with empty hands, they would bring something. The values they could bring were best developed and conserved in school. Therefore, it was important to provide education in religion, Norwegian language and literature. According to the American policy, it was clear that religion was not included in the later public school, with prescribed American curriculum. This caused discussion, as both parents and private or religious organisations that had established schools, evidently lost the power to choose the school and its curriculum. It meant a liberalisation of the education. Especially the Roman Catholic Church and German Lutherans protested against this development. Because of economic reasons the solution for the Norwegians was to give the children supplementary education on Sundays or in periods without teaching in public schools. Norwegian parochial schools were developed to educate men to service in the churches as priests or teachers (Bleken, 1914, Ostergren, 1988).

In 1914 five different school types are mentioned:

- 1) Theological seminars (A study of theology)
- 2) "Normal-schools" (teacher education)
- 3) Colleges (Latin- and Upper secondary schools)
- 4) Academies (SecondarySchools)
- 5) School for girls.

With few exceptions, all schools were open for both men and women. Two schools were for girls only, with education in literature, history, mathematics, science, music and song, art and crafts, house-holding, etc. (Bleken, 1914). The development of this Norwegian-Lutheran school system and the church was funded by private economic means. The State Church in Norway still did not offer economic support.

The importance for the church to secure both the national and religious elements is underlined by Ostergren (1988: 211). He says that the church was self-governing and it bound people together.

Similarities and differences in the period of societal establishments

The time span between the periods of societal establishments was important for the emigrants, as the American society had developed. The Norwegians started with empty hands, sometimes in desolate areas, but with possibilities to develop. They were conscious of the necessity to organise their own life in cooperation with other emigrants, however near or remote. The way went from teaching their own children, offering their homes for worshipping rituals and sharing them with groups of pupils,

to building houses for the same purpose. This cooperation “spirit” resulted in self-owned churches and schools in their own societies. The “freedom” of worshipping did not seem to lead to the great religious happiness everywhere, however. Opinion differences in religious questions came to the surface. Ostergren (1988: 213) points at this: “The Norwegians, in particular, gained a reputation for their doctrinal disputes, which were often so bitterly fought as to split communities and even families”. Disputes about doctrines on the local level do not seem to be possible in the Catholic hierarchical system. There were murmurs about the economic burdens, and also a want to organise ethnic parishes. Friš (1995: 400) says, that ethnic groups within the Catholic Church threatened to form an independent and national church if they did not get “a maximum degree of autonomy”. On one occasion there was established an independent Catholic Slovene Church of St. Peter and St Paul because of an internal dispute about the placement of a church building. This was short-lived because of lack of economy (ibid: 406). The ethnic parishes were of great importance for the emigrants, Friš maintains. Other quarrels arise between the priest and members of church committees (ibid: 406). The two congregations’ responsibility for and contribution to worshipping possibilities, social and cultural arrangements and education seems to be fully accepted in both the Norwegian and Slovenian group. Economic situation seems to be the reason why the Norwegian Protestant Church had to accept the public school, or perhaps also a more American-friendly attitude. This is not quite clear.

There is a similarity between the economic burdens in the two emigrant groups, but also differences that make it difficult to compare directly. Some offers of higher education and charity organisations were there for the Slovene emigrants. The Norwegians developed the whole system on their own. The Slovenes, however, had to support the Vatican and Rome, which was not the case for the Norwegians as to their mother church. Both groups had to build and run schools and churches etc.. The economic burdens might be similar in the two emigration groups. Psychologically it makes a difference if someone outside decides for you and claims the ownership of what you have done, or if you decide for yourself what to contribute to. However, democracy also contains challenges. The Norwegians seemed to have difficulties in handling the freedom, and the Slovenes in accepting the “un-freedom” or consequences of the work of religious authorities.

The public education through the press

The use of the newspaper and the press was well known for the Protestant and the Catholic Church. It was a way of giving information and presenting opinions of different kind. It inspired the religious activities, discussed ethics or presented news. The Society of St. Raphael in New York cooperated with Slovenian newspapers and used advertisements to inform people in the “old” country. They also began to publish a monthly newspaper, Ave Maria (Friš, 1995: 413). The first Slovene newspaper in USA, Amerikanski Slovenec, was published in 1891. It was not a religious newspaper, but Friš characterises it as having “Catholic orientation” (ibid: 415). It is reported

from Canada that the Polish Catholic Weekly appeared before 1920. A later Slovene newspaper started in 1932. (Godina, 2001: 78). The Norwegian church and religious congregations had a broad activity in presenting books, pamphlets, newspapers and different printings. In a list of the kind of printings one can see how broad the activity was, not least in the decade 1873 – 82 (Norlie, 1914: 33-34). Then you can find religious newspapers, periodicals and magazines, booklets for children and for youth, a Lutheran magazine for schools, hymnbooks, songbooks and pamphlets for discourses about doctrinal questions.

The different press activities meant a cultural inspiration for people both inside and outside the congregations. R̥strem (2006: 80) points at the impact the written publications also had on preserving the language and the culture, which was a result for both groups.

Social and charity work

Both the Catholic and the Protestant Church cared for health, social and charity support. Even if it seems to be barely mentioned in some research descriptions, one knows that the emigrants met all kind of challenges during their stay: poverty, sickness, strain in the daily life etc. The established institutions tell about the variety of support given.

The Slovene branch of St.Raphael (this document, p.5) wanted to assist the immigrants and “offer protection to single women and workers who had left their homeland...” There was also a St.Mary’s Society for single Slovene women in New York (Friš, 1995: 396 and 414). Alcohol problems are mentioned by Drnovšek (1994: 30), and this may have caused needs for help in the entire family. The Catholic charities’ history tells, for example, of orphanages as early as in 1830 (www.cdow.org/cchistory.html). In 1914, Union of Catholic Slovenes was established to print and publish books and booklets, to organise lectures, to be a charitable organisation with paying members (Friš, 1995, p.407). The Catholic Church’s will to provide charity has been there all the time. The church was not the only agent in this arena, so a relation between the Slovene Church in the United States and the socialistic organisation “Slovene National Benefit society”, as Kodrič tells (1992: 167), is not a surprise. The concern for the workers was perhaps the same, but sometimes used in different ways, as Klemenčič tells, referring to descriptions of bad working conditions (1993: 212-13):

The image of America presented in the labour press thus differed little from that of the Catholic and liberal press in its overall assessment. The labour press decried the drain of class-conscious workers; the other publications emphasised the loss of the Slovene nationality.

The labour press advocated a more oppositional attitude, while the Catholic paper not really supportive, concluded that it was a mistake to emigrate.

The Norwegian Lutheran Church’s “work of care and charity” is presented in an overview of the Norwegian Lutheran priests in America 1843 to 1913, by the Norwegian Lutheran priest O.M.Norlie. It is primarily a summary of all the institutions built by

the Norwegian Church in America. It started in 1883 with a hospital and a house for deaconesses. Totally, in this period to 1893, there were four Homes for children built, one home for Indian Children, one home for sailors, one home for elderly people and four hospitals, three of them with a home for deaconesses. In the entire period up to 1913 there was great activity. The congregation members contributed information about the work, making it known and supported by collecting money. More institutions were built, hospitals, education for nurses was started, etc.. The houses for aging people were full, children needed homes. The church also gave economic support to priests, their widows and students. (Norlie, 1914: 44, 56-7) These houses show that the church wanted to meet the registered need of different groups of people. Each of these houses took care of people, and more than that. For example, the deaconess Elisabeth Fedde also trained young women for deaconess work. Elisabeth Fedde wrote a diary of her work, and in a presentation of this book it is told:

During the development of the Brooklyn deaconess home, outdoor relief also expanded because of the increase of Norwegian immigration, the augmented services rendered by the Sisters, and the hard times of the 1890's. Thus from 1885-91 inclusive, the number of families receiving food increased from 46 to 504; those receiving clothing, from 127 to 184; and those calls made, from 805 to 2844 (ed. Beulah Folkedah).

This shows hard times in the late 1880's. The Norwegian Church established the mentioned institutions for Norwegians in the period from 1883, which is relatively late in the mass emigration period. There was not any cooperation with the Swedish or the Danish Churches. How people managed before that is unclear. Already in 1830, the Catholic Church had an orphanage, most likely open for different nationalities. Even if there are mentioned institutions for Slovenes only, the Roman Catholic Church had an organisation ready for people, who needed it long before the Slovene mass emigration.

Nationalism or Americanisation?

Even if nationalism was a strong fundament in the Slovene Catholic Church, there were opposite voices inside the church, like the priest Savs (Drnovšek, 1994: 30), who saw the possibilities of a life in the USA under certain conditions. Jurij Trunk, also a clergyman, looked up to emigrants from other nationalities, among others the Scandinavians, who managed to accept America as their home country. In 1912, he advised people (in Klemenčič, 1993: 214) to emigrate with the family if they had to, and live together in ethnic communities, because:

Every family in free America can remain Slovene if it wants to.... Only he who does not forget his God in his new homeland, can remain true to his ancestral homeland, to his mother, and to the Catholic Church, thus preserving his most precious treasure – his faith.

Some of the questions of assimilation seem to become a generational issue. In 1927, Father Hugo Bren advised to have English sermons in the church, to keep the younger generation as church members (Friš, 1995: 403). This had also a connection

with the emigration stop in these years with few new Slovene immigrants arriving. Friš calls it “an intrusive process of americanisation” as the immigrants “became part of the American melting pot (ibid: 394). Even if there were religious conflicts of different kinds inside the congregations, this discussion was possibly not so fervent in the Scandinavian countries. Gjerde (1997: 278) refers to the scholar Rasmus B. Anderson, who argued that “Norwegians should work within public schools so their voices and influence could find a place in them”. Rönnqvist (2006: 168) cites a school-inspector in north Alberta who states (1903):

The quickest and surest method of assimilation of foreign elements is through school. Here is seen the ready adaptation of dress, manners, language and customs.

It is not clear what place the earlier mentioned English School had in the system, perhaps only a shared possibility in remote areas. The education question was important in both the Catholic and Lutheran traditions, because, as said, the school was the arena to educate the next generation and secure a continuity of values and culture. To choose between types of school, the public one and a church school on American premises, was not easy. Even with different outcome, both churches took the responsibility for the national language and culture education. It may be said that in the situation in America, with discussions inside the churches, they kept a balance between the American assimilation policy and the intention of the church to cultivate the religious and national values. There was a pressure to transform to a future in a liberal, pluralistic society. It seems as if the Norwegian Lutherans were relatively more open to this transformation, while the Slovenes experienced the process more like a forced situation. This may have a connection with the Norwegians staying in the country for a longer period.

THE SUPPORT OF THE RELIGIOUS CONGREGATIONS AND CHURCHES IN THE SETTLER'S COMMUNITIES

Which were the values?

The emigrants from both countries praised the freedom in America, being the most important value they sought, besides the more materialistic aim of better living conditions. As the Catholic Church considered the possibilities of freedom being dangerous to a religious life, they underlined the loyalty to the home country or the society being more important, like the conservative bishop Neumann in Norway. That this love of freedom had different consequences in the two church congregations is already described.

There are common traits in the two churches. The loyalty to the religion, the family, the community and the country were values especially declared in the mass emigration periods. It is not quite easy to discern between religious values and national values in the emigrant literature because the churches' support of the nationality

is so strong. Furthermore, values are often included in “culture”, a concept that may be understood as language, lifestyle, ethics and the presentation of this through art, in a way that communicated to the relevant ethnic group. Sometimes it is best to see definitions of what the opposite is like in a pamphlet of a German Catholic priest Wahlburg, who in 1880 characterised what he calls the false Americanism (presented by Gjerde, 1997: 254-5) as: “a pharisaical, hypocritical spirit that puts on the garb of virtue when all is hollowness and rottenness within. This “spirit” promoted “infidelity and materialism”, it was “mammon worship”, it “adores the golden calf...” Later, “Americanism” was described in words like “fanatism”, intolerance”, “free-lovism”, “prohibition”, “infidelity”. We also know that a conservative Lutheran priest “banned secular tendencies, such as drinking, card playing, dancing and theatre...” (Norman and Runblom, 1987: 198).

Without ending in a philosophic discussion, we can conclude that rural values were part of the national values and were somehow included in religious values. So when immigrants generally were considered “honest”, “polite” and “canny” (Gjerde, 1988: 236); or the words about the Slovenian include (Drnovšek 1994: 30): “diligence, assiduity, modesty, thriftiness and persistence”, one knows which personal qualities that had to be defended and so they were by the church.

The practical consequences of different values had both similar and different traits. The Norwegian State Church was more democratic and accepting to different opinions both regarding emigrant movement and, for example, use of rituals for worshipping. The Roman or Slovene Catholic Church had autocratic directives for the priests about how to meet the “will- become” emigrants. One may say, that the intention of all the church and congregation activities, in both the Slovenian and Norwegian settlements, was to realise the values of their religious belief. There is a missionary decree in the religion, therefore it was important to establish a place, a church, where to worship and preach, and so they did. Besides the religious belief, the most central value in the churches, however, was the loyalty to the family, because the ideal of the society was the family loyalty, structure and function. “The family was the crucial, “natural” institution upon which society was founded”, the Roman Catholic Church maintained (Gjerde, 1998: 266). This caused discussion of two reasons inside the church societies. The one was how authoritarian structure the family should have. The second was to which degree the state should dictate the family. The parental authority was quite clear in the Catholic Church. A decree from the Pope in 1891 (referred by Gjerde, 1998: 267) said that:

Because the family preceded the state, the idea that “civil government should, at its own discretion, penetrate and pervade the family” was a great and pernicious mistake.” Likewise “parental authority,” the Pope contended, “can neither be abolished by the State, nor absorbed; for it has the same source as human life itself.” In the end “the child belongs to the father” and is, as it were, the continuation of the father’s personality.

The Protestant and the Catholic Church agreed in their view on the importance of the family in opposition to the loose American family. The family was regarded as the

“core” of the society. Gjerde (1997: 263) maintains that European families “regretted that families in the United States were becoming increasingly porous” and consequently saw the consequence: “an increasingly weak society”. Norwegian Lutherans, he continues, respect both the reciprocal parent-child relationship and the authority of the parents. He presents a reservation to the Catholic Church, saying that the Scandinavian Lutherans were less concerned about governmental intrusions. Therefore, even if the Scandinavian Lutherans also agreed in patriarchal practices like the Catholics, they were in reality not that strict. They included views on changing family roles and properties (*ibid.*: 273). We can discern a more liberal or democratic attitude by this, though there were rather conservative voices also in the Lutheran group. Ostermann (1997: 269) maintains, that the discussions about whether to adopt the manners, rules, and morals of the host society or not, took place in the home and the neighbourhood, as well as in churches and associations. Therefore, the churches’ commitment was shared by the people. Regardless of nuances, the aims especially declared in the mass emigration periods, nevertheless were to develop and secure rural values, the religious belief and ethics, the loyalty to the family structure and authority and loyalty to the community and the home country. These values were often presented as opposing American values, while, in addition, the emigrants at the same time fought for the US freedom aspect.

Through which activities were the values operationalised?

The church sermons and ceremonies are so well-known that it seems unnecessary to mention them. So important were the priests for the Norwegian settlers, that when there was a shortage of them, they had to be responsible for different churches. This was common in rural areas, with spread settlements. They could not afford a priest of their own. For the Slovenes there was also a shortage of priests. Friš (1995: 404) maintains, partly because “within the framework of the Catholic church, the United States had until 1908 a status of missionary province.” Both groups wanted to listen to the Gospel in their mother tongue. Whether a shortage or not, it was important for the emigrants, and why? I think it is right to present a question of what in the message could be so important, even if there most likely is more than one answer. There were many situations the emigrants had to cope with, which we today would call stress factors. A troublesome voyage to a new country with a new language, unknown habits, strange food, foreign people, the entire settling process was demanding. There was a real fear for life sometimes, women felt loneliness with responsibility for home and children, while men were at work. There are stories about people who did not manage this.

As the church supported the rural and national values, it preached ethics that could help the immigrants to manage and enhance their self-confidence. As said before, the more specific religious message is built on the central common Creed for the two churches, the belief in God, the father, Jesus Christ, the Salvatore, and the Holy Spirit, the hope for eternal life. Without going into the more dogmatic questions, I can imagine people also needed comfort and security through the message of a God, who cares for

his “children”, a Christ who tells “I forgive you what wrongs you possibly have done, I take your burdens and accept the person you are.” Furthermore, a weary, aging and not rather successful immigrant, could get a hope for a better world in another place. That the religious message gives security for the believers seems reasonable. The other part of the religion, the symbolic rituals like baptism, confirmation, wedding ceremonies and burials were well-known from the home country. It is not documented that all people followed these, but it is true that most of them did. Rituals most likely belonged to their cultural heritage, well known from the home country. I think having the possibility to read letters, one would know more about what the participation in sermons meant.

Both the Protestant Church and the Catholic Church denominations developed different charity organisations. For the Slovenians the organisations were there as they arrived, while the Norwegians had developed the different charity organisations during the years in the 19th Century. The “duty” to help is part of the religious content of both churches. The kind of charity organisations mentioned may tell about the different needs in the groups. The Norwegians came to the point when they had to take care of the old people and widows. Some of the organisations mentioned were there when the Slovenes came. There were alcohol problems in both groups of immigrants. One read about Catholic orphanage, assistance to workers and single women. It is interesting that the St. Mary’s society for single women had rather strict rules. The women had to attend meetings, and if they did not show up three times without excuse they were expelled. This, I think, raises a question impossible to go into in this connection, but nevertheless: on which conditions were and are the charity offers given? The most important is perhaps that both Churches had a helping hand to offer.

Behind the charity one could perhaps also discern missionary intentions. The Roman Catholic Church was already there when the bulk of the emigrants arrived. They provided help as the emigrants had to find work and were supporting when organising ethnic communities or parishes for Slovenian emigrants. However, they represented the “know-how”, but also an autocratic power, which decided how the parish members had to be economically responsible for the development of the parish and other activities. This was effectuated through a parish church committee. The ownership of church and congregation properties belonged to the bishop, as said earlier. It led to a “double-bind” situation, which caused some opposition. The Norwegians did not get the same charity. They were in opposition to some of the rituals and the practice of the State Church, but were still members. All of them were not eager church-goers, but they stuck together, cooperated and took the responsibility for establishing a society with the church and the school in the centre. In this democratic structure they also were their own and mutual “missionaries”.

The churches were also an arena for social and cultural expressions. To contribute to preserving the national and ethnic culture was one of the strong “imperatives” in the church message and activities. As to the culture expressions, the churches and denominations were open to the entire families in religious, social and cultural life.

For Norwegians it is said that they had “a myriad of social and purposive clubs and organisations” (Ostergren, 1988: 211). The church, he continues, is open for both members and non-members. It served as a centre for a dispersed and lonely population. Friš (1995: 402) says the Slovene parishioners gathered for religious service, but also for other occasions, social events, picnics, dances, pageants, raffles, excursions to the “old country” etc. There they used their own language. The conclusion seems to be clear: “Ethnic parishes played an extremely important role in the life of first generation immigrants in preserving their ethnic identity” (Ibid: 403). This shows that the churches were also involved in social and cultural arrangements for everyone, in addition to the schools’ cultural education. The religion was the first “glue” in both settlers’ communities, one may say.

The education question was important in both the Catholic and Lutheran traditions because the school was the arena to educate the next generation and thereby secure a continuity of values. I have presented protests and discussions when it was made more difficult to continue with ethnic schools, which had been the responsibility of the church. Even if the Norwegian and Slovene Churches chose two different solutions, their worries were the same, to give education in the homeland’s religion, language, literature, culture and history as a supplement to the American curriculum. This responsibility included the entire population. Klemenčič says in the article:

Parish priests in Slovene ethnic parishes were usually Slovenes, as were the teachers in the schools, born in Slovenia or of Slovene descent. Therefore the organising of ethnic parishes had a positive influence for awareness of their Slovene roots among Slovene immigrants and their descendants.”

Norman and Rundblom (1987: 275) give a similar “price” to the school education by saying:

Like some other groups, Nordic immigrants have had their strongest and most long-lived cultural safeguards in their schools, academies and colleges, and for some of them the bonds with the old countries are still strong in the 1980’s.

As to further education, the Norwegian Church educated their priests, established secondary and upper secondary schools and academies, as mentioned. I am not quite sure if the Slovenian branch of the Catholic Church had offers of that kind, but the local parishes had to contribute economically to the Roman Catholic University. In addition to the activities inside the churches and the education in schools, the more public education in newspapers and different literary presentations contributed to enhance the national and cultural values. The Catholic and Protestant Churches’ newspaper activities, either through their own organs or advertisements, or articles in more liberal newspapers, became a link between the homeland and the “new world”. Friš (1995: 399) tells about a somewhat ambivalent Catholic newspaper in Slovenia, “Slovenski gospodar”, where the news from America often consisted of reports from death accidents, criminal activities, unemployment, high prices or natural disasters, but also about successful Americans, income and successes of the Catholic Church in America. This ambivalence seems to be more characteristic for

the Catholic press in the home country, than in the USA. St. Raphael organisation spread information about their possibility to offer assistance as advertisement in the other newspaper. The Norwegian Protestant press had the same function of giving information in newspapers about activities from both countries. Besides that, they took the responsibility for a broader aim. They published pamphlets, Hymn books etc. The newspapers, or other printed products, used the mother tongue and were important for the feeling of ethnic identity of the readers, and like other parts of the churches' activities kept alive the connection to the mother country, whether it could be somewhat biased or not.

No doubt, the activities of the churches were aimed at supporting the religious, cultural and national values. Norwegian settlers developed the necessary organisations themselves, while the Slovenians followed up and further developed a system in accordance with the values.

CONCLUDING REMARKS

In a short presentation like this fine distinctions will certainly disappear and they would have to be further discussed. The start, the time span between the mass migration from the two countries and the society were different, and so was the reception. The situation of the poor and rural societies the emigrants left, had "fostered" similar values of modesty, prudence and honesty, which was accepted and supported both by the churches and the surroundings.

To stay in the long-distance perspective with the really great contours, there seems to be more similarities than differences between the Slovene Catholic Church's contribution to the Slovene emigrants and the Protestant Church's support to the somewhat earlier Norwegian settlers in the USA. The aims of securing loyalty to the religion, the family and the country were similar. The emigrants should stay with their family and not forget the language and the culture they had left. The churches contributed to the aims by assisting the emigrants in the period of establishing a community with churches and schools, opening the churches to social activities in addition to religious. The church organisations cared for people in need. The fundament in the Creed was the same, though with differences in nuances "underneath". Then the great difference is the organisation of the churches. The Roman Catholic Church was, as repeated, hierarchical with the Pope on the top. The Catholic Church is a worldwide organisation where all the member churches have the same possibilities and the same obligations. The congregations had to give economic support to the Vatican and the Pope. They do not own what they could call their "property", even congregation buildings they have managed to build themselves. The Norwegian emigrants also had to pay to develop their society, but of free will.

The great question is which effect the policy of the authoritarian Catholic Church had, compared with the "absent" Norwegian Protestant State Church with no support,

but neither with condemnation for the emigrants. This is impossible to see, apart from the results of the economic contributions. The democratic way of living gives responsibility for own dispositions, but is not without challenges, as the doctrinal disputes show. If we should use a modern theory on a more general level, Kjeldstadli (2006: 11) maintains that even discussions and disagreement may unite people, because of the process of listening to each other's arguments. Ostergren maintained that the self-governing of the Church bound people together. An autocratic regime may have led to either suppression or opposition. The policy of the Catholic Church was both to support and to decide on behalf of its members, which is characteristic for this kind of organisation that had ambivalent attitude towards the emigration process. There was some opposition, but how strong it was is difficult to say.

LITERATURE

- Bleken, M.K. 1914: De Norsk-Amerikanske skoler ("The Norwegian-American Schools"). In: *The Promise of America. Articles and texts.* (http://www.nb.no/emigrasjon/emigration/2nd_ar.html).
- Canuteson, Richard L.: Lars and Martha Larson: "We do what we can do for them." In NAHA, Volume 25, page 142. (www.stolaf.edu/naha/pubs/nas/volume25/vol125_6.htm).
- Catholic Encyclopaedia (<http://www.newadvent.org/cathen/14042a.htm>).
- Drnovšek, Marjan, 1992: The Attitude of the Slovene Catholic Church to Emigration to the United States of America before 1914. *Slov.stud.*, vol.14, no 2.
- Drnovšek, Marjan, 1994: Mass emigration and Slovenes. *Dve Domovini, Two Homelands.* No.5.
- Drnovšek, Marjan, 2003: Ljubljana and Emigrant Agencies at the Beginning of the Twentieth Century. *AEMI Journal*, vol 1.
- Elizabeth, Fedde, 1888: Diary, Folkedahl, Beulah ed. and translator (www.naha.stolad.edu/pubs/nas/volume20/vol20_9.htm).
- Durkheim, Émile, 2000: *Om den sociale arbejdsdeling* ("De la division du travail social.").
- Křbenhavn, Reitzels forlag.
- Friš, Darko, 1995: *Ameriški Slovenci in Katoliška cerkev : 1871-1924.* Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba.
- Gantar Godina, Irena, 2001: Overview of the Slavs from Habsburg Monarchy to Canada – up to 1918. In: *Once a Jolly Swagman... ” essays on Migration in Honour of Olavi Koivukangas.* Turku, Institut of Migration.
- Gjerde, Jon, 1997: *The Minds of the West. Ethnocultural Evolution in the Rural Middle West 1830 – 1917.* The University of North Carolina Press.
- Gordon, Milton M., 1904: *Assimilation in American Life. The Role of Race, Religion, and National Origins.* New York, Oxford University Press

- Greipsland, Torbjørn, 1997: *Drøm og dramatikk i det norske Amerika* ("Dream and Drama in the Norwegian America"). Genesis, Oslo.
- Gulliksen, Røyvind T., 1999: "Saa nær hverandre." *En samling amerikabrev fra Midtvesten til Nissedal 1850 – 1875* ("So Close to Each Other. A Collection of American letters from the Middle West to Nissedal 1850-1875"). NAHA avd. Norge.
- Kjeldstadli, Knut, 2006: *Mulige framtider, Norge som et flerkulturelt samfunn Innlegg i en konferanse ved Høgskolen i Oslo* ("Possible futures, Norway as a multicultural society"). Presentation at a conference at the University College of Oslo.
- Klemenčič, Matjaž, 1993: Images of America among Slovene and other Yugoslav Migrants. In: *Distant Magnets: expectations and realities in the immigrant experience 1840 – 1930*. New York, Holmes & Meier.
- Klemenčič, Matjaž: (www.theslovenian.com/articles/klemenčič4.htm).
- Kocjančič, Cvetka, 1997: Slovene Identity: The Canadian Experience. *Dve domovini, Two Homelands*, no.8.
- Kodrič, Majda, 1992: Slovene Emigration to the United States and the Establishment of Ethnic Communities. In: *The European Emigrants' Experience in the U.S.A.* (ed. Hölbling, Wagnleitner). Gunter Narr Verlag.
- Mfinnesland, Svein, 1999: *Før Jugoslavia og etter* ("Before Yugoslavia and after"). Qsli, Sypress forlag.
- Norlie, O.M, 1914: *Norske prester i Amerika 1843-1913* ("Norwegian Priests in America 1843 –1914"). Minneapolis, Augsburg forlag.
- Norman, Hans and Rundblom, Harald, 1987: *Transatlantic Connections. Nordic Migration to the New World after 1800*. Norwegian University Press.
- Ostergren, Robert C., 1988: *A Community Transplanted. The Transatlantic Experience of a Swedish Immigrant Settlement in the Upper Middle West, 1835-1915*. Uppsala, Almquist & Wiksell international.
- Preus, Johan Carl Keyser, 1957: Kirken og utflytterfolket. ("The Church and the emigrants"). *De tok Norge med seg*. (http://www.nb.no/emigrasjon/vis_data_art_bok.php?lang=eng&dok_id=25461).
- Rued Holand, Hjalmar, 2006: *History of the Norwegian Settlement, A translated and expanded version of the 1908 "De norske Settlementers Historie"*. Rosholt og Blegen, Iowa, Astri mi Astri Publishing.
- Rřlvřg, Ole, 1936: I de dage ("In those Days"). Oslo.
- Rřnnqvist, Carina, 2006: *Svea folk I Babels land. Svensk identitet i Kanada under 1900 tallets fřrsta hřlft* ("Swedish people in Babels country. Swedish identity in Canada in the first half in the 19th century"). Umelř Universitet, Umelř.
- Řstrem, Nils Olav, 2006: Norsk utvandringshistorie ("Norwegian Emigrationhistory"). Det norske Samlaget, Oslo.
- United States Conference of Catholic Bishops: About Migration and Refugee services. (www.nccbuscc.org/mrs/history.shtml).

POVZETEK

POMEN CERKVE IN VERSKIH KONGREGACIJ ZA SLOVENSKE IN NORVEŠKE EMIGRANTE V ZDRUŽENIH DRŽAVAH AMERIKE. PRIMERJALNI VIDIK

Martha Lea

»Bilo je nekoč ...«, se začne večina pravljič. Pravljičice o ameriški svobodi in blaginji so v 19. stoletju vzpodbudile številne Evropejce, da so se z velikimi pričakovanji podali na dolgo pot. Večinoma so le slutili, kaj jih čaka v »obljubljeni« deželi. Omenjeno drži tudi v primeru emigrantov, ki so se v ZDA selili iz dveh majhnih dežel, Norveške in Slovenije. S seboj so poleg upanja prinesli tudi voljo do dela in željo po uspehu. V obeh deželah sta imeli v tem času veliko vlogo vera in cerkev, četudi niso bili vsi prebivalci verni. Slovenci so pripadali rimokatoliški cerkvi pod vodstvom papeža, Norvežani pa so bili Luteranci. Namen članka je primerjati migracijske procese obeh skupin in način ustanavljanja skupnosti, ki so delovale kot verske kongregacije.

Katoliška cerkev je svarila Slovence pred izgubo vere, če bodo odhajali v »brezbožno« Ameriko. Čeprav svaril niso upoštevali, so jih predstavniki cerkve ob prihodu v novo deželo sprejeli in jim tudi nudili pomoč. Rimokatoliška cerkev v ZDA ni bila priljubljena, ampak je zaradi svoje moči vzbujala strah. Slovenci so prišli v ZDA v devetdesetih letih osemnajstega stoletja, ko so bile možnosti za delo manjše kot v obdobju pred tem. Norvežani so prišli kakšnih štirideset let prej, in čeprav so bili kot naseljenci zaželeni, so bili pri naselitvi in iskanju rodovitne zemlje na oddaljenih območjih prepuščeni samim sebi. Pri naselitvi jih nič ni oviralo, a jim državna cerkev tudi ni nudila pomoči. V nasprotju z rimokatoliško je bila Luteranska cerkev v ZDA dobro sprejeta. Pogoji dela v kongregacijah pod katoliško cerkvijo ali pod protestantsko so bili tako različni. Temeljne vrednote pa so bile pri obeh precej podobne. Vključevale so etične poglede na dobro in harmonično družinsko življenje, zvestobo narodu in ruralne vrednote kot so poštenost, marljivost in varčnost. Emigranti obeh skupin so poleg skrbi za lastne družine in preživetje razvijali tudi lastne skupnosti, tako da so gradili cerkve in šole. Pri tem so bili Norvežani lastniki teh zgradb, Slovenci pa so jih gradili za »lastnika« – škofa. Oboji so sami plačevali učitelje in duhovnike. Izobrazba, ki sta jo nudili cerkvi, je bila pomembna za ohranjanje kulture in jezika za naslednje generacije. Migrantom so bile verske in družabne dejavnosti tudi v oporo v njihovem vsakdanjem življenju, saj so jim dajale širšo perspektivo. Delovanje obeh cerkva se je razlikovalo na področju dobrodelne dejavnosti. Rimokatoliška cerkev je imela za ljudi v stiski na voljo več institucij, medtem ko so Norvežani morali te institucije šele vzpostaviti in tudi sami plačati.

Podobnosti v delovanju obeh cerkva lahko najdemo pri podporni dejavnosti, vendar so razlike očitne, ko govorimo o pogojih za njen nastanek. Zanimiv je tudi vpliv na eni strani avtorske in na drugi strani demokratične organizacije na dolgoročni

The importance of the church and religious congregations for Slovenian and Norwegian ...

uspeh in »amerikanizacijo« obeh skupin. Vse pravljice se začnejo podobno, vendar se lahko razvijejo in končajo na različne načine.

POROČILA IN RAZMIŠLJANJA

REPORTS AND REFLECTIONS

**POROČILA IN RAZMIŠLJANJA
REPORTS AND REFLECTIONS**

TALLINN SUMMER SCHOOL – HOW COLLECTIVITIES REMEMBER: STRUCTURES AND SPACES OF SOCIAL AND CULTURAL MEMORY

Tallinn, 26 July – 2 August 2007

Kaja Širok

Kakšna je vloga spomina v različnih družbah in kulturah? Kako se razlikujejo osebni, družbeni in kulturni spomin? So obstoječe časovne ter geografske razlike močnejši faktor v preučevanju spomina kot iskani enotni vzorci? Kakšni in kateri so načini izgradnje spomina in kako poteka prenos beleženja spomina v zgodovinske in fikcijske naracije, vizualno kulturo, komemoracijske prakse? Na takšna in podobna vprašanja, ki so vključevala poglede različnih humanističnih ved (npr. antropologije, zgodovine, kulturnih študij, arhitekture in sociologije), so na letošnjem mednarodnem srečanju v Talinu odgovarjali profesorji in študentje, ki se interdisciplinarno ukvarjajo s študijem spomina.

V organizaciji Estonian Institute of Humanities (Tallinn University), Centre for Medieval Studies (Tallinn University) in Centre for Central-Eastern Europe and the Balkans (University of Bologna) namreč v Talinu vsako leto poteka podiplomska poletna šola »Tallinn Postgraduate Summer School in Social and Cultural Studies«. Tema letošnje je bila *How Collectivities Remember: Structures and Spaces of Social and Cultural Memory*; v program je bilo vključenih 30 podiplomskih študentov iz cele Evrope.

Tema je bila v času trajanja poletne šole obravnavana multidisciplinarno, znotraj pogledov različnih humanističnih ved ter v okviru raziskav, ki so se dotikale vloge spomina in pojmovanja časa v družbi. V okviru posameznih tematskih sklopov, kjer so svoja stališča in izkušnje podajali ugledni znanstveniki iz Amerike in Evrope, je rdeča nit obravnavane teme želela izpostaviti vprašanje razskovalnih izhodišč v multidisciplinarnem študiju spomina – ali raziskovalec sme (ali mora) povezati in prilagoditi teorije in metode različnih humanističnih ved, ki obravnavajo študij različnih predstav in jezikov spomina?

Letošnja poletna šola je potekala v novi zgradbi univerze v Talinu (oddelek za humanistične študije), ki je nastala leta 2005 kot združenje različnih univerz in raziskovalnih inštitucij v Talinu, ter estonske univerzitetne knjižnice. V središču pozornosti je bilo uvodno predavanje prof. Petra Burka z naslovom *Performing the Past*. Priznani profesor iz Cambrida je svoje predavanje osredotočil na rituale komemoracije nekoč in danes ter na pomene, ki jih te komemoracije v posameznih družbah nosijo. Poudarek predstavitve je Burke postavil na pomen besed *commemoration* in *remember* znotraj

praks spominjanja ter preko trditve, da imajo iste prireditve za različne obiskovalce drugačne pomene, tudi na primerih komemoracijskih parad orisal načine prenosov spominske naracije v posameznih družbah/skupnostih/generacijah. Z enigmatičnim predavanjem *What is Collective Memory?* je naslednji dan nastopil prof. Jeffrey K. Olick (University of Virginia). Sledil je prof. Leonidas Donskis (Kaunas Vytautas Magnus University) s predavanjem *Competing Memories, Organized Forgetting, and Interpretive Fights in Changing Societies*. Kot zadnji je istega dne nastopil prof. Maurice Bloch (London School of Economics), ki je v predavanju z naslovom *How Culture Squeezes in between Social Memory and Autobiographical Memory* predstavil svoje antropološke raziskave na Madagaskarju ter kritično orisal odnos do »kolektivnega časa« v različnih skupnostih. Tema tretjega dne poletne šole (Re)Construction of the Past je bila namenjena Estoniji znotraj območja Baltika v odnosu do spomina na povojni čas in obdobje v Zvezi sovjetskih socialističnih republik. Nastopila sta prof. Jüri Kivimäe (University of Toronto), ki je v predavanju *Writing History, Wounding Memory: Reflections on the Estonian Present* predstavil osebni pogled na razvoj države, ter dr. Karsten Brüggemann (Nordost-Institut, Lüneburg) s temo *Ever Changing Signposts? Russia's Baltic Memories. The Politics of Memory in Changing Societies* je bila tema naslednjega dne. S prispevkom z istim naslovom ga je otvoril prof. György Schöpflin, madžarski evropski poslanec, ki je orisal pot tranzicije v državah vzhodnega bloka in načine oblikovanja novih zgodovinskih interpretacij. Z zelo zanimivim predavanjem *Making Amends: Coming to Terms with Past in Democratic Societies* je dan nadaljevala dr. Siobhan Kattago (Tallinn University). Z uporabo primera antične tragedije je orisala odnos politične moči, družbe, stroke in medijev do vprašanj odgovornosti in krivde v povojnih sodnih procesih v Nürnbergu ter (pre)oblikovanje kolektivnih spominov po padcu komunizma. V nizu predavanj, ki so sledila v naslednjih dneh, moramo vsekakor izpostaviti vprašanje o vlogi umetnosti v študijah spomina. Dr. Stuart Burch (Nottingham Trent University) je v predavanju *Collective Remembering, Collective Forgetting – Monuments and Commemoration* predstavil vlogo spomenikov kot katalizatorjev narodne identite. V okviru estonske »vojne spomenikov« je na primerih postavitve/odstranitve spomenikov v Lihuli, Talinu in Narvi prikazal moč simbolov znotraj spreminjajočih se spominskih konstruktov v prostoru. V okviru študentskih predstavitev, ki so potekale pod naslovoma *Collective and Individual Memory: Different Strategies of Being in History* ter *Realms of Memory: This is (not) a Weeping Song*, so svoje raziskave predstavili nekateri udeleženci poletne šole.

Poleg predavanj in študentskih predstavitev so v okviru šole potekale še tematske delavnice o vlogi literature, umetnosti, filmske kulture v študiju spomina. Organizirani sta bili dve eskurziji na območja »pokrajine spomina«, torej v kraje, ki so zaznamovali in se navezovali na polpreteklo estonsko zgodovino. Pri tem so bile poudarjene stare in nove interpretacije (nacionalne) zgodovine ter nove interpretacije prostora, kjer je imela tako moč spomina kot praksa komemoracije veliko emotivno vrednost. Udeleženci poletne šole so se tako lahko поблиže seznanili s tematiko »vojne spomenikov« in si ogledali park, kjer je do konca letošnjega aprila stal bronast kip vojaka, postavljen l.

1947 v čast ruskim vojakom, ki so leta 1945 žrtvovali svoja življenja za osvoboditev mesta. Aljoša, kot postavljen spomenik imenujejo domačini, je po osamosvojitvi države postal simbol ruske manjšine, ki v mestu danes predstavlja okoli 45 % populacije. Spomenik je tako pridobil novo spominsko vrednost, ki je bila za posamezne skupine mestnega prebivalstva diametralno nasprotna in sporna – za estonsko govoreče prebivalstvo je kip simboliziral obdobje sovjetske nadvlade in bi zato moral biti odstranjen, za rusko govoreče meščane pa je podoba vojaka predstavljala njihovo dediščino in legitimacijo identitete v prostoru ter bi zaradi visoke zgodovinske spominske vrednosti morala v parku ostati. Med množičnimi protesti, spopadih z policijo in vandalskimi rušenji centra mesta, ki so terjali smrtno žrtev, je bil kip vojaka dokončno odstranjen in prestavljen na vojaško pokopališče na obrobju Talina.

Udeleženci poletne šole so spletli tudi svojo mednarodno mrežo kontaktov, da bi z večjih številom podobnih srečanj v prihodnosti oblikovali skupen raziskovalni prostor.

**57. MEDNARODNI KONGRES ZVEZE ZA PREUČEVANJE
BEGUNSKE PROBLEMATIKE PO SVETU (ASSOCIATION FOR
THE STUDY OF THE WORLD REFUGEE PROBLEM, AWR),
VILNIUS, 20. - 24. 9. 2007**

Jure Gombač

Letos je AWR svoj mednarodni kongres z naslovom »Migracije, azil in manjšine. Evropske in nacionalne perspektive v novi Evropi« postavila v Litvo, natančneje v njeno glavno mesto Vilnius. Izbira kraja kongresa te nevladne, znanstveno orientirane organizacije, ki se že od leta 1951 ukvarja z begunsko problematiko, delovnimi migracijami in manjšinami, ni bila naključna. Baltske države namreč veljajo za članice Evropske unije z visoko mero mobilnosti in velik odstotek Litvancev zaposlitev išče v tujini. Očitno gre za nekakšen nov »laboratorij« za preučevanje migracij in njihovih posledic v državah članicah Evropske unije.

V treh dneh so se tako na Mykolas Romeris Universitetas zvrstili raziskovalci, socialni delavci, politiki, finančniki, člani vladnih, nevladnih in mednarodnih organizacij ter interdisciplinarno z različnih kotov osvetlili probleme in izzive, ki se danes pojavljajo v zvezi z migracijami v Evropski uniji in širše po svetu. Da bi lahko zajela vso to raznolikost, je bila konferenca tematsko razdeljena na več sklopov. Tako so bili prvi dan na sporedu predvsem mednarodni in evropski pogledi na človekove pravice migrantov, azil, begunce, zakonodajo, povezano z delovnimi, nedokumentirani migranti... Predavatelji so predstavljali svoje izkušnje in spoznanja, ki so jih dobili preko svojega dela pri organizacijah, kot so UNHCR, Rdeči križ, Svet Evrope, SOS Kinderschutzprojektes ter drugih vladnih in nevladnih organizacijah. Drugi dan je bil namenjen referatom, ki so analizirali aktualne dogodke v zvezi z migracijami znotraj posameznih držav članic in nečlanic EU. Tako je bilo moč prisluhniti zanimivemu poskusu primerjave med evropsko in novo ameriško migracijsko politiko, aktualni in drzni analizi delovnih migracij iz baltskih držav ter njihovih nepredvidljivih posledic, predstavljeni pa so bili tudi pregledi migracijskega dogajanja na Madžarskem, Poljskem, v Litvi, Švici, Italiji, Romuniji, Sloveniji, Avstriji, Nemčiji in Indiji. Ti referati so bili bolj družboslovno obarvani in diskusija, ki jim je sledila, se je zavlekla dolgo v noč. Še enkrat se je namreč izkazalo, kako širok je lahko spekter dogajanj, problemov in izzivov, povezanih z migracijami. Udeležencem se je pod vtisom raznolikih primerov, praks zdelo, da se bolj kot reševanje nakopičenih problemov zdi smiselna strpnost in občutljivost ter sprotno uglaševanje sistemov na osnovi spoštovanja človekovih pravic in dostojanstva. Seveda pa takšen dialog vse prevečkrat preglasi kapital, najrazličnejši interesi elit ter največkrat neracionalni strahovi kot posledica nacionalnih mitov.

Sledila je generalna skupščina AWR, kjer so poleg nemške, italijanske, avstrijske, britanske avstralske, švicarske, poljske, turške in madžarske letos lahko glasovali tudi člani na novo ustanovljene slovenske sekcije AWR. Naslednja, 58. konferenca AWR bo potekala v Rimu, glavna tema pa bo najverjetneje posvečena najrazličnejšim prispevkom priseljencev v državah sprejema.

KNJIŽNE OCENE

BOOK REVIEWS

KNJIŽNE OCENE
BOOK REVIEWS

Barbara Waldis in Byron Reginald (ur.), Migration and Marriage: Heterogamy and Homogamy in a Changing World, Lit-Verlag, Münster, 2006, 212 str.

Zbornik je dobrodošla zbirka esejev, ki so navdih za predstavljene tematike črpali iz istoimenske delavnice osme bienalne konference Evropskega združenja socialnih antropologov (EASA) na Dunaju. Združuje prispevke osmih sodelujočih na konferenci, vključuje pa tudi dodatno, sklepno poglavje *Betty De Hart*, ki nudi vpogled v družbenopravno analizo mešanih zakonov v nizozemskem zakonu o nacionalnosti in zakonu o imigraciji (p.179). Zbornik se primarno posveča analizi institucije zakonske zveze na mikro ravni družbene realnosti in v kontekstih, ki so jih preoblikovali sodobni globalni migracijski tokovi. Večina poglavij nudi etnografsko analizo socialnih izmenjav in etničnih razlikovanj v različnih družbenih situacijah s pomočjo kvalitativnega, *bottom up* pristopa k preučevanju mešanih zakonskih zvez in sorodnih fenomenov. Večina avtorjev je svoje prispevke utemeljila in utrdila z lastnimi izkušnjami in spoznanji na terenu. Poglavja torej v veliki meri bazirajo na primarnih virih ter tako nudijo bralcu neprecenljiv material za morebitno nadaljnje raziskovanje in analizo. Nikakor ne namigujem, da avtorji ne nudijo analize izbranega materiala, ampak zgolj ugotavljam, da količina in relevantnost predstavljenih primarnih virov nudi in zahteva nadaljnji razmislek in podrobnejšo ter obširnejšo razlago. V veliki meri je to nalogo opravila v imenu vseh avtorjev sourednica *Barbara Waldis*, ki v uvodnem poglavju ponudi nadvse uporaben pregled vseh prispevkov, jih osmisli, postavi v skupen kontekst in osvetli osrednjo idejo knjige z jasnim tokom misli, ki ga lahko pripišemo zgolj odličnemu poznavalcu tovrstnega področja raziskovanja.

Čeprav imajo poglavja skupno rdečo nit, so kljub temu heterogena, postavljena v različna geografska in družbena okolja in vključujejo analize različnih tipov heterogamnih razmerij. Z izjemo *Byronovega* preučevanja strategij sklepanja zakonskih zvez med irskimi migranti v Ameriki devetnajstega stoletja (p. 161) se poglavja osredotočajo na sodobna vprašanja in z vidika posameznih akterjev ter s pomočjo njihovih pripovedi skušajo dokazati, da so mešani zakoni veliko več kot zgolj indikator asimilacije. Prva tri poglavja se ubadajo s problematiko mešanih zakonov in sposobnostjo preseganja meja etničnih skupnosti. *Bettina Beer* preučuje medetnične zakonske zveze med skupnostjo Wampar in sosednimi skupnostmi na Novi Gvineji (p.20), *Gabriele Marranci* pa predstavlja med-religijske zakonske zveze v Severni Irski (p. 40). Obe poglavji sta relevantni, vendar slednje nudi bolj poglobljeno analizo etnografskega materiala, zbranega na terenu. Opozarja na relativnost etničnih/religijskih ločnic v kontekstu med-religijskih zakonskih zvez v državi, kjer obstaja primarna ločnica med katoliki in protestanti in kjer so torej medetnične zakonske zveze drugotnega pomena. *Ewa Nowicka* se ukvarja s strategijami oblikovanja identitete otrok v transnacionalnih družinah na Poljskem (p. 61) in odpre pomembno razpravo o stališčih do imigracijskih prilivov v post-komunistične, v veliki meri monokulturne članice Evropske unije. Naslednja tri poglavja preučujejo spremembe družinskih vlog v novih družbenih okoljih s poudarjenim zanimanjem za aktivnosti žensk v

imigracijskih kontekstih. *Brigit Allenbach* predstavlja aktivnosti kosovsko-albanskih mater v Švici v kontekstu družinskih odnosov in mrež (p. 85), *Jenny Ask* pa se ubada s spolno obeleženimi strategijami med ženskami v medkulturnih zakonskih zvezah v Egiptu (p. 114) in uspešno uporabi primere njihovih življenjskih zgodb za preseganje uveljavljenih stereotipov. Morda ne v celoti v skladu s prevladujočo temo zbirke, *van Ede* predstavi dinamiko post-ločitvenih situacij v sodobni nizozemski družbi (p. 135). Poglavlje je edino, ki ponuja vpogled v homogamijo in je nedvomno pomemben prispevek k preučevanju fenomena, vendar je nekoliko odmaknjeno od polja migracij in zato nedvomno bolj zanimivo za raziskovalce sociologije družine kot raziskovalce migracij in medkulturnih odnosov.

Zbornik uspešno zaokrožita zadnji dve poglavji, ki nudita zgodovinsko in družbeno-pravno analizo mešanih zakonskih zvez in se iz različnih perspektiv posvetita problematiki zaprtosti državnih meja. Predvsem odločitev urednikov o sklenitvi zbornika z zgodovinsko in družbeno-pravno analizo *de Hartove* je nadvse pohvalna. Njen vpogled v pravni položaj narodno mešanih zakonskih zvez glede na nizozemski zakon o državljanstvu in zakon o imigraciji, je eden izmed vrhuncev zbornika. Na primeru Nizozemske avtorica prikazuje strategije evropskih držav pri obravnavanju problematike mešanih zakonov in tako osmisli prevladujočo temo zbornika z vidika pravne ureditve njihovega statusa. Izbrani eseji nudijo osvežujoč vpogled v fenomen mešanih zakonov, ki združuje klasične antropološke tematike z migracijskimi in globalizacijskimi, te pa so trenutno nedvomno med osrednjimi tematikami sodobnih družbenih znanosti.

Mojca Vah

Irvin Lukežič, Fluminensia Slovenica, Izdavački centar Rijeka in
Kulturno-prosvetno društvo Bazovica, Reka, 2007, 307 str.

Potem ko so leta 2006 izšle tri slovenske publikacije o Slovencih na Hrvaškem oz. o hrvaško-slovenskih kulturnih stikih: zbornik referatov s posveta Etnološka dediščina in kulturna podoba Slovencev na Hrvaškem *Slovenci na Hrvaškem – dediščina in sedanjost*, zbornik prispevkov Slovenskega slavističnega kongresa v Zagrebu *Preseganje meje* in razstavni katalog *Ustvarjalci dveh kultur/Stvaratelji dviju kultura* z razstave o slovenskem in hrvaškem knjižničnem fondu zagrebške Nacionalne i sveučilišne knjižnice ter ljubljanske Narodne in univerzitetne knjižnice, je letos izšla še hrvaška knjiga (s povzetkoma v slovenščini in italijanščini) s tovrstno tematiko, in sicer o Slovencih na Reki in reško-slovenskih vezeh. Gre za *Fluminensio Slovenico*, monografijo Irvina Lukežiča (roj. 1961), rednega profesorja za hrvaško književnost na Oddelku za kroatistiko reške filozofske fakultete. Naključje je hotelo, da je obsežno in bogato ilustrirano delo s finančno pomočjo Urada Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu ter Odseka mestne uprave za kulturo mestne občine

Reka izšlo prav v času 60-letnice ustanovitve združenja Slovencev na Reki, Kulturno-prosvetnega društva Bazovica.

Tudi naključje je najbrž bilo posredi, da sem se nekega deževnega zgodnjemarčevskega večera letošnje pomladi znašla na Reki prav v toplih in svetlih prostorih Slovenskega doma na Podpinjolu 43, kjer sem izvedela za napovedani izid doslej najizčrpnjše publikacije o slovenskih izseljencih na Reki. Dopoldne tistega in prejšnjega dne sem se že tudi imela priložnost prepričati, da je na Reki ob domačinih (le kdo so to?!) skoraj vsak drugi človek, ki ni iz Istre ali iz Bosne, skoraj zagotovo iz Slovenije ali so slovenskega porekla bili vsaj njegovi predniki, npr. stari starši uslužbenca v študentskem referatu reške filozofske fakultete, ki se piše Godnić, mama naključno na cesti zaustavljenega fanta, ki je prišla z Jesenic, ali domžalski bratranci v drugem in tretjem kolenu, s katerimi ima še zmeraj stike eden od bibliotekarjev v reškem Državnem arhivu.

Glede na to, da je delež slovenskih priseljencev med reškim prebivalstvom tudi v preteklosti bil visok in da so med slovenskimi (ne samo primorskimi) kraji in Reko zmeraj obstajale trgovske in kulturne vezi (med drugim sta tam službovala Matija Čop in Janez Trdina, šolal pa se celo že Primož Trubar), se lahko torej čudimo skupaj z avtorjem, ki je v uvodu zapisal, da se mu je, potem ko se je najprej nekoliko intenzivneje ukvarjal s Trdinovim delom, zares zazdelo čudno, da se vprašanja večstoletnih hrvaško-slovenskih kulturnih stikov že v preteklosti ni natančneje raziskovalo in da se je o tej temi pisalo zelo malo. Lukežičevo delo je torej oranje ledine, temelji na »prekopavanju« arhivskih virov, predvsem starih matičnih knjig, hranjenih v reškem Državnem arhivu, in na pregledu predhodno objavljene slovenske in hrvaške literature.

Knjiga je sestavljena iz dveh delov. Prvi del, z naslovom Društvene, obiteljske i poslovne riječko-slovenske veze, je na začetku namenjen osvetlitvi zgodovine Reke kot pristaniškega mesta – magneta za priseljevanje. Na podlagi podatkov iz matičnih knjig oz. poročne knjige je za obdobje med letoma 1678 in 1773 ugotovil, da se je na Reki poročilo največ Slovencev iz Ljubljane, Trnovega (Ilirska Bistrica), Škofje Loke, Loža, Ribnice, Ilirske Bistrice, Cerknice, Idrije in Radovljice, sledijo jim še Vipava, Celje, Bohinj, Košana, Šilentabor, Zagorje, Hrušica, Podgraje, Slavina, Solkan, Senožeče, Planina, Prem, Podstenje, Kranj, Jelšane, Vrhnika, Hrenovica, Trst, Tolmin, Videm, Kočevje itd. Glede na to, da so ob kraju izvora redko zapisovali posameznikov poklic, je tudi rekonstrukcija poklicne segmentiranosti otežena. Kljub temu je Lukežič na podlagi drugih arhivskih virov, kot so npr. registracije trgovcev in lastnikov ladij ter osebne zapuščine ipd. izdvojil nekatere opaznejše in pogostejše poklice in se torej trgovcem, obrtnikom in tovarnarjem, duhovnikom, vozarjem, gostilničarjem, kavarnarjem in nekaterim ostalim poklicem (bančnim uslužbenecem, profesorjem, arhitektom itd.) posvetil v posebnih poglavjih. Med poslovno uspešnimi Slovenci na Reki je v nadaljevanju pozornost usmeril na nekatere družine in predstavil več generacij njihovih članov. Potomci krznarja Celligoia iz Ilirske Bistrice npr. so se povzpeli do statusa trgovca, lastnika in poveljnika ladij, duhovnika, sodnika ipd. Michiele Wohinz, ki je reški meščan postal z vplačilom v mestno blagajno leta 1767, je, kot je razvidno iz

njegove zapuščine, kot veletrgovec, tovarnar in lastnik ladij razvil zavidanja vredno poslovno mrežo, ki je vključevala partnerje iz več kot 77 krajev Evrope, od bližnje Klane do npr. Maribora, Benetk, Lienza in Münchna. Tudi oče poznejšega uglednega reškega zgodovinarja Giovannija Koblerja iz 19. stol. (še danes se eden reških trgov imenuje po njem) je bil Slovenec, doma iz Železnikov, in uspešen in ugleden reški trgovec. Še posebej sta zanimivi pripovedi o družinah Jellouschegg (Franc Jelovšek starejši bil iz Vrem) in Wallushnigg (Andrija Valušnik bil iz okolice Beljaka), katere člani so se na družbeni lestvici 19. stol. na Reki povzpeli do zdravnikov in politikov. Reški župan Giovanni Corossacz je bil tudi eden izmed najbogatejših Rečanov svojega časa, lastnik ene najstarejših in najuglednejših bankarsko-menjalniških hiš, ki je delovala vse do leta 1941, njegov sin pa je bil med drugim danski častni konzul. Po uspešnosti in bogastvu pa je med Slovenci na Reki vendarle prednjačil samo eden, Josip Gorup pl. Slavinski, bančnik, veleposestnik, tovarnar, politik, filantrop, mecen, doma iz Slavine pri Postojni, ki ga Lukežić imenuje *riječki Rotschild*.

Drugi del knjige nosi naslov O književnim i kulturnim vezama Rijeke i Slovenije. Iz pregleda starejšega obdobja so razvidni številni stiki duhovščine na Reki in v Ljubljani, v kapucinski red je na Reki stopil npr. Janez Svetokriški, v Slavo vojvodine Kranjske je Reko zaradi takratnih meja vključil tudi Valvasor. Devetnajsto stoletje so na Reki označili predvsem politično kazensko izseljeni učitelji, kakršen je bil Janez Trdina, ki je tam dočakal prisilno upokojitev. V prvi polovici 20. stol. delujejo na Reki celo trije pisatelji slovenskega porekla, Francesco Drenig, Antonio Widmar in Osvaldo Ramous. Vendar *nimajo več razvite zavesti o lastni identiteti, uporabljajo izključno italijanski jezikovni standard in se čutijo pripadnike italijanske kulture* [tu in v nadaljevanju prevedla V. T.].

Na slednje, to, da Reka kljub svoji večkulturni, večjezikovni in večnacionalni podobi v preteklosti ni imela slovenskega pečata, avtor prav tako poskuša najti odgovor:

Slovenski priseljenci na Reki, kakor tudi njihovi potomci, so bili v podobnem položaju kot domicilno hrvaško prebivalstvo. Njihova družbena afirmacija in integracija sta se praviloma odvijali v smeri zapuščanja lastne etnične identitete. S spremembo transkripcije njihovega družinskega priimka je sledila sprememba zavesti, s spremembo zavesti se zgodi tudi narodnostno odtujenje posameznika. Čeprav je slovenski jezik še bil družinski jezik v prvi generaciji priseljencev, ga je v drugi generaciji zamenjala večinska italijanščina. Tako je bilo v več pokolenjih, zato se je slovenska asimilacija v italijanski kulturni krog Reke odvijala hitro in brez posebnih težav.

Vladka Tucovič

DVE DOMOVINI • TWO HOMELANDS

Razprave o izseljenstvu • Migration Studies

26 • 2007

Razprave in članki / Essays and Articles

Slovenski muslimani: kdo so, organiziranost in državnopravno normiranje
v antropološki presoji (*Špela Kalčič*)

Avto/biografičnost narativnosti: metodološko teoretični pristopi
v raziskovanju migracijskih izkušenj (*Mirjam Milharčič
Hladnik*)

Spletne strani Slovencev po svetu (*Ahac Meden*)

Krekova vestfalska pisma: versko-moralni, narodno-kulturni in
politični pogledi in izseljenstvo (*Marjan Drnovšek*)

Temeljne značajke iseljavanja hrvatskog stanovništva s posebnim
naglaskom na iseljavanje u proteklih petnaestak godina
(*Rebeka Mesarić Žabčič*)

Odnos slovenskih izseljencev v Kanadi do matične domovine po drugi
svetovni vojni (*Urška Strle*)

The importance of the church and religious congregations for
Slovenian and Norwegian emigrants to the United States of
America. A comparative aspect (*Martha Lea*)

ISSN 0353-6777

9 770353 677013